

МИКОЛА ГОГОЛЬ

06

64

420

МЕРТВІЙ ДУШѢ

АБО

ВАНДРІВКИ ЧИЧИКОВА.

ПОЕМА

НИКОЛАЯ В. ГОГОЛЯ.

Накладомъ редакціи „Дѣла“

Даръ для „Зорі“
М. Кошечу

ЛЬВІВЪ.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка,
підъ зарядомъ К. Беднарского.

1882.

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

657 ф

Львівська бібліотека
АН УРСР
№. И- 34 088

1881
II
F-585 м

Г Л А В А І.

Въ ворота гостинницѣ губерніального мѣста NN вѣхала доволѣ гарна, невеличка бричка на ресорахъ, въ якій ѣздить старій кавалеры: пенсіонованій підполковники, штабові капитаны, помѣщики, що мають около сотнѣ душъ мужикѣвъ, словомъ всѣ тѣ, котрыхъ называють панамы середной руки. Въ бричцѣ сидѣвъ панокъ, не красивый, але й не поганий лицемъ, не надто товстий, не надто тонкій; не можъ сказати, щобы старый, однакожь и не те, щобъ надто молодой. Вѣздъ его не наробивъ въ мѣстѣ зовсѣмъ нѣякого шуму, анѣ підчасъ него не сталося нѣчого цѣкавого; тільки два мужики, що стояли край дверей шинку противъ гостинницѣ, высказали деякі замѣтки, що впрочѣмъ бѣльше тыкалися повозу, нѣжь того, хто въ нѣмъ сидѣвъ. „Ади, бра“, сказавъ одинъ до другого, „онъ яке колесо! що ты гадаєшь? чи доѣде се колесо, коли бъ лучилося, до Москвы, чи не доѣде?“ — „Доѣде“ ѣтповѣвъ другій. „А до Казаня, думаю, не доѣде?“ — „До Казаня не доѣде“, ѣтповѣвъ другій. На тѣмъ розмова и скѣнчилась. Тай ще, коли бричка пѣдѣхала близъ гостинницѣ, пострѣчався молодой чоловікъ въ бѣлыхъ, канафасовыхъ штанахъ; дуже вузкихъ и короткихъ, въ фракѣ съ претенсією на моду, зъ пѣдъ котрого видно було сорочку, застягнену тульскою шпилькою съ бронзовымъ пистолемъ. Молодой чоловікъ обернувся назадъ, поглядѣвъ на пѣздъ, придержавъ рукою капелюхъ, що мало не злетѣвъ ѣтъ вѣтру, и пѣшовъ въ свою путь.

Коли пѣздъ вѣхавъ на подвѣре, на зустрѣчь пану выбѣгъ трахтирный слуга або „половой“, якъ ихъ называють въ російскихъ трахтирахъ, чоловічокъ до тои степени живой та рухливый, що навѣтъ годѣ було розглядѣти, яке було у него лице. Онъ выбѣгъ проворно съ сер-

ветою въ руцѣ, весь довгій и въ довгѣ, демикотоновѣмъ сурдутѣ, съ станомъ трохи не на самыхъ клубахъ, мотнувъ патлами и попровадивъ проворно пана здовжъ цѣлои деревляной „галдареѣ“, щобы показати ему свѣтлицю, яку тамъ Богъ ему пославъ. Свѣтлиця була, якъ звичайно, бо и гостинница була, „якъ звичайно“, то есть именно така, якѣ бувають гостинницѣ по губерніальныхъ мѣстахъ, де за два рублѣ на добу подорожный одержитъ выгѣдну свѣтлицю съ швабами, що мовъ чорносливы визирають зъ усѣхъ кутѣвъ, и съ дверми до сусѣднои кѣмнаты, завсѣгды завалеными комодою, де помѣщуеся: сусѣдъ, мовчазный и сумирный чоловѣкъ, тѣлько надмѣрно цѣкавый, радъ знати всяку подробицю подорожного. Знадѣрна фацията гостинницѣ ѡтповѣдна була до еи нутра: се бувъ довжезный будынокъ въ два поверхи; долѣшна часть не була выбѣлена и стояла таки въ темно-червоныхъ цеголкахъ, що ще дужше потемнѣли ѡтъ перемѣнъ лихой погоды и вже зъ роду мабутъ були брудненькѣ; горѣшна часть була вымазана вѣковистою жовтою краскою; въ сподѣ були склепики съ хомутами, мотуземъ и смушками. Въ самѣмъ крайнѣмъ склепику, або краще въ ѡкнѣ помѣщався продавецъ грѣтой съ медомъ горѣвки, съ самоваромъ изъ червонои мѣди и лицемъ такъ само червонымъ, якъ самоваръ, такъ що зъ далека можъ було подумати, що въ ѡкнѣ стояли два самовары, коли бъ одинъ самоваръ не бувъ съ чорною якъ смола бородою.

Поки проѣзжій панъ оглядавъ свою свѣтлицю, внесли его спрятки: попередъ всего куферъ зъ бѣлои шкѣры, троха вже вытертый, знакъ, що не першій разъ бувъ въ дорожѣ. Куферъ внесли вѣзникъ Селифанъ, низенькѣй чоловѣкъ въ кожусѣ, и льокай Петрушка, хлопакъ лѣтъ трѣццати, въ обширнѣмъ, выходженѣмъ сурдутѣ, якъ видно, зъ пановыхъ плечѣй, хлопакъ троха суровый зъ виду, съ дуже великими губами и носомъ. Слѣдкомъ за куфромъ внесено невеличку шкатулку зъ червоного дерева, съ штучными выкладками изъ корельской березины, правила до чобѣтъ и печену курку, завиту въ синѣй папѣръ. Коли все те внесено, вѣзникъ Селифанъ пѣшовъ до стайнѣ пѣклуватися бѣля конѣй, а льокай Петрушка почавъ уладжу-

ватися въ маленькомъ передпокою, цюпочѣ дуже темнѣй, въ котру ѡнъ встигъ уже втягнути свѣй плащъ, а разомъ съ нимъ якійсь свѣй властивый запахъ, котрый удѣлився и принесеному сейчасъ опѣсля мѣшкови съ всякими льокайскими придабашками. Въ клѣточѣ ѡнъ приладивъ до стѣны вузенькій тапчанъ и накрывъ его чимось подобнымъ до невеличкои перины, набитымъ и плоскимъ, якъ блинъ, и певно такожъ такъ само засмальцованымъ, якъ блинъ: тоту перину ледви удалось ему выпросити у хозяина гостинницѣ. Поки що слуги порались та вештались, панъ зайшовъ до спѣльного салюну. Якъ то бувають тѣ спѣльные салюны — каждый подорожный знае ажъ надто добре: тѣ самѣ стѣны, помальованѣ олѣйною краскою, горою закопченѣ дымомъ люлюкъ, а доломъ вытертѣ спинами всѣлякихъ подорожныхъ, а ще бѣльше тутешныхъ купцѣвъ, бо купцѣ въ торговѣ дни приходятъ сюды купками по шѣсть-сѣмъ чоловѣкъ выпити свою звычайну „пару чаю“; та сама почорнѣла стеля; той самъ задымленный павукъ съ множествомъ висячого скла, котре пѣдкидувалось и звенѣло за каждый разъ, коли прислужникъ бѣгавъ по вытоптанѣй пѣдлозѣ, смѣло помахуючи такою, на котроѣ сидѣла така сама безлѣчь чашокъ съ чаемъ, якъ птахѣвъ на березѣ моря; тѣ самѣ образы на цѣлу стѣну, мальованѣ олѣйными красками; словомъ, все то само, що и всюды; тѣлько й рѣжницѣ, що на однѣмъ образѣ намальована була нимфа съ такими величезными грудьми, якихъ читатель певно ѡтъ роду не видавъ. Подобна играшка природы впрѣчѣмъ лучаеся на многихъ историчныхъ образахъ, не знати, коли, ѡтки и кимъ привезеныхъ до насъ до Россіи, иногдѣ навѣтъ нашими вельможными любителями штукъ, що понакупляли ихъ въ Италіи, за радою своихъ провѣдникѣвъ.

Нашъ подорожный знявъ зъ себе капелюхъ и розмѣтавъ зъ шиѣ вовняный рѣжноцвѣтный шаликъ, якій жонатымъ приладжуе власными руками жѣнка, даючи при тѣмъ ѡтповѣднѣй науки, якъ нимъ завиватися; хто ихъ приладжуе нежонатымъ, того напевно не можу сказати. Богъ ихъ знае: я нѣколи не носивъ такихъ шаликѣвъ. Розмѣтавши шаликъ, нашъ панокъ казавъ подавати обѣдъ. Поки що ему подавали всѣлякѣ, звычайнѣ по трактирахъ стравы,

якъ ось: борщъ съ ушками, нарочно про нагоду переходуваными черезъ кѣлька недѣль, мозокъ зъ горошкомъ, ковбаски съ капустою, печену курку, соленый огѣрокъ и вѣковистый тортъ съ макомъ, завсѣгды готовый до услуги; поки все те ему подавали, и подогрѣте и таки холодне, ѡнъ заставивъ слугу, чи то полового, балакати всяку всячину о тѣмъ, хто державъ упередъ сей трахтирь, а хто теперъ, и чи богато дае доходу, и чи великій поганецъ ихъ хозяинъ; на що слуга, якъ звычайно, сказавъ: „О, великій, прошу пана, злодюга!“ Такъ то въ просвѣченной Россіи е й теперъ дуже богато поважныхъ людій, котрі безъ того не можуть пообѣдати въ трахтирѣ, щобъ не побалакати съ слугою, а иногдѣ навѣтъ забавно не посмѣятись надъ нимъ. Впрочемъ гѣсть не все про пусте роспытувавъ: ѡнъ дуже докладно роспытавъ, хто въ мѣстѣ губернаторъ, хто предсѣдатель палаты, хто прокуроръ, словомъ, не поминувъ нѣ одного знатнѣйшого урядника; але ще докладнѣйше, якось навѣтъ сердечно роспытувавъ про всѣхъ значнѣйшихъ помѣщикѣвъ, кѣлько у котрого душъ мужикѣвъ, якъ далеко живе ѡтъ мѣста, навѣтъ якои вдачѣ и якъ часто заѣздитъ до города; роспытавъ уважно, въ якѣмъ станѣ тутешній край: чи не було якихъ недугѣвъ въ ихъ губерніи, поголовныхъ горячокъ, якихъ небудь смертельныхъ лихорадокъ, ѡспы и то що, а все такъ и съ такою увагою, котра показувала щось бѣльше, нѣжъ просту цѣкавѣсть. Въ захованю гостя було щось статочного и чистивъ ѡнъ нѣсь дуже голосно. Не знати, якъ ѡнъ то робивъ, досыть того, що нѣсь его гримѣвъ, якъ труба. Тота, на видъ зовсѣмъ невинна прикмета, додала му прецѣнь чимало поваги въ очахъ трахтирного слуги, такъ що ѡнъ за кождымъ разомъ, коли почувъ той звукъ, потрясавъ патлами, простувався съ бѣльшою пошановою и нахиливши зъ высоты свою голову, пытавъ: чи не потрѣбно чого ласкавому пану? По обѣдѣ гѣсть выпивъ чашку кавы и сѣвъ на софу, покложивши собѣ за спину подушку, котру въ россійскихъ трахтирахъ замѣсть елястичной шерсти напыхають чимось дуже похожимъ на цеглу и камѣне. Тутъ ѡнъ зачавъ позѣхати и росказавъ ѡтвести себе до своего нумеру, де положився

и проспавъ двѣ години. Отпочивши, онъ написавъ на свистку паперу, по просьбѣ трахтирного слуги, урядъ, имя и прѣзвище, для донесеня, куды належится, въ полицію. На паперѣ слуга, идучи долѣ сходами, прослебизувавъ ось що: „Колежскій совѣтникъ Петро Ивановичъ Чичиковъ, помѣщикъ, за своими потребами.“ Поки слуга все еще слебизувавъ написане, самъ Павло Ивановичъ Чичиковъ пошовъ оглядати мѣсто, и бачилось, мѣсто вдоволито его, коли побачивъ, що оно нѣ въ чѣмъ не уступае другимъ губерніальнымъ мѣстамъ: сильно била въ очи жовта краска на камѣнныхъ домахъ и скромно темнѣла сѣра на деревянныхъ.

Домы були на одинъ, два и по́втора поверха, съ неотлучнымъ мезаниномъ, котрый губерніальнымъ будовничимъ певно выдаеся дуже великою прикрасою. Мѣстами тѣ дома такъ и губилися середъ широкои якъ поле улицѣ и безконечныхъ деревяныхъ парканѣвъ; мѣстами горнулися въ купу, и тутъ видно було бо́льшій рухъ народа, бо́льше житя. Стрѣчались майже сполокані дождемъ вывѣски съ обварѣнками и чобѣтьми, де-куды съ нарисованными синими штанами и подписомъ якогось Аршавского кравця; инде магазинъ съ капелюхами, шапками и надписомъ: Иностранецъ Василь Федоровъ; инде нарисованный бувъ бильярдъ съ двома грачами въ фракахъ, въ які убираются у насъ на театрахъ гостѣ, що въ послѣднѣмъ актѣ выступаютъ на сцену. Грачѣ на-малъовані були съ прицѣленными киями, съ руками троха повыкручуванными въ задъ и съ повыкривлюванными ногами, котрыми ино-що въ воздухѣ выкинули гопака. Подъ всѣмъ тымъ стояло подписано: И вотъ заведеніе. Де-куды таки на середъ улицѣ стояли столы съ орѣхами, мыломъ и медяниками, похожими на мыло; инде гостинна съ нарисованою товстою рыбою и вѣткнутыми въ ню вилками. А найчастѣйше стрѣчались почорнѣлі, двоголові царскі орлы, замѣсть котрыхъ теперъ уже всюды стоитъ коротка а зрозумѣла надпись: Кабакъ. Бруки всюды були плохенькі. Онъ заглянувъ и до мѣйского саду, въ котромъ стырчали тоненькі деревця, що лихо попріймалися и поподпирані були въ споду дощаними трикутниками, дуже

гарно помальованими зеленою, олїйною краскою. Впрочѣмъ хоть деревця тѣ не высшїи були тростины, о нихъ сказано було въ газетахъ при описѣ иллюминаціи, що „мѣсто наше украсилося, дякувати стараню мѣйского головы, садомъ, въ котрѣмъ тѣнистіи, широко-гилястіи дерева дають прохолоду въ жаркій день, и що було се трогательно бачити, якъ сердца горожанъ трепетѣли въ надмѣрѣ подяки и проливали потоки слѣзъ на знакъ признаня для господина градоначальника.“ Роспытавши докладно вартового полицїанта, куды можъ ближе зайти, въ разѣ потребы, до соборной церкви, до урядѣвъ, до губернатора, онъ пошовъ поглянути на рѣку, що текла посередѣ мѣста; по дорозѣ ѡтдеръ прибитый до стовпа афишъ, на то, щобы дома прочитати его докладно, поглядѣвъ пильно на проходячу по деревлянѣмъ тротуарѣ даму не поганеньку зъ лица, за котрою йшовъ хлопчина въ военной либерїи съ вузликомъ въ руцѣ, и обвѣвши ще разъ всё очима, немовъ по то, щобъ добре затымити положенье мѣсця, пошовъ до дому просто пѣдъ свѣй нумеръ, а трахтирный слуга злегка пѣддержувавъ его горѣ сходами. Напившись чаю, онъ за сѣвъ передъ столомъ, казавъ подати собѣ свѣчку, вынявъ изъ кишенѣ афишъ, пѣднявъ его супроти свѣчки и почавъ читати, прижмуривши троха праве око. Впрочѣмъ цѣкавого на афишу було не много: представляли драму Коцебуа, въ котрѣй Роллю гравъ Попльовинъ, а Кору — дѣвица Зяблова, — прочїи акторы були ще менше знатнїи; а все таки онъ прочитавъ ихъ, дѣйшовъ ажъ до цѣны партеру и дѣзнався, що афишъ бувъ надрукованный въ друкарни губерніальной управы; потѣмъ перевернувъ на другїй бѣкъ, щобъ переконатися, чи й тамъ нема дечого, але не найшовши нѣчого, протеръ очи, зложивъ огрядно афишъ и положивъ въ свою шкатулку, де мавъ звычай складати все, що тѣлько ему попадало въ руки. День, бачится, закѣнчивъ порцією холодной телятины, бутелькою червоного вина и твердымъ сномъ „во всю насосную заvertку“, якъ выражаются въ декотрыхъ мѣсцяхъ обширной россійской державы.

Весь слѣдующїй день заняли визиты. Подорожный выбрався робити визиты всѣмъ мѣйскимъ достойникамъ. Бувъ

„съ почтеніємъ“ у губернатора, котрый, якъ показалось, такъ якъ и Чичиковъ, бувъ собѣ нѣ товстый нѣ тонкій, мавъ на шиѣ Анну, и навѣтъ ходила чутка, що мавъ дѣстати й звѣзду; впрочѣмъ бувъ великій добряга, и навѣтъ самъ вышивавъ иногдѣ на тюлю; потѣмъ удався до вице-губернатора, потѣмъ бувъ у прокурора, у предсѣдателя палаты, у полицмайстра, у пропинатора, у начальника скарбовыхъ фабрикъ.... жаль, що троха то трудно зятимити всѣхъ сильныхъ міра сего; але досыть сказати, що подорожний показавъ надзвычайну дѣяльність що до визитъ; онъ удався навѣтъ освѣдчити свое поважанє инспекторови лѣкарскои управы и мѣстовому будовничому, и ѡттакъ довго ще сидѣвъ въ бричѣ, розгадуючи, кому бы ту ще ѡтдати визиту, та тѣлько не нашлось уже бѣльше достойникѣвъ въ городѣ. Въ розмовахъ съ тыми панами онъ дуже зручно вмѣвъ пѣдхлѣбити кождому. Губернаторови натякнувъ такъ якось мимоходомъ, що до его губерній вѣѣдишь, якъ до раю, дороги всюды, що твоѣ атласъ, и що тѣ правительства, що назначають такихъ мудрыхъ достойникѣвъ, гѣднѣ великои похвалы; полицмайстрови сказавъ щось дуже пѣдхлѣбне про мѣстовыхъ полиціантѣвъ; а въ розговорахъ зъ вице-губернаторомъ и предсѣдателемъ палаты, котрѣ були ще тѣлько штатскими совѣтниками, сказавъ навѣтъ черезъ помылку два разы ваше превосходительство, що имъ дуже сподобалось. Наслѣдокъ всего того бувъ такій, що губернаторъ запросивъ его, зволити сего жъ таки дня до него на домашній вечѣрокъ, а прочѣ урядники й собѣ жъ, хто на обѣдъ, хто на бостончикъ, хто на чашку чаю.

О собѣ новый гѣсть, бачилось, не радъ бувъ богато говорити; а коли й говоривъ, то якимись загальниками, съ очевидною скромностю, и въ бесѣду его въ такихъ разѣхъ вхапувалися книжнѣ звороты: що онъ незначущій червь міра сего и не достойный того, щобы про него много турбувались, що зазнавъ богато на своѣмъ вѣку, перетерпѣвъ на службѣ за правду, мавъ много ворогѣвъ, що навѣтъ наставляли на его житѣе, и що теперъ, бажаючи супокою, шукає въ кѣнци выбрати собѣ мѣсце для житѣа, и що прибувши до сего мѣста, вважавъ своимъ найпер-

шимъ обовязкомъ, освѣдчити свое поважанье его першимъ достойникамъ. Ось и все, що дѣзнались въ городѣ о томъ новѣмъ гостю, котрый дуже швидко не залишивъ показати себе на губернаторскѣмъ вечерку. Приготованье до того вечера заняло звыжъ двѣ години часу, и тутъ гѣсть показавъ такую стараннѣсть о свою туалету, якои навѣтъ не всюды подыблете. Пѣсля невеличкого пообѣдного сну, ѣнъ казавъ подати умытися и дуже довго теръ мыломъ обѣ щоки, пѣдперши ихъ зъ нутра языкомъ; потѣмъ взявши зъ плеча трахтирного слуги ручникъ, вытеръ нимъ зъ всѣхъ бѣкѣвъ свое повне лице, зачинаючи зъ за ухъ, и форкнувъ упередъ два разы въ саме лице трахтирному слугѣ; потѣмъ надѣвъ передъ зеркаломъ пѣвкшульокъ, выщипнувъ вылазячій зъ носа два волоски и сейчасъ пѣсля того опинився въ фраку малинового цвѣту съ ясною пасмугою. Такимъ способомъ убравшись, поторохтѣвъ въ власнѣмъ повозѣ безконечно широкими улицами, освѣченными блѣдымъ ѣтблескомъ изъ мелькающихъ де-не-де ѣконъ. Впрочѣмъ дѣмъ губернатора бувъ такъ освѣченный, що хотъ бы и для балю; коляски съ лѣхтарнями, передъ ганкомъ два жандармы, въ дали крики фореитерѣвъ; словомъ, все якъ треба. Вѣйшовши до салѣ, Чичиковъ мусѣвъ на хвилю зажмурити очи, бо блескъ свѣчокъ, лампъ и дамскихъ уборѣвъ бувъ страшный. Все було залите свѣтломъ. Чорнѣ фраки мелькали и снували то окремѣшно, то купами сюды и туды, якъ снуютъ мухи на бѣлѣмъ, блыскучѣмъ цукрѣ, въ пору жаркого, липневого лѣта, коли стара клюшница рубаетъ и дѣлитъ его на блыскотячій окрушки передъ отворенымъ ѣкономъ; дѣти всѣ глядять, зѣбравшись докола, слѣдячи цѣкаво за рухами еи сухихъ рукъ, пѣднимающихъ молотъ, а воздушнѣ шкадроны мухъ, пѣднятѣ легкимъ воздухомъ, пѣдлѣтають смѣло, немѣвъ они ту всему паны и користаючи зъ того, що стара не добачаетъ и сонце разитъ еи очи, обсѣдаютъ лакомѣ кусники, де одинцемъ, а де густыми купами. Насыченѣ богатымъ лѣтомъ, и безъ того на кождѣмъ кроцѣ находячи смачну поживу, они влетѣли зовсѣмъ не по то, щѣбы ѣсти, а такъ тѣлько, щѣбы себе показати, перейтися въ задъ и въ передъ по купѣ цукру, потерети одна о другу задными

або передними лапками, або почухати ними собѣ по пѣдъ крыльцями, або, простягнувши обѣ переднїи лапки, потерти ними у себе надъ головою, обернутися и зновъ ѡтлетѣти, и зновъ прилетѣти съ новыми докучливыми шкадронами.

Не вспѣвъ Чичиковъ и оглянутись, ажъ уже губернаторъ захопивъ его за пѣдъ-руку и тутъ же представивъ губернаторшѣ. Приѣзжїй гѣсть и тутъ не змѣшався: ѡнъ сказавъ якїйсь комплиментъ, дуже приличный для чоловѣка середнихъ лѣтъ, маючого урядъ не надто высокій и не надто низкій. Коли пары поставали до танцю и притисли всѣхъ до стѣны, ѡнъ, заложивши руки назадъ, глядѣвъ на нихъ двѣ минуты съ великою увагою. Многї дамы були вбранї гарно и по модѣ, другї повбирались у що Богъ пославъ въ губерніальному мѣстѣ. Мужчины тутъ, якъ и всюды, були двоякого роду: однї тоненькї, що все увивалися коло дамъ; декотрї зъ нихъ були такї, що трудно ихъ було ѡтрѣзнити ѡтъ петербургскихъ: такъ само мали дуже глубокомысно и съ смакомъ зачесанї бакенбарды, або прямо благоподобнї, дуже гладко выголенї лица, такъ само недбало присѣдали коло дамъ, такъ само говорили по французски и смѣшили дамъ такъ само, якъ и въ Петербурзѣ; другїй рѣдъ мужчинъ, то були товстї або такї, якъ Чичиковъ, то є, не те, щобы надто товстї, але и не тонкї. Тї противно, бокували и оступалися ѡтъ дамъ и тѣлько зиркали боками, чи не заставляє де губернаторскїй слуга зеленого стола для виста. Лица у нихъ були повнїи и круглїи, на деякихъ навѣтъ були бородавки, дехто бувавъ и рябенкїй; волоса на головѣ не носили нѣ чубами нѣ буклями нѣ на моду чортъ бы мене вхопивъ, якъ говорятъ Французы; волосе у нихъ було або низко обстрижено, або прилизане, а черты лица бѣльше заокругленїи и здоровїи. Се були гоноровїи урядники въ мѣстѣ. Гай! гай! товстїи вмѣють лѣпше на сѣмъ свѣтѣ заходитися коло своихъ дѣлъ, анѣжъ тоненькїи. Тоненькїи служатъ бѣльше „по особымъ порученїямъ,“ або тѣлько титулярно, и снуются сюды и туды; ихъ истнованье якесь надто легке, воздушне и зовсѣмъ ненадѣйне! А товстїи нѣколи не занимають двозначныхъ мѣсць, а все прямїи, и вже коли де сядуть, то сядуть порядно и твердо, такъ

що скорше мѣсце затрѣщитъ и угнеся пѣдъ ними, а они вже не злетять. Поверхного блеску они не люблять; на нихъ фракъ не такъ гарно прикросный, якъ у тоненькихъ, за то въ шкатулѣ благодать божя. У тоненького черезъ три роки не останеся нѣ одной душѣ не заставленои въ банку; у товстого супокѣйненъко гляди — и взявся денебудъ на кѣнци мѣста дѣмъ, куплений на имя жѣнки. потѣмъ на другѣмъ кѣнци другій дѣмъ, далѣ хутѣрчикъ близъ мѣста, а ѣттакъ и село съ всѣми выгодами. Въ кѣнци товстый, послуживши Богу и царевѣ, заслуживши загальну пошану, покидае службу, перебираеся и робится помѣщикомъ, славнымъ россійскимъ паномъ-хлѣбосоломъ, и живе, и гарно живе. А по его головѣ зновъ тоненькї наслѣдники перепускають, россійскимъ звичаемъ, на вандрѣвочкахъ все ѣтцѣвске добро. Нѣчого скривати, що майже именно такї думки займали Чичикова въ той часъ, коли ѣнъ оглядавъ товариство, а наслѣдокъ зъ того бувъ, що ѣнъ въ кѣнци прилучився до товстыхъ, де стрѣнувъ майже самї знакомї лица: прокурора, съ дуже чорными, густыми бровами и капочку пѣдмигуючимъ лѣвымъ окомъ, такъ немѣвъ бы говоривъ: „Ходѣмъ-но, бра, въ другу свѣтлицю, тамъ я тобѣ щось скажу,“ — чоловѣка впрѣчѣмъ серіозного и мовчаливого; почтмайстра, чоловѣчка низенького, але дотепного и филозофа; предсѣдателя палаты, дуже розсудного и любого чоловѣка, — и всѣ они повитали Чичикова, якъ старого знакомого, за чимъ гѣсть ѣтклонювався, трошка бокомъ, хоть и не безъ чемности. Тутъ же познакомився ѣнъ съ дуже щиримъ и чемнымъ помѣщикомъ Маниловымъ и троха непроворнымъ на видѣ Собакевичемъ, котрый ѣтъ першого разу наступивъ ему на ногу и сказавъ „прошу не гнѣватись.“ Тутъ якъ разъ ему вткнули карту до виста, котру ѣнъ принявъ съ такимъ самымъ чемнымъ поклономъ. Они сѣли за зеленый стѣлъ и не вставали вже ажъ до вечерѣ. Всѣ бесѣды зовсѣмъ перервалися, якъ се дѣеся завсѣгды, коли люде въ кѣнци займуться справдѣшнымъ дѣломъ. Хоть почтмайстеръ бувъ дуже бесѣдливый, але й той, взявши карты въ руки, сейчасъ надавъ свому лицу дуже мыслячїй видъ, покрывъ горѣшну губу долѣшною и остався въ такѣмъ положеню

ажъ до кѣнця гры. Выходячи зъ фигуры, ѡнъ сильно вда-
ривъ рукою по столѣ, примовляючи, коли була дама :
„Пашла, стара попада!“ а коли король : „Пашовъ, там-
бовскій мужикъ!“ А предсѣдатель примовлявъ : „А я его
по за усь! а я ей по за усь!“ Иногдѣ при ударѣ картъ
по столѣ вырывалися выкрики : „А, була, не була, коли
не що, то бубень!“ або по просту оклики : „черви! чер-
воточина! пикенція!“ або „пикендрась! пикурущихъ!
пикура!“ а навѣть прямо : „пикухъ!“ назвы, на котрѣ
они по ерехрещували масти въ своѣмъ товариствѣ. По
скѣнченю гры спорили, якъ звичай, досыть голосно. Нашъ
приѣзжій гѣсть такожь споривъ, але якось дуже зручно,
такъ що всѣ бачили, що ѡнъ споривъ, а мѣжь тымъ спо-
ривъ для приємности. Ѣнъ нѣколи не говоривъ : „Вы
пѣшли,“ а тѣлько : „Вы зволили пѣти; я мавъ честь на-
крыти вашу двѣйку“ и тому подѣбно. Щобы ще бѣльше
погодити въ чѣмъ небудь своихъ противникѣвъ, ѡнъ всякій
разъ пѣдносивъ имъ всѣмъ свою срѣбну, емаліовану таба-
керку, въ котрѣй на днѣ виднѣлися двѣ фіалки, положені
туды для запаху. Увагу приѣзжого особливо заняли помѣ-
щики Маниловъ и Собакевичъ, о котрыхъ выше була
згадка. Ѣнъ сейчасъ таки освѣдомився о нихъ, выкликавши
трохи на бѣкъ предсѣдателя и почтмайстра. Кѣлька пы-
танъ, котрѣ ѡнъ имъ задавъ, показали въ гостю не тѣлько
цѣкавѣсть, але и основнѣсть; бо попередъ всего ѡнъ
роспытавъ, кѣлько у кожного зъ нихъ душъ мужикѣвъ
и въ якѣмъ станѣ находятся ихъ маестности, а ажъ потѣмъ
освѣдомився, яке ихъ имя и отечество. Въ короткѣмъ часѣ
ѡнъ вспѣвъ ихъ до разу очарувати. Помѣщикъ Маниловъ,
чоловѣкъ ще зовсѣмъ не вѣковый, съ очима солодкими якъ
цукоръ, котрѣ прижмурювавъ за каждый разъ, коли смѣ-
явся, бувъ ѣтъ него безъ памяти. Ѣнъ дуже довго сти-
скавъ его за руку и просивъ пѣдъ милый Бѣгъ, зрѣбити
ѣму честь и заѣхати до него на село, до котрого, якъ
казавъ, було тѣлько пятнайцять верстовъ ѣтъ мѣйской ро-
гачки; на те Чичиковъ, съ дуже чемнымъ поклономъ
и сердечнымъ стискомъ руки ѣтповѣвъ, що ѡнъ не тѣлько
съ великою охотою готовъ се сповнити, але навѣть ува-
жатиме своєю найсвятѣйшою повинністю. Собакевичъ та-

кожъ сказавъ троха лаконично: „И до мене прошу,“ и шаркнувъ ногою, обутою въ чобѣтъ такого великаньскаго розмѣру, до котораго ледви де й можъ було найти ѡтповѣдну ногу, особливо въ нынѣшний часъ, коли и въ Россіи починають переводитися богатырѣ.

На другій день Чичиковъ удався на обѣдъ и вечѣръ до полицмаистра, де ѡтъ третей години по обѣдѣ засѣли до виста и грали до другои въ ночи. Тамъ, мѣжь иншими, ѡнъ познакомився съ помѣщикомъ Поздревымъ, чоловѣкомъ трийцати лѣтъ, розгульнымъ хлопакомъ, котрый ему пѣсля трехъ-чотырохъ слѣвъ зачавъ говорити ты. Съ полицмаистромъ и прокуроромъ Поздревъ бувъ такожь на ты и обходився по приятельски; але коли сѣли до великои gry, полицмаистеръ и прокуроръ дуже уважно наглядали, що ѡнъ бере и що дає и слѣдили майже за каждою картою, съ котрею ѡнъ выходивъ. На другій день Чичиковъ провѣвъ вечѣръ у предсѣдателя палаты, котрый принимавъ своихъ гостей въ халатѣ троха засмалцьованѣмъ, и въ тѣмъ числѣ якійсь двѣ дамы; потѣмъ бувъ на вечерѣ у вице-губернатора, на великомъ обѣдѣ у пропинатора, на невеличкѣмъ обѣдѣ у прокурора, котрый впрочѣмъ бувъ незгѣршъ великого; на закусцѣ по службѣ божѣй, котру справлявъ городскій голова, и котра такожь була незгѣршъ обѣду. Словомъ, нѣ одной години ему не приходилось пересидѣти дома, и до гостинницѣ заѣздивъ ѡнъ тѣлько на те, щобы переспатися. И у всѣмъ умѣвъ ѡнъ якось найтися и показавъ себе бувалымъ свѣтовымъ чоловѣкомъ. О чѣмъ тѣлько зайшла бесѣда, ѡнъ завсѣгды вмѣвъ пѣддержати еи: чи мова була о ховѣ коней — ѡнъ говоривъ о ховѣ коней; чи говорили о хорошихъ псахъ — и ту ѡнъ высказувавъ дуже дѣльный замѣтки; чи розpravляли о слѣдствѣ, докананѣмъ казенною палатою — ѡнъ показавъ, що ему не новинка и судейскій закарлючки; чи була розмова о грѣ въ бильярдѣ — и гра въ бильярдѣ не была его слабою стороною; чи говорили о чеснотѣ — и о чеснотѣ розpravлявъ ѡнъ, навѣтъ съ слѣзми на очохъ; чи о выробѣ оковиты — и на оковитѣ ѡнъ розумѣвся; чи о надзирателяхъ та урядникахъ при пограничнѣй коморѣ — и о нихъ ѡнъ судивъ такъ, немовъ бы й самъ

бувъ и урядникомъ и надзирателемъ. Але найважнѣйша рѣчь, що ѓнъ все умѣвъ высказувати такъ якось статочнo, вмѣвъ „гарно держати себе.“ Говоривъ нѣ голосно, нѣ тихо, а зовсѣмъ такъ, якъ слѣдує. Словомъ, куды не поверни, бувъ дуже порядный чоловѣкъ. Всѣ урядники дуже радѣли приѣздови нового гостя. Губернаторъ о нѣмъ высказавъ, що ѓнъ благонамѣренный чоловѣкъ; прокуроръ — що ѓнъ дѣльный чоловѣкъ; полковникъ жандармѳвъ говоривъ, що ѓнъ ученый чоловѣкъ; предсѣдатель палаты — що ѓнъ знающій и статочный чоловѣкъ; полицмайстеръ — що ѓнъ честный и любезный чоловѣкъ; жѣнка полицмайстра — що ѓнъ прелюбезный и премилый чоловѣкъ. Навѣть самъ Собакевичъ, котрый рѣдко кого споминавъ добрымъ словомъ, приѣхавши досыть пѳзно зъ мѣста и вже зовсѣмъ розѳбравшись и лягши на постѣль, сказавъ до своей сухорлявой жѣнки: „Я, душенько, бувъ у губернатора на вечерку, и у полицмайстра обѣдавъ, и познакомився съ колежскимъ совѣтникомъ Павломъ Ивановичемъ Чичиковымъ: предприємный чоловѣкъ.“ На те жѣнка ѳтповѣла „Гм!“ и штуркнула его ногою.

Така слава, дуже пѳдхлѣбна для гостя, пѳшла о нѣмъ по мѣстѣ и держалася до той поры, поки одна дивовижна прикмета гостя, чи тамъ, якъ кажуть на провинцїяхъ, пассажъ, про котрый читатель сейчасъ дѳзнаєся, не доконавъ найповнѣйшого замѣшаня въ думкахъ трохи не цѣлого мѣста.

Г Л А В А II.

Вже б́льше тыжня подорожний панокъ живѣ въ мѣстѣ, їздячи на вечерки и обѣды и такимъ робомъ проводячи часъ, якъ кажеся, дуже приємно. Въ ќнці онъ задумавъ перенести свои визиты за мѣсто и ѳтвѣдати помѣщикѡвъ, Манилова и Собакевича, котрымъ давъ слово. Може бути, що до сего спонукала его ще й друга, важнѣйша причина, дѣло серіознѣйше и близше серцю.... Та про те читатель дѡзнаєся въ свѡй часъ, коли тѡлько буде мавъ терпеливѡсть дочитати сесю повѣсть, дуже довгу, котра опѡсля має розвернутися ширше и просторнѣйше, въ мѣру свого наближеня до ќнця, вѣнчаючого дѣло. Вѡзникъ Селифанъ дѡставъ наказъ, на другій день рано запрячи конѣ въ знану бричку; Петрушка одержавъ наказъ сидѣти дома и пантрувати свѣтлицѣ и куфра. Для читателя незлишне буде познакомитися съ сими двома крѣпосными людьми нашего героя. Хоть, розумѣєся, они не такі то важні особы, а то, що называють другостепенний або навѣть третостепенний, хоть головні ходы и пружины поемы не на нихъ основані и хиба де-де тыкають и злегка захапують ихъ; але авторъ дуже любить у всѣмъ бути докладнымъ, и въ тѡмъ зглядѣ, помимо того, що самъ онъ рускій чоловікъ, хоче бути такій акуратный, якъ Нѣмецъ. Се впрѡчѣмъ и займе не багато часу и мѣсця, такъ якъ не много прийдеся додати до того, що читатель уже знає, се єсть, що Петрушка ходивъ въ троха поширокѡмъ, вишневѡмъ сурдутѣ зъ паньскихъ плечій и мавъ, якъ водится у людій его професіи, великій нѡсъ и губы. Вдачѣ онъ бувъ б́льше мовчаливою, нѣжъ бесѣдливою; мавъ навѣть благородный перывъ до просвѣты, се єсть, до читаня книжокъ, не дбаючи зовсѣмъ о ихъ змѣстѣ, ему було зовсѣмъ все одно, чи то пригоды закоханого героя,

чи по просту букварь, чи молитовникъ — онъ всё читавъ съ однакою увагою; и коли бъ ему подсунути химію, онъ и отъ неї бы не отказався. Ему подобалось не то, о чѣмъ читавъ, але радше само читанье, або, лѣпше сказати, самъ процесъ читаня, що ось зъ буквъ завсѣгды выходитъ яке небудь слово, котре иншій разъ чортъ знае, що й значить. Тое читанье творилося бѣльше въ лежачомъ положеню, въ передпокою, на тапчанѣ и на заголовку, котрый отъ такого ужитку зробився убитый и тоненькій, якъ паляничка. Крѣмъ порыву до читаня мавъ онъ ще двѣ привычки, що становили двѣ другіе его характеристичніе прикметы: спати, не роздягаючись, такъ якъ бувъ, въ томъ самомъ сурдугѣ, и носити завсѣгды съ собою якійсь свѣй особливый воздухъ, свѣй власный запахъ, що зашибавъ потроха замешканою свѣтлицею, такъ що досыть було ему тѣлько поставити де небудь свѣй тапчанъ, хотъ бы навѣтъ въ пустцѣ, и перенести туды свѣй плащъ и прочіе рѣчи, и вже бачилось, що въ той кѣмнатѣ десять лѣтъ живутъ люде. Чичиковъ, чоловікъ дуже дразливый, а навѣтъ деколи привередливый, скоро було потягне до себе воздухъ на свѣжій нѣсъ въ ранцѣ, то тѣлько поморщится, мотне головою и скаже: „Ты бо, бра, чортъ тебе знае, чи пѣтнѣешь, чи що таке. Пѣшовъ бы ты хотъ выкупатися.“ На те Петрушка нѣчо не отповѣдавъ и занявся туй таки якимъ небудь дѣломъ, чи то пѣдходивъ съ щѣткою до висячого панового фрака, чи по просту припрятывавъ що небудь. Що онъ думавъ въ той часъ, коли мовчавъ, Богъ знае — може бути, що говоривъ самъ до себе: „А й ты таки, нѣвроку тобѣ; не надѣло тобѣ сорокъ разъ клептѣти одно и то само....“; трудно знати, що думаетъ дворовый крѣпосный чоловікъ въ той часъ, коли панъ дае ему науку. И такъ ось що на першій разъ можъ сказати про Петрушку. Вѣзникъ Селифанъ бувъ зовсѣмъ не такий чоловікъ.

Але авторови дуже совѣсно занимати такъ довго читателей людьми низького роду, бо зъ досвѣду знае онъ, якъ то не радо они ведутъ знакомство съ низшими верствами. Такий уже Россіянинъ: охота велика зазнатися съ тымъ, хто хотъ бы одною рангою выше

Мертвъ Душѣ, М. Гоголь.

его, а шапкове знакомство съ графомъ або княземъ дл. него лѣпше всякой, хоть бы й найщирѣйшой приязни. Авторъ навѣтъ боится за своего героя, що той тѣлько колежскій совѣтникъ. Надворній совѣтники може ще й по-знакомлятся съ нимъ, але тѣ, що дохрапались вже генеральской ранги, тѣ, Богъ знае, може навѣтъ кинуть на него такимъ згѣрднымъ поглядомъ, якимъ кидае чоловѣкъ зъ горда на все, що пересуваеся пѣдъ его ногами, або, що ще гѣрше, може пройдутъ, не звернувши на него нѣякои уваги. Але хоть якъ сумне одно й друге, а все такъ треба вернуться до героя.

И такъ, ѣтдавши ще зъ вечора потрѣбнѣй наказы, прокинувшись въ ранцѣ дуже рано, умывшись, вытершись ѣтъ ногъ до головы мокрою губкою, що звыкъ бувъ робити тѣлько въ недѣлю, а того дня припала именно недѣля, пѣдголившись такъ чистенько, що щоки зробилися немовъ атласъ пѣдъ зглядомъ гладкости и полыску, взявши на себе фракъ малинового цвѣту съ ясною пасмугою и ѣттакъ футро съ великими медведями, зѣйшовъ ѣнъ долѣ сходами, опираючись то одною то другою рукою на трахтирному слузѣ, и сѣвъ на бричку. Съ грохотомъ выѣхала бричка зъ пѣдъ ворѣтъ гостинницѣ на улицу. Переходячѣй пѣпъ знявъ шапку, кѣлька хлопять, въ замазанныхъ сорочкахъ, протягли руки, примовляючи: „Паночку, подай сиротинцѣ!“ Вѣзникъ, побачивши, що одинъ зъ нихъ показувавъ велику охоту причепитися зъ заду до брички, потягнувъ его батогомъ, и бричка давай торохтѣти по камѣню. Не безъ радости було въ дали побачити сорокату рогачку, знакъ, що брукови, якъ и всякѣй другѣй муцѣ, живо буде конецъ, и ще пару разѣвъ вдарившись доволѣ сильно головою о пудло брички, Чичиковъ помчався въ кѣнци по мягкѣй земли. Скоро тѣлько сховалося за ними мѣсто, коли сейчасъ почали мелькати, якъ то звычайно у насъ, всякѣй непотрѣбы по обохъ бокахъ дороги: купины, яличникъ, низенькѣй, рѣдкѣй корчѣ молодой соснины, обгорѣлѣй пнѣ старыхъ сосенъ, дикѣй верескъ и тому пѣдѣбнѣй дурницѣ. Лучалися вытягнени за шнуромъ села, будовою пѣдѣбнѣй до старыхъ, накладеныхъ дровъ, покрытѣй сѣрыми стрѣхами, съ вырѣзанными

підъ ними зъ дощокъ прикрасами, въ видѣ висячихъ, узорамъ вышиванихъ рушникѣвъ. Колька мужикѣвъ, по своему звичаю, позѣвали сидячи на лавкахъ передъ воротами, въ своихъ овечихъ кожухахъ. Бабы съ товстими лицами и перевязаными грудьми, вызирали зъ горѣшнихъ ѡконъ; зъ долѣшнихъ вызірало теля, або высувала свою слѣпу морду свиня. Словомъ, виды звичайні. Проѣхавши пятнайцяту верству, Чичиковъ пригадавъ собѣ, що ту, якъ казавъ Манилѣвъ, повинно бути его село, але вже й шѣснайцята верства осталась по заду, а села все ще не було видно, и коли бъ не два мужики, що попались на зустрічъ, то ледви, чи було бъ довелось имъ потрафити на ладъ. На пытанье: чи далеко село Заманилѣвка? мужики зняли шапки, а одинъ зъ нихъ, видко розумнѣйшій, съ бородою якъ клинъ, ѡтповѣвъ: „Може Манилѣвка, а не Заманилѣвка!“

„Ну, такъ, Манилѣвка?“

„Манилѣвка! а якъ проѣдешъ еще одну верству, то тамъ тобѣ, то є, таки просто на право.“

„На право?“ ѡдозвався вѣзникъ.

„На право,“ сказавъ мужикъ. „Се тобѣ буде дорога до Манилѣвки; а Заманилѣвки нѣякои нема. Она такъ зовеся, то є, еи прѣзвище таке, Манилѣвка, а Заманилѣвки ту зовсѣмъ нема. Тамъ просто на горѣ побачишь дѣмъ, мурований, на два поверхи, панскій дѣмъ, въ котрѣмъ, то є, живе самъ панъ. Отъ то тобѣ й є Манилѣвка, а Заманилѣвки зовсѣмъ тутечки нѣякои нема и не бувало.“

Поѣхали ѡпытувати Манилѣвку. Проѣхавши двѣ версты, подыбали поворотъ на „польску“ дорогу, але вже й двѣ, три й чотыри версты, бачилось, проѣхали, а мурованого дому на два поверхи все ще не було видно. Ту Чичиковъ здогадався, що коли приятель запрошує до себе на село за пятнайцять верстовъ, то се значить, що до него є небезпечно трийцять. Село Манилѣвка не многихъ могло заняти своимъ положеньемъ. Панскій дѣмъ стоявъ самотно на кручи, то є, на горбѣ, ѡткрытѣмъ всѣмъ вѣтрамъ, якимъ тѣлько сподобаєся повѣяти; спадъ горы, на котрѣй ѡнъ стоявъ, покрытый бувъ пристриженымъ дерномъ. По нѣмъ були роскидані зъ англійска дватри кльомбы съ корчами турецкого бозу и жовтыхъ ака-

цій; пять-шѣсть берѣзъ невеличкими купами де-де піднімали свои дробнолисті, худенькі вершочки. Підъ двома такими березами видно було альтанку съ плоскою, зеленою копулою, деревляними голубыми стовпчиками и надписомъ: святыня самотного думаня; понизше ставъ, покритый зеленою ряскою, що впрочѣмъ частенько лучаєся въ англійскихъ садахъ російскихъ помѣщикѣвъ. У стѣпъ того горба, а по части й по самѣмъ спадѣ, темнѣли вдовжъ и поперекъ сѣренькі хаты зъ круглякѣвъ, котрі герой нашъ, не знати зъ якои причини, въ ту саму минуту взявся числити и начисливъ бѣльше двохъ сотъ. Нѣде мѣжъ ними ростучои деревинки або якои небудь зѣлени; всюды вызирали самі тѣлько кругляки. Видъ оживлювали двѣ бабы, котрі мальовничо попѣдкасувавши спѣдницѣ и пѣдтыкавши зъ усѣхъ бокѣвъ, бродили по колѣна въ ставѣ, тягнучи за два деревляні каблукы пошарпанный волокъ, въ котрѣмъ виднѣлися два запутавшійся раки и блыскотѣла пѣймана плотиця; бабы очевидно були мѣжъ собою въ сварцѣ и за щось голосно лаялись. Отдалѣкъ, зъ боку, темнѣвъ якоюсь вкучно-синявою краскою сосновый лѣсъ. Навѣтъ сама природа зовсѣмъ въ пору прислужилася: день бувъ не то ясный, не то сумрачный, а якоисъ ясносѣрои барвы, яка буває тѣлько на старыхъ мундурахъ гарнизоновыхъ воякѣвъ. Для доповненія образу не хибло когута, передвѣстника переменной погоды, котрый не дбаючи о то, що голова его продзьобана була до самого мозгу дзьобами другихъ когутѣвъ за звѣсный проступокъ волокицтва, горланивъ дуже голосно и навѣтъ похлястувавъ крылами, обсмыкаными, якъ старі деркачѣ. Наближаючи до двора, Чичиковъ побачивъ на ганку самого пана, котрый стоявъ въ зеленѣмъ, вовнянѣмъ сурдутѣ, приложивши руку до чола, мовъ дашокъ надъ очима, щобы лѣпше розглядѣти пѣдѣздячій поѣздъ. И чимъ бѣльше бричка наближувалася до ганку, очи его робились веселѣйшій и усмѣхъ розливался чимъ разъ ширше по лицю.

— Павло Ивановичъ! — закричавъ ѣмъ въ кѣнци, коли Чичиковъ вылазивъ изъ брички. — Прецѣмъ же вы и онасьзгадали!

Оба приятелѣ дуже мѣцно поцѣлувались и Манилѣвъ попровадивъ свого гостя до свѣтлицѣ. Хоть часъ, поки

они будуть переходити сѣни, передпокій и столову, трошка й покороткій, все таки попробуймо, чи не вспѣємо якъ небудь его выкористати и сказати дещо про пана дому. Але тутъ авторъ мусить признатися, що задача се дуже трудна. Далеко легше списувати характери великого розмѣру: тамъ просто кидай краски зъ цѣлого маху на полотно, чорнїй палкїй очи, навислїй бровы, перерѣзане зморщиною чоло, перекинений черезъ плече чорный або огнисто червоный плащъ, — и портретъ готовъ; але всѣ тї панове, котрїй зъ виду дуже похожї одинъ на одного, а мѣжь тымъ, коли приглянешся, побачишь чимало самыхъ невлотимыхъ рѣжницъ — тї панове страшно труднїй до портретованя. Ту прийдеся сильно натужувати увагу, поки заставишь передъ собою выступити всѣ тонкїй, майже невидимїй черты, и въ загалѣ прийдеся глубоко запускати поглядъ, уже выостренный въ науцѣ дослѣджуваня.

Хиба одинъ Богъ мѡгъ сказати, якїй бувъ характеръ у Манилова. Є люде на свѣтѣ, знанїй пѡдъ назвою „люде такъ собѣ, нѣ се нѣ те, нѣ въ мѣстѣ Богданъ, нѣ въ селѣ Селифанъ,“ якъ каже пословиця. Може бути, що до нихъ бы то й причислити Манилова. На видѣ онъ бувъ чоловѣкъ видный; черты его лица були не безъ приемности, але до тої приемности, бачилось, надто много було пѡдсыпано цукру; въ его обходженю и оборотахъ було щось запопадаюче прихильности и знакомства. Онъ усмѣхався заманливо, бувъ бѣлявый, съ голубыми очима. Въ першу хвилю, якъ съ нимъ бесѣдуешь, годѣ не сказати: „що за приемный и добрый чоловѣкъ!“ Въ слѣдуючу за нею хвилю нѣчого не скажешь, а въ третю скажешь: „чортъ знае, що таке!“ и ѡдойдешъ геть, а коли не ѡдойдешъ, почувешъ нуду смертельну. Ѳтъ него не дѡждешся нѣякого живого, або хоть бы навѣть рѣзкого слова, яке можешъ почути майже ѡтъ кожного, скоро дѡткнешся предмета близького его серцю. У кожного є такїй предметъ: у одного найближшїй серцю гѡнчїй псы, другому здаєсь, що онъ сильный любитель музыки и чудово ѡтчуває всѣ глубокий мѣсця въ нѣй; третїй надъ все любить сыто пообѣдати; четвертый грати ролю хоть на пядь вышшу ѡтъ тої, яка ему назначена;

пятый, больше скромный въ своихъ бажаняхъ, спить и снить о томъ, якъ бы то пройтись на гулянцѣ съ флигель-адъютантомъ, на показъ своимъ приятелямъ, знакомымъ або хотъ и незнакомымъ; шестому вже зъ роду Богъ давъ такую руку, котра почуває преестественный потягъ — загнуги кончикъ якому небудь бубновому тузови або двѳйцѣ; мѣжъ тымъ, коли рука сего такъ и лѣзе, щобъ зробити денебудь порядокъ, добратися якъ найблизше до особы стацийного надзирателя або почтильона, — словомъ, у кожного є своє, але у Манилова не було нѣчого. Дома онъ говоривъ дуже мало и по большѳй части розмышлявъ и думавъ, але о чѣмъ думавъ, се хибѳ одному Богу звѣсно. Хозяйствомъ не можъ сказати, щобъ онъ занимався, навѣтъ на поле не ѣздивъ нѣколи, хозяйство йшло якось само собою. Коли окомонъ говоривъ: „Добре бы, прошу пана, те й те зробити.“ — „Еге, не зле бы,“ ѳтповѣвъ онъ звичайно, курячи люльку, котру курити навикъ ще служащи въ арміи, де его вважали найскромнѣйшимъ, найчестнѣйшимъ и найобразованѣйшимъ офицеромъ. „Еге, таки такъ, що не зле бы,“ повторявъ онъ. Коли приходивъ до него мужикъ и почухавши рукою потылицю говоривъ: „Позвольте, паночку, ѳтлучитися на роботу, на податокъ заробити,“ — „Иди собѣ!“ говоривъ курячи люльку, и ему навѣтъ черезъ думку не переходило, що мужикъ ишовъ напивати. Иногда, глядячи зъ ганку на подворѣ и на ставъ, говоривъ онъ о томъ, що якъ бы то гарно було, колибы наразъ ѳтъ дому провести подземный хѳдникъ, або понадъ ставомъ выбудовати камѣнный мѳстъ, на котромъ бы були по обохъ бокахъ склепы, и щобы въ нихъ сидѣли купцѣ и продавали бъ усякій дрѳбный товаръ, потрібный для мужикѳвъ. При томъ его очи робились надзвичайно солоденькими и по лицѳ розливался выразъ великого вдоволѣния. Впрочемъ всѣ тѣ проекты такъ и кончилися на однихъ словахъ. Въ его кабинетѣ завсѣгды лежала якась книжка, заложена закладкою на 14 сторѳнкѣ, котру онъ разъ у разъ читавъ вже два роки. Въ его домѣ вѣчно чого небудь не ставало; въ гостиннѳй стояли прекраснѣй мебѣ, оббитѣ елѣгантскою шовковою матерією, що певно коштувала дуже не дешево; але на два крѣсла

єи не стало и крѣсла стояли обтягнені простою рогожею; впрочѣмъ хозяинъ черезъ кѣлку лѣтъ за каждый разъ перестерѣгавъ своего гостя словами: „Прошу не сѣдати на тѣ крѣсла, они ще не готовѣ.“ Въ другой свѣтлицѣ и зовсѣмъ не було меблѣвъ, хотѣ и говорилось въ першій дни по слюбѣ: „Душенько, треба буде завтра постаратися, щобы до тѣи свѣтлицѣ хотѣ на часѣ поставити меблѣ.“ Вечеромъ ставили на стѣлъ дуже пышный лѣхтаръ изъ темной бронзы, съ трема старинными граціями, съ елегантскимъ дашкомъ изъ перловой матицѣ, а рядомъ съ нимъ ставили якогось по просту мѣдяного калѣку, покрывленого, пере-кривленого на бѣкъ и скрѣзь покрытого лѣємъ, и на те не звертали уваги нѣ панъ, нѣ панѣ, нѣ слуги. Жѣнка его.... впрочѣмъ они були дуже вдоволені одно другимъ. Не бачучи на то, що ѣтъ ихъ вѣнчання минуло бѣльше осьми лѣтъ, кожде зъ нихъ все ще приносило другому чи то кусничокъ яблочка, чи цукерокъ, чи орѣшокъ и говорило солодко-нѣжнымъ голосомъ, выражающимъ безграничну любовь: „Роздѣйми, душенько, свѣй ротикъ, а я тобѣ положу отсей кусочокъ.“ Само собою розумѣся, що ротикъ при такѣй нагодѣ роздѣймався дуже граціозно. На всякѣ именины приготавливали одно одному сюрпризы — якѣй небудь перловый футераликъ на зубочистку. И дуже часто, сидячи на софѣ, наразѣ, зовсѣмъ незнати зъ якихъ причинъ, одинъ покинувши свою люльку а друга роботу, коли тѣлько она була на ту пору въ рукахъ, они напечатували одно одному такѣй нѣжный и довгѣй поцѣлуй, що за часѣ его треваня можѣ було легко выкурить невеличке соломяне цигаро. Словомъ, они були, якъ звичайно кажеся, щасливѣ. Розумѣся, можѣ бы запримѣтити, що въ дома є чимало другихъ занятѣй крѣмъ безконечныхъ поцѣлуѣвъ та сюрпризѣвъ, и богато можѣ бы зрѣбити всѣлякихъ замѣтокъ. Чому, на примѣръ, лихо и безъ ладу варится въ кухнѣ? чому досить пусто въ спижарнѣ? чому клюшниця злодѣйка? чому слуги не вмытѣ и пьянѣ? чому вся двѣрня спить немилосердно и бѣе байдики весь прочѣй часѣ? Але все те предметы низькѣ; а Манилова добре вихована; а добре вихованье, якъ звѣсно, набуваєся въ пансіонахъ; а въ пансіонахъ, якъ звѣсно, три головнѣ

предметы становлять основу людского совершенства: французска мова, конечно для щастя родинного житя, фортепянь для достарченя мужови приемныхъ хвиль, и въ кѣнци властиво господарска часть: плетенье кошичкѣвъ и сюрпризѣвъ. Впрочѣмъ бувають рѣжнй совершенства и перемѣны въ методахъ, особливо въ нынѣшнй часъ: все те залежить наибѣльше ѣтъ розуму и способностей самыхъ пань, удержующихъ пансіоны. Въ иншихъ пансіонахъ буває такъ, що насампередъ фортепянь, потѣмъ французска мова, а ѣттакъ уже господарска часть. А иногдѣ буває й такъ, що насампередъ господарска часть, то є, плетенье сюрпризѣвъ, потѣмъ французска мова, а тамъ уже фортепянь. Всякй бувають методы. Не завадитъ додати ще й ту увагу, що Манилова.... але, признаюсь, о дамахъ я дуже боюся говорити, а при тѣмъ менѣ пора вернутися до нашихъ героѣвъ, що вже кѣлька минутъ стяли передъ дверми гостинной, взаимно просячи одинъ другого йти напередъ.

— Будьте жъ бо ласкаві, не трудѣтесь такъ для мене, я пѣду за вами! — говоривъ Чичиковъ.

— Нѣ, Павле Ивановичу, нѣ, вы гѣсть, — говоривъ Манилѣвъ, показуючи рукою на дверѣ.

— Не унимайтесь, прошу васъ, не унимайтесь; прошу васъ, идѣтъ на передъ, — говоривъ Чичиковъ.

— Нѣ вже, даруйте, я не позволю вѣйти зъ заду такому милому, образованому гостеві!

— Що за образованому?... прошу васъ, идѣтъ попереду.

— Нѣ, вже будьте вы ласкаві йти попереду.

— Але по щожъ?

— Ну, вже по то! — сказавъ съ приемною усмѣшкою Манилѣвъ.

Въ кѣнци оба приятелѣ пройшли крѣзь дверѣ бокомъ, и трошка надавили одинъ другого.

— Позвольте вамъ представити мою жѣнку, — сказавъ Манилѣвъ. — Душенько! Павло Ивановичъ!

Чичиковъ и справдѣ побачивъ даму, котрой було зо всѣмъ не завважавъ, роскланюючись въ дверехъ съ Маниловымъ. Она була не погана, одѣта до лица. На нѣй гарно

лежала чиновата шовкова капота блѣдой барвы; тонка, невеличка еи рука покvapно кинула щось на стѣлъ и стиснула батистову хусточку съ вышиваными рѣжками. Она встала зъ софы, на котрѣй сидѣла; Чичиковъ не безъ вдоволенья поцѣлувавъ у неи руку. Манилова проговорила, трoшечка навѣтъ шепелявенько, що ѓнѣ дуже вpадувавъ ихъ своимъ приѣздомъ, и що не було дня, въ котромъ бы чоловѣкъ еи не згадувавъ про него.

— Такъ, — промовивъ Маниловъ, — уже она бывало все пытае мене: „А щожъ, твоѣй приятель не ѣде?“ — „Зажди, душенько, приѣде!“ А ось вы въ кѣнци й почитили насъ своимъ приѣздомъ. Таку вже, далебѣ, справили намъ роскошь, маевый день, именины сердца....

Чичиковъ почувши, що дѣло дѣйшло вже до именинъ сердца, троха навѣтъ змѣшався и ѓтповѣвъ скромно, що нѣ имя его не таке голосне, нѣ навѣтъ ранга не высока.

— У васъ все є, — перервавъ Маниловъ съ такою самою солодкою усмѣшкою, — все є, а навѣтъ ще бѣльше.

— Якъ вамъ выдалося наше мѣсто? промовила Манилова. — Чи приємно провели тамъ часть?

— Дуже гарне мѣсто, прекрасне мѣсто, — ѓтповѣвъ Чичиковъ, — и часть провѣвъ тамъ дуже приємно; товариство таке сердечне, що й годѣ.

— А якъ вамъ выдаеся нашъ губернаторъ? — сказала Манилова.

— Правда, що препочтенный и прелюбый чоловѣкъ? додавъ Маниловъ.

— Цѣлковита правда — сказавъ Чичиковъ; — дуже почтенный чоловѣкъ. И якъ ѓнѣ вжився въ свѣй обовязокъ, якъ розумѣе его? Такихъ людѣй кобы якъ наибѣльше!

— Якъ то ѓнѣ умѣе, такъ знаете, принять кождого, заховати деликатнѣсть у всѣхъ своихъ поступкахъ — додавъ Маниловъ съ усмѣхомъ, и зъ вдоволенья майже зовсѣмъ зажмутивъ очи, якъ кѣтъ, у котрого зъ легка поскоботали пальцемъ за ухами.

— Дуже товарискѣй и приємный чоловѣкъ, — говоривъ дальше Чичиковъ; — и що за золотѣ руки! Я навѣтъ не мѣгъ щось подѣбного подумати: якъ гарно вышивае рѣжнѣй

домашні узоры! Онъ показавъ менѣ кошичокъ свои работы: мало котра дама зъумѣ такъ штучно вышити.

— А вице-губернаторъ, не правдажъ, що за милый чоловікъ? — сказавъ Маниловъ, зновъ трошка прижму-ривши очи.

— Дуже, дуже гідний чоловікъ, отповѣвъ Чичиковъ.

— Ну, позвольте, а якъ вамъ выдався полицмайстеръ? Правда, що дуже приймний чоловікъ?

— Надзвичайно приймний, а який розумний, який очитаний чоловікъ! Мы у него грали въ виста вразъ съ прокуроромъ и председателемъ палаты, ажъ поки третій півні не заспівали. Дуже, дуже гідний чоловікъ.

— Ну, а яка ваша думка про жінку полицмайстра? додала Манилова. — Правда, що прелюбезна жінчина?

— О, се одна зъ найгіднійшихъ жінчинъ, які тільки менѣ довелось знати, — отповѣвъ Чичиковъ.

За симъ не переминули председателя палаты, почт-майстра, и такимъ робомъ перебрали майже всѣхъ урядниківъ мѣста, и всѣ они показалися надзвичайно гідними людьми.

— Вы все на селѣ проживаете? — запытавъ въ кінци собѣжъ Чичиковъ.

— Найбільше на селѣ, — отповѣвъ Маниловъ. — Иногда впрочѣмъ виїздиво й до мѣста тільки за тымъ, щобы побачитися съ образоваными людьми. А то бы, знаете, чоловікъ здичѣвъ, сидячи весь свій вѣкъ въ запертѣ.

— Правда, правда, — сказавъ Чичиковъ.

— Розумѣся, — говоривъ дальше Маниловъ, — инша рѣчь, коли бъ сусѣдство було хороше, коли бъ, на примѣръ, такий чоловікъ, съ котрымъ бы, що такъ выражусь, можъ було поговорити о любезности, о хорошомъ обходженю, слѣдити за якою небудь такою наукою, що бы, знаете, розрухало душу, дало бы, такъ сказати, полетѣ такий.... — Тутъ онъ еще щось хотѣвъ сказати, и помѣтивши, що троха за далеко загнався, махнувъ тільки рукою въ воздухъ и говоривъ дальше: — тогдѣ, розумѣся, село и самота достарчали бъ богато приемности. Такъ щожъ бо, нема нікого такого. Отъ тільки иногда почитаєшь „Сынъ Отечества.“

Чичиковъ зовсѣмъ съ тымъ згодився и додавъ, що нѣчо не може бути приємнѣйше, якъ жити въ самотѣ, любитися видомъ природы и иногда почитати яку небудь книжку.

— Але знаєте? — додавъ Маниловъ, — все то, якъ нема приятеля, съ котрымъ бы можъ подѣлитися....

— О, се правда, цѣлковита правда! — перервавъ Чичиковъ. — Що тогдѣ всѣ скарбы свѣта? Не посѣдай грошій, посѣдай тѣлько хорошихъ людій для товариства, сказавъ одинъ мудрець.

— И знаєте, Павле Ивановичу! сказавъ Маниловъ, показуючи на своѣмъ лиці выразъ не тѣлько солодкій, але навѣтъ нудный, такъ якъ тая микстура, котру зручный лѣкаръ засолодивъ немилосерно, думаючи, що в радує нею страждущого. — Тогдѣ почувашь якусь, позвольте такъ сказати, душевну роскошь.... Отъ такъ на примѣръ теперъ, коли злучай на вернувъ на мене щастье, можъ сказати, безпримѣрне — говорити съ вами и любитися вашою приємною бесѣдою....

— Алежъ змилуйтесь, що за приємна бесѣда? Незначучій чоловікъ и бѣльше нѣчого! — ѳтповѣвъ Чичиковъ.

— О, Павле Ивановичу! позвольте менѣ бути отвертымъ: я бы радѣсенько ѳтдавъ половину цѣлого мого маєтку, щобы мати хоть часть тыхъ высокихъ свойствъ, якій маєте вы!

— Противно, я зъ свого боку вважаю бы найбѣльшимъ....

Не знати, до чого бы дѣйшовъ взаимный выливъ чутя у обохъ приятелѣвъ, коли бъ ввѣйшовшій слуга не бувъ ознаймивъ, що обѣдъ готовъ.

— Прошу покѣрно! — сказавъ Маниловъ.

— Вы даруйте, коли у насъ нема такого обѣду, якій бувають на паркетахъ и въ столицахъ. У насъ по просту, сельскимъ обычаемъ, борщъ, але зъ чистого сердца. Прошу покѣрно!

Ту они ще кѣлько часу посперечалися о тѣмъ, кому першому входить, и въ кѣнци Чичиковъ вѣйшовъ бокомъ до столовой.

Въ столовой уже стояли два хлопчики, сыны Манилова, що були въ тыхъ лѣтахъ, коли вже дѣтій саджа-

ють за стôль, але ще на високихъ стôльчикахъ. Стоячий при нихъ учитель поклонився чемно и съ усмѣшкою. Хозяйка сѣла коло вазы съ росоломъ; гостя посадили мѣжъ хозиномъ и хозиною; дѣтямъ позавязувавъ слуга серветки на шию.

— Що за миленькї дѣточки! — сказавъ Чичиковъ, поглядѣвши на нихъ; — а по кôлько имъ лѣтъ?

— Старшому осьмый, а меншому вчера тôлько минуло шѣсть, — сказала Манилова.

— Темистоклюсь! — сказавъ Манилôвъ, обернувшись до старшого, котрый старався выдобути свôй пôдбородокъ, завязанный слугою въ сервету. Чичиковъ троха пôднявъ брови, почувши таке по части грецке имя, котрому, не знати для чого, Манилôвъ давъ закôнченье на ю сь, але сейчасъ же постарався привести лице въ звычайне положенье.

— Темистоклюсь, скажи менѣ, котре найлѣпше мѣсто въ Франціи?

Тутъ учитель обернувъ всю увагу на Темистоклюса, и, бачилось, хотѣвъ вскочити єму въ очи, але въ кôнци зовсѣмъ успокоився и кивнувъ головою, коли Темистоклюсь сказавъ: „Парижъ.“

— А у насъ котре найлѣпше мѣсто? — запытавъ ôпять Манилôвъ.

Учитель зновъ наостривъ увагу.

— Петербургъ, — ôтповѣвъ Темистоклюсь.

— А ще котре?

— Москва, — сказавъ Темистоклюсь.

— Що за розумъ! душенька моя! — сказавъ на те Чичиковъ. — Але прошу жь я васъ, — говоривъ ôнъ дальше, обернувшись мовъ бы то дуже здивований до Маниловыхъ, — мушу вамъ сказати, що той хлопачокъ выйде дуже способный.

— О, вы ще єго не знаете! — ôтповѣвъ Манилôвъ: у него надзвычайно много дотепу. Отъ меншій, Алкидь, той уже не такій быстрый, а сей заразѣсько, скоро тôлько стрѣне що небудь, хрущика, комашку, такъ ту у него якъ разъ оченята й забѣгають, побѣжитъ за нею слѣдкомъ и сейчасъ пильнесенько придивляеся. Я єго хочу выве-

сти на дипломата. Темистоклюсь, — сказавъ ѓнѣ, ѓпять обертаючись до хлопчины, — хочешъ бути амбасадоромъ?

— Хочу, — ѓтповѣвъ Темистоклюсь, ковтаючи хлѣбъ и махаючи головою на право и на лѣво.

Въ той самѣ часѣ льокай, стоячій зъ заду, утеръ амбасадорови нѓсь, и дуже добре зробивъ, а то була бѣ канула до росолу порядна посторонна крапелька. За столомъ почалась розмова о радощахъ супокѓйного житя, перерывана замѣтками хозяйки о мѣйскѓмъ театрѣ и о акторахъ. Учитель дуже уважно глядѣвъ на розмовляючихъ и скоро тѓлько побачавъ, що они готові були усмѣхнутися, въ ту саму хвилинку рознимавъ ротъ и смѣявся сердечно. Очевидно ѓнѣ бувъ чоловѣкъ вдячний и хотѣвъ такимъ робомъ ѓтплатити хозиянови за добре обходженъе. Одинъ разъ впрочѣмъ на его лицѣ показався суровый видъ, и ѓнѣ грѓзно застукавъ по столѣ, встроивши очи въ сидячихъ насупроти него дѣтій. Се такъ и треба було, бо Темистоклюсь укусивъ за ухо Алкида, а Алкидъ, зажмуривши очи и рознявши ротъ, готовився заревѣти найжалѓнѣйшимъ способомъ, але, помѣркувавши, що за се легко можъ було втратити їду, привѣвъ ротъ въ звичайне положенъе и крѓзь слѓзы почавъ грызти баранячу кѓсть, ѓтъ котрой ѓбѣ его щоки блискотѣли товщею.

Хозяйка дуже часто оберталась до Чичикова съ словами: „Вы нѣчого не їсте, вы дуже мало взяли.“ На те Чичиковъ за кождый разъ ѓтповѣдавъ: „Дякую покѓрно, я сытый. Приемна розмова лѣпша, нѣжъ не знати-яка страва.“

Уже встали зъ за стола. Манилѓвъ бувъ надмѣрно вдоволений и пѓддержуючи рукою спину своего гостя, готовився такимъ робомъ перепровадити его до гостинной, коли наразъ гѓсть ѓбъявивъ, съ дуже значучимъ видомъ, що хотѣвъ бы поговорити съ нимъ про одно дуже потрібне дѣло.

— Въ такѓмъ разѣ позволю собѣ попросити васъ до моего кабинету, — сказавъ Манилѓвъ и запровадивъ гостя въ невеличку свѣтличку, обернену ѓкномъ на синѣючій лѣсь. „Ось мѓй куточокъ!“ сказавъ Манилѓвъ.

— Приемна свѣтличка, — сказавъ Чичиковъ, обводячи кругомъ очима. Свѣтличка й справдѣ була не безъ

приємности: стѣны були вымазані якоюсь голубенькою краскою, що переливалася въ сѣреньку; чотыри стѣльці, одно крѣсло, стѣль, на котрѣмъ лежала книжка съ заложеною закладкою, про котру мы вже при нагодѣ споминали; кѣлька записанихъ паперѣвъ; але наибѣльшь всего було тютюну. Тютюнъ бувъ въ рѣзнихъ видахъ: въ кашукахъ и тютюнерцѣ и въ кѣнци насыпаний бувъ прямо купою на стѣль. На обохъ ѡкнахъ такожъ були помѣщені купки выдобутого зъ люльки попелу, розставлені не безъ старанія дуже красными рядками. Видно було, що се иногдѣ служило хозяинові для приємнѣйшого проведенія часу.

— Позвольте васъ попросити усѣсти на отсѣмъ крѣслѣ, — сказавъ Манилѣвъ. — Ту вамъ буде выгѣднѣйше.

— Позвольте, я сяду на стѣльци!

— Позвольте вамъ того не позволити, — сказавъ Манилѣвъ съ усмѣшкою. — Се крѣсло у мене вже призначено для гостя: раді чи не раді, вы мусите сѣсти.

Чичиковъ сѣвъ.

— Позвольте васъ почастувати люльочкою.

— Нѣ, не курю, — сказавъ Чичиковъ ласкаво и немовъ бы жалѣючи.

— А то про що? — сказавъ Манилѣвъ такожъ ласкаво и немовъ бы жалѣючи.

— Не маю привычки, боюся: кажутъ, що люлька сушитъ.

— Позвольте менѣ замѣтити вамъ, що се пересудъ. Я навѣтъ думаю, що курити люльку далеко здоровѣйше, нѣжъ нюхати табаку. Въ нашѣмъ полку бувъ поручникъ, прегарный и дуже образованный чоловікъ, такъ той не выпускавъ зъ рота люльки не тѣлько за столомъ, але навѣтъ, выбачте на словѣ, и у всѣхъ прочихъ мѣсцяхъ. И осьъ ему теперъ уже звышь сорокъ лѣтъ, а ѡнъ, Богу дякувати, й доси такіи здоровый, що краще й годѣ.

Чичиковъ признавъ, що се й справдѣ трапляється и що въ природѣ находится богато рѣчій, не ясныхъ навѣтъ для найученѣйшого чоловіка.

— Але позвольте попереду одну просьбу.... проговоривъ ѡнъ такимъ голосомъ, въ котрѣмъ причувся якійсь дивный, або майже дивный выразъ, и слѣдомъ за тымъ,

не знати про що, оглянувся назадъ. Маниловъ такожъ, не знати чому, оглянувся назадъ. „Якъ давно вы зволили подавати ревизійный реєстръ?“

— Та оно, давно вже; а краще сказати — не тямлю.

— А ѳтъ того часу багато у васъ перемерло мужикѳвъ?

— А не можу знати: про те, думаю, треба бѣ запытати окомона. — Гей ты, хло, покличь сюды окомона; ѳнѣ повиненѣ нынѣ ту бути.

Прийшовъ окомонѣ. Се бувъ чоловѣкъ лѣтъ пѳдѣ сорокъ, голившій бороду, одѣтый въ сурдуть и очевидно, живучій собѣ дуже вигѳдно, бо лице его буле повненьке, немовъ напухле, а жовтава барва шкѳры и маленькѣ очка показували, що ѳнѣ ажъ надто гарно знавѣ, що таке пуховики и перины. Можѣ було заразѣ видѣти, що ѳнѣ сповнивѣ свою путѣ, якѣ сповняють еи всѣ паньскѣ окомоны: бувѣ зѣ разу прямо письменнымѣ хлопакомѣ при дворѣ, потому оженився сѣ якою небудѣ Агашкою ключницею, паниною фавориткою, зробився самѣ ключникомѣ, а тамѣ и окомонѣ. А зробившись окомонѣ, поступавѣ собѣ, розумѣся, якѣ всѣ окомоны: водився и кумався сѣ тыми, котрѣ були богатшѣ въ селѣ, докидувавѣ тяглѣ бѣднѣйшимѣ, прокинувшись о девятѳй годинѣ рано, дожидався самовара и пивѣ чай.

— Послухай, любчику! кѳлько у насѣ умерло мужикѳвъ ѳтъ тогдѣ, якѣ подавали ревизію?

— Та якѣ бы то — кѳлько? Богато перемерло ѳтъ того часу, — сказавѣ окомонѣ, и при тѳмѣ щикнувѣ, прикрывши зѣ легка ротѣ рукою, мовѣ заткальницею.

— Еге, признаюсь, я й самѣ такѣ думавѣ, — пѳдхопивѣ Маниловѣ, — именно дуже багато перемерло! — Тутѣ ѳнѣ обернувся до Чичикова и додавѣ еще: — такѣ и є, дуже багато.

— А кѳлько, на примѣрѣ, числомѣ? — спытавѣ Чичиковѣ.

— Еге, кѳлько числомѣ? — пѳдхопивѣ Маниловѣ.

— Та якѣ бы то сказати — числомѣ? Аджежѣ не знати, кѳлько вмирало: ихѣ нѣхто не числивѣ.

— Еге, именно, — сказавѣ Маниловѣ, обернувшись до Чичикова, — я такѣ само думавѣ, смертнѳсть велика; зовсѣмѣ не знати, кѳлько ихѣ перемерло.

— Ты, будь ласка, ихъ перечисли, — сказавъ Чичиковъ, — и зроби докладный списъ всѣхъ поименно.

— Еге, всѣхъ поименно, — сказавъ Маниловъ. Окомонъ сказавъ: „Слухаю!“ и пошовъ.

— А по що, буває, вамъ сего треба? — спытавъ Маниловъ по отходѣ окомона.

Се пытанье, бачилось, було не на руку гостеві: на лиці его показався якійсь напруженный выразъ, отъ которого онъ навѣтъ спаленѣвъ — напруженье, высказати щось таке, що не зовсѣмъ подаловалося словамъ. И въ самой рѣчи, Маниловъ въ конці почувъ таку дивну и незвычайну чутку, якои ще нѣколи не доводилося чувати хрещеному чоловікови.

— Вы пытаете, по що? А отъ по що: я хотѣвъ бы купити мужикѣвъ.... сказавъ Чичиковъ, заикнувся и не докончивъ бесѣды.

— Але позвольте спытати васъ, — сказавъ Маниловъ, — якъ вы хочете купити мужикѣвъ: съ землею, чи такъ таки, на вывѣдъ, то є, безъ землѣ?

— Нѣ, я не те, щобъ зовсѣмъ мужикѣвъ, — сказавъ Чичиковъ, — я хотѣвъ бы мати мертвыхъ....

— Якъ?... Даруйте.... я троха тугій на ухо, менѣ причулося предивовижне слово....

— Я хотѣвъ бы набути мертвыхъ, котрій впрочѣмъ въ ревизіи значились бы, якъ живі, — сказавъ Чичиковъ.

Маниловъ тутъ же выпустивъ цыбухъ съ люлькою на помѣсть, и якъ бувъ рознявъ ротъ, такъ таки съ рознятымъ и остався черезъ цѣлыхъ кѣлька минутъ. Оба приятелѣ, що недавно балакали о приемностяхъ дружного житя, остались недвижны, встроивши одинъ въ другого очи, якъ тѣ портреты, що въ давній часы вѣшано одинъ противъ другого, по обохъ бокахъ зеркала. Въ конці Маниловъ поднявъ люльку съ цыбухомъ и позирнувъ зъ долины ему въ лице, стараючись доглянути, чи не видно якои усмѣшки на его губахъ, чи не жартує онъ; але нѣчого такого не було видно; лице гостя выдавалось навѣтъ поважнѣйшимъ, нѣжъ звычайно. Потѣмъ подумавъ, чи не зсунувся гѣсть якъ небудь несподѣвано зъ глузду, и съ перелякомъ пильно поглядѣвъ на него; але очи гостя

були зовсімъ яснї; не було въ нихъ того дикого, неспо-
койного огню, якій бѣгає въ очахъ божевольного чоловѣка;
все було прилично и въ порядку. Хоть що придумовавъ
Маниловъ, на яке єму ступити и що дѣяти, але нѣчого
не мѡгъ придумати, а тѡлько випустивъ зъ рота остатокъ
дыму дуже тоненькою струєю.

— Такъ отождь я хотѣвъ бы знати, чи могли бъ вы
менѣ такихъ мужикѡвъ, неживыхъ на дѣлѣ, а живыхъ по
законнѡй формѣ, передати, ѡтступити, чи якъ тамъ буде
ваша ласка?

Але Маниловъ такъ змѣшався и збився зъ пантелику,
що тѡлько вытрѣщивъ на него баньки.

— Бачится, що вы вагаетесь?... — завважавъ Чичиковъ.

— Я?... нѣ, я не те.... — сказавъ Маниловъ, — але я не
можу збагнути.... даруйте.... я, розумѣся, не мѡгъ одер-
жати такого високого образования, яке, що такъ скажу,
виднѣся въ кождѡмъ вашѡмъ поворотѣ; не посѣдаю того
высоко-штучного выражувания.... Бути може, що ту....
въ тѡмъ, що вы отсе высказали.... крыєся щось инше....
Бути може, що вы зволили такъ выразитися для красоты
стилю?...

— Нѣ, — пѡдхопивъ Чичиковъ, — нѣ, я розумѣю
предметъ именно такїй, якъ є, то є тї душѣ, котрї спра-
вдѣ вже померли.

Маниловъ зовсімъ збаламутився. Онъ чувъ, що єму
треба щось зробити, задати питанье, а яке питанье —
чортъ его знає. Ставъ въ кѡнци на тѡмъ, що зновъ ви-
пустивъ дымъ, та тѡлько вже не ротомъ, а носовыми
дѣрками.

— Такъ отже, коли нема нѣякои перешкоды, то съ
Богомъ можъ бы взятися до уложеня купного контракту,
— сказавъ Чичиковъ.

— Якъ, на мертвї душѣ контрактъ?

— Е, нѣ! — сказавъ Чичиковъ. — Мы напишемо,
що они живї, такъ якъ дѡйсно стоитъ въ ревизїйнѡмъ
реєстрѣ. Я привыкъ нѣ въ чѣмъ не ѡтступати ѡтъ дер-
жавныхъ законѡвъ; хоть за те я й потерпѣвъ на службѣ,
але вже даруйте: обовязокъ для мене — святе дѣло, за-
конъ — я нѣмѣю передъ закономъ.

Послѣдні слова вподобалися Манилову, але сути самого дѣла онъ таки не розчовпавъ, и замѣсть отповѣди почавъ такъ сильно тягти люльку, що цибухъ въ кѣнци почавъ хрипѣти, якъ фатоть. Бачилось, немовъ то онъ хотѣвъ зъ цибуха выдобути пораду въ такѣй нечуванѣй справѣ; але цибухъ хрипѣвъ и бѣльше нѣчого.

— А може вы въ чѣмъ небудь сумнѣваетесь?

— О, прошу васъ, зовѣмъ нѣ! Я не про те кажу, щобъ мавъ якій небудь, то е, критичный пересудъ о васъ. Але позвольте запытатися, чи не буде се підприємство, або, щобъ ще лѣпше, такъ сказати, выразитися, негоція — отождъ чи не буде та негоція неѣтповѣдною державнымъ постановамъ и высшимъ цѣлямъ Россіи.

Тутъ Маниловъ, зробивши невеличкій рухъ головою, поглядѣвъ дуже значучо въ лице Чичикова и показавъ у всѣхъ чертахъ свого лица и въ стиснутыхъ губахъ такій глубокий выразъ, якого може й не видавъ нѣхто на людскѣмъ лиці, окрѣмъ тѣлько у якого небудь надто мудрого министра, та й то въ хвили найважнѣйшого и дуже запутаного дѣла.

Але Чичиковъ сказавъ прямо, що подѣбне підприємство, чи тамъ негоція, нѣякъ не буде неѣтповѣдне державнымъ постановамъ и высшимъ цѣлямъ Россіи, а по хвили ще додавъ, що скорѣе буде мавъ навѣтъ корысть, бо одержитъ правомъ приписаній податки.

— Такъ вы думаете...?

— Я думаю, що се буде добре.

— А, коли добре, то се друга рѣчь: я противъ того нѣчо не маю, — сказавъ Маниловъ и зовѣмъ успокоився.

— Теперь остается только уговориться о цѣну....

— Якъ то о цѣну? — сказавъ опять Маниловъ и зъупинився. — Хибажъ вы думаете, що я взявъ бы ѣтъ васъ грошѣ за душѣ, котрѣ, пѣдъ певнымъ зглядомъ, закончили свое истнованье? Коли вже прійшла вамъ така, що такъ скажу, фантастична охота, то я зѣ своей стороны передамъ ихъ вамъ бесплатно, и контрактъ беру на себе.

Велика догана була бѣ историкови отсихъ подѣй, коли бѣ онъ залишивъ сказати, що вдоволенье перемогло

гостя після тихъ слівъ, сказанихъ Маниловимъ. Хоть и якій онъ бувъ поважний та розсудливый, а все таки мало що не пустився підскакувати якъ цапъ, що, якъ вѣдомо, робиться тільки въ найсильнѣйшихъ порывахъ радости. Онъ такъ сильно повернувся на крѣслѣ, що пукла вовняна матерія, котрою була оббита подушка; самъ Маниловъ поглянувъ на него съ певного рода здивованьемъ. Спонуканый подякою, онъ тутъ наговоривъ тільки вдячності, що Маниловъ змішався, весь запаленѣвъ, отмахувався головою, а на послѣдокъ вже виразився, що се на-стояще нѣщо, що онъ и справдѣ хотѣвъ бы чимъ небудь доказати свѣдѣннй сердечный потягъ, магнетизмъ серця; а помершій душѣ подекуды цѣлковите дрантѣ.

— Дуже не дрантѣ, — сказавъ Чичиковъ, стиснувши его за руку. При томъ онъ зѣхнувъ глибоко. Бачилось, що ему такъ и хотѣлось вылити свое сердце; не безъ почутя и ширости онъ въ концѣ сказавъ ось які слова: — Коли бъ вы знали, яку прислугу зробили бы вы симъ, якъ бачится, дрантѣмъ, чоловікови безъ племені и роду! Охъ, и справдѣ, чого то я не перетерпѣвъ! якъ човникъ якій небудь середъ лютихъ филь.... Якихъ гоненій, якихъ переслѣдованъ не зазнавъ я, якого горя не принявъ, а за що? за то, що хоронивъ правду, що бувъ чистый на своѣй совѣсти, що подававъ руку и вдовѣ безпомѣчній, и сирѣтѣ-бѣдолашѣ!... — Тутъ навѣть онъ обтеръ хусткою слѣзу, що выкотилася зъ ока.

Маниловъ бувъ до дна душѣ зрушений. Оба приятелѣ довго стискали одинъ другого за руку и мовчки глядѣли одинъ другому въ очи, де виднѣлися навертаючія слѣзы. Маниловъ нѣякимъ свѣтомъ не хотѣвъ выпустити руки нашего героя и стискавъ еи такъ горячо, що той навѣть не знавъ, якъ еи высвободити. Въ концѣ вытягнувши еи легесенько онъ сказавъ, що не зле бы було контрактъ зробити якъ найшвидше, и добре бы було, якъ бы онъ самъ навѣдався до мѣста; оттакъ взявши шапку, ставъ ѳткланюватися.

— Якъ? вы вже хочете ѳхати? — сказавъ Маниловъ, разомъ прочувавшись и майже перелякавшись.

Въ ту хвилию вѣйшла до кабинету Манилова.

— Лизонько, — сказавъ Маниловъ съ жалобнымъ видомъ, — Павло Ивановичъ покидає насъ!

— Видко, що мы надоѣли Павлови Ивановичови, — отповѣла Манилова.

— Панѣ, тутъ, — сказавъ Чичиковъ, — тутъ, ось де, — при томъ онъ положивъ руку на сердце, — такъ тутъ перебуде той приемный часъ, котрый я провѣвъ съ вами, и вѣрте менѣ, не було бъ для мене бѣльшого щастя, якъ жити съ вами, коли вже не въ одномъ домѣ, то принайменше въ якъ найближшомъ сусѣдствѣ.

— А знаете, Павле Ивановичу? сказавъ Маниловъ, котрому дуже подобалась така думка, — якъ бы то въ самой рѣчи було гарно, коли бъ такъ жити разомъ, подъ однимъ дахомъ, або въ тѣни якого небудь вяза, пофилософувати о чѣмъ небудь, вглубитися....

— О, се було бы райске житье! — сказавъ Чичиковъ, зѣхнувши. — Прощайте, панѣ! — сказавъ онъ, цѣлючи въ ручку Манилову. — Прощайте, найдорожшій приятелю! Не позабудьте, о що я васъ просивъ.

— О, будьте певни! — отповѣвъ Маниловъ. — Я съ вами розстаюсь не на довше, якъ на два дни.

Всѣ вышли въ столову.

— Прощайте, миленькі дѣточки! — сказавъ Чичиковъ, побачивши Алкида и Темистоклюса, котрі бавились якимось деревлянымъ гузаромъ, у котораго вже не було нѣ руки нѣ носа.

— Прощайте, мои крышеняточка. Перепрашаю васъ, що я не привѣзъ вамъ гостинцѣвъ, але, признаюсь, и не знавъ навѣтъ, чи живете вы на свѣтѣ; за то теперь, якъ приѣду, то вже певно привезу. Тобѣ привезу шаблю. Хочешъ шаблю?

— Хочу, — отповѣвъ Темистоклюсъ.

— А тобѣ барабанъ. Добре, тобѣ барабанъ? — говоривъ онъ, нахилившись до Алкида.

— Паламанъ, — отповѣвъ шепотомъ и повѣсивши голову Алкидъ.

— Добре, я тобѣ привезу барабанъ, — такой гарный барабанъ! такъ все буде туррр...ру...тра та та, тра та та... Прощай, душечко, прощай! — Тутъ онъ поцѣлювавъ его

въ голову и обернувся до Манилова и его жѣнки съ невеличкимъ усмѣхомъ, съ якимъ звычайно обертаются до родичѣвъ, даючи имъ знати о невинности ихъ дѣтій.

— Далёбѣ, лишѣтся, Павле Ивановичу! — сказавъ Маниловъ, коли вже всѣ вышли на ганокъ. — Адѣтъ, якѣ хмары.

— Е, невеличкѣ хмарки, — ѡтповѣвъ Чичиковъ.

— А знаете вы дорогу до Собакевича?

— О ню я якъ разъ хотѣвъ роспытати васъ.

— Позвольте, я заразъ росповѣмъ вашему вѣзникови. — Тутъ Маниловъ такъ само любезно росповѣвъ все вѣзникови, и навѣтъ разъ сказавъ ему въ.

Вѣзникъ почувши, що треба минути два повороты и повернути на третій, сказавъ: „Потрафимо, ваше благородіе,“ и Чичиковъ поѣхавъ, проводженный довго поклонами и маханьемъ хусточками хозяинѣвъ, що ажъ на пальцѣ пѣднималися.

Маниловъ довго стоявъ на ганку, проводячи очима ѡтѣздачу бричку, и коли уже еи зовсѣмъ стало не видно, ѡнъ все ще стоявъ, курячи люльку. Въ кѣнци вѣйшовъ до свѣтлицѣ, сѣвъ на стѣльци и заглѣбився въ задуму, радѣючи душею, що справивъ своему гостеви невеличке вдовольненіе. Потѣмъ мысли его незамѣтно перелетѣли на другіе предметы и въ кѣнци забѣгли Богъ зна' куды. Ѣнъ думавъ о роскошахъ дружного житя, о тѣмъ, якъ бы то гарно було, жити съ приятелемъ на березѣ якои небудь рѣки, дальше черезъ тую рѣку почавъ будуватися у него мѣстъ, за нимъ величезный дѣмъ съ такимъ высокимъ бельведеромъ, що зъ него можъ було видѣти ажъ до Москвы, и на нѣмъ вечеромъ пити чай на отвертѣмъ воздусѣ и балакати о якихъ небудь приемныхъ предметахъ; потѣмъ, що они вразъ съ Чичиковымъ приѣхали въ якоесь товариство, въ гарныхъ каритахъ, и тамъ очаровуютъ всѣхъ приемностью своего обходженя, и що навѣтъ высше начальство, почувши о такой ихъ приязни, именовало ихъ генералами, и въ кѣнци дальше Богъ знае, що таке, чого ѡнъ и самъ уже нѣякъ не мѣгъ розѣбрати. Дивовижна просьба Чичикова разомъ перервала всѣ его мрѣѣ. Думка про ню якоесь особливо не вкладалася въ его голову: хотъ и якъ ѡнъ перевертавъ еи, все таки нѣякъ не мѣгъ выяснити собѣ, и весь часъ сидѣвъ и курилъ люльку, що тяглося ажъ до самой вечерѣ.

Г Л А В А ІІІ.

А Чичиковъ въ веселѣмъ настрою духа сидѣвъ въ своѣй бричцѣ, що давно курбелаила битымъ гостинцемъ. Изъ попередной главы вже видно, що було головнымъ предметомъ его вподобы и наклонности, тожь и не диво, що онъ швидко заглубився въ него весь, и тѣломъ и душею. Надѣѣ, обрахунки и выводы, блукаючи по его лица, видко дуже були приемнѣи, бо що хвиля лишали по собѣ слѣды вдоволеной усмѣшки. Занятый ними, онъ не обертавъ нѣякои уваги на те, якъ его вѣзникъ, вдоволенный принятемъ дворовыхъ людѣи Манилова, дававъ дуже дѣльный науки лысому пристяжному коневѣ, запряженному зъ правого боку. Той лисый конь бувъ дуже лукавый и тѣлько про око показувавъ, гей бы то тягне, мѣжь тымъ коли борозный гнѣдый и пѣдручный карои масти, прозванный засѣдателемъ за то, що бувъ купленный ѡтъ якогось засѣдателя, працювали зъ цѣлого сердца, такъ що навѣтъ по очахъ имъ видно було. яку имъ се велику приносило роскошь. „Цыганъ, цыганъ! ось я тебе перецыганю!“ говоривъ Селифанъ, припѣднявся и ляснувъ батогомъ лѣнивого. „Ты знай свое дѣло, ты пантальоннику нѣмецкѣи! Гнѣдый уцтивый конь, онъ повнитъ своѣи обовязокъ, и я радо дамъ ему лишню порцію, бо онъ уцтивый конь, и засѣдатель та-кожь порядный конь.... Ну, ну, що потрясаешь ухами? Ты дурню, слухай, коли до тебе говорятъ! я тебе, неuku, не стану злому вчити! Ади, куды лѣзе!“ Тутъ онъ опять ляснувъ его батогомъ. „Фу, дводушнику!“ За тымъ прикрикнувъ до всѣхъ: „Вѣо, любѣи мой“ и махнувъ по всѣхъ трехъ не для кары, але щобы показати, що бувъ ними вдоволенный. Зробивши имъ тую приемнѣость, онъ зновъ повѣвъ бесѣду до лысого: „Ты гадаешь, що укроешь свою погану роботу? Нѣ, ты жий по правдѣ, коли хо-

чешь, щобы тобѣ честь давали. Отъ у пана, що мы були, гарный люде. Я радо побесѣдую, коли гарный чоловѣкъ; съ гарнымъ чоловѣкомъ мы завсѣгды свои друзья, близькй приятелѣ: чи чаю выпити, чи закусити, — зъ радого серця, коли гарный чоловѣкъ. Гарному чоловѣкови кождый честь ѡтдасть. Отъ и нашего пана кождый поважае, бо ѡнъ, тями собѣ, сповнявъ службу царску; ѡнъ сколевскій совѣтникъ“....

Такъ балагурачи, Селифанъ залѣзъ въ кѡнци въ далеке галузье. Коли бъ Чичиковъ прислухався, то почувъ бы бувъ богато подробиць, тыкаючихъ его особы; але думки его такъ були заняты своимъ дѣломъ, що ажъ сильный ударъ грому заставивъ его прокинутися и поглянути до-кола себе: все небо до крыхты було облѣплене хмарами, а порошнисту почтову дорогу опрыскували краплѣ дожджу. Въ кѡнци громовый ударъ роздався другій разъ голоснѣйше и близше, и дощъ лѣнувъ разомъ, якъ зъ ведра. Зъ разу, падучи въ скѡснѡмъ напрямѣ, ѡнъ хлюскавъ въ одинъ бѡкъ пудла брички, потѡмъ въ другій, а зъ кѡнци, змѣнивши способъ и зробившись зовсѣмъ прямымъ, тарабанивъ просто въ верхъ еи пудла; брызкы въ кѡнци почали долѣтати въ лице Чичикову. Се спонукало его заслонитися шкѡряными запонами съ двома круглыми ѡконцями, назначеными для розгляданя придорожныхъ видѡвъ, и наказати Селифанови, щобы ѣхавъ швидше. Селифанъ, перерванный такожь на самѡй серединѣ бесѣды, спостерѣгъ, що й справдѣ нѣщо гаятись, вытягнувъ сейчасъ зъ пѡдъ козлѡвъ якусь петечину изъ сѣрого сукна, надыгнувъ еи въ рукавы, хопивъ въ руки вудила и покрикнувъ на свою трѡйню, котра ледве-ледве переступала ногами, почувши роскошне ослабленье ѡтъ навчаючої бесѣды. Але Селифанъ нѣякъ не мѡгъ собѣ пригадати, чи два, чи три повороты переѣхавъ. Помѣркувавши и нагадуючи по троха дорогу, ѡнъ догадався, що богато було поворотѡвъ, котрѣ всѣ ѡнъ переминувъ. Але якъ то Россiянинъ въ рѣшучѡй хвили все похопитя, що ему робити, не вдаючися въ далекй роздумуваня, такъ и Селифанъ, повернувши на право на першѡй, яка лучилась, перехрестнѡй дорозѣ, покрикнувъ: „Віо, мои приятелѣ

гѣднѣй-поважнѣй!" и пустился въ бѣгъ, мало думаячи о томъ, куди заведе обдѣбрана дорога.

Мѣжъ тымъ дождь, бачилось, почався на довго. Лежачій на дорозѣ порохъ швидко замѣсився въ болото, и конямъ що хвилѣ ставало тяжше тягнути бричку. Чичиковъ зачинавъ уже дуже турбуватися, що такъ довго не видно Собакевичового села. Пѣсля его обрахунку, имъ уже давно пора було приѣхати. Онъ вызиравъ на всѣ боки, але пѣтъма була така — хоть око выйми.

— Селифане! — сказавъ онъ въ кѣнцѣ, вызирнувши
зъ брѣчки.

— Що, прошу пана? — ђповѣвъ Селифанъ.

— Поглянь но, чи не видно села?

— Нѣ, прошу пана, нѣгде не видно. — Пѣсля того Селифанъ, помахуючи батогомъ, затыгнувъ — пѣсню не пѣсню, а щось таке довге, що й кѣнця не було. Туды все вѣйшло: всѣ захожуючій и пѣдгоняючій оклики, якими трактують коній по цѣлѣй Россіи ѡтъ одного кѣнця до другого; приложники всѣхъ родѣвъ, безъ дальшого розбору, якъ перше попалося на языкъ. Такимъ способомъ дѣйшло до того, що ѡнъ почавъ называти ихъ вѣ кѣнци сектретарями.

Мѣжъ тымъ Чичиковъ почавъ примѣчати, що бричка металася на всѣ боки и надавала ему пресильныхъ стусановъ; зъ того онъ домѣрковався, що они зѣхали зъ дороги и очевидно волоклись по зѣораномъ полю. Селифанъ, бачилось, и самъ те примѣтивъ, але не говоривъ нѣчого.

— Що, драбуго, якою дорогою ты їдеш? — сказавъ Чичиковъ.

— Та щожь, прошу пана, робити, пора така; батога не видко, така пѣтьма! — Сказавши тое ѓнъ такъ пере-хиливъ бричку, що Чичиковъ мусѣвъ держатися обома руками. Ажъ теперъ ѓнъ зѣважавъ, що Селифанъ пѣдохоченый.

— Держи, держи, бо перевернешь! — кричавъ онъ до него.

— Нѣ, прошу пана, якъ же можна, щобъ я перевернувъ, — говоривъ Селифанъ. — То не добро — пе-

ревернути, — я вже самъ знаю; вже я нѣ за що не переверну.

Затымъ ѓнъ почавъ злегка повертати бричку, повертавъ, повертавъ, а въ кѓнци перевернувъ єи зовсѣмъ на бѓкъ. Чичиковъ руками и ногами талапнувъ въ болото. Селифанъ прецѣнь зъупинивъ конѣ; впрочѣмъ они й самі зъупинились бы, бо дуже були потомлені. Така несподѣвана притычина дуже здивувала єго. Злѣзши зъ козла, ѓнъ ставъ передъ бричкою, взявся за боки обома руками, мѣжъ тымъ, коли панъ талапався въ болотѣ, силуючись вылѣзти, и сказавъ по не зовсѣмъ довгѓмъ намыслѣ: „Ади на ню, и перевернулася!“

— Ты пьяный, якъ швецъ! — сказавъ Чичиковъ.

— Нѣ, прошу пана; якъ же можна, щобы я бувъ пьяный! Я знаю, що се не добре дѣло — бути пьянымъ. Съ приятелемъ побалакавъ, бо съ добрымъ чоловѣкомъ годится побалакати, въ тѓмъ нема нѣчо злого, — и закусили разомъ. Закуска такожь не лихе дѣло; съ добрымъ чоловѣкомъ годится закусити.....

— А що я тобѣ сказавъ послѣдній разъ, коли ты напився? га? забувъ? — сказавъ Чичиковъ.

— Нѣ, ваше благородіє; якъ же можна, щобы я забувъ! Я вже своє дѣло знаю. Я знаю, що не добре бути пьянымъ. Съ добрымъ чоловѣкомъ побалакавъ, бо....

— Отъ якъ я тебе выпарю, то ты у мене будешъ знати, якъ балакати съ добрымъ чоловѣкомъ.

— Якъ вашѓй милости буде завгодно, — ѓтповѣвъ на все призволяючи Селифанъ: — коли выпарити, то й выпарити; я противъ того зовсѣмъ нѣчого не маю. Чомужь и не выпарити, коли є за що? на те воля ласкавого пана. Оно то й треба выпарити, бо мужикъ розвезеся; порядокъ треба держати. Коли є за що, то й выпарити; чомужь не выпарити?

На такую бесѣду панъ зовсѣмъ не найшовся, що ѓтповѣсти. Але въ ту пору бачилось, що сама судьба захотѣла змилюватися надъ нимъ. Зъ далека почулося гавканье псѓвъ. Урадованный Чичиковъ давъ приказъ наганяти конѣ. Россійскій вѓзникъ має добрый нюхъ замѣсть очіѓ; черезъ те лучаєся, що ѓнъ зажмуривши очи, жене иногдѣ

що духу и все, куды небудь, а заїде! Селифанъ, не ба-
чучи нїчогодїбнїко, погнавъ кїньми такъ просто до села,
що збупинився ажъ тогдї, коли бричка вдарила дышлемъ
въ плїтъ и коли рїшучо не було вже куды дальше їхати.
Чичиковъ ледви добачивъ крїзь густый серпанокъ ллючого
дожджу, щось похоже на крышу. Онъ пїславъ Селифана
шукати ворїтъ, що безперечно було бь довго тревало,
коли бь въ Россїи не було вартовыхъ, лютыхъ псївъ,
котрї такъ голосно дали о нїмъ знати, що мусївъ ажъ
пальцями заткати уха. Свїтло мелькнуло въ однїмъ їконци
и добїгло мгlistимъ потокомъ до плота, вказавши нашимъ
подорожнимъ ворота. Селифанъ давай стукати, и швидко,
пїдхиливши фїртточку, высунулась якась постать, pokryта
пїдїгачкою, и панъ съ слугою почули хрыпый бабскїй голосъ:

— Хто гримає? чого се такъ розходилися?

— Подорожнїй, матїнко, пусти переночувати? — ска-
завъ Чичиковъ.

— А диви, якїй скороногїй! — сказала стара, —
въ яку пору приїхавъ! Ту тобї не гостинный двїръ:
помїщиця живе.

— Щожъ дїяти, матусю? видишь, зь дороги збилися!
Не ночувати жь въ таку пору въ степу.

— Еге, погана пора, темна пора! — додавъ Селифанъ.

— Мовчи, дурню, — сказавъ Чичиковъ.

— А вы хто такїй? — сказала стара.

— Дворянинъ, матїнко.

Слово дворянинъ спонукало стару немовъ то троха
подумати. — Пождїть, я скажу панї, — сказала она,
и за двї минуты вернула вже съ лихтарнею въ руцї.
Ворота їтчинилися. Свїтло мелькнуло и въ другїмъ їкнї.
Бричка вїїхала на подвїрьє и збупинилася передъ неве-
личкимъ домикомъ, котрый за пїтьмою годї було добачити.
Тїлько одна его половина була освїчена свїтломъ, бючимъ
зъ їконъ; видно ще було калюжу передъ домомъ, въ ко-
тру прямо било тое жь свїтло. Дожджъ голосно бубонївъ
по деревлянїй крыши и журчачими потїчками спливавъ
въ пїдставлену бочку. Мїжъ тымъ псы заливалися всїми
можливими голосами; одинъ, задравши голову до горы,
выводивъ такъ протяжно и съ такимъ заходомъ, немовъ

бы за то бравъ Богъ знае яку плату; другій ѳтдзявкувавъ наскоро! помѣжъ ними звенѣвъ, якъ почтовый звѳнокъ, невтомимый дискантъ запевно молодого псюка, и все те въ кѳнци звершувавъ басъ, може бути, старый, крѣпкой собачою природы, бо ѳнъ хрипѣвъ, якъ хрипить спѣвакъ-контрабасъ, коли концертъ въ повнѳмъ розливѣ, теноры пѳднимаются на пальцѣ зъ горячого бажаня — вывести високу ноту, и все, що тѳлько живе, порываеся въ гору, завертаючи голову, а ѳнъ одинъ, засунувши неголений пѳдбородокъ въ ковнѣръ, присѣдае и опускаеся майже ажъ до землѣ и пропускае ѳттамъ свою ноту, ѳтъ котрои трясутся и дзеленькочуть шибѣ.

Вже по однѳмъ песѣмъ бреханю, зложенѳмъ зъ такихъ музыкантѳвъ, можъ було догадатися, що сѣльце було порядне: але промоклый и промерзлый нашъ герой нѣ о чѣмъ не думавъ, якъ тѳлько о постели. Не вспѣла ще брѣчка цѣлковито збушитися, а ѳнъ уже зѳскочивъ на ганокъ, похитнувся и трохи не впавъ. На ганокъ выйшла зновъ якась жѣнка троха молодша ѳтъ першої, але дуже до неѣ подобна. Она провела его до свѣтлицѣ. Чичиковъ недбало два разы кинувъ окомъ: свѣтлица була обвѣшана старенькими, смугастыми тапетами; образки съ якимись птахами; межѣ ѳкнами старосвѣтскѣ, маленькѣ зеркала съ темными рамками въ видѣ поскручованого листа; за кождымъ зеркаломъ застромленѣ були або якѣсь письма, або стара талѣя картъ, або панчоха; стѣнный годинникъ, съ нарисованными на циферблатѣ цвѣтами.... бѳльше годѣ було що небудь добачити. ѳнъ чувъ, що его очи злипалися, немѳвъ бы хто ихъ намазавъ медѳмъ. По недовгѳй хвилѣ вѳйшла хозяйка, женщина вже въ лѣтахъ, въ якѳмсь спальнѳмъ чѣпци, натягнутѳмъ на борзѣ, съ флянельовою повязкою на шиѣ, одна зъ тыхъ матусь, невеликихъ дѣдичокъ, котрѣ разъ-вразъ плачуть на неврожай та страты, держать голову на бѳкъ, а мѣжъ тымъ нагромаджуютъ по троха грошенятъ въ полотнянѣ мѣшочки, похованѣ въ перескринкахъ комѳды. Въ одинъ мѣшочокъ накладываютъ самѣ цѣлковѣ, въ другѣй половинички, въ третѣй четвертачки, хотъ зъ виду ѣ здаеся, що въ комѳдѣ нѣчого нема крѳмъ шматя, та нѳчныхъ кафтаничкѳвъ та нитяныхъ мотѳчкѳвъ, та розпореноѣ сальѳпы,

що опѣсля буде перероблена на спѣдницю, коли стара якъ небудь прогорить въ пору, якъ печуть святочнїй пирѣжки съ всякою пражениною, або сама собою попротираєся. Та нѣ, не прогорить спѣдниця и не попротираєся сама собою: обережлива стара, и сальонѣ суджено пролежати довго въ распоренѣмъ видѣ, а ѳттакъ дѣстатися по тестаментѣ племѣнници, вразъ зѣ всякимъ другимъ драгтьемъ.

Чичиковъ звинявся, що занепокоивъ несподѣванимъ приѣздомъ: „Нѣчого, нѣчого!“ сказала хозяйка. „Въ якужь то бо пору васъ Богъ принѣсъ! Що за загибель та хуртовина.... По такѣй дорозѣ зѣѣсти бы що небудь потрѣбно, але пора пѣзна, приладити годѣ.“

Слова хозяйки перервавъ страшный шипѣтъ, такъ що гѣсть ажъ напудився: шумъ похожїй на те, немовъ бы вся кѣмната наповнилася гадюками; але позирнувши до горы, ѣнъ успокоився, бо спостерѣгъ, що се стѣнному годинникови прїйшла охота бити. За шипотомъ сейчасъ наслѣдувавъ хрипѣтъ, и въ кѣнци, принагужившись всѣми силами, годинникъ выбивъ другу годину такимъ голосомъ, якъ коли бы хто товкъ падкою въ розбитый горнець, а пѣсля того пендель пѣшовъ ѣпатъ спокѣйно чавкати на право и на лѣво.

Чичиковъ подякувавъ хозяйцѣ и сказавъ, що не треба ему нѣчого, щобъ она нѣчимъ не турбувалася, що крѣмъ постелѣ ѣнъ нѣчого не потребує и тѣлько радъ бувъ дѣзнатися, куды се ѣнъ заѣхавъ и чи далека ѣтси дорога до помѣщика Собакевича; на те стара ѣтповѣла, що й не чувала такого имени и що такого помѣщика зовсѣмъ нема.

— А бодай чень знаєте Манилова? спытавъ Чичиковъ.

— А хто такїй той Манилѣвъ?

— Помѣщикъ, матусю.

— Нѣ, не чувала; нема такого помѣщика.

— А якїжь є?

— Бобровъ, Свининъ, Канатѣевъ, Харпакинъ, Трепакинъ, Плѣшаковъ.

— Богатї люде, чи нѣ?

— Нѣ, батечку, дуже богатыхъ нема. У кого дваццать душъ, у кого трїццать; а такихъ, чтобы по сто, такихъ нема.

Чичиковъ змѣркувавъ, що заѣхавъ въ порядный за-
камарокъ.

— А чи далеко зъ ѡтси до мѣста?

— А буде зо шѣстьдесять верстовъ. Якъ менѣ жаль,
що нема що вамъ попоѣсти? Чи не хочете, батечку,
чайку напиться?

— Дякую, матусю. Нѣчого не треба, крѣмъ постелѣ.

— Правда, по такій дорозѣ и дуже треба ѡтпочити.
Отъ ту и розложѣтесь, батечку, на тѣй софѣ. Ей, Фе-
суню, принеси перину, подушки и простирано! Якежъ бо
то веремя наславъ Богъ: яка гримавиця!... у мене цѣлу
нѣчь свѣчка горѣла передъ образомъ. Ехъ, батечку мѣй,
та бо у тебе, якъ у нехриста, вся спина и бѣкъ въ болотѣ!
дежъ ты такъ зволить завалятися?

— Ще слава Богу, що тѣлько завалявся! Богу дяку-
вати, що й зовсѣмъ ребра не поломавъ.

— Святѣ святителѣ, що за пригода! Та чи не треба
чимъ потерети спину?

— Спасибѣ, спасибѣ! Не турбуйтеся, а накажѣтъ
тѣлько своѣй дѣвцѣ высушити мою одежу.

— Чуешъ, Фесуню! — сказала хозяйка, обертаючися
до жѣнки, що выходила на ганокъ зо свѣчкою, а теперъ
вспѣла вже притаращити перину, и пѣдбивши ея зъ обохъ
боковъ руками, напустила цѣлу потоцу пѣря по цѣлой
свѣтлицѣ. — Ты возьми ѡтъ ихнѣй кафтанъ вразъ съ дру-
гою одежою и впередъ просуши ихъ передъ огнемъ, якъ
робили покѣйному пану, а ѡпѣсля перетри и вытрепли
гарненько.

— Слухаю, прошу панѣ! — говорила Фесуня, про-
стелюючи поверхъ перины простирано и кладучи подушки.

— Ну, ось тобѣ постѣль готова, — сказала хозяйка.
— Прощай, батечку, спокѣйной ночи. А не потрѣбно тобѣ
ще чого? Може ты привыкъ, батечку мѣй, щобы хто не-
будь почѣхавъ у тебе на нѣчь пяти? Покѣйникъ мѣй безъ
того нѣколи бы не бувъ заснувъ.

Але гѣсть ѡтказався и ѡтъ чѣхання въ пяты. Хозяйка
вийшла, и ѡнъ сей же часъ поквапився роздягтися, ѡтдавъ
Фесунѣ всю зняту зъ себе збрую, верхну й спѣдну, и Фе-
суня, сказавши му такожъ добранѣчь, понесла тѣ мокрѣ

причандали. Оставшися самъ, онъ не безъ вдоволена поглянувъ на свою постѣль, котра була майже до стелѣ. Фесуня, видко, була майстеръ — підбивати перины. Коли підставивши столець онъ вилѣзъ въ кінци на постѣль, она опустилася підъ нимъ майже до самои землѣ, и пѣрье, вытиснене зъ насыпу, розлетѣлося по всѣхъ кутахъ свѣтлицѣ. Загасивши свѣчку, онъ накрывся перкалевою ковдрою и звинувшиися підъ нею въ клубокъ, заснувъ въ тій хвили.

Прокинувся онъ на другій день уже досить познімъ ранкомъ. Сонце крѣзь окно блымало ему прямо въ очи, а мухи, що вчора спали супокійно на стѣнахъ та стели, всѣ рушились до него: одна сѣла ему на губу, друга на ухо, трета пантрувала, якъ бы то сѣсти на саме око, а сесю, що була така неосторожна, підсѣсти близько къ носовій дѣрцѣ, онъ потягнувъ въ просоню въ самій нѣсъ, що заставило его крепко чихнути, — злучай, для которого именно онъ и прокинувся. Окинувши окомъ свѣтлицю, онъ теперъ побачивъ, що на образкахъ не все були птахи: мѣжь ними висѣвъ портретъ Кутузова, и намальований олѣйною краскою якійсь старчикъ съ червоними обшивками на мундурѣ, якъ то носили за царя Павла Петровича. Годинникъ зновъ зашипотѣвъ и выбивъ десяту; въ дверѣ заглянуло якесь жѣноче лице и въ ту саму хвилю сховалося, бо Чичиковъ, бажаючи вигіднѣйше заснути, позмѣтывавъ зъ себе зовсѣмъ всё. Заглядаюче лице выдалось ему немовъ троха знакомымъ. Онъ почавъ пригадувати собѣ, хто бы то бувъ такий, а въ кінци догадався, що се була хозяйка. Онъ убравъ на себе сорочку; одѣжь, уже высушена и вычищена, лежала обѣчъ него. Убравшиися онъ підѣйшовъ до зеркала и чихнувъ опять такъ голосно, що підѣйшовшій на ту пору до окна индыкъ — окно було дуже близько землѣ — пробовтавъ до него щось, рѣзько и дуже швидко, своимъ дивовижнымъ языкомъ, певно дай Боже здоровля, а за то Чичиковъ отбѣвкнувъ ему дурень зъ тебе. Підѣйшовши до окна зачавъ розглядати лежачій передъ нимъ видъ: окно выходило мабутъ чи не на курятникъ; принайменше розложено передъ нимъ вузеньке подвѣрячко до разу покрыте було птаствомъ та всякою домашною худобою. Индыкамъ и ку-

рамъ не було числа; посередъ нихъ прокожувався когутъ мѣрными кроками, потрясаючи гребенемъ и повертаючи голову на бѣкъ, немовъ бы то щось надслухуючи; ту же опинилася й свиня съ цѣлою родиною; ту й таки, розриваючи купу гною, зѣбла она мимоходомъ курятко и, сама того не бачучи, принялась дальше змѣтати гарбузове потерѣе. Тоє невеличке подвѣрячко, чи курятникъ, обведене було парканомъ зъ дощокъ, за котрымъ тяглися обширнй огороды съ капустою, чеснокомъ, бульбою, бураками и всякою хозяйскою яриною. По огородѣ де-де були роскиданй яблунѣ и другй овочевй дерева, понакрыванй сѣтями для обороны ѳтъ сорокъ та воробѣвъ, котрй цѣлыми плахтами перелѣтали зъ одного мѣсця на друге. Зъ тои самои причины повбивано було кѣлька страхопудѣвъ на довгихъ тыкахъ съ розвернутыми руками; на однѣмъ страхопудѣ надѣтый бувъ чепецъ самои хозяйки. За огородами тяглися мужицкй хаты, що хоть и були побудованй въ розсыпѣнь и не замкнутй въ правильнй улицѣ, а все таки, якъ се швидко змѣркувавъ Чичиковъ, свѣдчили о достатку жильцѣвъ, бо були удержанй, якъ слѣдує: перестарѣла гонта на дахахъ всюды була замѣнена новою; ворота нѣгде не поперехиливалися; а въ обернѣныхъ до него мужицкихъ крытыхъ шопакъ ѳнъ добачавъ — де стоячй про запасъ одинъ, майже новый вѣзъ, а де и два. „А бачъ, у неи сѣльце не маленьке!“ сказавъ ѳнъ и ту же постановивъ собѣ розбалакатися и познакомиться съ хозяйкою поближе. ѳнъ заглянувъ крѣзь шпарочку въ дверехъ, куды було она показала свою голову, и побачивъ еи сидячу за чайнымъ столикомъ; тогдѣ вѣйшовъ до неи съ веселымъ и ласкавымъ видомъ.

— Здоровй, батечку! якъ вамъ спалося? — сказала хозяйка, припѣднимаючися зъ мѣсця. Она була убрана лѣпше, якъ вчера, въ темнѣй одежи и вже не въ спальнѣмъ чѣпци; але на шиѣ все таки щось було повязано.

— Славно, славно, — сказавъ Чичиковъ и сѣвъ на крѣсло. — А вы якъ, матусю?

— Не добре, рѣднесенкйй.

— А се жъ чому?

— Бессонница. Все поясница болить, и нога, отъ тутъ выше кѣсточки, такъ такъ и скипае.

— Минесея, матѣнко, минесея. На те нѣщо вважати.

— Давъ бы то Богъ, щобы минулося. Вже я и козлячимъ саломъ намазувала, и терпентиною обмачувала. А съ чимъ выпете чайку? Въ флящцѣ овочева.

— Не зле, матусю; спрѣбуємо и овочевою.

Читатель, бачится, вже завважавъ, що Чичиковъ, помимо ласкавого виду, говоривъ прецѣнь съ бѣльшою свободою, нѣжъ съ Маниловымъ и зовсѣмъ безъ церемоніи. Треба сказати, що у насъ въ Россіи, коли не дѣгнали ще де въ чѣмъ другѣмъ чужоземцѣвъ, то далеко перегнали ихъ въ знаню обходженя. И перелѣчити годѣ всѣхъ ѡттѣнкѣвъ и нѣжныхъ рѣжнищъ нашего обходженя. Французъ анѣ Нѣмецъ по вѣкъ не змѣркуе и не пѣйме всѣхъ его особливостій та ѡтмѣнъ; ѡнѣ майже однакимъ голосомъ и однакою мовою буде говорити и съ миліонеромъ и съ дробнымъ торговцемъ тютюну, хотѣ, розумѣся, въ дусѣ дещо троха й упѣдлится передъ першимъ. У насъ не то: у насъ є такі мудреці, котрі съ помѣщикомъ, маючимъ двѣста душъ, будутъ говорити зовсѣмъ инакше, нѣжъ съ тымъ, у котрого ихъ триста; а съ тымъ, у котрого ихъ триста, будутъ говорити ѡпять не такъ, якъ съ тымъ, у котрого ихъ пять сотъ; а съ тымъ, у котрого ихъ пять сотъ, знова не такъ, якъ съ тымъ, у котрого ихъ ѡсѣмъ сотъ; словомъ, дѣйди й до миліона, все найдутся ѡттѣни. Возьмѣмъ, наприкладъ, що єсть канцелярія — не у насъ, а въ тридевятѣмъ царствѣ; а въ канцеляріи, возьмѣмъ такъ, єсть управитель канцеляріи. Прошу глянути на него, коли ѡнѣ сидитъ посередъ своихъ пѣдвластныхъ — такъ таки прямо зѣ страху и слова не вымовишь! гордѣсть и благородство, и вже чого-чого не выражае его лице! по просту бери пензель, тай малюй: Прометей, настоящій Прометей! Поглядае орломъ, ходитъ плавко, мѣрно. Але той самый орелъ, скоро тѣлько выйшовъ зъ кѣмнаты и приближаеся до кабинету своего начальника, такою вже перепеличкою бѣжитъ съ паперами пѣдъ пахою, що хотѣ станъ та й дивись. Въ товариствѣ и на вечерку, де всѣ невысокі урядники — Прометей такъ и остаеся

Прометеемъ, а най вѣйде лишень хто небудь трошка высшій ѡтъ него, зъ Прометея зробится така перемѣна, якои и Овидій не выгадає: муха, навѣтъ меншій мухи, — въ пылиночку перенѣвоцисся! „Нѣ, се не Иванъ Петровичъ!“ мѣркуєшь дивлячись на него. „Иванъ Петровичъ ростомъ высшій, а сей и низенькій и худенькій; тамтой говорить голосно, басомъ и нѣколи не смѣся, а сей лихо знає що: котятѣмъ пицить и все усмѣхаєся.“ Пѡдходишь близше, глядишь — а оно якъ разъ Иванъ Петровичъ! „Еге-ге!“ думаєшь собѣ...

Та годѣ бо, пора вже вернутися до нашихъ знакомыхъ. Чичиковъ, якъ мы вже бачили, почавъ бути съ нею зовсѣмъ безъ церемоніи и тому то, взявши до рукъ чашку съ чаємъ и доливши до него „овочевой“, повѣвъ такі речи:

— У васъ, матусю, сѣльце гарне. Кѡлько въ нѣмъ душъ?

— Душъ, батечку мѡй, безъ мала 80, — сказала хозяйка; — але ѡтъ лишенько, часы тѣсненькі: ось и минувшого року неврожай бувъ такій, що не приведи Господи!

— А все таки мужики на видѣ заможні, хаточки порядні. А позвольте дѡзнати ваше имя. Я такъ заговорився.... приѣхавъ нѡчною порою....

— Коробочка, вдова по коллежскѡмъ секретарю.

— Покѡрно дякую. А имя и отчество?

— Настася Петровна.

— Настася Петровна? гарне имя Настася Петровна. У мене рѡдна тета, моєи мамы сестра, такожъ Настася Петровна.

— А ваше имя яке? — спытала помѣщица. — Вы, бачится, засѣдатель?

— Нѣ, матусю, — ѡтповѣвъ усмѣхнувшись Чичиковъ, — бачится, не засѣдатель, а такъ їздиво за своимъ дѣломъ.

— Еге, такъ вы покупецъ! Що за жаль, їй Богу, що я продала мѣдъ купцямъ такъ дешево! а ось ты бы, батечку мѡй, у мене певно его купишь.

— А ось меду и не купишь бы.

— А що жъ? Хиба конопляне прядиво? Та бачь и конопляного прядива у мене теперь маленько, всего пѡвъ пуда!

— Нѣ, матусю, — зовсѣмъ не такій товарецъ.... Скажѣть-по, у васъ умирали мужики?

— Охъ, батечку, ѡсѣмнайцять хлопа! — сказала стара, зѡтхнувши. — И все такій славный народъ перемеръ, саміи робѡтники. По нихъ, правда, понароджувалися, та що зъ нихъ? все така дробина. А засѣдатель приѣхавъ — податокъ, каже, подушный плати! Народъ мертвый, а плати, якъ за живого. Минувшого тыжня згорѣвъ у мене коваль, такіи розумный коваль, и слюсарске майстерство знавъ.

— Хиба жъ бувъ у васъ пожаръ?

— Хоронивъ Богъ ѡтъ такого лиха; пожаръ бувъ ще гѡршій: самъ згорѣвъ, батечку мѡй. Въ нутрѣ у него якось то занялося, выпивъ надъ мѣру; тѡлько синій огникъ бухнувъ зъ него, весь зотлѣвъ, зотлѣвъ и почорнѣвъ якъ уголь. А що вже бувъ за прехимерный коваль! И теперь менѣ выѣхати нѣ чимъ, нема кому коней пѡдкувати.

— На все Божя воля, матѣнко, — сказавъ Чичиковъ, зѡтхнувши: — противъ Божои мудрости не можъ нѣчого сказати.... Ѳтступѣтъ вы ихъ менѣ, Настасю Петровна!

— Кого, батечку?

— Та ось тыхъ всѣхъ, що померли.

— Та якъ же ихъ ѡтступити?

— Та такъ по просту. Або, коли воля ваша, продайте. Я вамъ за нихъ грошѣ дамъ.

— Та якъ же, я, далекѡ, розумомъ не збагну! Хиба ты хочешъ ихъ изъ землѣ выкопувати?

Чичиковъ побачивъ, що стара за далеко промахнулась, и що конче треба ѣй розтолковати, въ чѣмъ дѣло. Короткими словами ѡнъ обьяснивъ ѣй, що передача чи покупка буде значитися тѡлько на паперѣ, и душѣ будутъ прописаніи, якъ коли бѣ живіи.

— Та на що жъ ихъ тобѣ? — сказала стара, вытрѣщивши на него очи.

— Се вже мое дѣло.

— Але жъ бо они мертвіи.

— А хто жъ говоритъ, що они живіи? Для того то и страта вамъ, що они мертвіи: вы за нихъ платите, а теперь вы побудетеся клопоту и платнѣ. Розумѣете?

И не тільки що позбудетеся, а ще в додатку дамъ вамъ п'ятнадцять рублѣвъ. Ну, теперъ вамъ ясно?

— Далекбѣ, не знаю, — сказала хозяйка задумавшись. — Адже я мертвихъ нѣколи ще не продавала.

— Оттакъ хибя! Се радше було бы диво, якъ бы вы ихъ кому небудь продавали. Чи може вы думаете, що зъ нихъ вь самѣмъ дѣлѣ буває яка користь?

— Нѣ, того то я не думаю. Яка жь зъ нихъ користь? Користи нѣякои нема. Менѣ тільки то вь головѣ, що они вже мертві.

„Ну, баба, здаєсь, твердолоба!“ — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ. — Подумайте, матусю! Та вы розсудѣть тільки на розумъ: аджежъ вы руйнуєтесь, платите за нихъ податокъ, якъ за живихъ....

— Охъ, батечку ты мѣй, и не говори о тѣмъ! — підхопила помѣщиця. — Ось тому третій тыждень, якъ я дала звышь пѣвторы сотки, та ще й засѣдателяви куку вь руку!

— Ну, видите, матусю! А теперъ возьмѣть собѣ на думку тільки те, що засѣдателяви вамъ не прійдєсь бѣльше давати куку вь руку, бо теперъ я плачу за нихъ, — я, а не вы; я беру на себе всѣ повинности; я навѣть купный контрактъ зроблю за свои грошѣ, — розумѣете вы се?

Стара задумалася. Она бачила, що дѣло й справдѣ немовъ бы то користне, та тільки надто вже нове и небувале, и задля того почала дуже побоюватися, щоби якъ небудь не ошукавъ ей той купецъ: и приѣхавъ же ѣнъ Богъ знає ѣтки, а ще й нѣчною порою.

— Такъ щожъ, матусю, буде згода, чи нѣ? — допытывавъ Чичиковъ.

— Далекбѣ, батечку мѣй, нѣколи ще не лучалося менѣ продавати покѣйникѣвъ. Живыхъ я продавала, — отъ и три роки тому, Протопопову двѣ дѣвки, по сто рублѣвъ за кожду: и дуже дякувавъ: такі выйшли славні робѣтницѣ: самі серветы ткають.

— Ну, та не о живихъ мова, Богъ съ ними! Я пытаю про мертвихъ.

— Далекбѣ, я боюся оттакъ на разѣ, щоби якъ небудь не понести страты. Може ты, батечку мѣй, мене

ошукують, а они тее то.... они якъ небудь бѣльше варті?

— Послушайте, матусю.... ехъ, якій жъ бо вы! щожъ они можуть бути варті? Розважте лишень: таже се порохъ. Розумѣете? такъ таки порохъ. Возьмѣть всяку непригодну, найпослѣднѣйшу рѣчь, отъ хоть бы просту шмату, — и она має цѣну: єи принайменше до паперової фабрики куплять, — а се прецѣнь нѣ до чого не здале. Ну, скажѣте самі, до чого се здале?

— Оно то дѣйсно правда. Такъ таки зовсѣмъ нѣ до чого нездале: але жъ бо мене тѣлько те одно й заста-новляє, що они прецѣнь уже мертві.

„Ехъ єи, дубова голова якась! — сказавъ самъ собѣ Чичиковъ, зачинаючи вже виходити зъ терпцю. Дѣйди ты, дѣйди съ нею до ладу! ажъ потомъ облила, проклята баба!“ Тутъ ѡнъ, вынявши зъ кишенѣ хусточку, почавъ обтирати пѣтъ, що й справдѣ выступивъ на чолѣ. Впрочѣмъ Чичиковъ дармо сердився: иншій и поважный и навѣтъ державный чоловѣкъ, а на дѣлѣ виходить цѣлковита Коробочка. Якъ зарубає собѣ що небудь въ головѣ, то вже єго нѣчимъ не переможешь: подавай єму кѣлько хочешъ доказѡвъ, ясныхъ якъ день, — все ѡтскакує ѡтъ него, якъ кавчукова пилка ѡтскакує ѡтъ стѣны. Обтерши пѣтъ, Чичиковъ задумавъ поспробувати, чи не можъ бы єи навести ще якимъ небудь другимъ бокомъ на дорогу. — Вы, матусю, — сказавъ ѡнъ, — або не хочете розумѣти мои слова, або такъ навмысно говорите, щобы тѣлько що небудь говорити.... Я вамъ даю грошѣ: патнайцять рублѣвъ асигнаціями — чи розумѣете? Адже се грошѣ. На улиці ихъ не надѣблете. Ну, признайтеся, по чому вы продали мѣдъ?

— По дванайцять рублѣвъ.

— Хопили трошка грѣху на душу, матѣнко. По дванайцять не продали.

— Ъй Богу, продала.

— Ну, бачите жъ? Та за то жъ бо — се мѣдъ. Вы збирали єго може й цѣлый рѣкъ, старалися, пѣклувалися, хлопотали, їздили, морозили пчолы, годували ихъ въ потребѣ цѣлу зиму, а мертві душѣ — дѣло не отъ

міра сего. Тутъ вы зъ свого боку не докладали нїякого стараня: на то була воля Божа, щобъ они покинули сей міръ и нанесли шкоду вашому господарству. Тамъ вы одержали за трудъ, за старунокъ дванайцять рублївъ, а тутъ вы берете нї за що, даромъ, та й не дванайцять, а пятнайцять, та й не срїбломъ, а все синенькими асигнаціями. — Пѣсля такого сильного переконаня Чичиковъ вже майже й не сумнївався, що стара вѣ кѣнци по-дасться.

— Далекѣ, — ѣтповѣла помѣщица, — така вже я бѣдна вдова, недосвѣдчена! радше я кривѣточку пере-чекаю, ченъ понаѣздятъ купцѣ, то и навѣдаюся за цѣну.

— Соромъ, соромъ, матѣнко, — прямо соромъ! Ну, що се вы таке говорите, подумайте самї! та хибѣ жъ хто небудь буде купувати ихъ? Ну, якїй ужитокъ може ѣнъ зъ нихъ зробити?

— Та може вѣ господарствѣ якъ небудь при нагодѣ они знадобляться... — ѣтказала стара, и не докѣнчила бесѣды, розняла ротъ и глядѣла на него майже съ переполохомъ, бажаючи знати, що ѣнъ на те скаже.

— Мертвї вѣ господарствѣ! Онъ куды вхопили! Воробцѣвъ хибѣ пуджати по ночамъ у вашѣмъ огородѣ, чи що?

— Съ нами Христова сила! Що ты за диковину го-воришь! — пробубонѣла стара и перехрестилася.

— До чого жъ еще вы ихъ хотѣли пристѣбнути? А впрочѣмъ, адже жъ кости и могилы, все те вамъ оста-неся: передача тѣлько на паперѣ. Ну, и що жъ? Якъ же? ѣтповѣдajte бодай!

Стара зновъ задумалася.

— О чѣмъ же вы думаете, Настасю Петрѣвно?

— Далекѣ, я все ще не можу розѣбрати, що менѣ дѣяти? Лѣпше я вамъ конопляне прядиво продамъ.

— Що за якесь прядиво? Будьте жъ бо ласкаві! Я васъ прошу зовсѣмъ о що инше, а вы менѣ прядиво тычете! Прядиво прядивомъ, на другїй разъ приѣду, за-беру й прядиво. Ну, и якъ же, Настасю Петрѣвно?

— Бї Богу, товаръ такїй дивный, зовсѣмъ небува-лый!...

Тутъ Чичиковъ вийшовъ зовсѣмъ изъ границъ всякого терпцю, кинувъ зъ пересердя стѣльцемъ о помѣсть и поблагословивъ еи чортомъ.

Чорта помѣщиця дуже перепудилася. — Охъ, не нагадуй его, Богъ съ нимъ! — скрикнула она и вся поблѣдѣла. — Ось три дни тому, всю нѣчь менѣ снився, проклятый. Задумала було пѣдъ нѣчь загадати на картахъ пѣсля молитвы, тай видно за кару Богъ и наславъ его. Такій бридкій привидѣвся, а роги довші, нѣжь у быка.

— Я чудуюся, що они вамъ по десять не снятся. Зъ чистого христіянського чоловѣколюбія хотѣвъ: виджу, бѣдна вдова побиваеся, терпить нужду.... е, та пропадѣ и здохни ту съ цѣлымъ своимъ селищомъ!

— Ахъ, які ты проклоны пѣдпускаешъ! — сказала стара, гляючи на него съ переполохомъ.

— Але жъ бо и слѣвъ съ вами не найдешъ! Далекѣ, немовъ яка небудь — не кажучи лихого слова — цуцка, що лежить на сѣнѣ: и сама сѣна не їсть и другимъ не дає. Я хотѣвъ було закуповувати у васъ рѣжні хозяйскі выробы, бо я й казенні пѣдряды такожь проваджу....

Тутъ ѡнъ троха збрехавъ, хотъ и мимохѣтъ и безъ нѣякои дальшой думки, але несподѣвано щасливо. Казенні пѣдряды показали дуже великій впливъ на Настасю Петровну, принайменше она сказала вже майже просячимъ голосомъ: — Та чого жъ ты розсердився такъ горячо? Кобы я впередъ знала, що ты такій сердитый, то я бы й зовсѣмъ тобѣ не перечила.

— Е за що сердитися! Дѣло яйця выѣденого не стоитъ, а я за него сердитися стану!

— Ну, та позволь, я готова ѡтдати за пятнайцять ассигнаціями! тѣлько гляди, батечку мѣй, про тії пѣдряды, коли лучится брати муки житной або гречаной, або крупъ, або скотины рѣзаной, то вже будь ласкавъ, не скривди мене!

— Нѣ, матусю, не скривджу! — говоривъ ѡнъ, а мѣжь тымъ обтиравъ рукою пѣтъ, що такъ и котився по его лицю. Ѣнъ роспытавъ еи, чи нема у неи въ мѣстѣ якого небудь вѣрника або знакомого, котрому бъ могла дати повномѣчє на зробленье контракту и всего, що по-

треба. — А якъ же! Крутопопа, отца Кирила, сынъ служить при судѣ, — сказала Коробочка. Чичиковъ просивъ еи написати до него довѣрне письмо, и, щобы увольнити еи ѿтъ лишнього труда, самъ навѣтъ взявся уложить тоє письмо.

— Добре бы то було, — подумала мѣжь тымъ сама собѣ Коробочка, — якъ бы ѱнъ забиравъ у мене для скарбу муку и рѣзиво. Треба пѳддобрити єго: тѣста ѿтъ вчорашного вечера ще лишилося, то пѳйти хйба, сказати Фесуни, щобы напекла налисникѳвъ. Добре бы такожь залѣплити прѣсный пирѳгъ на яйцяхъ: у мене єго славно лѣплятъ, тай часу не богато забирає. — Хозяйка выйшла за тымъ, щобы сповнити свою думку що до залѣплення пирога и запевно ще й доповнити еи другими выробами домашной кухнѣ и пекарнѣ, а Чичиковъ выйшовъ въ гостинну, тамъ де пробувъ нѳчь, въ тѳй цѣли, щобы выняти потрѣбнѣй паперы зъ своеи шкатулки. Въ гостиннѳй давно вже було поспрятувано, роскошнѣй перины вынесенѣй, передъ софою стоявъ прикрытый столъ. Поставивши на нѣмъ шкатулку, ѱнъ троха ѳтпочивъ, бо бувъ весь въ потахъ, якъ въ рѣцѣ: все, що тѳлько було на нѣмъ, почавши ѳтъ сорочки ажъ до панѳѳхъ, все було мокро. „И, то мене наторопила, баба проклятуща!“ сказавъ ѱнъ и ѳдомкнувъ шкатулку. Авторъ переконаннѣй, що найдутся читателѣ такѣй цѣкавѣй, котрѣ забажають навѣтъ пѳзнати плянъ и внутрѣшнѣй роскладъ шкатулки. И овшѣмъ, чому жъ не вдоволити? Ось ѱнъ, внутрѣшнѣй роскладъ: въ самѳй серединѣ мыльница, за мыльницею шѣсть-сѣмъ вузенькихъ перегородокъ на бритвы: дальше квадратовѣй закамарочки для пѣсочницѣй и чорнилницѣй съ выдовбанымъ промѣжь ними ровочкомъ для перъ, ляку и всего подовгастого; дальше всякѣй перегородки съ накрывочками и безъ накрывочокъ для короткихъ предметѳвъ, наповненѣй визитовыми билъетами, картками похоронными, театральными и другими, котрѣ ѱнъ складувавъ на памятку. Весь верхнѣй пѳвскринокъ съ всѣми перегородками вынимався, а пѳдъ нимъ находилось мѣсце, заняте купами паперу въ листъ; ѳттакъ бувъ маленькѣй, тайнѣй прискринокъ для грошѣй, що высувався незамѣтно зъ боку шкатулки. ѱнъ

завсѣгды такъ поквапно высувавъ и засувавъ его въ одной хвилині, що годѣ було сказати на певно, кѣлько тамъ було грошій. Чичиковъ сейчасъ принявся за дѣло, заструтавъ перо и зачавъ писати. Въ ту пору вѣйшла хозяйка.

— Гарный у тебе ящикъ, батечку мой, — сказала она, сѣвши близько него. — Ты певно въ Москвѣ купивъ его?

— Въ Москвѣ, — ѡтповѣвъ Чичиковъ, не перестаючи писати.

— Я вже знала, що въ Москвѣ: тамъ все гарна робота. Три роки тому назадъ моя сестра привезла ѡттамъ теплій чобѣтки для дѣтій: такій тривкій товаръ, и доси носятся. Ай, ай, кѣлько у тебе тутечки стемпльового паперу? — сказала она, заглянувши до него въ шкатулку. И справдѣ, стемпльового паперу тамъ було чимало. — Хоть аркушикъ бы ты менѣ дарувавъ! а у мене така недо-стача: лучится въ судъ прозьбу подати, а ту нема на чѣмъ.

Чичиковъ вытолкувавъ їй, що се папѣръ не такій, що ѡнъ назначеній для писанія контрактѣвъ, а не для прозьбъ. Впрочемъ, щобы вдоволити еи, ѡнъ давъ їй якийсь папѣръ въ рубель цѣною. Написавши письмо, ѡнъ давъ їй пѣдписатися и попросивъ маленькій списочокъ мужикѣвъ. Показалось, що помѣщиця не вела нѣякихъ записокъ нѣ списѣвъ, а знала майже всѣхъ на память. інъ тутъ же просивъ еи, щобы ему ихъ подиктувала. Деякі мужики троха здивували его своими назвами, а ще бѣльше прозвищами, такъ що ѡнъ за кождымъ разомъ, почувши ихъ, попереду зъупинявся, а ажъ ѡттакъ зачинавъ писати. Особливо зачудовавъ его якийсь Петро Савельевъ Неуважай-Корыто, такъ що ѡнъ не мѣгъ не сказати: „Якій довжезный!“ Другій мавъ причеплену до назвы Коровячу Цеглу, иншій писався прямо: Колесо Иванъ. Скѣнчивши писанину, ѡнъ потягнувъ троха до себе носомъ воздухъ и почувъ приманливый запахъ чогось жареного на маслѣ.

— Прошу покѣрно закусити, — сказала хозяйка. Чичиковъ озирнувся и побачивъ, що на столѣ стояли вже грибки, пирѣжки, скородумки, смаженички, праженинка, налисники, прилѣпочки съ всякими припѣканцями: припѣ-

канцемъ съ часникомъ, припѣканцемъ съ макомъ, припѣканцемъ съ тварогомъ, припѣканцемъ съ сметанкою и Богъ знае, чого тамъ не було.

— Прѣсный пирѣгъ на яйцяхъ! — сказала хозяйка.

Чичиковъ присунувся до прѣсного пирога на яйцяхъ и зѣвши туй таки половину съ обкладомъ, похваливъ его. И справдѣ пирѣгъ бувъ смачный, а по всѣхъ тарапатахъ та торгахъ съ старою показався ще смачнѣйшимъ.

— А налисничкѣвъ? — сказала хозяйка.

Въ ѣтповѣдь на те Чичиковъ звинувъ три налисники до купы, обмочивъ ихъ въ розтоплене масло и запхавъ въ ротъ, а губы и руки обтеръ серветою. Повторивши се три разы, ѣнъ попросивъ хозяйку, щобы казала запрягти его бричку. Настася Петровна сейчасъ пѣслала Фесуню и наказала за однимъ принести ще горячихъ налисничкѣвъ.

— У васъ, матусю, налиснички дуже смачнѣй, — сказавъ Чичиковъ, забираючися до принесенныхъ горячихъ.

— Еге, у мене бо пекутъ ихъ мудро, — сказала хозяйка; — та отъ бѣда, врожай лихѣй, мука така не пригѣдна.... Та чого жъ вы, батечку, такъ квапитесь? — проговорила она побачивши, що Чичиковъ взявъ въ руки капелюхъ: — адже й бричка ще не запряжена.

— Запряжуть, матусю, запряжуть. У мене швидко запрягають.

— То вже будь ласкавъ, не позабудъ при тыхъ пѣдрадахъ.

— Не забуду, не забуду, — говоривъ Чичиковъ, виходячи до сѣнѣй.

— А свиньского сала не купуете? — сказала хозяйка, йдучи слѣдкомъ за нимъ.

— Чому не купити? Купую, тѣлько опѣсля.

— У мене коло святъ буде свиньске сало.

— Купимо, купимо, всего купимо, и свиньского сала купимо.

— А може буде потреба гусячого пѣря? У мене въ Филиповку буде й гусяче пѣрье.

— Добре, добре, — говоривъ Чичиковъ.

— Ось бачишь, батечку мѣй, и бричка твоя ще не готова, — сказала хозяйка, коли они выйшли на ганокъ.

— Буде, буде готова. Росповѣйте лишень менѣ, якъ доѣхати до битого гостинця?

— Якъ же бы то зробити? — сказала хозяйка. — Росказати бѣ то штука, поворотѣвъ богато; хибѣ я тобѣ дамъ дѣвчинку, щобы провела. Адже у тебе, чень, на козлѣ мѣсце буде, щобы она присѣла?

— Якъ же не бути?

— Ну, нехай и такъ, я тобѣ дамъ дѣвчинку; она у мене знає дорогу; тѣлько ты, вважай, не повези еи съ собою! у мене вже одну повезли купцѣ.

Чичиковъ впевнивъ еи, що не повезе, и Коробочка успокоившись, почала вже розглядати все, що було на еи подвѣрю: встромила очи въ ключницу, що несла изъ шпѣхлѣра деревляну боклагу съ медомъ, — въ мужика, що показався въ воротахъ, и мало по малу вся потонула въ хозяйскѣмъ житю. Але по щожъ такъ довго займатися Коробочкою? Чи Коробочка, чи Манилова, хозяйске житѣе чи нехозяйске — минаймо ихъ! Не те на свѣтѣ дивно уладжено: веселе мигомъ перемѣнится въ сумне, скоро тѣлько довго застоишся передъ нимъ, и тодѣ Богъ знає, що заплыве въ голову. Може навѣть почнешь думати: „Та годѣ жъ бо, чи справдѣ Коробочка стоить такъ низько на безконечнѣй драбинѣ людского совершенства? Чи справдѣ така велика пропасть дѣлити еи ѡтъ еи сестры, недосяжимо огороженои стѣнами аристократичного дому съ пахучими зелѣзными сходами, блискуючою мѣдею, червонымъ деревомъ и коврами, що позѣває надъ недочитаною книжкою, ожидаючи дотепно свѣтской визиты, де ѣй отворится поле блиснути розумомъ и высказати вивченѣй думки, думки не о тѣмъ, що робится въ еи домѣ и еи маєтностяхъ, запутаныхъ и зруйнованыхъ, дякувати незнаню господарства, а о тѣмъ, якій политичный переворотъ готовится въ Франціи, якій напрямъ принявъ модный католицизмъ? Але минаймо, минаймо! по що о тѣмъ говорити? Але чому жъ середъ безмыслныхъ, веселыхъ, безжурныхъ хвиль, сама собою, разомъ пронесесе инша, чудна струя? ще смѣхъ не встигъ зовсѣмъ счезнути зъ лица, а вже ты ставъ другимъ середъ тыхъ самыхъ людей и другимъ блескомъ заяснѣло лице....

— А ось бричка, ось бричка! — скрикнувъ Чичиковъ, побачивши въ концѣ подъѣздячу свою бричку. — Що ты, тумане, такъ довго нишпорився? Видко вчорашній хмѣль не весь ще зъ тебе вивѣтрѣвъ?

Селифанъ на те нѣчого не ѡтповѣдавъ.

— Прощайте, матусю! А щожъ, де ваша дѣвчинка?

— Ей, Палажко, — сказала помѣщица до дѣвчинки одинайцяти лѣтъ, що стояла коло ганку, въ спѡдничцѣ зъ домашной мальованки и съ босыми ногами, котрѣ зъ далека можъ було вважати чобѡтьми, такъ они були облѣпленѣ свѣжимъ болотомъ. — Покажи-но панови дорогу.

Селифанъ помѡгъ дѣвчинцѣ вылѣзти на козель, и она, ставши одною ногою на паньскій ступникъ, зразу замазала его болотомъ, а ѡттакъ вже вылѣзла на вершокъ и помѣстилася коло него. Слѣдкомъ за нею и самъ Чичиковъ наступивъ ногою на ступникъ и перехиливши бричку на правый бѡкъ, бо бувъ собѣ важненькій, въ концѣ намѣстився и сказавъ: „А, теперь гарно! прощайте, матусю!“ Конѣ рушили.

Селифанъ всю дорогу бувъ понурый и при тѡмъ дуже вважливый до свого дѣла, що лучалося съ нимъ завсѣгды пѡсля того, коли чи то въ чѣмъ провинився, чи то бувъ пьяный. Конѣ були вычищенѣ на диво. Хомутъ на однѡмъ конѣ, що доси майже завсѣгды закладався роздертый, такъ що зъ пѡдъ шкѡры выглядало клоче, теперь бувъ штучно зашитый. Всю дорогу ѡнъ бувъ мовчаливый, тѡлько поляскувавъ батогомъ и не звертавъ нѣякои навчачою бесѣды до конѣй, хоть лысому коневѣ бесперечно дуже хотѣлося почути якусь научку, бо въ такихъ раззахъ важки завсѣгды держалися якось лѣниво въ рукахъ бесѣдливого вѡзника и батѡгъ тѡлько про око гулявъ поверха плечѣй. Але симъ разомъ изъ устъ понурого вѡзника чути було тѡлько самѣй одностайно-неприємнѣй выкрики: „Ну бо, ну, вороно! дрѣмай, дрѣмай!“ и бѡльше нѣчого. Навѣтъ самъ гнѣдый и засѣдатель були невдоволенѣй, не почувши нѣ разу анѣ любезнѣй анѣ гѡднѣй-поважнѣй. Лысый почувавъ пренеприемнѣй удары по своихъ повныхъ и широкихъ частяхъ. „Ади, якъ росходився!“ думавъ ѡнъ самъ собѣ, по троха пристригаючи ухами. „Не бѡйся, знае

де бити! Не лясне прямо по спинѣ, а такъ и выбере мѣсце, де май живѣйше, по ухахъ зацвѣгне, або по подѣ черево лясне!“

— На право, чи якъ? — съ такимъ сухимъ пытаньемъ обернувся Селифанъ до сидячої обѣч него дѣвчинки, показуючи їй батогомъ почорнѣлу ѳтъ дощу дорогу помѣжъ ярко зелеными, освѣженными полями.

— Нѣ, нѣ, вже я покажу, — ѳтповѣла дѣвчинка.

— А куды жъ? — спытавъ Селифанъ, коли подѣхали близше.

— Ось куды, — ѳтповѣла дѣвчинка, показуючи рукою.

— Ехъ ты! — сказавъ Селифанъ. — Та се жъ то й є на право. Не знає, де на право, а де на лѣво!

Хотя днина була гарна, але земля такъ дуже заболотилася, що колеса брички, захапуючи єи, швидко нею облѣпилися, якъ войлокомъ, и черезъ те поѣздъ значно зробився тяжшій; а земля й безъ того була глиниста и цѣпка надзвычайно. Зъ всѣхъ тыхъ причинъ они не могли выбратися на битый гостинець борше полудня. Безъ дѣвчинки трудно бъ имъ було й те зробити, бо дорѣжки розповзувалися на всѣ боки, якъ налапані раки, коли ихъ высыплють зъ мѣшка, и Селифанови довелося бы було поколесити вже не по своѣй винѣ. Швидко дѣвчинка показала рукою въ дали чорнѣючий будынокъ и сказала: „Онъ битый гостинець!“

— А будынокъ? — спытавъ Селифанъ.

— Корчма, — сказала дѣвчинка.

— Ну, теперъ самі доѣдемо, — сказавъ Селифанъ, — махай собѣ до дому.

Онъ зъупинився и помѣгъ їй злѣзти, пробовкнувши крозь зубы: „Ехъ, ты чорнонога!“

Чичиковъ давъ їй мѣдяный грѣшъ и она поплелася домѡвъ, вдоволена вже тымъ, що проѣхалася на бричцѣ.

Г Л А В А IV.

Подо́ѣхавши до за́ѣздного дому, Чичиковъ велѣвъ ста­нути зъ дво­хъ причинъ: по перше, щобы дати ѳтпо­чити коня́мъ, по друге, щобы й самому тро­ха закусити та по­крѣпитися. Авторъ мусить признатися, що дуже завидуе такимъ лю­дя́мъ ихъ апетиту и добро­го жо­лудка. Для него рѣшучо нѣчо не значать всѣ панове „великои ру­ки,“ живу­чий въ Петербурѣ и Москвѣ, прово­дячы часъ въ за­думѣ надъ тымъ, що бы таке зѣѣсти за­втра и якій бы обѣдъ уладити на по­завтра, и засѣдаючы до того обѣду не ина­кше, якъ проковтнувши по­переду пи­гулку, глотаючы устрицѣ, морскі пауки и всякі дру­гі чудовища, а ѳттакъ ван­друючы до Карльсбаду або на Кав­казъ. Нѣ, тѣ панове нѣколи не вы­кликували въ нѣмъ за­висти. Але панове се­редной ру­ки, що на одній ста­ціи жадають шинки, на дру­гій поросятины, на третій ка­валокъ осетра, або яку небудь присма­жену ковбасу съ часникомъ, а ѳттакъ, мовъ и нѣгде нѣчо­го, сѣдають за стѳлъ, въ яку хо­чешъ пору и росѳлъ зъ ры­бы съ икрою та мо­лочкомъ шипитъ и хрум­титъ у нихъ ме­жи зу­ба­ми, за­ку­су­ва­ный пирѳжкомъ або па­ш­тетомъ зъ сѣ­ка­но­го су­ма, такъ що ажъ зъ бо­ку гля­дую­чо­го апетитъ про­би­рае, — ѳтъ тѣ панове справ­дѣ на­дѣлені за­вид­ною ла­скою не­бе­сною! Не одинъ панъ „вели­кои ру­ки“ въ тѳй хви­ли ѳтдавъ бы по­ло­ви­ну ду­шѣ му­жикѳвъ и по­ло­ви­ну ма­ет­но­сти, за­ста­в­ле­но­и и не­за­ста­в­ле­но­и, съ во­ѣми полѣпше­ня­ми на за­гра­ни­чну и на сво­ю мо­ду, тѳлько за те, щобы ма­ти та­кій жо­лудокъ, якій ма­ють панове „се­ред­ной ру­ки“; але въ тѳмъ то й бѣда, що за нѣякі грошѣ, а нѣ за ма­ет­но­сти съ полѣпше­ня­ми и безъ полѣпшенъ не мож­на роздо­бути та­ко­го жо­лудка, якій бу­вае у панѳвъ „се­ред­ной ру­ки“.

Деревляна, почорнѣла гос­по­да при­няла Чичикова по­дѣ сво­й ву­зен­ькій, го­сти­н­ный по­д­да­шокъ, на де­ре­в­ля­ныхъ

выточенныхъ стовпкахъ, подобныхъ до старыхъ церковныхъ лѣхтарѳвъ. Господа була похожа на звычайну мужицку хату, тѣлько троха въ бѣльшѣмъ размѣрѣ. Рѣзаніи въ узоры гзимсы изъ бѣлого дерева, докола ѳконѣ и пѣдѣ дахомъ, рѣзько и живо пестрили его темни стѣны; на ѳконницяхъ були нарысовани збанки съ цвѣтами.

Выйшовши вузенъкими деревляными схѣдцими на гору, въ широки стѣни, ѳнъ надыбавъ отворяючіи съ скрипотѣмъ дверѣ и товсту бабу въ пестрыхъ перкаляхъ, котра сказала: „Сюдѣ прошу!“ Въ свѣтлицѣ стрѣнувъ ѳнъ самыхъ старыхъ знакомыхъ, котри стрѣчае каждыи въ невеличкихъ деревляныхъ господахъ, якихъ немало побудовано по дорогахъ, а именно: споконвѣчный самоваръ, выскобленіи гладко сосновіи стѣны, тригранна шафа съ чайниками и чашками въ кутѣ, порцеляновіи позолоченіи яйца передѣ образами, висячіи на голубыхъ и червонныхъ скиндячкахъ, кѣтка, що недавно окотилася, зеркало, що замѣсть двоѣ очіи показувало чотыри, а замѣсть лица якусь паленицю, въ кѣнци натыканіи пушками по пѣдѣ образы пахучіи травы и гвоздики, высушеніи до такого степеня, що хто понюхавъ ихъ, тѣлько чихавъ и бѣльше нѣчого.

— Порося є? — съ такимъ пытаньемъ обернувся Чичиковъ до стоячои бабы.

— Є.

— Съ хрѣномъ и съ зметаною?

— Съ хрѣномъ и съ зметаною.

— Подавай его сюды!

Стара пѣшла поратися и принесла тарѣлку, сервету накрохмалену такъ, що дыбалася, якъ засушена кора, ѳтакъ нѣжъ съ пожовклою кѣстяною ручкою, тоненький, якъ цизорикъ, двозубастіи вилки и сѣльничку, котру нѣякъ не можъ було поставити просто на стѣль.

Герой нашъ, своимъ звычайемъ, сейчасъ завѣвъ съ нею розмову и роспытавъ, чи сама она держитъ трахтирь або чи є хозяинъ, и кѣлько трахтирь приносить доходу, и чи съ ними живутъ сыны, и що старшій сынъ — парубкує, чи вже оженився, яку взявъ жѣнку, съ великимъ вѣномъ чи нѣ, и чи вдоволеный бувъ тестъ, и чи не сер-

дився, що мало дарунковъ одержавъ на весѣлю: словомъ, нічого не проминувъ. Само собою розумѣся, що не залишивъ роспытати, якї у нихъ въ околиці знаходяться помѣщики и довѣдався, що всякї знаходяться помѣщики: Плохинъ, Почитаєвъ, Мыловый, Чепракѡвъ, полковникъ, Собакевичъ. „А, Собакевича знаєшь?“ запытавъ ѡнъ и тутъ же почувъ, що стара знає не тѡлько Собакевича, але и Манилова и що Маниловъ троха деликатнѣйшій ѡтъ Собакевича: сейчасъ каже зварити курку, зажадає й телятинки; коли є бараняча печеня, то й баранячої печенѣ замовить, и всего, що тѡлько есть, замовить, а Собакевичъ тѡлько одного чого небудь замовить, але вже за то все зѣсть, навѣть и додатку упѡмнеся за ту саму цѣну.

Коли ѡнъ такимъ способомъ розбалакався, заѣдаючи порсятину, котрої остався вже послѣдний кусникъ, почувъ стукъ колѣсъ пѡдѣздячого поѣзду. Выглянувши крѡзь ѡкно, побачивъ ѡнъ зъупинившуся передъ трахтиромъ легеньку бричку, запряжену трѡйкою добрыхъ конїй. Изъ брички вылѣзли два якїсь мужчины. Одинъ бѣлявый, высокого росту; другїй троха низшїй, чорнявый. Бѣлявый бувъ въ темносинѡй венгерцѣ, чорнявый — по просту въ смуганистѡй бундѣ. Зъ далека волоклася ще колясчина, тягнена якоюсь довгошерстою чвѡркою съ пошарпаными хомутами и мотузяною упряжею. Бѣлявый сей же часъ почавъ ити сходами на гору, мѣжъ тымъ коли чорнявый ще остався и щось нишпоривъ въ бриццѣ, розмовляючи при тѡмъ съ слугою и намахуючи рѡвночасно ѣдучѡй за ними колясцѣ. Голосъ его выдався Чичикову немовъ бы то троха знакомымъ. Поки ѡнъ его оглядавъ, бѣлявый успѣвъ вже налapati дверѣ и отворивъ ихъ. Се бувъ мужчина високого росту, лицемъ сухорлявый, чи, якъ звичайно кажуть, довгообразый зъ рыжими вусиками. По его обгортѣмъ лицю можъ було догадатися, що ѡнъ знавъ, що таке дымъ, коли не пороховый, то принайменше тютюновый. ѡнъ чемно поклонився Чичикову, а Чичиковъ ему такъ само. Черезъ кѡлька хвилинь они запевно розбалакались бы и гарно познакомились бы съ собою, бо початокъ бувъ вже зроблений и оба майже въ одинъ и той самъ часъ высказали свое вдоволенье, що порохъ на до-

розѣ бувъ зовсѣмъ промоченный вчорашнымъ дощемъ и теперь ѣхати и холодно и приємно, — коли въ тѣмъ вѣйшовъ чорнявый его товаришъ, скинувъ зъ головы свѣй капелюхъ на стѣлу, бундючно настобурчивъ рукою свое чорне густе волосье. Се бувъ середного росту, дуже непогано збудований молодець, съ повными, румяными щоками, съ бѣлыми якъ снѣгъ зубами и чорными якъ смола бакенбардами. Свѣжій ѡнъ бувъ, якъ кровь съ молокомъ; здоровье, бачилось, такъ и прискало зъ его лица.

— Ба, ба, ба! — закричавъ ѡнъ наразъ и рознявъ обѣ руки, побачивши Чичикова. — Якими свѣтами? — Чичиковъ пѣзнавъ Поздрева, того самого, съ котрымъ разъ ѡнъ обѣдавъ у прокурора и котрый съ нимъ по кѣлькохъ минутахъ такъ дуже зблизився, що зачавъ ему говорити ты, хоть впрочѣмъ ѡнъ зъ своей стороны не подавъ до того нѣякои причины.

— Куды ты ѣздивъ? — говоривъ Поздревъ и, не дожидаячи ѡтповѣди, тягнувъ дальше: — А я, братчику, зъ ярмарку. Здоровъ: продувся до чиста! Чи вѣришь, що ще якъ жию, нѣколи такъ не продувся! Адже я чужуми кѣньми приѣхавъ. Осъ поглянь навмысно въ ѡкно! — Тутъ ѡнъ самъ нагнувъ голову Чичикова, такъ що той трохи не ударився нею о раму. — Видишь, яке дрантѣ, ледви-ледви доволокли, проклятушій; я вже пересѣвъ ось на его бричку. — Говорячи те, Поздревъ показавъ пальцемъ на своего товариша. — А вы ще не знакомі? Шуринъ мѣй Межуевъ! Мы съ нимъ весь ранокъ говорили о тобѣ. „Ну, гляди — говорю — коли мы не стрѣнемо Чичикова!“ — Ну, братику, коли бъ ты знавъ, якъ я продувся! Чи повѣришь, що не тѣлько убухавъ чотыри конѣ — все пропустивъ! Адже жъ на менѣ нема нѣ ланцушка нѣ годинника...

Чичиковъ поглянувъ и справдѣ побачивъ, що на нѣмъ не було нѣ ланцушка нѣ годинника... Ему навѣтъ здавалося, що и одинъ бакенбардъ бувъ у него меншій и не такой густый, якъ другій. — А прецѣнь, кобы тѣлько дваццать рублѣвъ въ кишени, — говоривъ дальше Поздревъ, — именно не бѣльше, якъ дваццать рублѣвъ, я ѡдогравъ бы все, то е, крѣмъ того, що ѡдогравъ бы, ось, якъ

чесный чоловікъ, трийцять тисячъ сейчасъ устроивъ бы въ калитку.

— А прецѣнь ты й тогдѣ такъ говоривъ, — ѳтповѣвъ бѣлавый, — а коли я тобѣ давъ пятьдесять рублѣвъ, ты якъ разъ и просадивъ ихъ.

— И не просадивъ бы! ѳй Богу, не просадивъ бы! Кобымъ не зробивъ я самъ бувъ дурницѣ, далебѣ, не просадивъ бы. Кобы бувъ я не попѣлся на проклятой сѣмцѣ, я мѣгъ бы зѣрвати весь банкъ.

— А прецѣнь не зѣрвавъ, — сказавъ бѣлавый.

— Не зѣрвавъ, бо загнувъ качку не въ пору. А ты думаешь, що твоѣй майоръ добре грае?

— Добре чи не добре, а все таки ѳнъ тебе обѣдгравъ.

— Отто велике дѣло! — сказавъ Поздrevъ; — такъ то й я его обѣдграю. Нѣ, ось попробувавъ бы ѳнъ грати дублетомъ, такъ ось тогдѣ побачивъ бы я, що ѳнъ за грачъ! За то, брате Чичиковъ, якъ погуляли мы въ першій дни! Правда, ярмарокъ бувъ славный! Саміѣ купцѣ говорятъ, що нѣколи ще не було такого зѣѣзду. У мене все, що тѣлько привезли зъ села, продали за найкращу цѣну. Ехъ, братчику, якъ погуляли! Ще й теперъ, коли згадаешь.... чортъ возьми! то є, якъ жаль, що тебе не було! Подумай собѣ, три версты ѳтъ мѣста стоявъ полкъ драгонѣвъ. Чи вѣривъ бы ты, що офицеры, кѣлько лишъ ихъ було.... сорокъ люда самыхъ офицерѣвъ було въ мѣстѣ.... якъ зачали мы, братчику, пити.... штабовый ротмистръ Поцѣлуевъ.... такій славный! вусы, братчику, ось тѣлкіѣ! Бордѣ называе бурдашкою. „Принеси-ко, бра,“ говорить, „бурдашки!“ Поручникъ Кувшинникѣвъ.... Ахъ, братчику, що за премилый чоловікъ! такъ уже, можъ сказати, по всѣй формѣ гуляка. Мы все оба разомъ. Якого вина пѣдавъ намъ Панамаревъ! Треба тобѣ знати, що ѳнъ шахрай и въ его склецѣ нѣчого брати не можна: до вина домѣшуе всякой паскуды, брезилію, перепаленый корокъ, и навѣтъ бозиною, шельма, затирае; але за то вже коли выгребе зъ далекого кутика, що у него звеся окремѣшною, яку небудь бутильочку, ну, прямо, бра, находишь въ емпиреяхъ. Шампаньске у насъ було таке.... що передъ нимъ губернаторске? простый квасъ. Уважай но, не

Кликó, а якесь Кликó-матрадура, то значить, подвóйне Кликó. И ще дóставъ одну бутильочку французского пóдъ назвою: бонбонъ. Запахъ? розетка и все, що хочешъ. Вже жъ якъ мы погуляли!.... Пóсля насъ при́хавъ якійсь князь, пóславъ до склепу за шампаньскимъ, — нема н́ь одной бутильки въ ц́лòмъ м́стѣ, все офицеры выпили. Чи в́ришь, я самъ пóдчасъ об́ѣду выпивъ с́мнайцять бутильокъ шампаньского!

— Ну, с́мнайцять бутильокъ ты не выпешъ! — óтказавъ б́лявий.

— Даю тоб́ѣ чесне слово, що выпивъ, — óтпов́вть Ноздревъ.

— Можешъ соб́ѣ говорити, що хочешъ, а я тоб́ѣ даю слово, що й десяти не выпешъ.

— Ну, хочешъ о закладъ, що выпю?

— По що о закладъ?

— Пу, поставъ свою стр́льбу, що ты купивъ въ гóродѣ.

— Не хочу.

— Ну, та поставъ, попрóбуй!

— И прóбувати не хочу.

— Еге, бувъ бы ты безъ стр́льбы, якъ безъ шапки. Ехъ, братъ Чичиковъ, то є, якъ я жалувавъ, що тебе не було! Я знаю, що ты бы не розстався съ поручникомъ Кувшинниковымъ. Вже жъ бы то вы придалися одинъ до другого. Се не то, що прокуроръ и вс́ѣ губерніяльн́и скныры въ нашому м́стѣ, котр́и такъ и трасутся надъ каждою коп́йчиною. Той тоб́ѣ, братчику, и въ гальбикъ и въ баркъ*) и все, що хочешъ. Ехъ, Чичиковъ, ну, що бы тоб́ѣ було за велике д́ло при́хати? Далєбó, поганецъ ты за се, скотопасъ якійсь! — поц́луй мене, душенько; смерть, якъ я тебе люблю! Мижусьв́, гляди: ось доля звела до купы! Ну, що óнъ мен́ або я ему? Óнъ при́хавъ Богъ знає óтки, а я ось ту проживаю.... А кóлько, братъ, карыть було, и все те en gros. Въ фортунку покрутивъ, выгравъ два слоики помады, порцелянову чашку и гитару; óттакъ зновъ поставивъ на одинъ

*) Гры въ карты.

разъ и процындривъ, песья ему мать, зверхъ того еще шѣсть цѣлковыхъ. А кобы ты знавъ, що за волокита той Кувшинникѡвъ! Мы съ нимъ на всѣхъ майже баяхъ були. Одна дама була така пристроена, тюлѣ на нѣй та коронки и чортъ знае, чого не було.... я тѡлько думаю собѣ: „Чортъ возьми!“ А Кувшинникѡвъ, ну, що за котюга, пѡдсѣвъ до неи и въ французскѡй мовѣ такі тобѣ й комплименты пѡдпускае.... Чи повѣришь, навѣтъ простыхъ бабѡвъ не проминувъ. Се онъ называе покорыстуватися ягѡдочкою. Рыбы сушеной та всѣлякои навезли пречудовой. Я таки привѣзъ одинъ баликъ съ собою, — добре, що догадався купити, коли ще були грошѣ. Ты куды теперъ їдешъ?

— А я ту до чоловѣчка, до одного, — сказавъ Чичиковъ.

— Ну, що тамъ чоловѣчокъ? покинь его! поїдемо до мене!

— Не можъ, не можъ, є дѣло.

— Ну, ось тобѣ вже й дѣло! вже и выдумавъ! Ахъ, ты оподельдокъ Ивановичъ!

— Бѡгме, що дѣло, а ще й скоре.

— Бюсь о закладъ, що дуришь! ну, скажи тѡлько, до кого їдешъ?

— Ну, до Собакевича.

Тутъ Поздревъ зареготався тымъ звѡнкимъ смѣхомъ, якимъ заливаеся тѡлько свѣжій, здоровый чоловѣкъ, у которого всѣ до послѣднего показуются бѣлія якъ цукоръ зубы, дрожать и тремтятъ щоки, и сусѣдъ за двома дверми, въ третѡй свѣтлицы, прокидуеся зо сну, вытрѣщувє очи и бубонить: „Отъ той тамъ расходився!“

— Щожъ ту смѣшного? — сказавъ Чичиковъ, по части невдоволенный такимъ смѣхомъ. Але Поздревъ все ще реготався на цѣле горло, примовляючи: „Ой пощади! далебѡ, трѣсну зо смѣху!“

— Нѣчого въ тѡмъ нема смѣшного: я давъ ему слово, — сказавъ Чичиковъ.

— Але жъ ты свѣту не будешъ радъ, коли приїдешъ до него: се прямо жидѡвска холера! Я прецѣнь знаю твоѣй характеръ: ты дуже помыляєшся, коли думаєшь

спѣткати тамъ банчокъ и добру бутылку якого небудь бонбона. Послухай, братчику: ну его къ чорту Собакевича! поѣдемо до мене! якою рыбою почастью! Панама-ревъ, бестія, такъ ѡткланюався, говорить: „Тѣлько для васъ; цѣлый ярмарокъ,“ каже, „обшукайте, не надѣблете такои.“ Розумѣся, цыганюга страшенный. Я ему то въ очи говоривъ: „Вы — кажу — съ нашимъ пропинаторомъ першій шахраѣ.“ Всмѣхаеся подлюга, погладжуючи бороду. Мы съ Кувшинниковымъ кождый день снѣдали въ его sklepѣ. Ахъ, братику, ось позабувъ тобѣ сказати: знаю, що ты теперь не попустишся, але й за десять тысячъ не ѡтдамъ, напередъ тобѣ кажу. Ей, Порфире! — закричавъ ѡнъ пѣдѣйшовши до ѡкна, на свого чоловѣка, котрый державъ въ однѣй руцѣ ножикъ, а въ другѣй крыхту хлѣба и кусникъ рыбы, котрый пощастилося ему ѡтрѣзати, вынимаючи щось зъ брички. — Ей, Порфире, — кричавъ Ноздревъ, — принеси-но песика! Що за песикъ! — говоривъ ѡнъ дальше, обертаячися до Чичикова. — Краденый: и за самого себе не хотѣвъ ѡтдати хозяйинъ. Я ему обѣцявъ кару кобылу, котру, тямишь, вымѣнявъ у Хвостырева.... — Чичиковъ впрѣчѣмъ зъ роду не видавъ нѣ карои кобылы, нѣ Хвостырева.

— Паночку! нѣчого не хочете перекусити? — сказала въ ту пору стара, наближаючися до него.

— Нѣчого. Ехъ, братику, якъ погуляли! Впрѣчѣмъ давай чарку горѣлки. Яка у тебе є?

— Ганишѣвка, — ѡтповѣла стара.

— Ну, давай ганишѣвки, — сказавъ Ноздревъ.

— Давай вже й менѣ чарку! — сказавъ бѣлявый.

— Въ театрѣ одна акторка такъ, пся вѣра, спѣвала, якъ канарочокъ! Кувшинниковъ, котрый сидѣвъ обѣч мене, — отъ, каже, бра, покорыстуватись бы ягѣдкою! Одныхъ будокъ комедіантскихъ, думаю, було пятьдесятъ. Фенарди чотыри разы вѣтракомъ крутився. — Тутъ ѡнъ принявъ чарку зъ рукъ старои, котра за те ему низько поклонилася. — А, давай его сюды! — закричавъ ѡнъ побачивши Порфира входячого съ песикомъ. Порфиръ бувъ одѣтый такъ само, якъ и панъ, въ якѣйсъ бундѣ пѣдшитѣй ватою, тѣлько троха дужше засмалцьованѣй.

— Давай его, клади сюды, на помѣсть!

Порфиръ положивъ песика на помѣсть, и песикъ, роскравившись на всѣ чотыри лабы нюхавъ землю.

— Отъ песикъ! — сказавъ Ноздревъ, взявши его за спинку и припѣднявши рукою. Песикъ заскигливъ досыть жалѣбно.

— А ты прецѣнь не зробивъ того, що я тобѣ казавъ, — замѣтивъ Ноздревъ, обертаючи ся до Порфира и роздивлюючи вважливо живѣть песика: — и не подумавъ вычесати его!

— Нѣ, я его вычѣсувавъ.

— А ѡтки жь набралися блохи?

— Не можу знати. Може бути, що якъ небудь изъ брички поналазили.

— Брешешъ, брешешъ, и не думавъ чесати; я гадаю, дурню одинъ, що ты ще й своихъ напустивъ. Ось поглянь лишень, Чичиковъ, на, посмотри, якѣ уха, поглади рукою.

— Та по що? я и такъ бачу: доброй породы! — ѡтповѣвъ Чичиковъ.

— Нѣ, возьми лишень навмысно, помацай уха!

Чичиковъ, щобы ему догодити, посмотривъ уха, промовивши: — Еге, добрый буде песъ.

— А нѣсь, чуешь, якѣй холодный? возьми лишень рукою.

Не хотячи образити его, Чичиковъ взявъ и за нѣсь и сказавъ: Добре чутъе.

— Правдивый мордашь, — пѣдхопивъ Ноздревъ; — я, признаюся, давно остривъ зубы на мордаша. На, Порфире, ѡтнеси его!

Порфиръ, взявши песика пѣдъ черево, ѡтиѣсь его въ бричку.

— Послухай, Чичиковъ, ты мусишь конечно теперь ѣхати до мене, — пять верстовъ всего, духомъ долетимо, а ѡттакъ, якъ твоя воля, можешь и до Собакевича.

— А щожъ, — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ, — заѣду й справдѣ до Ноздрева. Чимъ же ѡнъ гѣршій ѡтъ другихъ? такѣй самый чоловікъ, а ще й програвся. Падкѣй ѡнъ, якъ видно, на все; значится, у него можна й дармо

де не що выпросити. — Про мене, поїдемо, — сказавъ ѡнъ, — а тѣлько вже не задержуй мене, — менѣ часъ дорогий.

— Ну, душе моя, се то й такъ! се то й гарно! Постѡй же, я тебе за те поцѣлую! — Тутъ Ноздревъ и Чичиковъ поцѣлювалися. — Ось и славно: всѣ три й покурбелимо!

— Нѣ, ты вже, будь ласкавъ, мене ѡтпусти, — говоривъ бѣлявый — менѣ треба до дому.

— Пустѣ, пусте, братику, — не пущу.

— Далѣбѡ, жѣнка буде сердитися; а ты й такъ теперъ можешъ пересѣсти ось на ихъ бричку.

— Нѣ, нѣ, нѣ! И не думай!

Бѣлявый бувъ одинъ изъ тыхъ людѣй, въ котрыхъ удачі на першій поглядъ лежить якась упертѡсть. Ще не встигнешъ розняти рота, а они вже готовѣ перечити, и, бачится, нѣколи не пристануть на те, що очевидно супротивне ихъ способови мыслѣня, що нѣколи не назвуть дурного розумнымъ и що особливо нѣколи не згодятся скакати пѡдъ чужу дудку, а кѡнчиться все на тѡмъ, що въ ихъ характерѣ покажеся мягкѡсть, що они пристануть именно на те, що ѡткидали, дурне назвуть розумнымъ и пѡдутъ ѡттакъ пѡдскакувати пѡдъ чужу дудку, такъ що й годѣ лѣпше, словомъ — почнуть рано а скѡнчать погано.

— Дурницѣ! — сказавъ Ноздревъ замѣсть ѡтповѣди на якусь замѣтку бѣлявого, настобурчивъ ему капелюхъ на голову и — бѣлявый пѡшовъ слѣдомъ за ними.

— За горѣлочку, паночку, не заплатили.... — сказала стара.

— Еге, добре, добре, матусю. Послухай, швагрику, заплати, будь ласкавъ! У мене нема й копѣйки при души.

— А кѡлько тобѣ належится? — спытавъ шуринъ.

— Та що, батечку? двогривенникъ всего, — сказала стара.

— Брешешъ, брешешъ. Дай жѣй полтинникъ; ажъ надто досыть зъ нею.

— За мало, паночку, — сказала стара, а все таки взяла грошѣ съ подякою и ще що духу побѣгла ѡтчиняти

передъ ними дверѣ. Она не мала кривды, бо зажадала чотыри разы бѣльше, якъ варта була горѣвка.

Подорожнѣ посѣдали. Бричка Чичикова ѣхала рядомъ съ бричкою, въ котроѣ сидѣли Ноздревъ и его шурина и для того они всѣ три могли выгѣдно розмавляти съ собою пѣдчасъ дороги. За ними тяглася, ненастанно лишаючися зъ заду, невеличка колясочка Ноздрева, запряжена худыми мужицкими шкапами. Въ нѣй сидѣвъ Порфиръ съ песикомъ.

Позаякъ розмова, котру подорожнѣ вели межи собою, була не дуже цѣкава для читателя, то мы лѣпше зробимо, коли скажемо що небудь о самѣмъ Ноздревѣ, котрому може доведеться грати не зовсѣмъ послѣдну ролю въ нашѣй поемѣ.

Лице Ноздрева певно вже по троха знакове читателю. Такихъ людѣй кождому лучалося стрѣчати чимало. Они называются розгульными хлопаками, ще въ дитинствѣ и въ школѣ ихъ уважають за добрыхъ товаришѣвъ и при всѣмъ тѣмъ частенько таки ихъ порядно поштуркують. Въ ихъ лицахъ завсѣгды видно щось отверте, пряме, вдале. Они швидко заводять знакомство, и не вспѣешь оглянутися, а вже говорятъ тобѣ ты. Приязнь заводуть, бачится, на вѣкъ, але майже завсѣгды такъ лучається, що приятель почубиться съ ними того таки вечера на приятельскоѣ гостинѣ. Они завсѣгды говоруны, гуляки, удалецѣ, народъ видный. Ноздревъ за трийцять пять лѣтъ бувъ зовсѣмъ такий самый, якъ и бувъ за ѣсѣмнайцять и за двацять: охочѣй до гулянки. Женильба его нѣ крѣхты не перемѣнила, тѣмъ бѣльше, що жѣнка швидко пѣшла на той свѣтъ и лишила двоє дитенятъ, котрѣ рѣшучо були ему не потрібнѣ. Впрочѣмъ за дѣтьми нагледала хороша собою нянька. Дома ѣнъ довше якъ день нѣякъ не мѣгъ усидѣти. Ёго чуткѣй нѣсъ умѣвъ и на кѣлькадесять верстовъ занюхати, де бувъ ярмарокъ съ всякими зѣздами и балями; ѣнъ уже на млѣ ока бувъ тамъ, перечився и заводивъ сумѣшку за зеленымъ столомъ, бо мавъ, подѣбно всѣмъ такѣвскимъ, пристрасть до картъ. Въ карты, якъ мы вже бачили зъ першої главы, гравъ ѣнъ не зовсѣмъ безгрѣшно и чисто, знавъ богато всякихъ

цыганських штучокъ и другихъ хитрощѣвъ, и для того гра дуже часто кѣнчилася другою играшкою: або его наковтували чобѣтьми, або задавали пиняву его густымъ и дуже гарнымъ бакенбардамъ, такъ що ѣнъ иногдѣ вертавъ до дому тѣлько съ одною бакенбардою та й то досыть рѣдкою. Але здорови и повни его щоки такъ гарно були сотворені и мѣстили въ собѣ такъ богато ростучої силы, що бакенбарды швидко виростали на ново, ще навѣть красшій ѣтъ попереднихъ. И, що найдивнѣйше зъ всего, що тѣлько въ однѣй Россіи може ключитися, такъ се тоє, що ѣнъ по якѣмось часѣ зновъ стрѣчався съ тыми приятелями, котрі его перестусали, и стрѣчався, немовъ и нѣгде нѣчо не бувало: и ѣнъ, якъ говорится, нѣчого, и они нѣчого.

Поздревъ бувъ подекуды историчный чоловікъ. Нѣ на однѣмъ зборѣ, де ѣнъ бувъ, не обходило ся безъ исторіи. Яка небудь исторія мусѣла приключитися: або виведуть его по пѣдъ руки изъ салѣ жандармы, або мусѣть вытрутити таки свои приятелѣ. А коли се не приключится, то все таки що небудь та буде таке, якого съ другимъ нѣ якъ не буде: або нарѣжеся въ буфетѣ до такой степени, що тѣлько регочеся, або пробрешеся до самой крайной границѣ, такъ що въ кѣнци ажъ самому зробится совѣстно. И наплете зовсѣмъ безъ нѣякой потреби: наразъ розпо вѣсть, що у него бувъ кѣнь якої небудь голубої або рожевої масти и тому подѣбну пустословицю, такъ що слушаючи въ кѣнци всѣ ѣтходять, говорячи: „Ну, братъ, ты, бачится, почавъ уже зъ половы мотузье плести.“ Ё люде, дуже охочі напакостити ближньому, иногдѣ зовсѣмъ безъ всякой причины. Не одинъ, на примѣръ, навѣть чоловікъ съ титулами, съ благородною поверхностью, съ звѣздою на груди, буде вамъ стискати руку, розговорится съ вами о предметахъ глубокихъ, накликаючи на васъ задуму, а потѣмъ, глядишь, туй таки, передъ вашими очима и напакостить вамъ, тай напакостить такъ, якъ простый коллежскій регистраторъ, а зовсѣмъ не такъ, якъ чоловікъ съ звѣздою на груди, розмовляючи о предметахъ, накликаючи задуму, такъ що стоишь тѣлько та дивишься здвигаючи плечима, тай бѣльше нѣчого. Таку саму дивну

охоту мавъ и Поздревъ. Чимъ ближе хто съ нимъ сходився, тому онъ борше нѣжъ другимъ насолювавъ: розпускавъ небылицю такую, що дурнѣйшой годѣ було й придумати, розлучувавъ весѣлье, торгову згоду, и зовсѣмъ не вважавъ себе за то вашимъ ворогомъ; противно, коли злучай приводивъ его впятъ стрѣнутися съ вами, онъ заходився зновъ по приятельски и навѣтъ говоривъ: „Але ж ты такой скотина — нѣколи до мене не заѣдешь!“ Поздревъ у многихъ зглядахъ бувъ многосторонний чоловікъ, то є, чоловікъ на всѣ руки. Въ однѣй и тѣй самѣй хвили онъ готовъ бувъ ѣхати съ вами, куды вамъ загодно, хоть на край свѣта, взятися до якого хочете підприємства, мѣняти все, що тѣлько є, за все, що хочете. Стрѣльба, песь, кѣнь — все йшло на мѣнѣбу, але зовсѣмъ не за тымъ, щобы виграти: се робилося, по просту, зъ якоисъ невгомной перхкости и непосидючости характеру. Коли ему на ярмарку пощастилося наскочити на простака и обдѣрати его, онъ накупувавъ купу всячины, яка тѣлько попадалася ему на очи въ склепахъ: хомутѣвъ, цигарь, хустокъ для няньки, огера, родзинкѣвъ, срѣбну умывальницю, голяндского перкалю, грису, тютюну, пистолетѣвъ, оселедцѣвъ, чобѣтъ, фаянсовой посуды — на скѣлько ставало грошѣй. Впрочѣмъ рѣдко лучалося, щобы все те було довезене до дому: майже въ той самый день оно переходило въ руки щасливѣйшого грача, иногдѣ ще навѣтъ съ додаткомъ власной люльки съ капчукомъ и свиставкою, а инчѣй разъ и цѣла чвѣрка зѣ всѣмъ, съ коляскою и вѣзникомъ, такъ що самъ панъ ишовъ въ коротенькѣй сурдутинѣ або въ бундѣ, шукати якого небудь приятеля, щобы въ его повозѣ заѣхати домѣвъ. Отъ якѣй чоловікъ бувъ Поздревъ! Може бути, що его назовуть характеромъ перетертымъ, будутъ говорити, що теперь нема вже Поздрева. Гай, гай! Неправду скажутъ тѣ, хто такъ буде говорити. Поздревъ довго ще не переведеся на свѣтѣ. Онъ всюды середъ насъ, и може тѣлько ходитъ въ иншѣмъ кафтанѣ; але легкодушно-недогадливѣ люде, и чоловікъ въ иншѣмъ кафтанѣ выдаеся имъ иншимъ чоловікомъ.

За той часъ три поѣзды пѣдѣхали вже пѣдъ ганокъ

дому Ноздрева. Въ домѣ не було нѣякого приготовления на ихъ принятѣ. На серединѣ столовой стояли деревляні кобыльницѣ, и два мужики, стоячи на нихъ, бѣлили стѣны, затыгаючи якусь безконечну пѣсню; весь помѣстъ бувъ обрызканный вапномъ. Ноздревъ приказавъ сейчасъ мужикамъ съ кобыльницами забиратися къ чорту и побѣгъ до другой свѣтлицѣ давати приказы. Гостѣ чули, якъ онъ распоряджувавъ кухареви обѣдъ; змѣркувавши те, Чичиковъ, що вже по троха зачинавъ почувати апетитъ, побачивъ, що ранѣйше, нѣжъ о пятій годинѣ они не сядуть за стѣлъ. Ноздревъ вернувся и попровадивъ гостей оглядати все, що тѣлько було у него въ селѣ и черезъ двѣ години съ невеличкимъ обкладомъ показавъ достоту все, такъ що вже й не стало що бѣльше показувати. Попередъ всего пошли они оглядати кѣньску стайню, де побачили двѣ кобылы, одну сѣру съ латками, другу кару, дальше гнѣдого огера, зѣ виду й не надто мудрого, а тѣлько Ноздревъ божився, що заплативъ за него десять тысячъ.

— Десять тысячъ ты за него не давъ, — ѣтказавъ шуринъ. — Онъ и одного не вартъ.

— Ъй Богу, давъ десять тысячъ! — сказавъ Ноздревъ.

— Можешъ собѣ божитися, кѣлько хочешъ, — ѣтповѣвъ шуринъ.

— Ну, хочешъ, побиймося о закладъ? — сказавъ Ноздревъ.

О закладъ шуринъ не хотѣвъ битися.

Ѣттакъ Ноздревъ показавъ пустѣ стайнѣ, де впередъ були такожъ гарнѣ конѣ. Въ тѣй самѣй стайни побачили й цапа, котрого, по старому звичаю, вважали конечнымъ держати при коняхъ, и котрый, видко, бувъ съ ними въ ладу и прохожувався по пѣдѣ ихъ черевами, якъ по своѣй хатѣ. Потѣмъ Ноздревъ попровадивъ ихъ поглянути на вовчика, що бувъ у него на припонѣ. „Ось вовчикъ! — сказавъ онъ; — я его навмысно кормлю сырымъ мясомъ. Я бы хотѣвъ, щобы онъ бувъ цѣлковитымъ звѣремъ.“ Пошли глянути на ставъ, въ котрѣмъ, якъ казавъ Ноздревъ, водилася рыба така величезна, що два хлопы ледви-ледви вытягали штуку, о чѣмъ, одна-

кожь своякъ не переминувъ сумнѣватися. „Я тобѣ, Чичиковъ, — сказавъ Ноздревъ, — покажу пречудову пару псѡвъ: ихъ чорнѣй заѣды такѣй мѡцнѣй, що чудо-пречудо, — щитокъ — игла!“ и попровадивъ ихъ до маленького, дуже гарно выбудованого домика, обведенного обширнымъ, зѡ всѣхъ бокѡвъ обгородженнымъ подвѡрьемъ. Вѡйшовши на подвѡрье, побачили тамъ всякихъ псѡвъ, и густо-псовыхъ, и чисто-псовыхъ, всѣхъ возможныхъ барвъ и мастѣй: мурзанистыхъ, чорныхъ съ пѡдпалинами, повнопѣганистыхъ, мурзанисто-пѣганистыхъ, червоно-пѣганистыхъ, чорноухихъ.... Тутъ були всѣ назвы, всѣ наказующѣй оклики: стрѣляй, обругай, пырхай, пожаръ, колеси, черкай, допѣкай, припѣкай, сувертка, затыка, заплаца, опѣкунка. Ноздревъ бувъ посередѣ нихъ, якъ отецъ середѣ родини; всѣ они, попѡддиравши до горы хвосты, що у псарѡвъ зовутся правилами, полетѣли прямо назустрѣчь гостямъ и почали съ ними здоровкатися. Десять штукъ зъ межи нихъ положили свои лабы Ноздреву на плечѣ. Обругай показавъ таку саму ласку и Чичикову и пѡднявши на заднѣй лабы, лизнувъ его языкомъ въ самѣй губы, такъ що Чичиковъ туй же выплюнувъ. Оглянули псѡвъ, у котрыхъ гарнѣй заѣды були такѣй мѡцнѣй, що чудо-пречудо — гарнѣй були псы. Потѡмъ пѡйши оглядати крымску суку, котра була вже слѣпа, и, якъ казавъ Ноздревъ, швидко повинна була здохнути, але два роки тому назадъ була дуже гарна сука. — Оглянули и суку — сука справдѣ була слѣпа. За тымъ пѡйшли обзирати водяный млынъ, де не доставало порпицѣ, въ котру засилюется верхный камѣнь, що швидко обертается на веретенѣ, порпае, по чудовому выраженю мужика. „А ось тутъ заразы буде и кузня!“ сказавъ Ноздревъ. Пройшовши кусникъ они побачили й справдѣ кузню. Оглянули й кузню.

— Ось на тѡмъ поли, — сказавъ Ноздревъ, показующи пальцемъ на поле, — заяцѣвъ така безлѣчь, що землѣ не видно; я самъ своими руками вхопивъ одного за заднѣй ноги.

— Ну, заяця ты не вхопишь рукою! — замѣтивъ шуринъ.

— А отъ же вхопивъ, справдѣ вхопивъ! — ѳтповѣвъ Ноздревъ. — Теперъ я поведу тебе, — говоривъ онъ дальше, обертаючися до Чичикова, — оглядѣти границу, де кѳнчатся мои грунта.

Ноздревъ повѣвъ своихъ гостей полемъ, котре въ многихъ мѣсцяхъ було саме купинье. Гостѣ мусѣли переходити поперекъ перелогѳвъ и зѳоранныхъ нивъ. Чичиковъ зачинавъ почувати втому. Въ многихъ мѣсцяхъ зъ пѳдъ ихъ нѳгъ выцвѣркувала вода: така була низина. Зъ разу они було береглися и переступали осторожно, але по тому, побачивши, що се на нѣ на що не придалося, чалапкали вже прямо, не розбираючи, де бѳльше, а де менше болото. Пройшовши порядный кусень, побачили й справдѣ границу, то є, деревяный стовпокъ и вузенькій ровокъ. „Ось границя!“ сказавъ Ноздревъ; „все, що тѳлько видно по сѣмъ боцѣ, все те мое, и навѣтъ по тамтѳмъ боцѣ, весь лѣсъ, що онъ синѣся, и все що за лѣсомъ, все мое“.

— Але коли жъ лѣсъ зробився твоимъ? — спытавъ шуринъ. — Хиба ты не давно купивъ его? Адже онъ не бувъ твоѳй.

— Еге, я купивъ его недавно, — ѳтповѣвъ Ноздревъ.

— Коли жъ ты вспѣвъ его купити такъ скоро?

— Якъ то? ось якъ разъ три дни тому, якъ купивъ, и — чортъ бери! дорого давъ!

— Адже жъ ты въ ту пору бувъ на ярмарку.

— Ехъ, ты Софронище! Хиба жъ не можъ въ той самъ часъ и на ярмарку бути и землю купити? Ну, я бувъ на ярмарку, а окомонъ мѳй тутъ безъ мене и купивъ.

— Еге, хиба вже такъ, що окомонъ! — сказавъ шуринъ и зновъ недовѣрливо похитавъ головою.

Гостѣ вернулися тою самою гидкою дорогою до дому. Ноздревъ попровадивъ ихъ до своего кабинету, въ котрѳмъ впрѳчѣмъ не видно було й слѣду того, що звычайно буває въ кабинетахъ, то є, книжокъ або паперѳвъ; висѣли тѳлько шаблѣ и двѣ стрѣльбы, одна за триста, а друга за ѳсѣмсотъ рублѣвъ. Шуринъ оглядѣвши, похитавъ тѳлько головою. ѳттакъ показавъ имъ турецкѳй кинжалы, тѳлько що на однѳмъ черезъ помылку було вырѣзано: „Майстеръ Савелѳй Сибирякѳвъ“. Слѣдомъ

за тымъ показавъ гостямъ катеринку. Поздравъ туй таки прокрутивъ передъ ними дещо. Катеринка грала не безъ приемности. Але въ еи нутрѣ, здаєсь, щось приключилося, бо мазурка кѣнчилась пѣснею Мальбругъ въ похѣдъ поѣхавъ, а знова Мальбругъ въ похѣдъ поѣхавъ несподѣвано кѣнчився якимось давно знакомымъ вальсомъ. Уже Поздравъ давно переставъ крутити, але въ катеринцѣ була одна дудка, дуже спѣвуча, що нѣякимъ свѣтомъ не хотѣла втихомиритися и довго ще потому свистѣла она сама. Оттакъ показалися люльки деревляній, глиняній, пѣнковой, обкурений и не обкурений, окованій бляхою и неоккованій, цыбухъ съ бурштиномъ, недавно выгранный, капчукъ, вышитый якоюсь графинею, що десь на почтовѣй стаціи залюбилася въ нѣмъ по уха, у котрой ручки, по его словамъ, були якъ найсубтильнѣйшій суперфлю, — слово, означаюче запевно у него найвысшій вершокъ досконалости. Закусивши балыкомъ (рыбою), ону сѣли за стѣлъ около пятаи години. Обѣдъ, якъ видно, не становивъ у Поздрева, головної точки въ житю; стравы не займали важного мѣсця: дещо и попригарало, дещо й зовсѣмъ не зварилося. Видно, що кухаръ поступавъ переважно за якимось вдохновеньемъ и клавъ перше-лѣпше, що попалося пѣдъ руку: чи то стоявъ коло него перець — ѣнъ сыпавъ перець; попалася капуста — шмаливъ капусту, ляпавъ молоко, вудженину, горохъ, — словомъ — шмаливали, абы тѣлько горяче, а смакъ якій небудь безперечно выйде. За то Поздравъ налѣгъ на вина: ще не подавали росолу, ѣнъ уже наливъ гостямъ по великѣй чарцѣ портвейну и по другѣй го-сотерну, бо въ губерніяльныхъ и повѣтовыхъ мѣстахъ не буває простого сотерну. Потому Поздравъ казавъ принести бутылку мадеры, „такой, що лѣпшой и самъ фельдмаршалъ не пивавъ“. Мадера справдѣ ажъ горѣла въ ротѣ, бо купцѣ, знаючи вже смакъ помѣщикѣвъ, люблячихъ добру мадеру, заправляли еи немилосерно румомъ, а часомъ доливали до неи й царской горѣлки, дуфаячи на те, що все выдержатъ россійскій жолудки. Потому Поздравъ казавъ ще принести якусь особливу бутылку, котра, якъ ѣнъ казавъ, була разомъ и бургоньонъ и шалитаньонъ. ѣнъ наливавъ дуже старанно въ

обѣ чарки, на право и на лѣво, и шуринову и Чичикову; Чичиковъ однакожь запримѣтивъ, якось мимоходомъ, що собѣ самому ѡнъ трошка причинювавъ. Се заставило его матися на острозѣ, и скоро тѣлько Ноздревъ якъ небудь забалакувався або доливавъ шуринови, ѡнъ въ тѣй же хвили перевертавъ свою чарку въ тарѣль. Швидко опѣсля принесено на стѣль рябинѣвку, котра пѣсля слѣвъ Ноздрева, мала цѣлковитый смакъ сметанки, але въ котрѣй, на чудо-диво, чутно було сивушище въ цѣлѣй силѣ. Оттакъ пили якійсь бальзамъ, маючій таку назву, що еи тяжко було навѣть затамити, тай самъ хозяинъ другій разъ назвавъ го вже другимъ именемъ. Обѣдъ давно вже скѣнчився и всѣ вина були перепробовані, а гостѣ все ще сидѣли за столомъ. Чичиковъ нѣякъ не хотѣвъ заговорити съ Ноздревымъ при шуринѣ про головне дѣло. Все таки шуринъ бувъ чловѣкъ посторонный, а дѣло вымагало самотной и приятельской розмовы. Впрочемъ шуринъ ледви чи мѣгъ бути для него небезпечнымъ чловѣкомъ, бо навантажився, бачилось, до волѣ и сидячи на крѣслѣ, що хвилѣ клювавъ носомъ. Помѣркувавши й самъ, що находится не въ надѣйномъ станѣ, ѡнъ почавъ въ кѣнци ѡтпрошуватися до дому але такимъ лѣнивымъ и завялымъ голосомъ, якъ коли бы, по нашому выраженію, натягавъ клѣщами на коня хомутъ.

— Анѣ мру-мру! не пуцу! — сказавъ Ноздревъ.

— Нѣ, не кривди мене, друже мѣй, — далѣбѣ поѣду, — говоривъ шуринъ, — ты мене тымъ дуже заступишь!

— Пустѣ, пустѣ! мы въ тѣй хвили уладимо банчокъ.

— Нѣ, уладжуй братчику, самъ, а я не могу: жѣнка буде дуже жалуватися, ѣй Богу, я мушу ѣй розповѣсти о ярмарку. Треба, братчику, бѣгме треба, зробити ѣй тоту радѣсть. Нѣ, ты не держи мене!

— Ну еи, жѣнку, къ.... справдѣ важне дѣло будете робити разомъ?

— Нѣ, братчику! она така чесна и вѣрна! Услуги оказуе такі.... повѣришь? у мене слѣзы на очохъ. Нѣ, ты не держи мене; слово чести, що поѣду, впевнюю тебе о тѣмъ по щирѣй совѣсти.

— Нехай собі їде; що зъ него за корысть! сказавъ стиха Чичиковъ до Поздрева.

— А й справдѣ! — сказавъ Поздревъ. — Смертельно не люблю такихъ розмазнѣвъ! — и додавъ голосно: — Ну, чортъ съ тобою, їдъ бабитися съ жѣнкою, фетюку!

— Нѣ, братчику, ты не ругай мене фетюкомъ*) — отповѣвъ шуринъ: — я їй завдячую житъе. Така, далебѣ, добра, мила, такі ласки оказуе.... до слѣзъ пробирае. Спытае, що я видѣвъ на ярмарку, — треба все розповѣсти..... така, далебѣ, милесенька.

— Ну, їдъ, їдъ, мели їй дурницѣ! ось твої капелюхъ!

— Нѣ, братчику, тобѣ зовсѣмъ не слѣдує о нѣй такъ говорити: черезъ то ты, можно сказати, мене самого обижуешъ.... она така милесенька.

— Ну, такъ и забирайся до неї живо!

— Такъ, такъ, братчику, поїду, — прости, що не можу остатися. Зъ серця радъ бы бувъ, но не можу.

Шуринъ ще довго повторявъ свои перепрошуваня не бачучи, що самъ уже давно сидѣвъ на брицѣ, давно выѣхавъ за ворота и передъ нимъ давно були самі пусті поля. Бачится, що жѣнка не богато чула подробиць про ярмарокъ.

— Таке дрантѣ! — говоривъ Поздревъ, стоячи передъ ѳкономъ и глядючи на ѳтѣѣздячій поїздъ. — Онъ якъ поплѣвся! пристяжный коникъ не лихій, я давно хотѣвъ загарбати его. Але жъ бо съ нимъ нѣякъ не можъ погодитися: фетюкъ, прямо фетюкъ!

Пѣсля сего вѣйшли они до свѣтлицѣ. Порфиръ подавъ свѣчки, и Чичиковъ побачивъ, що въ рукахъ хозяина не знати ѳтки взялася талія картъ.

— А що, братику, — говоривъ Поздревъ, стиснувши боки таліи пальцами и троха зѳгнувши еи, такъ що карты затрѣскали, ѳтскакуючи. — Ну, для проведеня часу держу банкъ, триста рублѣвъ!

*) Фетюкъ, слово образливе для мужчины, походить ѳтъ буквы ѳ, ко-
тру то букву деякі вважають неприличною буквою. *Прим. Гоголя.*

Але Чичиковъ вчинився, немовъ и не чувъ, о чѣмъ мова, и сказавъ, якъ коли бы наразъ пригадавъ собѣ: — Ага, щоби не забути: маю до тебе просьбу.

— Яку?

— Дай упередъ слово, що менѣ то зробишь.

— Але яка жь просьба?

— Ну, вже дай слово!

— Про мене.

— Слово чести?

— Слово чести!

— Ось яка просьба: у тебе, чейже, є много помершихъ мужикѣвъ, котрі ще не вымазані изъ ревизіи?

— Ну, є; а що?

— Переведи ихъ на мене, на мое имя.

— А на що тобѣ?

— Ну, менѣ треба.

— Та на що?

— Ну, вже треба.... вже то мое дѣло, — однимъ словомъ, треба.

— Ну, вже певно що небудь започавъ. Признайся, що?

— Та що започавъ? изъ такого пустого вѣтра й започати нѣчого не можь.

— Але на щожь ихъ тобѣ?

— Охъ, якій ты цѣкавый! всяке дрантє хотѣвъ бы рукою пощупати, та ще й понюхати!

— Але чому жь ты не хочешъ сказати! Такъ ось тобѣ на: доки менѣ не скажешъ — не зроблю.

— Але що тобѣ за корысть знати? ну, прямо такъ собѣ, прийшла фантазія. Ну, ось видишь, ось вже й не чесно зъ твоєї сторони: слово давъ, та вже й назадъ берешь.

— Ну, якъ ты собѣ, а я не*зроблю, поки не скажешъ, на що.

— Що бы то таке єму сказати? — подумавъ Чичиковъ и, надумавшись хвилину сказавъ, що мертвій душѣ потрібний єму для позысканя поваги въ суспѣльности, що великихъ маєстностей у него нема, такъ до тои пори хочъ бы якій небудь душицѣ.

— Брешешъ! брешешъ! — сказавъ Ноздревъ, не давши ему скѣнчити, — брешешъ, братчику! Чичиковъ и самъ помѣркувавъ, що выгадавъ не дуже хитро и штука досить слаба.

— Ну, такъ я жъ тобѣ скажу по правдѣ, — сказавъ онъ, поправившись; — только ты, будь ласкавъ, не проговорися нѣ передъ кимъ. Я задумавъ женитися: але треба тобѣ знати, що отецъ и мати молодой страхъ гордовитыя люде. Така, далебѣгъ, пригода! не радъ, що й звязався: конечно хотять, чтобы у жениха було нѣякъ не меньше трехъ сотъ душъ, а позаякъ у мене майже цѣлыхъ пѣвтора ста мужикѣвъ не достае....

— Ну, брешешъ! брешешъ! — закричавъ опять Ноздревъ.

— Ну, ось вже въ тѣмъ, — сказавъ Чичиковъ, — анѣ ось на скѣлько не збрехавъ, — и показавъ великимъ пальцемъ на своѣмъ мизинчику якъ найменшу частку.

— Голову ставлю, що брешешъ!

— А все жъ таки се досадно! Що жъ я таке въ самѣй рѣчи? чому я конечно брешу?

— Ну, та прецѣнь я знаю тебе: ты прецѣнь великій ошуканецъ — позволь менѣ сказати тобѣ се по приязни! Коли бъ я бувъ твоимъ начальникомъ, я бы тебе повѣсивъ на першѣмъ деревѣ!

Чичиковъ обидився такою замѣткою. Уже всяке выраженіе, кѣлько-небудь грубе и нарушающее приличность, было для него неприемне. Онъ навѣтъ не любивъ допустить съ собою въ нѣякомъ злучаю фамиліярного обхожденія, хіба только, коли особа була далеко высшой ѣтъ него ранги. И для того теперь онъ зовсѣмъ образился.

— Ёй Богу, повѣсивъ бы, — повторивъ Ноздревъ, — я тобѣ се говорю отверто, не на то, чтобы тебе обидити, а по просту, по приятельски.

— Всему є границѣ, — сказавъ Чичиковъ съ почутіемъ своєї гѣдности. — Коли хочешь похвалитися такими словами, то йди въ казармы, — и потѣмъ додавъ: — не хочешь подарувати, то продай!

— Продати! Але жъ я знаю тебе, адже ты пѣдла штука, богато не даси за нихъ!

— Ехъ, гарный бо то й ты такожь! Гляди лишень! що они у тебе брилянтовѣ, чи що?

— Ну, такъ и є. Я вже знавъ тебе.

— Змилуйся, братчику, — щожъ у тебе за жидѣвска манера! Ты бы повиненъ такъ таки ѳтдати ихъ менѣ!

— Ну, послухай! щобы доказати тобѣ, що я зовсѣмъ не якій небудь скряга, я не возьму за нихъ нѣчого. Купи у мене огера, я тобѣ дамъ ихъ въ додатку.

— Алежь будь ласкавъ, на щожъ менѣ огерь? — сказавъ Чичиковъ, справдѣ зачудуваный такимъ предложеньемъ.

— Якъ то на що? аджежь и за него заплативъ десять тысячъ, а тобѣ ѳтдамъ за чотыри.

— Та на що менѣ огера? я стаднины не держу.

— Алежь послухай — ты не розумѣешь: я ѳтъ тебе возьму теперь всего три тысячѣ, а послѣдну тысячу ты можешь заплатити менѣ опѣсля.

— Алежь менѣ не треба огера. Богъ съ нимъ!

— Ну, то купи кару кобылу.

— И кобылы не треба.

— За кобылу и за сѣрого коня, котрого ты у мене видѣвъ, возьму ѳтъ тебе двѣ тысячѣ.

— Алежь не треба менѣ коній.

— Ты ихъ продашь: тобѣ на першѣмъ ярмарку дадутъ за нихъ три разы бѣльше.

— Такъ лѣпше жъ ты ихъ самъ продай, коли думаешь, що зыскаешь три разы бѣльше.

— Я знаю, що зыскаю, але я хотѣвъ бы, щобы й ты мавъ корысть.

Чичиковъ подякувавъ за ласку и навпростецъ ѳтказався и ѳтъ сѣрого коня и ѳтъ карои кобылы.

— Ну, то купи псѣвъ. Я тобѣ продамъ таку пару — прямо сказати: морозъ по шкѣрѣ подирає! мурзанистый съ вусами: шерсть стирчить до горы, якъ щѣтина; ребра выгинчасті, що й розумомъ збагнути годѣ, лаба цѣла въ пелехахъ — землѣ не тыкає!

— Але по щожъ менѣ псы? я не стрѣлецъ.

— Коли бо менѣ хочеса, щобы у тебе були псы. Послухай, коли вже не хочешь псѣвъ, то купи у мене ка-

теринку. Чудо, не катеринка! самого, слово чести, коштувала пòвторы тысячѣ; тобѣ òтдамъ за 900 рублѣвъ.

— Але по щожь менѣ катеринка? Адже я не Нѣмецъ, щобы волочився съ нею по дорогахъ та грошѣ выпрошувавъ.

— Алежъ бо се така катеринка, — не то, що носять Нѣмцѣ. Се органъ; поглянь навмысно: вся изъ червоного дерева. Ось я тобѣ ще еи покажу! — Тутъ Поздревъ, вхопивши Чичикова за руку, почавъ тягти его до другої свѣтлицѣ, и хотъ якъ той запирався ногами о помòсть та запевнювавъ, що знає вже, яка катеринка, але мусѣвъ ще разъ переслухати, якимъ способомъ Мальбругъ въ похòдъ поѣхавъ. — Коли ты не хочешъ на грошѣ, такъ ось що, слухай: я тобѣ дамъ катеринку и всѣ, кòлько у мене є, мертвій душѣ, а ты менѣ дай свою бричку и триста рублѣвъ въ додатку.

— Ну, ось еще! а яжъ то въ чѣмъ поѣду?

— Я тобѣ дамъ другу бричку. Ось пòдемо пòдъ шопу, я тобѣ еи покажу! Ты еи тòлько перемалюешъ, и буде чудо-бричка.

— Ехъ его непосидючий бѣсѣ напосѣвъ! — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ и рѣшився, будь що будь, òткараскаться òтъ всякихъ бричокъ, катеринокъ и всѣхъ возможныхъ псòвъ, не зважаючи на те, що ребра у нихъ выгинчастї, такъ що й розумомъ збагнути годѣ и що лаба цѣла въ челехахъ.

— Адже жъ прецѣнь бричка, катеринка и мертвій душѣ — все разомъ!

— Не хочу! — сказавъ ще разъ Чичиковъ.

— Чомужъ ты не хочешъ?

— Тому, що по просту не хочу, та й годѣ.

— Якій же бо ты, далебòгъ, такий!.. съ тобою, якъ бачу, не можна, якъ водится менѣ добрыми приятелями й товаришами.... такий далебòгъ!.. Заразъ видно, що дволичный чоловікъ.

— Та щожь я, дурень, чи що? самъ ты осуди: по що набувати рѣчь, для мене цѣлковито непотрѣбну?

— Ну, хочъ не говори, змилуйся. Теперь я дуже добре тебе знаю. Така, присяй Богу, каналія! Ну, послу-

хай: хочешь, калатнемо въ банкъ? Я поставлю всѣхъ небожжиковъ на карту, ще й катеринку.

— Ну, рѣшати на банкъ — значитъ, поѣдаватися непеvности, — говоривъ Чичиковъ и мѣжъ тымъ косо поглядѣвъ на карты, що державъ въ рукахъ Ноздревъ. Обѣталіи показали ся ему дуже похожими на штучный и навѣтъ самъ крапъ выглядавъ дуже непеvно.

— Якои же ту непеvности? — сказавъ Ноздревъ. — Нѣякои непеvности! нѣй буде тѣлько по твоѣмъ боцѣ щастье, ты можешь выграти чортову пропасть. Отъ его на! яке щастье! — говоривъ онъ и зачавъ выкидати карты для розбудженя охоты: — яке щастье! яке щастье! онъ що: такъ и валить! отъ тота проклята девятка, на котрѣй я все просадивъ! Чувъ, що мя потопить, але вже зажмуривши очи гадаю собѣ: чортъ тебе побери, потопляй, проклята!

Коли Ноздревъ таке балакавъ, Порфиръ принѣсь бутильку. Але Чичиковъ рѣшучо ѣткав ся и ѣтъ гры и ѣтъ пия.

— Чомужь ты не хочешь грати? — сказавъ Ноздревъ.

— Ну, тому, що не маю охоты. Тай признати ся тобѣ, я зовсѣмъ не люблю грати.

— Чомужь не любишь?

Чичиковъ здвигнувъ плечима и додавъ: — Тому, що не люблю.

— Дрантье жъ ты дрантье!

— Щожь робити? такимъ Богъ сотворивъ.

— Фетюкъ, просто сказати! Я думавъ було попереду, що ты хоть що-то порядный чоловѣкъ, а ты не розумѣешь зовсѣмъ съ людьми обходитися. Съ тобою зовсѣмъ и говорити не можъ, якъ съ чоловѣкомъ близькимъ.... нѣякои отвертости, нѣ щирости! цѣлковитый Собакевичъ, такий поганецъ!

— Та за щожь ты лаешь мене? Хибажъ я виненъ тому, що не люблю грати? Продай менѣ душѣ самѣ, коли ты вже такий чоловѣкъ, що трясешься надъ такимъ дрантьемъ.

— Чорта лысого достанешь! хотѣвъ було, даромъ хотѣвъ ѣдати, але теперь ось же не достанешь! Хотъ три царства давай, то не дамъ! Такий шибенникъ, печухъ

поганый! Отъ нынѣ съ тобою нѣякого дѣла не хочу мати. Порфире, бѣгай, скажи стаѣнному, щобы не дававъ овса его конямъ, нехай собѣ ѣдятъ саме сѣно!

Такого обороту Чичиковъ зовсѣмъ не надѣялся.

— Волѣвъ бы ты бувъ менѣ по просту й на очи не показуватися! — сказавъ Ноздревъ.

Не зважаючи однакожь на такую суперечку, гѣсть и хозяинъ повечеряли разомъ, хочъ тепереньки не стояли вже на столѣ нѣякій вина съ химерными назвами. Стремѣла тѣлько одна бутылка съ якимось Кипрскимъ, котре було те, що называеся кислятина пѣдъ кождымъ зглядомъ. По вечери Ноздревъ ѣтировадивъ Чичикова въ бокову свѣтлицю, де була приготована для него постѣль, и сказавъ: „Ось тобѣ постѣль! Не хочу й на добранѣчь сказати тобѣ!

Чичиковъ лишився по ѣтоходѣ Ноздрева въ дуже неприємномъ настрою духа. Онъ въ души злый бувъ на себе, лаивъ самъ себе за то, що ѣхавъ сюды и даромъ протративъ часъ; але ще дужше лаивъ себе за то, що заговоривъ съ нимъ о дѣлѣ, поступивъ неосторожно, якъ дитина, якъ дурникъ: бо дѣло се зовсѣмъ не таке, щобы можъ его повѣрити Ноздреву. Ноздревъ — дрантъе не чоловікъ, Ноздревъ може набрехати, приложити, розпустити Богъ зна що; выйдуть ще якы небудь сплетнѣ.... „Не добре, не добре! Такъ таки дурень зъ мене!“ говоривъ онъ самъ собѣ. Нѣчь спавъ онъ дуже погано. Якѣсь маленькѣ, препроворнѣ комахки кусали его нестерпно боляче, такъ що вѣнъ нѣгтями чухавъ по вжаленыхъ мѣсцяхъ, примовляючи: „А, щобы чортъ побравъ васъ вразъ изъ Ноздревымъ. Прокинувся онъ въ ранцѣ рано. Перше его дѣло було, взявши на себе халатъ и чоботы, поспѣшити черезъ подвѣрье до стайнѣ и приказати Селифанови, щобы заразъ запрягавъ бричку. Повертаючи черезъ подвѣрье онъ стрѣнувся съ Ноздревымъ, котрый бувъ такожь въ халатѣ и съ люлькою въ зубахъ.

Ноздревъ привитавъ его приязненько и спытавъ, якъ ему спалося?

— Такъ — такъ, — ѣтповѣвъ Чичиковъ дуже сухо.

— А я, братику, — говоривъ Ноздревъ, — така погань лѣзла всю нѣчь, що гидко й оповѣдати, а въ ротѣ пѣсля

вчорашного немовбы шкадрона переночувала. Представь собі, снилося, що мене висікли, ай, ай! И вгадай, хто? Отъ же нѣ за що не вгадаєшь! штабовый ротмистръ Пощуевъ вразъ съ Кувшинниковымъ.

— Еге, — подумавъ самъ собі Чичиковъ, — оно бы то не зло, якъ бы тебе й на явѣ перепаздерили.

— Бй Богу! а такъ болѣло!... Прокинувся, чортъ бери, и справдѣ щось свербитъ; певно вѣдмы блохи. Ну, ты йди теперъ одѣвайся; я заразъ до тебе прийду. Треба только вылагти поганця окомона.

Чичиковъ пошовъ до своєї свѣтлицѣ, щоби вмитися и вбратися. Коли після того онъ вийшовъ до столовой, тамъ уже на столѣ стоявъ самоваръ и бутелька руму. Въ свѣтлиці були слѣды вчорашного обѣду и вечерѣ: бачится, мѣтла й зовсѣмъ не тыкала помоста. По помостѣ валялися крышки хлѣба, а попѣлъ зъ тютюну видно було навѣть на обрусѣ. Самъ хозяинъ, що швидко опѣсля ввійшовъ, не мавъ на собі нѣчого пѣдъ халатомъ, окрѣмъ откритыхъ грудей, на котрыхъ росла якась борода. Держачи въ руцѣ цыбухъ и попиваючи изъ чашки, онъ бувъ дуже пригѣднй для маляря, котрый дуже не любить панѣвъ прилизаныхъ и зафризованыхъ, немовъ цирюльницка вивѣска, або пристриженихъ пѣдъ гребѣнець.

— Ну, и якъ же ты думаєшь? — сказавъ Ноздревъ, троха помовчавши: — не хочешъ грати о душѣ?

— Я вже сказавъ тобѣ, що не граю; купити и овшѣмъ, куплю.

— Продати я не хочу: се буде не по приятельски. Не будужь я загрѣбати зыскѣвъ изъ чортъ зна чого. Въ банкъ — друга рѣчь. Ану-но, перевержемо хочъ талійку!

— Я вже сказавъ, що нѣ.

— А мѣнятися не хочешъ?

— Не хочу.

— Ну, послухай: заграємо собі въ варцабы; выграєшь — твои всѣ. Аджежь у мене багато такихъ, котрыхъ треба вымазати зъ ревизіи. Гей, Порфире, принеси-но сюды варцабницу!

— Дарма робота, я грати не буду.

— Алежь се не въ банкъ; ту нѣякого щастя не може

бути, анѣ фальшу: все ѡтъ умѣлости залежить. Я навѣтъ перестерѣгаю тебе, що зовсѣмъ не вмѣю грати, хибѣ що дашь менѣ що небудь напередъ.

— Ану-но я сяду, — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ, — заграю съ нимъ варцабы? Въ варцабы гравъ я не эле, а на подступъ ему тутъ годѣ буде взятися.

— Ну вже, нехай и такъ, въ варцабы заграю.

— Душѣ стоятъ въ сто рубляхъ!

— Но щожъ? досытъ, коли стоятимуть пятьдесять.

— Нѣ, щожъ то за ставка — пятьдесять? Радше вже я тобѣ въ тоту суму вложу якого небудь песика середной доброты, або золоту печатку до годинника.

— Ну, про мене! — сказавъ Чичиковъ.

— Кѡлько жъ ты менѣ даси напередъ? — сказавъ Поздrevъ.

— А се на яку памятку? розумѣся, нѣчого.

— Принайменше нехъй мои будуть два ходы.

— Не хочу: я самъ слабо граю.

— Знаемо мы васъ, якъ то вы слабо граете! — сказавъ Поздrevъ, выступаючи варцабомъ.

— Давненько не бравъ я въ руки варцабѡвъ! — говоривъ Чичиковъ, посуваючи такожъ варцабъ.

— Знаемо мы васъ, якъ то вы слабо граете! — сказавъ Поздrevъ, выступаючи варцабомъ.

— Давненько не бравъ я въ руки варцабѡвъ! — говоривъ Чичиковъ, посуваючи варцабъ.

— Знаемо мы васъ, якъ вы слабо граете! — сказавъ Поздrevъ, посуваючи варцабъ, а въ ту саму хвили посунувъ обшивкою рукава и другій варцабъ.

— Давненько не бравъ я въ руки.... Е, е! а се, братику, що! потягни-но ёго назадъ! — говоривъ Чичиковъ.

— Кого?

— А ось сей варцабъ, — сказавъ Чичиковъ и въ той самѡй хвили побачивъ майже передъ самымъ своимъ носомъ и другій, що, бачилось, протискався до дамы. Ѳтки ѡнъ взявся, се тѡлько одень Богъ знавъ. — Нѣ, — сказавъ Чичиковъ, встаючи зъ за стола, — съ тобою чи-

сто не можлива рѣчь грати! Такъ нѣхто не ходить — по три варцабы наразъ.

— Якъ то по три? Се помылка. Одинъ посунувся не навмысно; я ёго ѳттягну, нехай тобѣ.

— А другій ѳтки ту взявся?

— Що за другій?

— А ось сей, що пролазитъ до дамы.

— Отъ тобѣ на! немовъ то й не тямишь!

— Нѣ, братику, я всѣ ходы рахувавъ и все тямлю; ты ёго саме що теперъ примѣстивъ. Ёго мѣсце онъ де.

— Якъ — де мѣсце? — сказавъ Ноздревъ почервонѣвши; — ты бо, брате, якъ бачу, выгадуешь.

— Нѣ, братчику, — се, бачится, ты выгадуешь, а тѳлько не вдачно.

— За кого жъ ты мене вважаешь? — говоривъ Ноздревъ, — хибѣ жъ я стану цыганити?

— Я тебе нѣ за кого не вважаю, а тѳлько грати съ тобою ѳтъ теперъ не буду.

— Нѣ, ты не можешь перестати, — говоривъ Ноздревъ, гнѣваючись, — гра розпочата!

— Я маю право перестати, бо ты не такъ граешь, якъ прилично для чесного чоловѣка.

— Нѣ, неправда, — ты сего не можешь сказати!

— Нѣ, брате, самъ ты розминувся съ правдою.

— Я не цыганивъ, а ты не можешь перестати; му-сишь кѳнчити партію!

— До сего ты мене не присилуешь, — сказавъ Чичиковъ холодно, и наблизившись до варцабницѣ, перемѣшавъ варцабы.

Ноздревъ запаленѣвъ и пѳдѳшовъ до Чичикова такъ близько, що той ѳтступивъ два кроки назадъ.

— Я тебе присилую грати! Се байка, що ты перемѣшавъ варцабы, — я тямлю всѣ ходы. Мы ихъ поставимо знова такъ, якъ були.

— Нѣ, брате, теперъ по всему; я съ тобою не буду грати.

— Такъ ты не хочешь грати?

— Ты жъ самъ бачишь, що съ тобою не можлива рѣчь грати.

— Нѣ, скажи отверто, не хочешь грати? — говоривъ Ноздревъ, подступаючи ще ближе.

— Не хочу! — сказавъ Чичиковъ, и все таки подъявъ обѣ руки на всякій злучай близько до лица, бо дѣло й справдѣ починало ставати горяче. Тая осторожнѣсть была дуже ѡтповѣдна, бо Ноздревъ розмахнувся рукою.... и дуже бы могло було статися, що одна котра небудь приємна и повна щока нашего героя була бѣ покрыта незмытою нечестю; але щасливо ѡтбивши ударъ, ѡнъ хопивъ Ноздрева за обѣ его напасливѣ руки и державъ его мѣцно.

— Порфире, Павлушко! — кричавъ Ноздревъ, мовъ скажений, шарпаючись и вырываючись.

Почувши тѣ слова, Чичиковъ, щобы не робити прислужникѣвъ свѣдками неприличной сцены и притѣмъ мѣркуючи, що держати Ноздрева нѣнащо не здасться, выпустивъ его руки. Въ ту саму пору вѣйшовъ Порфиръ и съ нимъ Павлушка, тугій хлопище, съ котрымъ дуже неприємно було мати справу.

— Такъ ты не хочешь кѣнчити gry? — говоривъ Ноздревъ. — Ѡтповѣдай менѣ прямо!

— Не можлива рѣчь кѣнчити гру, — говоривъ Чичиковъ и выглянувъ въ ѡкно; ѡнъ побачивъ свою бричку, котра стояла зовсѣмъ готова, а Селифанъ дожидавъ, бачилось, поклику, щобы подѣѣхати подѣ ганокъ; але зъ свѣтлицѣ нѣякъ не можъ було выдобутися: въ дверехъ стояли два сяжнистѣ крѣпоснѣ драбы.

— Такъ ты не хочешь кѣнчити gry? — повторивъ Ноздревъ съ лицемъ палающимъ якъ въ огни.

— Коли бѣ ты гравъ такъ, якъ прилично чесному човѣкови.... але теперь не можу.

— А, такъ ты не можешь, мѣзераку! Коли побачивъ, що не твоя бере, то й не можешь! Бийте его! — кричавъ ѡнъ не своимъ голозомъ, обернувшись до Порфира и Павлушки и самъ хопивъ въ руку черешневый цыбухъ. Чичиковъ поблѣдъ, якъ полотно. Ѡнъ хотѣвъ щось сказати, але губы его шевелилися безъ голосу. „Бийте его!“ кричавъ Ноздревъ, порываючись напередъ съ черешневымъ цыбухомъ, весь паленѣючий и потнѣючий, немовъ штурмо-

вавъ неприступну крѣпость. „Бийте его!“ кричавъ онъ якъ разъ такимъ голосомъ, якимъ подчасъ великого штурму кричить до своей роты: „напередъ, дѣти!“ який небудь очайдуша - поручникъ, которого безпамятна хоробрѣсть такъ вже всѣмъ вѣдома, що выдаєся окремый наказъ держати ёго за руки подчасъ горячого дѣла. Але поручникъ почувъ вже военный жаръ, все ходоромъ заходило въ его головѣ; передъ нимъ маячѣе Суваровъ, онъ лѣзе на велике дѣло. „Напередъ, дѣти!“ кричитъ онъ, рвеса и не думаетъ о томъ, що шкодитъ обдуманому вже плянови загального приступу, що тысячѣ стрѣльныхъ гортаней ѣжаты въ стрѣльницахъ неприступныхъ, до самыхъ хмаръ стремячихъ стѣны крѣпости, що мовъ пухъ розлетится съ вѣтромъ его безсильна рота и що вже свище непрошена куля, що має заткати его крикливу гортанку. Але коли Ноздревъ и подававъ на подступающаго подъ крѣпость очайдушного, безпамятного поручника, то крѣпость, до котрой онъ наступавъ, зовсѣмъ не подавала на неприступну. Противно, крѣпость почувала такой страхъ, що душа ея сховалася ажъ въ пяты. Уже столецъ, котрымъ онъ задумавъ було боронитися, вырвали му зъ рукъ крѣпаки, вже зажмуривши очи, нѣ живой нѣ мертвый онъ готовився покоштувати черкесского цыбуха своего хозяина, и Богъ знаетъ, чтобы было съ нимъ сталося; але судьбѣ захотѣлося не пустити на поталу боки, плечѣ и всѣ добре выховані члены нашего героя. Несподѣвано зазвенѣвъ наразъ, мовъ зъ неба, брязкотливый голосъ звѣнка, почувся выразно гуркѣтъ колѣсъ подлетѣвшаго до ганку воза и навѣтъ въ самой свѣтлицы раздався тяжкій храпъ и тяже сапанье розгоряченныхъ коней зъупинившоися трѣйки. Всѣ мимохѣтъ зирнули въ окно. Якийсь чоловікъ, вусатый, въ пѣввойсковѣмъ сурдугѣ вылазивъ зъ воза. Запытавши щось въ передпокою, онъ ввѣйшовъ въ той самой хвилѣ, коли Чичиковъ не успѣвъ еще отямитися зо страху и бувъ въ такомъ жалкомъ положеніи, въ якомъ ледви чи бувавъ коли який чоловікъ.

— Позвольте дознатися, хто ту панъ Ноздревъ? — сказавъ незнакомый, позирнувши съ певнымъ зачудуваньемъ на Ноздрева, що стоявъ съ цыбухомъ въ руцѣ,

и на Чичикова, що ледво-що почавъ приходити до себе зъ такои поганой пригоди.

— Позвольте попереду дѣзнатися, съ кимъ маю честь бесѣдувати? — сказавъ Поздревъ, наближаючись до него.

— Капитанъ-исправникъ.

— А чого вамъ треба?

— Я приѣхавъ васъ оповѣстити о удѣленѣмъ менѣ распорядженю, що вы находитесь пѣдъ судомъ ажъ доки не прийде рѣшенъе въ вашѣй справѣ.

— Що за дурницѣ, въ якѣй справѣ? — сказавъ Поздревъ.

— Вы були вмѣшані въ исторію, при нагодѣ нанесеня дворянинови Максимову особистои обиды рѣзками въ панѣмъ станѣ.

— Брежете! я й на очи не видавъ дворянина Максимова.

— Ласкавый пане! позвольте вамъ сказати, що я офицеръ. Вы можете се сказати своему слугѣ, а не менѣ.

Тутъ Чичиковъ, не дожидаячи, що ѣтповѣсть на те Поздревъ, швиденько за шапку та по за плечѣ капитана-исправника высунувся на ганокъ, сѣвъ въ бричку и казавъ Селифанови погоняти конѣ, що було духу.

Г Л А В А V.

Герой нашъ таки ажъ добре налякався. Хоть бричка летѣла якъ вѣтеръ и село Ноздрева давно сховалося зъ виду, закрылося полями, левадами и горбами, а ѓнъ все ще поглядавъ назадъ съ перелякомъ, немовъ ожидаючи, що ось-ось набѣжить погоня. Духъ его ледво переводився, и коли ѓнъ попробувавъ приложити руку до сердца, то почувъ, що оно билося, мовъ перепелиця въ клѣтцѣ. „Ехъ, тожъ то лазню справивъ! ади, якій то ѓнъ!“ Тутъ ѓнъ чимало набажавъ Ноздреву всякого лиха и безголовя; лучилися навѣтъ негарнїй слова. Що жъ дѣяти? Россїянинъ, тай ще въ пересердю! При тѣмъ же дѣло було зовсѣмъ не на жарть. „Говори, що хочешъ“, сказавъ ѓнъ самъ до себе, „а коли бы не надоспѣвъ бувъ капитанъ-исправникъ, менѣ бъ може й не довелося бѣльше глянути на свѣтъ Божїй! Пропавъ бы я, якъ булька на водѣ, безъ нѣякого слѣду, не лишивши потомкѣвъ, не здобувши для будущихъ дѣтей нѣ маетки нѣ чесного имени.“ Герой нашъ дуже турбувався про своихъ потомкѣвъ.

— Що за поганый панъ! — думавъ самъ собѣ Селифанъ: — я ще не видавъ такого пана. То є, плюнувъ бы єму за те! Ты волишь чоловѣкови не дати їсти, а коня ты повиненъ накормити, бо кѣнь любить овесь. Се его пожива: що примѣромъ для насъ їда, то для него овесь: се его пожива.

Конѣ такожъ, бачилось, не корыстно думали про Ноздрева: не тѣлько гнѣдый и засѣдатель, але й самъ лысый бувъ невдоволений. Хоть для него дѣставався овесь завсѣгды троха гѣршїй и Селифанъ не иначе высыпавъ ему въ жолобъ, якъ тѣлько сказавши попереду: „Ехъ ты поганине!“ — а все таки се бувъ овесь, а не просте сѣно; ѓнъ хрумсавъ его съ смакомъ и часто встромлювавъ свою довгу морду въ жолобки товаришѣвъ, щобы ѓтвѣ-

дати, якій бувъ у нихъ футрунокъ, особливо, коли Селифана не було въ стайни; але теперъ саме сѣно. — не ладно! всѣ були невдоволені!

Але швидко наглий и зовсѣмъ несподѣваний злучай перервавъ всѣхъ невдоволенихъ на самій серединѣ ихъ невдоволення. Всѣ, не виключаючи й самого вѣзника, отямили и очутилися ажъ тогдѣ, коли на нихъ налетѣла коляска съ шестернею коній и майже надъ ихъ головами роздався крикъ сидячихъ въ колясцѣ дамъ, сварка и погрозы чужого вѣзника: „Ахъ, ты непотрѣбе якійсь! я жъ тобѣ кричавъ на голосъ: повертай, вороно, на право! Впився, чи що такого?“

Селифанъ почувъ свою провину, але що Россіанинъ не любить признатися передъ другимъ, що ѓнъ виноватый, то тутъ таки вымовивъ ѓнъ съ повагою: „А ты що такъ розлѣтався? Чи очи въ шинку заставивъ, чи що такого?“ Слѣдомъ за симъ ѓнъ почавъ выцафувати назадъ бричку, щобы выслобонитися такимъ робѣмъ зъ чужою упряжи, та не такъ то було легко — все перепуталося. Лысый цѣкаво обнюхувавъ своихъ новыхъ товаришѣвъ, котрі опинилися по обохъ бокахъ у него. Мѣжъ тымъ дамы сидячі въ колясцѣ, глядѣли на все те съ выразомъ страху на лицахъ. Одна була стара, друга молоденька, шѣснацятилѣтна, съ золотистымъ волосѣмъ, дуже гарно и до лица пригладженнымъ на невеличкѣй головцѣ. Гарненькій овалъ еи лица круглѣвся, мовъ свѣженьке яечко, коли свѣже, ино-що знесене держить проти свѣтла въ своихъ смаглихъ рукахъ цѣкава клюшниця и пропускае крѣзь него промѣнье блискучого сонця; еи тоненькій ушка такожъ просвѣчували, паленѣючи проймающимъ ихъ теплымъ свѣтломъ; при тѣмъ перелякъ на рознятихъ и такъ застывшихъ устахъ, на очохъ слѣзы — все те въ нѣй було таке миле, що герой нашъ глядѣвъ на ню кѣлька хвиль, не звертаючи нѣякси уваги на круганину мѣжъ кѣньми и вѣзниками.

— Цафай, чи чуешъ, ты вороно зъ Нижнѣго Новгорода! — кричавъ чужій вѣзникъ. Селифанъ потягнувъ вѣзками назадъ, чужій вѣзникъ зробивъ то само, конѣ поступилися троха назадъ и потому на ново змѣшались, по-

переступавши посторонки. При тѣй нагодѣ лысому коневі такъ сподобалося нове знаомство, що ѡнъ нѣ-за що не хотѣвъ выходити зъ коліи, въ котру попався несподѣванымъ способомъ, и положивши свою морду на шию нового своего пріятеля, бачилося, нашѣптывавъ єму щось до уха, безперечно страшнїй дурницѣ, бо чужїй кѡнь разъ у разъ потрясавъ ухами.

Ажъ ось на тоту сумѣшку вспѣли зѡбратися мужики зъ села, котре, на щастье, було не далеко. Понеже подѡбне зрѣлище для мужика настояща благодать, такъ само, якъ для Нѣмця газеты або касино, то швидко коло повозу нагромадилось ихъ безъ числа и въ селѣ полишались тѡлько старї бабы и малї дѣти. Посторонки ѡтвязали; кѡлька штовханцѣвъ лысому коневі въ морду спонукали его поступитися назадъ; словомъ, ихъ розпутали и развели. Але чи то досада, яку почули чужїй кѡнь за те, що ихъ розлучили съ пріятелями, чи по просту дурнота, — хоть и кѡлька цвяхавъ ихъ вѡзникъ, они не рушались и стояли, мовъ врытї. Участь мужикѡвъ змоглася до крайнои степени. Кождый на перерывѣ сунувся съ порадою.

— Иди, Андрушку, проводи-но ты подручного, що зъ правого боку, а дядько Митяй нехай сїде верхомъ на бороздного! Сѣдай, дядьку Митяю!

Сухорлявый и довгїй дядько Митяй, съ рудою бородою, вылѣзъ на бороздного коня и стався подѡбнымъ до сельской звѡнницѣ або радше до журавля, котрымъ добываютъ воду зъ кирицѣ. Вѡзникъ ударивъ по коняхъ, та де тамъ тобѣ: нѣчого не помѡгъ дядько Митяй.

— Стой, стой! — кричали мужики, — сѣдай лишень ты, дядьку Митяю, на подручного, а на бороздного нехай сїде дядько Миняй!

Дядько Миняй, широкоплечїй мужикъ, съ чорною якъ уголь бородою и съ черевомъ подѡбнымъ до того величезного самовара, въ котрѡмъ можъ нагрѣти горѣвки для цѣлого прозяблого ярмарку, съ охотою сѣвъ на бороздного, котрый мало що не пригнувся подъ нимъ до землѣ.

— Теперъ дѣло пѡйде, — кричали мужики. — Под-

стусуй, підстусуй его ! ушквари батогомъ онъ того посоловѣлого, — що онъ крутится, якъ корамора!*)

Але побачивши, що дѣло не йшло и не помагало нѣяке підстусованье, дядько Митяй и Миняй сѣли оба на бороздного, а на підручного посадили Андрушка. Въ кѣнци вѣзникъ вийшовши зъ терпцю, прогнавъ и дядька Митяя и дядька Миняя, и добре зробивъ, бо зъ коній пѣшла така пара, якъ колибъ они не переводячи духу пробѣгли стацію дороги. Онъ давъ имъ хвилю припочити, а пѣсля того они пѣшли самі собою. Черезъ цѣлый часъ той исторіи Чичиковъ дуже уважно глядѣвъ на молоденьку незнакому.. Онъ кѣлька разѣвъ прѣбувавъ съ нею заговорити, але якось не прійшло до того. А мѣжъ тымъ дамы поѣхали, гарненька головка съ тоненькими чертами лица и тоненькимъ станомъ щезла, немовъ якій привидъ, и зновъ лишилися — дорога, бричка, трѣйня знакомыхъ читателеви коній, Селифанъ, Чичиковъ, рѣвина и пусті дооколичні поля. Всюды, де бы то не було въ житю, чи то середъ жорстокихъ, неотесано-убогихъ и неопратно-плѣснѣючихъ его станѣвъ, чи середъ одностайно-холодныхъ и вкучно-опратныхъ высшихъ верстовъ, всюды хоть разъ стрѣнся на дорозѣ чоловѣкови поява, не похожа на все те, що лучалося ёму доси видати, що хоть разъ пробудитъ въ нѣмъ чувство, не похоже на тѣ, котрі судилося ёму почувати цѣлый вѣкъ. Всюды, поперекъ якихъ будь буръ и печалѣвъ, изъ котрыхъ сплѣтаеся наше житье, весело промайне блискуча радѣсть, якъ иногдѣ блискучій повѣзъ съ золотою упряжею, пышными кѣньми и меркотячимъ блескомъ ѣконецъ наразъ, неспѣдѣвано пролетить поузъ якого небудь глухого, убогого селища, що не видало нѣчого крѣмъ простого воза, — и довго мужики стоять позѣхаючи, съ рознятими ротами, не закладаючи шапокъ, хоть давно вже пролетѣвъ и щезъ изъ виду чудовый повѣзъ. Такъ такожъ и блѣондинка наразъ, зовсѣмъ неспѣдѣванимъ способомъ показалася въ нашѣй повѣсти и такъ

*) Корамора — великій, сонливый комаръ : иногдѣ залетить до свѣтлицѣ и стырчить де небудь самотою на стѣнѣ. До него можъ спокѣйно наблизитися и захопити ёго за ногу, почѣмъ онъ тѣлько ѣтеуваеся або крушняеся, якъ говорить народъ. — *Прим. Гоголя.*

само щезла. Няй бы лучився на ту пору мѣсто Чичикова якій небудь двацятилѣтній молодикъ — будь онъ гусаръ, будь онъ студентъ, чи й такъ таки тѣлько-що починаючій вандрѣвку житя молодець — и Боже! що тогдѣ пробудилось бы, заворушилось бы въ нѣмъ! Довго стоявъ бы онъ безъ памяти на однѣмъ мѣсци втрисмивши безмысли очы въ даль, позабувбы й про дорогу и про всѣ ожидаючій его доганы та сварилъ за припѣзненье, позабувбы й себе и службу и свѣтъ и все, що есть на свѣтѣ.

Але герой нашъ бувъ уже середныхъ лѣтъ и оглядно-холодного характеру. Онъ такожь задумався и думавъ, але далеко основнѣйше: не такій безрозсудливй, а по части навѣтъ и дуже справедливй були его думы. „Славна бабонька!“ сказавъ онъ, ѣдчинивши табакерку и понюхавши табаки. „Алежь бо що попередъ всего въ нѣй принадне? Принадне те, що она ино-що лишень, якъ видно, випущена изъ якого небудь пансіона або институту, що въ нѣй, якъ говорится, нема ще нѣчого бабского, то есть именно того, що у нихъ буває саме найнепріємнѣйше. Она теперь якъ дитина, все въ нѣй пряме, она скаже, що думае, засмѣеся, коли їй схоче смѣятися. Изъ неи все можна зробити, она може бути чудо, а може бути й дрантье — и буде дрантье! Отъ нехайно лишень теперь до неи возьмутся мамунцѣ та тѣточки. Черезъ одинъ рѣкъ такъ єи наповнять всякимъ бабствомъ, що й самъ рѣднй тато не пѣзнасть. Откѣла не возьмесь и надутѣсть и церемоннѣсть; почне обертатися пѣсля вывченихъ сказѣвокъ, почне ломати голову и придумувати, съ кимъ и якъ и кѣлько треба говорити, якъ на кого глядѣти; кожду хвилю буде боятися, щобы не сказати бѣльше, якъ треба, въ кѣнци запутаеся сама, и стане на тѣмъ, що почне въ кѣнци лукавити цѣле житье, и выйде по просту чортъ зна' що!“ Тутъ онъ якійсь часъ помовчавъ и потому додавъ: „А цѣкаво бы знати, чия она? що за одинъ єи батько? чи онъ богатый помѣщикъ уцтывого норову, чи такъ таки добромыслячій чоловікъ съ капиталомъ, нагарбанымъ на службѣ? Аджежь, коли подумати, що до тои дѣвчинки додали бы двѣста тысячокъ приданого, то зъ неи мѣгъ бы выйти дуже-дуже лакомый

кусничокъ. Се моглобы зробити, що такъ скажу, щастье порядного чоловѣка“. Двѣста тысячокъ такъ приманливо почали рисуватися въ его головѣ, що ѓнъ въ души почавъ докоряти самъ собѣ, що за часъ всего клопоту коло повозѡвъ не розвѣдавъ ѓнъ вѡзника, хто такі були проѣзжі. Але швидко показалося село Собакевича и розсѣяло его мысли та спонукало ихъ вернутися до свого звичайного предмету.

Село показалося досыть велике; два лѣсы, березовый и сосновый, немовъ два крыла, одно темнѣйше а друге свѣтлѣйше, простягалися на право и на лѣво поузь села; на серединѣ виднѣвся деревляный дѡмъ съ ганкомъ, червонымъ дахомъ и темносѣрыми, або радше сказати, дикими стѣнами; дѡмъ въ родѣ тихъ, які у насъ ставлять для военныхъ осадъ и нѣмецкихъ колонистѡвъ. Видно було, що при его будованю будовничій разъ въ разъ боровся съ смакомъ хозяина. Будовничій бувъ педантъ и хотѣвъ симметріи, хозяинъ — выгоды, и, якъ видно, въ наслѣдокъ того, забивъ зъ одного боку всѣ ѡтповѣдающі ѡкна и повертѣвъ замѣсть нихъ одно маленьке, очевидно потрѣбне для якогось темного закамарка. Ганокъ такожь нѣякъ не выпавъ на серединѣ дому, хоть и якъ упирався будовничій, бо хозяинъ наказавъ одинъ стовпець зъ боку выкинути и для того показалося не чотыри стовпцѣ, якъ було назначено, а тѡлько три. Подвѡрье обведене було мѡцными и надмѣрно грубыми деревляными штахетами. Помѣщикъ, бачилося, богато дбавъ о тревалѡсть. На стайнѣ, стодолы и кухнѣ ужиті були повноважні, грубезні делины, що мали стояти вѣчноѡсть. Деревлянй хаты мужикѡвъ такожь стесанй були на диво: не було бѣленыхъ стѣнъ, вырѣзуваныхъ узорѡвъ и прочихъ выгадокъ, за то все було повязано мѡцно и якъ належитъ. Навѣтъ колодязь бувъ обцимрованный такими мѡцными дубовыми брусамы, які йдутъ тѡлько на млыны та на кораблѣ. Словомъ, все, на що тѡлько ѓнъ споглянувъ, було твердосильне, не похитливе, въ якѡмось мѡцнѡмъ и незручнѡмъ порядку. Пѡдѣздячи до ганку, побачивъ ѓнъ выглядуючй зъ ѡкна майже въ одинъ часъ два лица: жѣноче въ чѣпци, вузке и довге, якъ огѡрокъ, и мужеске кругле, широке, якъ

молдавскій дынѣ, що зовутся горлянками, зъ котрыхъ роблять въ Россіи балалайки, двоструннй легкй балалайки, красу и потѣху хвацкого двацятилѣтнього парубяки, моргуна и пѣдлизня, що пѣдморгує та присвистує до бѣлогрудихъ и бѣлошнйхъ дѣвчатъ, котрй зобрадися послухати єго тихострунного треньканя. Выглянувши, оба лица въ тѣй самѣй хвилѣ сховалися. На ганокъ вийшовъ лѣокай въ сѣрѣй куртцѣ съ голубымъ стоячимъ ковніромъ и впровадивъ Чичикова до сѣнй, де вже ожидавъ єго самъ хозяинъ. Побачивши гостя, онъ сказавъ коротко: „Прошу!“ и повѣвъ єго до середины дому.

Коли Чичиковъ зъ боку поглянувъ на Собакевича, онъ єму симъ разомъ выдався дуже подѣбнымъ до середной величины медведя. Для доповнення подобы, фракъ на нѣмъ бувъ зовсѣмъ медвежого цвѣту, рукавы довгй, штаны довгй, ступнями ступавъ и въ скѣсь и въ склесъ и разъ въ разъ настолочувавъ на чужй ноги. Барву лица мавъ загорѣлу, горячу, яка буває на мѣдяномъ пятаку. Звѣсна рѣчь, що богато єсть на свѣтѣ такихъ людй, надъ обробленьемъ котрыхъ природа не довго мудрувала, не уживала нѣякихъ деликатныхъ орудй, якъ ось: пильникѣвъ, сверличкѣвъ и прочого, але по просту рубала зъ цѣлого маху: чемхнула топоромъ разъ — вийшовъ нѣсь, чемхнула другй — вийшли губы, грубымъ сверломъ провертѣла очи, и не оглядивши пустила въ свѣтъ, сказавши: „живе!“ Така сама крепка и на диво здоровенна вдача була у Собакевича: держався онъ бѣльше низомъ, нѣжь горою, каркомъ не повертавъ зовсѣмъ и для того неповороту рѣдко коли глядѣвъ на того, съ кимъ говоривъ, а завсѣгды або въ закутокъ печи або на дверѣ. Чичиковъ ще разъ зирнувъ на него зъ боку, коли они проходили столу: медвѣдь! стѣменный медвѣдь! И треба ще було такого дивного зближеня: єго навѣтъ звали Михайло Семеновичъ.*) Знаючи єго привычку наступати на ноги, онъ дуже осторожно ступавъ ногами и пропускавъ єго напередъ. Хозяинъ, бачилось, и самъ почувався до того

*) Михайло, въ великорускомъ здрѣбнѣло Миша, а мишею, мишкою зовуть такожъ медведя. Прим. перев.

трѣху и сей же часъ запытавъ: „Чи не побезпокоивъ я васъ?“ Але Чичиковъ подякувавъ и сказавъ, що ще не було нѣякого безпокоєня.

Ввійшовши въ гостинну, Собакевичъ показавъ на крѣсло и сказавъ зновъ: „Прощу!“ Сѣдаючи, Чичиковъ поглянувъ на стѣны и на висячі на нихъ образы. На образахъ були все героѣ, все греческі воеводы, намальовані въ природної величинѣ: Маврокордато въ червоныхъ панталюнахъ и мундурѣ, съ окулярами на носѣ, Міявли, Канари. Всѣ ті героѣ були съ такими товстими вилицями и нечуваними вусами, що дрошъ пробѣгала по тѣлѣ. Мѣжъ потужными Греками, не знати, якимъ способомъ и по що, помѣстився Багратіонъ, тонкій, худенькій, съ маленькими хоруговками и гарматами при ногахъ и въ дуже вузкихъ рамкахъ. Оттакъ зновъ слѣдувала героиня греческа Бобелина, котрой одна нога выдавалася бѣлою отъ цѣлого тулова тыхъ кавальерѣвъ, що наповняють нинѣшні салюны. Хозяинъ, самъ чоловікъ крепкій и здоровый, бачилось, хотѣвъ, щоби й свѣтлицю его вкрашали такожъ люде крепкій и здоровый. Поручъ Бобелины, при самѣмъ окнѣ, висѣла клѣтка, зъ котрой визиравъ дроздъ темного цвѣту съ бѣлыми крапочками, дуже подѣбный такожъ до Собакевича. Гѣсть и хозяинъ не вспѣли помовчати двохъ минутъ, коли дверѣ гостинной отворилися и вѣйшла хозяйка, дама висока, въ чѣпци съ лентами, перекрашенными домашною краскою. Вѣйшла она поважно, держачи голову прямо, якъ пальма.

— Се моя Феодулія Иванѣвна! — сказавъ Собакевичъ.

Чичиковъ поцѣлувавъ руку Феодуліи Иванѣвны, котру она майже встромила ёму въ губы, при чѣмъ онъ мавъ нагоду запримѣтити, що руки були вымыті квасомъ зъ огѣркѣвъ.

— Душенько, рекомендую тобѣ, — говоривъ дальше Собакевичъ: — Павло Ивановичъ Чичиковъ! У губернатора и почтмайстра мавъ честь познакомиться.

Феодулія Иванѣвна попросила ёго сѣсти, сказавши такожъ: „Прощу!“ и такъ кивнувши головою, якъ киваютъ акторки, що въ театрѣ представляютъ королевы.

Посля того она сѣла на софѣ, накрылася своею мериносовою хусточкою и вже не порушила больше нѣ окомъ нѣ бровами. *ирт.*

Чичиковъ зновъ подвѣвъ очи до горы и зновъ побачивъ Канари съ товстыми вилицами и безконечными вусами, Бобелину и дрозда въ клѣтцѣ.

Майже черезъ цѣлыхъ пять минутъ въ хатѣ була тишина: тѣлько чути було, якъ дроздъ стукавъ клювомъ о прутики деревянной клѣтки, на днѣ котрой онъ збиравъ дробки хлѣба. Чичиковъ ще разъ оглянувъ свѣтлицю и все, що въ нѣй мѣстилося; все було мѣцне, негарне въ высокѣй степени и дивно якось похоже на самого хозяина дому: въ кутѣ гостинной стояло пузате орѣхове бюро на препоганыхъ чотырохъ ногахъ — цѣлковитый медвѣдь; стѣлъ, крѣсла, стѣльцѣ — все мало цѣху якоись отяжѣлости и непроворности; словомъ, каждый предметъ, каждый стѣльчикъ, бачилось, говоривъ: „И я такожь Собакевичъ!“ або: „И я такожь дуже подѣбный до Собакевича“.

— Мы о васъ згадували у предсѣдателя палаты, у Ивана Григоровича, — сказавъ въ кѣнци Чичиковъ, бачучи, що нѣхто не ладится розпочати розмову, — минувшого четверга. Дуже приємно провели тамъ часъ.

— Еге, я не бувъ тогдѣ у предсѣдателя, — ѣтповѣвъ Собакевичъ.

— А прегарный чоловѣкъ!

— Хто такій? — сказавъ Собакевичъ, глядючи въ закутокъ печи.

— Предсѣдатель.

— Ну, може се вамъ такъ показалось: онъ тѣлько що масонъ, а то такій дурень, якого свѣтъ не видавъ.

Чичиковъ троха здивовався такимъ по части рѣзкимъ засудомъ, але ѣттакъ отямившись, говоривъ дальше: — Розумѣся, каждый чоловѣкъ не безъ хибъ, — але за тое губернаторъ — що за знаменитый чоловѣкъ!

— Губернаторъ знаменитый чоловѣкъ?

— Еге, хиба не правда?

— Першій розбѣйникъ въ свѣтѣ!

— Якъ то, губернаторъ розбѣйникъ! — сказавъ Чичиковъ и нѣ за що не мѣгъ порозумѣти, якъ губернаторъ

могъ попасти въ розбѣйники. — Признаюсь, того бы я нѣколи не подумавъ, — говоривъ онъ дальше. — Але позвольте предѣнь замѣтити: поступки его зовсѣмъ не такі: противно, скорше навѣтъ мягкости въ нѣмъ много.

Тутъ онъ для доказу згадавъ навѣтъ о кошичкахъ, вышиваныхъ его власными руками и высказався съ похвалою о ласкавѣмъ его лицу.

— И лице розбѣйнице! сказавъ Собакевичъ. — Дайте лишень ему нѣжъ, та выпустѣтъ его на розстайнѣ дороги, — зарѣже, за копѣйку зарѣже! Онъ, и еще вице-губернаторъ се Гога и Магога!

— Нѣ, онъ съ ними не въ ладу, — подумавъ собѣ Чичиковъ. Ану-но заговорю я съ нимъ о полицмайстрѣ? се, бачится, его приятель. — Впрочемъ, що до мене, — сказавъ онъ, — менѣ, признаюсь вамъ, зъ всѣхъ наибѣльше подобався полицмайстеръ. Якійсь такіи характеръ прямой, отвертый; въ лицѣ видно щось добродушного.

— Злодюга! — сказавъ Собакевичъ дуже холодно-кровно; — продасть васъ, ошукае, ще й пообѣдае съ вами! Я ихъ знаю всѣхъ, се все злодѣи; весь городъ тамъ такіи: злодюга на злодюжѣ сидитъ и злодюгою поганяе. Всѣ христопродавцѣ. Одинъ тамъ тѣлько й е порядный чоловікъ — прокуроръ, та й той, коли сказати правду — безрога.

По такихъ похвальныхъ, хоть и троха прикороткихъ житеписяхъ Чичиковъ побачивъ, що о другихъ урядникахъ нѣчого й згадувати и пригадавъ собѣ, що Собакевичъ не любивъ нѣ о кѣмъ добре ѳтзыватися.

— Щожъ, душенько? пѣдемо обѣдати, — сказала до Собакевича его жѣнка.

— Прощу! — сказавъ Собакевичъ. Затимъ пѣдѣвши до стола, де була закуска, гѣсть и хозяинъ выпили, якъ слѣдуе, по чарцѣ горѣлки, закусили, якъ закусуе вся широчезна Россія по мѣстахъ и селахъ, то е, всѣлякими соленинами и другими збуджуючими апетитъ благодатями и потекли всѣ до ѳдальнѣ; попереду нихъ, якъ плывуча гуска, плыла хозяйка. Невеличкій стѣлъ накрытый бувъ на чотыри мѣсця. На четверте мѣсце на-

дѣйшла дуже швидко — трудно сказати на певно, що за одна, дама чи панночка, своячка, окономка чи такъ таки проживаюча въ домѣ — щось таке безъ чѣпця, около трийцяти лѣтъ, въ сорокатой хустцѣ. Є особы, що истнують на свѣтѣ не якъ предметъ, а якъ побѣчний крапинки або плямки на предметѣ. Сидять они все на тѣмъ самѣмъ мѣсци, однако держать голову, ихъ всякій готовъ уважати мало що не меблемъ и думати, що ѳтъ роду ще не выходило слово зъ ихъ устъ; а мѣжь тымъ де небудь въ дѣвочѣй або въ шпизарни покажеся прямо — ох-хо-хо!

— Борщъ, душенько моя, сегодня дуже мудрый, — сказавъ Собакевичъ, сербнувши борщу и ѳтваливши собѣ зъ полумиска величезный кусень *нянѣ*, звѣснои стравы, котру подають до борщу и котра складаєся зъ баранячого жолудка, начиненого гречаною кашою, мозкомъ и нѣжками. — Такои нянѣ, — говоривъ ѳнъ дальше, обертаючися до Чичикова, — вы не дѣстанете въ мѣстѣ. Тамъ вамъ чортъ знає що подадутъ.

— А все таки, у губернатора страва смачна, — сказавъ Чичиковъ.

— А знаєте вы, зъ чого все те приготавлиєся? вы й ѣсти не будете, якъ почувете.

— Не знаю, якъ приготавлиєся, о тѣмъ и судити не можу; але свиньскій котлеты и розварена рыба були предобрѣ.

— Се такъ вамъ здавалося. Аджежь я знаю, що вони на рынку купують. Купить вамъ той каналія кухарь, що вывчився у Француза, кота, обдере єго и подасть на стѣлъ замѣстъ зайця.

— Фу, що ты за погань торочишь! — сказала жѣнка Собакевича.

— А щожъ душенько! такъ у нихъ робится: я не виненъ, такъ у нихъ все робится. Все, що тѣлько є непотрѣбне, що Акулька у насъ мече, за позволеньемъ кажучи, въ помыйный цеберъ, они тото въ росѣлъ, — такъ, въ росѣлъ! туды єго!

— Ты за столомъ все щось таке розкажешь, — ѳтказала зновъ жѣнка.

— Щожъ, моя душенько? — сказавъ Собакевичъ; —

якъ бы я самъ toto робивъ.... але я тобѣ прямо въ очи кажу, що я погани їсти не буду. Менѣ жабу хочь цукромъ облїпи, — я си въ ротъ не возьму, и устрицѣ та-кожъ не возьму: я знаю, до чого устриця подѣбна. Возьмѣтъ барана, — сказавъ ѓнѣ, обертаючися до Чичикова, — се бараняча лопатка съ кашею! Се не тї фрикасе, що роблять по паньскихъ кухняхъ изъ баранины, котра по чотыри doby на ринку валяеся! Все те повидумували доктори Нѣмцѣ та Французы; я бы ихъ перевѣшавъ за тоє! Выдумали діету — голодомъ лѣчити! Що у нихъ нѣмецка, мягкокоистиста натура, то они думаютъ, що й съ рускимъ жолудкомъ до ладу дѣйдуть! Нѣ, се все не то, се все выдумки, се все... — Тутъ Собакевичъ ажъ сердито помахавъ головою. — Репетують: просвѣта, просвѣта! а тота просвѣта — фукъ! Сказавъ бы я й не таке слово, та отъ тѣлько що за столомъ неприлично. У мене не такъ. У мене коли свинина — цѣлу свиню давай на стѣлъ, баранина — пакуй цѣлого барана, гусятина — цѣлого гу-сака! Волю я зѣсти двѣ стравы, а зѣсти до мѣры, кѣлько душа потребує! — Собакевичъ потвердивъ се й дѣломъ: ѓнѣ втаращивъ половину баранячої лопатки собѣ на тарѣль, зѣвѣвъ все, обгрызъ и высмоктавъ до послѣд-ной кѣсточки.

— Н-ну, подумавъ Чичиковъ, — у того ротъ не дурень.

— У мене не такъ, — говоривъ Собакевичъ, вытира-ючи серветою руку; — у мене не такъ, якъ у якого небудь Плюшкина: 800 душъ має, а жиє и обѣдає гѣрше мого пастуха.

— Хто такий той Плюшкинъ? — спытавъ Чичиковъ.

— Злодѣя! — ѓтповѣвъ Собакевичъ. — Такий скныра, якого й представити трудно. Въ тюрмѣ криминальники краще живутъ, якъ ѓнѣ; всѣхъ людей переморивъ голо-домъ.

— Чи правда? — пѣдхопивъ съ зацѣквленьемъ Чи-чиковъ, — и вы говорите, що у него справдѣ люде вми-раютъ въ великѣмъ числѣ?

— Якъ мухи мрутъ.

— Не вже жь якъ мухи? А позвольте спытати, якъ далеко живе онъ отъ васъ?

— За пять верстовъ.

— За пять верстовъ! — скрикнувъ Чичиковъ и навѣтъ почувъ, що сердце забилося у него живѣйше. — Але якъ такъ выѣхати зъ вашихъ ворѣтъ, то се буде на право чи на лѣво?

— Я вамъ навѣтъ не раджу дороги знати до такого собаки! — сказавъ Собакевичъ. — Меньшій грѣхъ зайти въ яке небудь неприличне мѣсце, нѣжь до него.

— Нѣ, я запытавъ не для якои-небудь.... а такъ тѣлько, радъ бы пѣзнати всѣлякїй мѣсця, отповѣвъ на те Чичиковъ.

За баранячою лопаткою слѣдували сѣканцѣ, зъ котрыхъ кождый бувъ далеко бѣльшій отъ тарѣлки, дальше индикъ завбѣльшъ теляти, напханный всякимъ добромъ: яйцами, рижомъ, печѣнками и Богъ зна чимъ, що все колодою лягало въ жолудку. Тымъ и закончився обѣдъ, але коли встали зъ за стола, Чичиковъ почувъ въ собѣ ваги на цѣлый пудъ бѣльше. Пѣшли до гостинной, де вже стояли на тарѣлцѣ конфитуръ — нѣ грушѣ нѣ сливы нѣ другїя ягоды, — котрыхъ впрочѣмъ не кушали нѣ хозяйнѣ нѣ гѣсть. Хозяйка выйшла въ тѣй цѣли, щобы накласти тыхъ конфитуръ ще й на другї тарѣлки. Корыстующися еи не-присутностю, Чичиковъ обернувся до Собакевича, котрый лежачи въ фотелю, тѣлько покректувавъ по такѣмъ сы-тѣмъ обѣдѣ и пропускавъ ротомъ якїсь незрозумѣлї звуки, крестячися и що хвилѣ закрываючи ротъ рукою. Чичиковъ обернувся до него съ такими словами: „Я хотѣвъ бы побалакати съ вами про одно дѣльце.“

— Ось еще конфитуръ, — сказала хозяйка, вертаючися съ тарѣлкою: — редьковъ варена въ меду.

— А ось мы еи опѣсла! — сказавъ Собакевичъ. — Ты теперъ иди до своей свѣтлицѣ, а мы съ Павломъ Ивановичемъ поскидаемо фраки, припочинемъ крыхѣточку.

Хозяйка вже було высказала охоту пѣслати за пуховиками и подушками, але хозяйнѣ сказавъ: „Нѣчого, мы припочинемо на фотеляхъ! — и хозяйка выйшла.

Собакевичъ зъ легка похиливъ голову, готовлячися слухати, що се за дѣльце таке.

Чичиковъ зачавъ якось дуже зъ далека, дѣткнувъ въ загалѣ всей російской державы и съ великою похвалою высказався о еѣ ширинѣ, сказавъ, що навѣтъ сама давна Римска имперія не була така велика и що чужесторонні народы справедливо подивляють.... (Собакевичъ все слухавъ, нахиливши голову) и що по́сля истнующихъ установъ тоѣ державы, котро́ѣ въ славѣ нема рѣвноѣ, ревизійноѣ душѣ, скѣнчивши вандрѣвку дочасноѣ жизни, числятся все таки на рѣвни съ живыми ажъ до новоѣ ревизійноѣ спису, хоть въ замѣну за то ново народженіе не втягаются до подушныхъ списѣвъ, щобы такимъ способомъ не обтяжувати урядовыхъ канцелярій множествомъ дробныхъ и непотрѣбныхъ дослѣдѣвъ и не побѣльшувати запутанины и безъ того вже дуже запутаного державноѣ механизму.... (Собакевичъ все слухавъ съ нахиленою головою) и що прецѣнь, при всѣѣ справедливости тоѣ установы, она буває по части утяжлива для многихъ властителѣвъ, зобовязуючи ихъ платити податки такъ, якъ бы за живой предметъ, и що ѣнь, чуючи до него особисте поважанье, готовъ бы навѣтъ по части принять на себе тоѣ дѣйсно важкій обовязокъ. Про головной предметъ Чичиковъ выразився дуже осторожно: зовсѣмъ не назвавъ душѣ мертвыми, а то́лько не истнующими.

Собакевичъ слухавъ все по давному, нахиливши голову, и щобы хоть що небудь похоже на выразъ показалося на его лицѣ. Бачилося, що въ то́мъ тѣлѣ зовсѣмъ не було душѣ, або коли ѣ була у него, то зовсѣмъ не на то́мъ мѣсци, де бы належалосѣ, а якъ у безсмертноѣ Коцѣѣ, деъ за горами и прикрыта такою грубою шкаралупою, що все, щобъ тамъ не ворушилося на еѣ днѣ, не выкликувало зовсѣмъ нѣякого потрясенѣ на поверхности.

— А за тымъ? — сказавъ Чичиковъ, ожидаючи ѣтповѣди не безъ певноѣ зворушенѣ.

— Вамъ треба мертвыхъ душъ? — спытавъ Собакевичъ дуже по просту, безъ найменшого здивованѣ, немѣ бы дѣло ѣшло о хлѣбъ.

— Такъ, — сказавъ Чичиковъ, и зновъ змякшивъ выраженье, додаючи: „неистнующихъ“.

— Найдутся, чому жъ не найти? — сказавъ Собакевичъ.

— А коли найдутся, то вамъ безъ сумнѣву.... при-
емно буде ихъ позбутися?

— Позвольте, я вамъ готовъ продати, — сказавъ Собакевичъ, вже піднявши троха голову и помѣтивши, що купецъ напевно мусить мати ту яку небудь корысть.

— Чортъ бери! — подумавъ собѣ Чичиковъ, — той вже продає скорше, нѣжъ я заикнувся! — и промовивъ на голосъ: — А, примѣромъ, яка жъ бы цѣна? хоть впрочѣмъ се такій предметъ, що о цѣнѣ навѣтъ чудно....

— Та, щобы не просити у васъ бѣльше нѣжъ треба, — по сто рублѣвъ за штуку, — сказавъ Собакевичъ.

— По сто! — скрикнувъ Чичиковъ, рознявши ротъ и поглядѣвъ ёму въ саміи очи, не знаючи, чи самъ онъ не дочувъ, чи може языкъ Собакевича, по своѣй тяжкій вдачи не такъ повернувся, и бовкнувъ мѣсто одного слова друге.

— Що жъ, хіба се для васъ дорого? — сказавъ Собакевичъ и ѡттакъ додавъ: „А яка бы, прецѣнь ваша цѣна?“

— Моя цѣна! Мы певно якъ небудь помылилися або не порозумѣли одинъ другого, позабули, о що йде рѣчь. Я зъ своєї стороны думаю, положивши руку на сердце, по ѡсѣмъ гривень за душу, се ажъ надто гарна цѣна!

— Отъ куды забѣгли! по ѡсѣмъ гривенокъ!

— Що жъ? по моѣй думцѣ, якъ я вважаю, бѣльше не можъ.

— Адже жъ я продаю не ходаки.

— Але признайте саміи, прецѣнь же се такожъ и не люде.

— То вы думаете найти такого дурня, котрый бы вамъ за двогривенный продавъ ревизійну душу?

— Але позвольте: по що жъ вы называете ихъ ревизійными? Адже жъ душѣ саміи давно померли, остався одинъ змысломъ недосяжимый звукъ. Впрочѣмъ, щобы не входить въ дальшій розговоры надъ тымъ пытаньемъ: по пѡвтору рубля, коли воля, дамъ, а бѣльше не можу.

— Встыдѣ вамъ и говорити таку цѣну! вы знайте торгъ, говорѣтъ настоящу цѣну!

— Не можу, Михайле Семеновичу, їй Богу не можу: чого вже не можь зробити, того й годѣ зробити, — говоривъ Чичиковъ, а все таки по пѣвъ рублика ще докинувъ.

— Та чого бо вы скупитесь? сказавъ Собакевичъ: — їй Богу, не дорого! Другій харцызяка ошукає васъ, продасть вамъ дрантє а не душѣ; а у мене якъ лущенї орѣхи, всѣ добѣрнї: коли не ремѣсникъ, то якїй небудь другїй здоровый мужикъ. Вы роздивѣтся: отъ напрімѣръ каретникъ Михѣевъ! адже жь бѣльше нѣякихъ повозѣвъ и не робивъ, якъ тѣлько на ресорахъ. И не то, якъ буває московска робота, що на одну годину: сильно робивъ.... самъ и обѣбе и полякерує!

Чичиковъ рознявъ ротъ въ тѣй цѣли, щоби запримѣтити, що Михѣева прецѣнь же давно на свѣтѣ нема; але Собакевичъ попавъ, якъ кажеся, въ саму течїю бесѣды: де не взявся запаль и даръ слова.

— А Пробка Степанъ, тєсля! я голову даю о закладъ, коли вы найдете де такого мужика. Адже що за сила се була! Коли бъ бувъ служивъ въ гвардіи, — єму бы Богъ знає що дали: три аршини, ще й пядь ростомъ!

Чичиковъ зновъ хотѣвъ запримѣтити, що й Пробки нема на свѣтѣ; але Собакевича, якъ видно, прострунило: полилися такї потоки бесѣды, що тѣлько уха розвѣсь.

— Милушкинъ цегольникъ! мѣгъ поставити печь въ якѣмъ хочете домѣ. Максимъ Телятниковъ, швець: що шиломъ дзѣобне, то чоботы; що чоботы, то и спаси Бѣгъ, и хотъ бы въ ротъ горѣвки. А Ярема Сорокопльохинъ! та той мужикъ одинъ за всѣхъ стане: въ Москвѣ торгувавъ; одного заробѣтку приносивъ до пять сотъ рублѣвъ. Адже жь ось якїй народъ! Се не то, що вамъ продавъ якїй небудь Плюшкинъ!

— Але позвольте, — сказавъ въ кѣнци Чичиковъ, зачудуваный такою богатою потопою бесѣды, котрѣй, бачилось, и кѣнца не було, — по що вы вычислюєте всѣ ихъ прикметы? Адже жь зъ нихъ теперъ пожитку нема нѣякого, адже жь все те народъ мертвый. Мертвымъ тѣломъ хочъ плоты пѣдпирай, — говорить приповѣдка.

— Та оно то такъ, що мертвыи, — сказавъ Собакевичъ, немовъ бы надумавшися и пригадавши собѣ, що они й справдѣ були вже мертви, а ѡттакъ додавъ: — впрочѣмъ и те сказати, що зъ тыхъ людѣй, котри теперъ рахуються живыми? що се за люде? мухи, а не люде!

— Але все жъ таки они живѣ, а се прецѣнь мара!

— Ну, нѣ, не мара! Я вамъ оповѣмъ, якій бувъ Михѣевъ, такъ вы такого другого не найдете: великанъ такий, що въ сесѣ свѣтлицю не влѣзся.... нѣ, се не мара! А въ плечищахъ у него така сила була, що й у коня такои нема. Радъ бы я знати, де бы вы въ другомъ мѣсци найшли таку мару? — Послѣднѣ слова ѡнъ вже сказавъ, обернувшись до висячихъ на стѣнѣ портретѡвъ Багратіона и Колокотрони, якъ се звичайно лучаеся съ розмовляющими, коли одинъ зъ нихъ наразъ, не знати для чого, обернеся не до тои особы, до котрой ѡтносятеся слова, а до якои-небудь несподѣвано прѣйшовшой третей особы, навѣтъ зовсѣмъ незнакомой, ѡтъ котрой знае, що не почуе нѣ ѡтповѣди, нѣ суду нѣ потвердження, але на котру все таки такъ встроить поглядъ, немовъ призывае еи на посередника — и змѣшанный троха въ першѡй хвили незнакомецъ не знае, чи ѡтповѣдати ёму на дѣло, о котромъ нѣчого не чувъ, чи такъ постояти, заховавши приналежну приличнѡсть, и вже ажъ ѡттакъ ѡтдадитися.

— Нѣ, бѡльше якъ два рублѣ я не можу дати, — сказавъ Чичиковъ.

— Позвольте, щобы не банували на мене, що дорого жадаю и не хочу зрѡбити вамъ нѣякои уступки, зволѣтъ по сѣмдесять пять рублѣвъ за душу, тѡлько ассигнаціями — їй Богу, тѡлько по знакомости!

— Що жъ бо ѡнъ въ самѡй рѣчи? — подумавъ собѣ Чичиковъ, — за дурня мене має чи що? — и додавъ на голосъ: „Менѣ дивно, їй Богу! бачится, межи нами ведеса яке небудь театральне предствавленье або комедія: инакше я не можу собѣ пояснити.... Вы, бачится, чоловѣкъ доволѣ розумный, маєте знанье, образованье. Адже жъ предметъ прямо — фу, фу! Що жъ ѡнъ вартъ? Кому потрібный?

— Та ось вы жь таки купуете; значить потрібный.

Тутъ Чичиковъ закусивъ губу и не найшовъ що отповѣсти. Онъ почавъ було говорити про якісь родинні относины, але Собакевичъ отповѣвъ по просту:

— Менѣ не потрібно знати, якій у васъ относины: я въ родинні дѣла не мѣшаюся, се ваша рѣчь. Вамъ стало потреба душъ и я продаю вамъ и будете каятися, що не купили.

— Два рублики, — сказавъ Чичиковъ.

— Ехъ, присяй Богу! вытвердила сорока Якова, одного за всякого, — якъ каже пословиця: якъ затялись на двохъ, такъ и не хочете зъ нихъ збѣхати. Вы давайте справедливую цѣну!

— Ну, вже, чортъ ёго побери! — подумавъ собѣ Чичиковъ: — по пѣвъ рубля ще прикину собацѣ на орѣхи! — Нехай и такъ, по пѣвъ рубля прикину.

— Ну, позвольте, и я вамъ скажу такожъ своє послѣдне слово: пятьдесятъ рублѣвъ! Тѣй Богу, моя страта, — дешевше нѣгде не купите такого хорошого народа!

— Що за дерунъ! сказавъ самъ до себе Чичиковъ и оттакъ говоривъ дальше на голосъ съ певною досадою: — Та щожъ бо вы въ самѣй рѣчи?... немовъ и справдѣ важне яке дѣло: та я въ другѣмъ мѣсци ихъ нѣ-по-чому возьму. Ще кождый съ охотою ихъ менѣ отступитъ, щобы тѣлько швидше позбутися. Хиба дурень буде держати ихъ при собѣ и платити за нихъ податки!

— Але знаєте вы, що такі покупки — я се говорю межи нами, по приязни — не завсѣгды дозволені и нехай бы я або хто другій розповѣвъ — то такому чоловікови не буде нѣякой вѣры при контрактахъ чи й при навязуваню якихъ небудь другихъ корысныхъ относинъ.

— Ади, куды закидає, поганецъ! — подумавъ Чичиковъ и сейчасъ же сказавъ съ дуже холодно-кровнымъ видомъ: — Якъ вы собѣ хочете, я купую не для якои небудь потреби, якъ вы думаете, а такъ собѣ, по вподобѣ власныхъ думокъ. Повтретя рубля не хочете — прощайте!

— Сего не зобьешь, неподатливый! — подумавъ Собакевичъ. — Ну, Богъ съ вами, давайте по трийцать и берѣтъ ихъ собѣ!

— Нѣ, я виджу, що вы не хочете продати — будьте здорові!

— Позвольте, позвольте! — сказавъ Собакевичъ, не выпускаючи его руки и наступивши ёму на ногу, бо герой нашъ позабувъ устеречися и за тую кару мусѣвъ засычати и подскочити на одной нозѣ.

— Перепрашаю дуже, я, бачится, васъ побезпокоивъ. Будьте ласкаві, сѣдайте ось ту, прошу! — Тутъ онъ посадивъ ёго на фотель навѣтъ съ певною зручною, немовъ такий медвѣдь, що вже бувавъ въ рукахъ, умѣе и перевертатися и робити рѣжнїй штуки на питаня: „А покажи, мисю, якъ бабы парятся?“ або: „А якъ, мисю, малї дѣти горохъ крадуть?“

— Далекѣе, я дармо часъ трачу, — менѣ треба спѣшитися!

— Посидѣте одну хвилиночку, ось я вамъ заразъ скажу приемне для васъ слово! — Тутъ Собакевичъ подсѣвъ до него ближе и сказавъ ёму тихо до уха, мовъ не знати якїй секретъ: „Хочете, цѣсарске число?“

— То є, дваццать пять рублѣвъ? Нѣ-нѣ-нѣ! навѣтъ четвертой части не дамъ, копѣйки не докину!

Собакевичъ замовкѣ; Чичиковъ такожъ мовчавъ. Двѣ минуты стояла мовчанка. Багратіонъ съ орлячимъ носомъ глядѣвъ зѣ стѣны дуже цѣкаво на сей торгъ.

— Яка жъ буде ваша послѣдна цѣна? — сказавъ въ кѣнци Собакевичъ.

— Пѣвтрети рубля.

— Ъй Богу, у васъ людска душа все одно, що парена рѣпа. Вже хоть по три рублѣ дайте!

— Не можу.

— Ну, що съ вами робити, — нехай и такъ! Страта моя, але вже така собача натура: не можу, щобъ не зробити ближнѣму вдоволеня. Адже жъ певно треба й контрактъ зробити, щобы все було въ порядку.

— Розумѣся.

— Ну, отъ того жъ то; треба буде до мѣста ѣхати.

Такъ уладилось дѣло. Оба постановили, щобы таки завтра бути въ мѣстѣ и впоратися съ контрактомъ. Чичиковъ попросивъ спису мужикѡвъ. Собакевичъ радо приставъ на тоє и туй таки подѡйшовши до бюро, власноручно принявся выписувати всѣхъ не тѡлько поименно, але навѣтъ съ вычисленьемъ похвальныхъ свойствъ.

А Чичиковъ, не маючи що дѣяти, занявся, стоячи зъ заду, переглядомъ цѣлои его просторои стати. Коли поглянувъ на его спину, широку, якъ у Вятскихъ коренатыхъ коній, и на его ноги, похожій на желѣзній стовпы, котрѣ ставятъ на тротуарахъ, — не мѡгъ не выкликнути самъ въ собѣ: „Ехъ, то жъ то тебе Богъ обдарувавъ! се вже справдѣ, якъ говорятъ, не ладно прикроєный та мѡцно зшитый! Чи ты вже родився такимъ медведемъ, чи омедведило тебе селяньске житье, сѣйба збѡжа, тяганина съ мужиками, и ты черезъ нихъ зробився тымъ, що называеся чоловѣкъ-кулакъ? Але нѣ: я думаю, ты все бы бувъ такій самъ, хотъ бы навѣтъ виховували тебе пѡсля моды, пустили мѣжъ люде, хотъ бы живъ ты и въ Петербурзѣ, а не на селѣ. Вся рѡжниця въ тѡмъ, що теперь ты вчистишь пѡвъ баранячої лопатки съ кашею и закусишь сѣканцемъ завбѡльшки съ тарѣлку, а тогдѣ ѣвъ бы ты якій небудь котлетки съ труфлями. Тай отъ теперь у тебе подъ рукою мужики: ты съ ними въ злагодѣ и, розумѣеся, не кривдишь ихъ, бо они жъ твои — значитъ, самому тобѣ шкода, — а тодѣ у тебе були бы урядиики, котрыхъ бы сильно поштовхувавъ, знаючи, що они не твои, або скубавъ бы касу! Нѣ, хто вже кулакъ, тому въ долоню не розѡгнутися! А розѡгни кулакови одинъ або два пальцѣ — ще гѡрше буде! Нехай ѡнъ похапує вершочки якои небудь науки а ѡттакъ на якѡмъ виднѡмъ мѣсци — то то ѡнъ тогдѣ дастъся въ знаки всѣмъ тымъ, котрѣ справдѣ пѡзнали яку небудь науку! Ехъ, якъ бы то всѣ кулаки....!“

— Готовъ списъ, — сказавъ Собакевичъ обернувшись.

— Готовъ? позвольте жъ ѣго сюды! — інъ пробѣгъ

ёго очима и зачудувався надъ ёго докладностью и повнотою: не тѣлько було выразно прописане ремѣсло, станъ, лѣта и родиннй обставины, але навѣтъ на бокахъ находилися замѣтки про захованье, тверезѣсть — словомъ, любо було поглянути.

— А теперъ позвольте задаточокъ, — сказавъ Собакевичъ.

— На щожъ вамъ задаточка? Вы въ мѣстѣ за однимъ разомъ одержите всѣ грошѣ.

— Все, знаете, такъ вже водится, — ѣткававъ Собакевичъ.

— Не знаю, якъ вамъ дати: я не взявъ съ собою грошй. А, ось є десять рублѣвъ.

— Щожъ десять! дайте принайменше хочъ пятьдесять!

Чичиковъ почавъ було ѣтиратися, що нема; але Собакевичъ такъ твердо сказавъ, що у него є грошѣ, що ѣнь вынявъ ще оденъ банкнотъ и сказавъ: „Нехай и такъ, ось вамъ ще пятнайцять, всего двайцять пять. Тѣлько будьте ласкави квитокъ.

— Та на щожъ вамъ квитка?

— Все, знаете, лѣпше квитокъ. Часъ на часу не стоитъ.... всяко може лучитися.

— Добре, дайте жъ сюды грошѣ.

— На щожъ грошѣ? ось они у мене въ руцѣ: скоро тѣлько напишете квитъ, въ тѣй хвили ихъ и возьмете.

— Але жъ позвольте, якъ же менѣ писати квитъ? попереду треба грошѣ бачити.

Чичиковъ выпустивъ изъ руки банкноты Собакевичови, котрый наблизившись до стола и накрывши ихъ пальцами лѣвой руки, другою написавъ на свистку паперу, що задатокъ двайцять пять рублѣвъ державными ассигнаціями за спроданй душѣ одержавъ въ повнѣ. Написавши квитъ, ѣнь ще разъ переглянувъ ассигнаціи.

— Банкнотикъ ѣтъ старенькій, — сказавъ ѣнь, розглядаючи одинъ банкнотъ до свѣтла, — трошка подертый; ну, та мѣжь приятелями нѣщо на те глядѣти.

— Кулакъ, кулакъ! — думавъ собѣ Чичиковъ, — а ще й бестія въ додатку.

— А жѣночихъ душъ не хотите ?

— Нѣ, дякую.

— Я бы й не дорого взявъ. Для знакомости, по рубликови за штуку.

— Нѣ, жѣночихъ душъ не потрѣбно.

— Ну, коли не потрѣбно, то нѣчо й говорити. На вподобу нема права: хто любить попа, а хто попадю — каже приповѣдка.

— Ще я хотѣвъ бы васъ попросити, щобы тоє дѣло осталось межи нами, — говоривъ Чичиковъ.

— Се вже само собою розумѣся. Третого сюды нѣпо-що мѣшати: що по щирости дѣся межи близькими приятелями, се повинно остатися въ ихъ взаимнѣй приязни. Бувайте здорові! Дякую, що ѡтвѣдали: прошу й на дальше не забувати: коли нагодится вѣольный часокъ, приѣджайте пообѣдати, часъ провести. Може зновъ лучится чимъ небудь услужити собѣ взаимно.

— Еге, якъ бы та не такъ! — подумавъ собѣ Чичиковъ, сѣдаючи на бричку. — По пѣвтретя рубля влупивъ за мертву душу, чортѣвъ кулакъ!

Онъ бувъ недоволенный захованьемъ Собакевича. Все таки, будь що будь, а чоловікъ знакомый, и у губернатора и у полицмайстра видалися, — а поступивъ такъ, якъ зовсѣмъ чужій — взявъ грошѣ за дрантье. Коли бричка выѣхала зъ подвѣоря, онъ оглянувся назадъ и побачивъ, що Собакевичъ все ще стоявъ на ганку и якъ бачилось, придивлявся, бажаючи знати, куды гѣсть поѣде.

— Поганецъ, доси ще стоить! — пробубонѣвъ онъ крѣзь зубы и казавъ Селифанови, повернувши до мужицкихъ хатъ, ѡтѣхати такимъ способомъ, щобы не можъ було видѣти поѣзду ѡтъ стороны двора. Ему хотѣлося заѣхати до Плюшкина. у котрого, якъ казавъ Собакевичъ, люде вмирали якъ мухи, — але не хотѣлося, щобы Собакевичъ знавъ о тѣмъ. Коли бричка була вже на кѣнци села, онъ прикликавъ до себе першого стрѣчного мужика, що надыбавши десь на дорозѣ грубезне полѣно, волѣкъ его на плечехъ, мовъ невтомимый муравель, до своєї хаты.

— Гей, бородатый! а якъ проѣхати ѓтси до Плюшкина, та такъ, щобы не по при паньскій двѣръ? — Мужикъ, бачилось, не знавъ, що на те сказати.

— Щожъ, не знаєшь?

— Нѣ, пане, не знаю.

— Ехъ ты! а й сивый волосъ на головѣ! скныру Плюшкина не знаєшь, того що людій погано годує?

— Ага, полатаный, полатаный! — скрикнувъ мужикъ. Додавъ ѓнъ ще й сущникъ до слова полатаный, дуже вдачный, але неуживаный въ приличной бесѣдѣ, черезъ що мы его й пропускаемо. Впрочемъ можъ було догадуватися, що прикладка була дуже дотепна, бо Чичиковъ, хотъ мужикъ давно вже щезъ изъ виду и они чимало проѣхали напередъ, все ще всмѣхався, сидячи въ бричѣ. Сильно выражаеся російскій народъ! и коли наградить кого прикладкою, то пѣде она ему въ рѣдъ и потомство, потягнєся за нимъ и на службу и въ ѓтставку и въ Петербургъ и на край свѣта, — и хочъ на якій ѓттакъ хитрощѣ пѣднимайся, хочъ и якъ ублагородной свои поступки — нѣчо не поможе: крикне само за себе прѣзвище зъ всего своего воронячого горла и скаже ясно, якого ты гнѣзда птиця. Дотепно сказаного, такъ само якъ и написаного, й топоромъ не вырубаєшь. А вже яке то дотепне буває все те, що выйшло зъ глубины Россіи, де нема нѣ нѣмецкихъ нѣ чухонскихъ нѣ нѣякихъ чужихъ племенъ, а все самъ-самородокъ, живой и вдачный російскій народъ, що не лѣзе за словомъ въ пазуху, не высиджує его, якъ квочка курята, а влѣплює ѓтъ разу, якъ пашпортъ на вѣчне ношенье и нѣщо вже потому докла-дати, якій у тебе нѣсъ або губы; однимъ потягомъ описаный ты ѓтъ нѣгъ до головы!

Якъ несчислиме множество церковь, монастырѣвъ съ банями, наголовниками та хрестами розсыпане по святѣй благочестивѣй Россіи, такъ несчислиме множество племенъ, поколѣнь и народѣвъ товпится, пестрѣе и мечеся по лицу землѣ. И кождый нарѣдъ, носячій въ собѣ зароды силъ, повенъ творчихъ спосѣбностей, своей яркой окремѣшности и другихъ дарѣвъ Бога, саморѣдно ѓтзначаеся кождый своимъ власнымъ словомъ, котрымъ означаючи якій

небудь предметъ, въ выразѣ вымалѣуе ѣ частину своеѣ
власноѣ вдачѣ. Знаньемъ сердца людскоѣ и мудрымъ по-
ниманьемъ житя ѡдозвеса слово Британця; легкимъ при-
красѣтникомъ блысне и розлетится недовговѣчисте слово
Француза; штучно придумаетъ свое не каждому доступне,
розумне а худосочне слово Нѣмецъ; але нема слова, ко-
тре бы було такъ замашне, прикладне, котре бы такъ
вырвалося зъ пѣдъ самого сердца, такъ бы кипѣло и тре-
пещало житьемъ, якъ дотепно сказане россійске слово.

Г Л А В А VI.

Колись, давно, въ лѣта моєи молодости, въ лѣта безповоротно проминувшего мого дитинства, менѣ весело було підѣхати першій разъ до незнакомаго мѣсця: все одно, чи се було сѣльце, бѣдне повѣтове мѣсточко, хутѣрчикъ, слобѣдка — богато цѣкавого ѡткрывали въ нихъ дитинячі цѣкаві очі. Кождый будынокъ, все, що носило на собѣ печать якои небудь замѣтной особливости, все зупиняло и зацѣкавлювало мене. Чи скарбовый камѣнный дѣмъ звѣснои архитектуры, съ половиною фалшивыхъ ѡконъ, самъ самотою сторчачій середъ деревлянои тесанои купы одноповерхихъ мѣщанськихъ, обывательскихъ домикѣвъ; чи круга, правильна баня, вся оббита бѣлою зелѣзною бляхою, выдвинута надъ выбѣленою, якъ снѣгъ, новою церквою; чи рынокъ, чи повѣтовый штуцеръ, плентающійся по мѣстѣ — нѣчо не уходило свѣжои, тонкои уваги, — и выставивши нѣсъ зъ своего подорожнаго воза я дивился и на невиданный доси крѣй якого небудь сурдута, и на деревляні коробки съ гвоздиками, съ сѣркою жовтѣющеюся зъ далека, съ родзинками и мыломъ, що мелькали зъ дверей корѣнного склепу вразъ съ баньками высохшихъ московскихъ конфетѣвъ, дивился и на йдучого обѣчь пѣхотного офицера, занесеного Богъ знае зъ якои губерніи на повѣтовій нуды, и на купця проѣздячого въ кучмѣ на легкой тарайцѣ, — и летѣвъ думками за ними въ ихъ убоге житье. Чи пройде обѣчь повѣтовый урядникъ, — я вже й задумаюся: куды ѡнъ иде, чи на вечерокъ до якого небудь своего побратима, чи таки до себе до дому, щобы посидѣвши зъ пѣвъ години на ганку, поки не зовсѣмъ ще наляже суморокъ, сѣсти завчасу до вечерѣ, съ матѣрю, съ жѣнкою, съ сестрою жѣнки и цѣлою родинсю; и о чѣмъ зайде мѣжь ними розмова въ ту пору, коли служница въ наместѣ або хлопчина въ сходженѣй куртцѣ

принесе вже після росолу лоєву свѣчку въ довговѣчний домашній лѣхтари? Подѣзжаючи до села якого небудь помѣщика, я цѣкаво глядѣвъ на високу, шпилясту деревляну звонницю або широку, почорнѣлу деревляну стару церковь. Заманливо мелькали менѣ здалека крѣзь зеленѣ деревъ, червона крыша и бѣлы дымники помѣщицкого двора, и я нетерпеливо чекавъ, поки розступляться на оба боки закрываючи его сады и онъ покажеться весь въ свой тодѣ — жался Боже! — зовсѣмъ ще не гидкѣй подобѣ; и зъ тои подобы я старався вгадати, що за одинъ самъ помѣщикъ: чи онъ товстый и чи має сынѣвъ чи може ажъ шість дочокъ съ голоснымъ дѣвчачимъ смѣхомъ, играшками и вѣчною красунею молодшою сестрицею, и чи они черноокѣ и чи самъ онъ веселои вдачѣ, чи може понурый, якъ жовтень въ послѣднихъ дняхъ, глядитъ въ календаръ и говорить про вкучне для молодѣжи жито и пшеницю?

Теперь я рѣвнодушно вѣзжаю въ кожде незнакоме село и рѣвнодушно гляджу на его негарну подобу; моимъ охолодѣлымъ очомъ непривѣтно, менѣ не смѣшно, и те, що пробудило бы давнѣйшими лѣтами живой рухъ на лицѣ, смѣхъ и невмовкаючу бесѣду, те пролѣтае теперь паузъ мене, и безвучасна мовчанка лежить на ихъ недвижныхъ устахъ. О, моя молодѣсть! о моя свѣжѣсть!

Поки що Чичиковъ думавъ и въ духу посмѣювався надъ прѣзвищемъ, котрымъ мужики честили Плюшкина, онъ и не запримѣтивъ, якъ вѣхавъ въ середину обширного села, съ множествомъ хатъ и улицъ. Але швидко давъ ёму о томъ знати прездоровый стусанъ, проходячій ѣтъ деревомъ вымощеного гостинця, передъ котрымъ мѣйскій камѣнный брукъ бувъ нѣчимъ. Тѣ патыки, якъ клявишѣ въ фортепанѣ, подѣймались то въ гору то въ долину и неосторожный проѣзжій достававъ або штовхана въ потылицю або синець на чолѣ, або лучалося ему своими власными зубами дуже болючо прикусити кѣнчикъ своего власного языка. Якусь особливу ветхѣсть запримѣтивъ онъ на всѣхъ сѣльскихъ будынкахъ: дерево въ хатахъ було темне и старе; богато стрѣхъ було дѣравыхъ якъ решета; на иныхъ стремѣло толькѣ кѣзлинь на вер-

шку та кроквы по бокахъ на подобу реберъ. Бачилось, що самі хозяины познимали зъ нихъ драницѣ и латы, мѣркуючи, и, розумѣся, справедливо, що въ дожджъ охорони ѳтъ нихъ нема, а въ погоду й такъ не капає, а бабитися въ хатѣ нема за чимъ, коли є мѣсце и въ шинку и на перехрестныхъ дорогахъ, словомъ — де хочешъ. Окна въ хаткахъ були безъ шибокъ, инші були позатыкані то онучкою то кожушанкою; ганочки пѳдъ дахами сѣ поручемъ, котрі не знати для якихъ причинъ бувають почеплені на иншихъ російскихъ хатахъ, поспувалися и почорнѣли дуже немалѣвничо. По за хатами тяглися въ многихъ мѣсцяхъ рядами величезні скирты хлѣба, що, видно, довгенько вже позастоявалися; барвою похожі були они на стару, лихо выпалену цеглу, на ихъ вершку росла всяка хопта и навѣтъ зъ боку попроростали корчѣ. Хлѣбъ, якъ видно, бувъ паньскій. Зъ за скирть збѳжа и старыхъ стрѣхъ зносилися и мелькали на чистѳмъ воздусѣ то зъ права то зъ лѣва, въ мѣру того, якъ бричка робила повороты, двѣ сельскі церкви, одна побѳчь другої — опустѣла деревляна и мурована сѣ жовтавыми стѣнами, заплямлена и пороспукана. Кусниками почавъ показуватися паньскій двѳръ и въ кѳнци выглянувъ увесѣ на тѳмъ мѣсци, де рядъ хатокъ перервався и на мѣсце ихъ остався голотечею огородъ чи капустяникъ, обведеный низькимъ, декуды powyламуванымъ плотѳмъ. Якимось дряхлымъ инвалидомъ позиравъ сей дивовижный замокъ, довгій, довгій безмѣрно. Мѣсцями бувъ ѳнъ на одинъ поверхъ, мѣсцями на два: на темнѳмъ дасѣ, що не всюды добре прикрывавъ его старѳсть, сторчали два бельведеры, одинъ противъ другого, оба вже пережилені, обмыті зъ фарбы, котрою колись були помалѣвані. Стѣны дому пооблущувані були мѣсцями зъ сѣрого вапняного окрыті и, якъ видно, богато потерпѣли ѳтъ всякихъ непогодъ, дожджѣвъ, вихрѳвъ и осѣнныхъ перемѣнъ. Зъ ѳконъ тѳлько двое були отверті, прочі були замкнені ѳконницами або навѣтъ позабивані дошками. Ті два ѳкна й собѣ жъ були такожъ прислѣповаті: на однѳмъ зъ нихъ чорнѣвся приклиеный тригольникъ зъ чорного цукрового паперу.

Старый, обширный, розложеный позадь дому садъ,

що виходивъ на село и потому пропадавъ въ полю, зарослый и засохлый, самъ одинъ, бачилось, освѣжувавъ тоє обширне село и самъ одинъ бувъ вповнѣ живописный въ своѣй малѣвничоѣ запустѣлости. Зелеными хмарами и неправильными, трепетолистыми банями висѣли на небозводѣ посплѣтані вершечки розростаючихся на волѣ деревъ. Бѣлый, здоровенный пенъ березы, позбавленої вершка, ѳломаного бурею чи перуномъ, здвигався зъ тої зеленої гушавины и круглѣвся въ воздухъ, якъ правильна мармурова, блискотяча колюмна; скѣсный, остроконачный ѳтламъ ей, котрымъ пенъ закѣнчувався въ горѣ замѣсь капителя, темнѣвъ на снѣжноѣ его бѣлотѣ, якъ шапка або чорна птиця. Хмѣль, що въ низу глушивъ корчѣ бузины, рябины и лѣсової орѣшины и ѳттакъ проплѣвся на вершкахъ всего частоколу, спинався въ кѣнци до горы и обвивавъ до половини надломану березу. Достигнувши ей середини, ѳнъ ѳтси звѣшувався въ низъ и зачинавъ вже чѣплятися вершкѣвъ другихъ деревъ, або таки висѣвъ въ воздухъ, позавязувавши въ колѣсця свои тонкї, цѣпкї вусы, легко колысанї вѣтромъ. Мѣсцями розступалися зеленї гушаки, облитї сонцемъ, и показували неосвѣчену мѣжь ними заглубину, меркотячу, мовъ темна пропасть; она цѣла була оповита тѣнею и въ ей чорноѣ глубинѣ ледво-ледво мелькали: вузенька, крута дорѣжка, звалене поруче, перекилена альтанка, душлавый, дряхлый пенъ ивы, сивавый вепринникъ, що густою щѣтиною вытыкавъ зъ за ивы посохлї ѳтъ страшної глушины, перепутанї и посхрещуванї листки и сучки, а въ кѣнци молада гилька клена, протягаюча зъ боку свое зелене, лапасте листье; пѣдъ одинъ листочокъ Богъ знає якимъ способомъ пѣдхопилося сонце и разомъ зробило его прозѣрчатымъ и огнистымъ, чудово блискотячимъ въ тої густѣй темнотѣ. Зъ боку, при самѣмъ краю саду, кѣлька высоко-рослыхъ, не въ ровень съ другими осикъ, пѣддвигали величезнї воронячї гнѣзда на трепечущї свои вершечки. У иншихъ зъ нихъ ѳтчемхнутї и не до разу ѳтпавшї гилѣ висѣли долѣвъ вразъ съ пересохлымъ листьемъ. Словомъ, все було гарне, якого не выдумає нѣ природа нѣ штука, але якъ буває тѣлько тогды, коли они зѣйдутся

до купы, коли по нагромадженюмъ, неразъ безъ толку, трудѣ чоловіка пройде своимъ оконечнымъ рѣзцемъ природа, облегчить ваговиті массы, знѣвощить грубо въ очи впадаючу правильность и жебрачі прогалины, крозь котрій проглядає голый, неприкрытый плянъ, и надасть чудову теплоту всему, що створилося въ холодѣ розмѣренои чистоты и огрядности.

Зробивши одинъ чи два повороты, герой нашъ опинився въ кѣнци передъ самымъ домоу, котрый показався теперъ ще бѣльше сумовитымъ. Зелена плѣсень вже покрыла збутвѣле дерево на парканѣ и воротахъ. Купа будынкѣвъ — челядныхъ, шпихлѣрѣвъ, погребѣвъ видимо перестарѣлыхъ — тѣснилася на подвѣрю; побѣчь нихъ на право и на лѣво виднѣлися ворота, ведучі на другі подвѣря. Все говорило, що ту колись кипѣло господарство на великій розмѣръ, а все выглядало нынѣ похмуро. Нѣчого не видно було оживляющою картину — нѣ ѣтчиняющихся дверей, нѣ выходячихъ ѣтки небудь людей, нѣ якого живого пораня та домашнихъ заходѣвъ. Тѣлько одна головна брама була розтворена, тай то для того, бо вѣхавъ мужикъ съ наладованымъ возомъ, покрытымъ рогожею; ѣнъ показався неначе нарочно для оживленя сего вымершого мѣся: иншою порою й тая брама була наглухо заперта, бо въ зелѣзнѣмъ скоблѣ висѣвъ здоровенный замокъ. Край одного будынку Чичиковъ швидко побачивъ якусь фигуру, котра зачала сперечатися съ мужикомъ, що приѣхавъ возомъ. Довго ѣнъ не мѣгъ розпѣзнати, що се була за фигура, баба чи мужикъ. Одѣжь на нѣй была зовсѣмъ неозначена, дуже похожа на жѣночу капоту: на головѣ колпакъ, якій носятъ сѣльскі ключницѣ; одинъ тѣлько голосъ выдався ѣму троха за грубымъ для женщины. „Ой баба!“ подумавъ ѣнъ собѣ и туй таки додавъ: „Ой нѣ! — А все таки баба!“ сказавъ ѣнъ въ кѣнци на голосъ, придивившися уважнѣйше. Фигура зъ своего боку уважно глядѣла на него. Бачилось, що гѣсть бувъ для неѣ диковина, бо она оглядѣла не тѣлько его, але и Селифана и коніѣ, починаючи ѣтъ хвоста ажъ до морды. По высячихъ у неѣ за поясомъ ключахъ и по

тѣмъ, що она ганьбила мужика досыть гидкими словами, Чичиковъ домѣркувался, що се запевно ключница.

— Послухай, матусю, — сказавъ онъ вылазячи зъ брички, — що панъ?....

— Нема дома, — перервала ключница, не дожидаячи кѣнця питаня и ѡттакъ, перегода хвилину, додала: — А чого вамъ треба?

— Дѣло є.

— Идѣть до свѣтлицѣ! — сказала ключница ѡтвернувшись и показавши ему спину, заталяпану мукою и съ великою дѣрою понизше.

Онъ вступивъ въ темнѣй, широкѣй сѣни, зъ котрыхъ подуло холодомъ, якъ зъ пивницѣ. Зъ сѣней онъ зайшовъ до свѣтлицѣ, такожъ темной, ледви-ледви озареной свѣтломъ, що продиралося крѣзь широку шпару понизше дверей. Отворивши тѣ дверѣ онъ въ кѣнци опинився въ свѣтлѣ и зачудувався надъ тѣмъ неладомъ, якѣй ему показався. Здавалося, немовъ въ домѣ десь мыють пѣдлоги и сюды на часъ нагромадили всѣ меблѣ. На однѣмъ столѣ стояло навѣтъ зломане крѣсло и порядъ него годинникъ съ зъупиненымъ маятникомъ, на котрѣмъ павукъ вже заснувавъ павутину. Туй такожъ стояла, приперта бокомъ до стѣны, шафа съ старосвѣтскимъ сребломъ, скляночками и китайскою порцеляною. На бюрѣ, выложенѣмъ мозайкою зъ перловой матицѣ, котра декуды повывадала, лишивши по собѣ тѣлько жовтенькѣй жолобки повнѣй клию, лежало множество всѣлякои всѣлячины: купа дробно записаныхъ папѣрчикѣвъ, накрытыхъ мрамуровымъ, позеленѣлымъ тягарцемъ съ яечкомъ на версѣ, якась старосвѣтска книжка въ шкѣрянѣй оправѣ съ червонымъ вытискомъ, цитрина вся высохла, ростомъ не бѣльша якъ лѣсковый орѣхъ, ѡтломлена ручка крѣсла, чарка съ якимось пыломъ и трема мухами, накрыта письмомъ, кусничокъ ляку, кусничокъ десь-то пѣднятой онучки, два пера, захляпанѣй чорниломъ, высохлѣй якъ въ сухотахъ, зубочистка зовсѣмъ пожовкла, котрою хозяинъ, може бути, довбавъ въ своихъ зубахъ ще передъ нападѣмъ Французѣвъ на Москву.

По стѣнахъ навѣшано було дуже тѣсно и безъ порядку кѣлька образѣвъ: подовгастѣй, пожовклѣй малюнокъ

якоись битвы съ величезными бубнами, кричачими жовнѣрами въ трирогатыхъ шапкахъ и съ тонучими кѣньми, безъ скла, вставленный въ рамы зъ червоного дерева съ тоненькими бронзовыми повязками и бронзовыми кружечками по рогахъ. Порядъ съ ними занимала пѣвъ стѣны величезна почорнѣла картина, малѣвана олѣйными фарбами, представляюча цвѣты, овочѣ, розрѣзанный гарбузъ, свинячу морду и висячу въ низъ головою качку. Зъ середины стелѣ висѣвъ павукъ въ мѣховѣмъ футералѣ, що ѡтъ пороху стався подобный до шовкового кокона, въ котрѣмъ сидить червачокъ. Въ кутѣ свѣтлицѣ на пѣдлозѣ була наложена купа того, що погрубше и що негѣдне лежати на столахъ. Що именно находилося въ купѣ, годѣ було ѡтгадати; бо пороху на нѣй була така груба верства, що у кожного, хто еи дѣткнувся, руки ставали немовъ въ рукавичкахъ; выразиѣйше ѡтъ всего прочого высторчувавъ ѡттамъ ѡтломленный кусень деревляной лопаты и стара пѣдошва чобота. Нѣякъ не можъ було сказати, щобы въ тѣй свѣтлицѣ мешкала жива истота, коли бы пробуванье еи не звѣщавъ старый, выходженный колпакъ, лежачій на столѣ. Поки ѡнъ розглядавъ всѣ тѣ дивовижнѣй приборы, отворилися бѣчнѣй дверѣ и вѣйшла тая сама ключниця, котру ѡнъ стрѣчавъ на дворѣ. Але ту ѡнъ увидѣвъ, що се бувъ скорше ключникъ, нѣжъ ключниця; ключниця бодай борода не голить, а сей, противно, голивъ и то, бачилось, досытъ рѣдко, бо весь пѣдбородокъ съ долѣшною частію подававъ у него на греблицю зъ зелѣзного дроту, якою въ стайняхъ чешуть конѣй. Чичиковъ, надавши пытаючій выразъ своему лицу, ожидавъ нетерпеливо, що хоче сказати ему ключникъ. Ключникъ такожъ зъ своєї стороны ожидавъ, що хоче сказати ему Чичиковъ. Въ кѣнци послѣднѣй, зачудуванѣй такимъ дивнымъ захованьемъ, ѡтважився запытати.

— Щожъ панъ? дома, чи нѣ?

— Ось тутъ вамъ хозяинъ, — сказавъ ключникъ.

— Де? — повторивъ Чичиковъ.

— Що, батечку, слѣй вы чи що? — сказавъ ключникъ. — Ехъ, ехъ! Адже жъ хозяинъ — я!

Тутъ герой нашъ мимоволѣ ѡтступився назадъ и ува-

жно поглядѣвъ на него. Ему лучалось видѣти не мало всякого роду людій, навѣтъ такихъ, якихъ намъ съ читателемъ може й нѣколи не лучится бачити; але такого онъ ще не видавъ. Лице его не представляло нѣчого особливого: оно було майже таке саме, якъ у многихъ сухорлявыхъ старцѣвъ; тѣлько одинъ пѣдбородокъ высунувся далеко напередъ, такъ що онъ мусѣвъ за кождый разъ закрывати его хустиною, щобы не приплювати; маленькїи очи его не погасли, а бѣгали зъ пѣдъ високо навислыхъ бровѣ, якъ мыши, коли высунувши зъ темныхъ норъ свои остренькїи морды, настороживши уха и моргаючи вусами, они вызирають, чи не затаився де кѣтъ або пустошокъ хлопака и недовѣрчиво нюхають самый воздухъ. Далеко замѣтнѣйша була его одѣжь. Нѣякимъ способомъ нѣ стараньемъ не можъ було доглупатися, зъ чого злѣпленный бувъ его шляфрокъ: рукавы и верхнїи полы до той степени засмальцовалися и затовщилися, що подавали на юхтъ, зъ якого роблятъ чоботы; зъ заду замѣсть двохъ телѣпалися чотыри полы, зъ котрыхъ клаттями лѣзла бавовна. На шиѣ у него такожь було повязане щось таке, чого не можъ було розпѣзнати: чи то панчоха, чи пѣдвязка чи налїгачъ, а тѣлько певно не краватка. Словомъ, коли бъ Чичиковъ стрѣнувъ его, такъ прибраного, де небудь при церковныхъ дверехъ, то правдоподобно давъ бы ему мѣдяный грѣшъ; бо въ честь нашего героя треба сказати, що сердце у него було милосерне и онъ нѣякъ не мѣгъ удержатися, щобы бѣдному чловѣкови не подати мѣдяного гроша. Але передъ нимъ стоявъ не жебракъ, передъ нимъ стоявъ помѣщикъ. У того помѣщика було звышъ тысяча душъ и нехай бы попробувавъ хто найти у кого другого тѣлько хлѣба, зерномъ, мукою и такъ таки въ скиртахъ, у кого бы перерубы, шпихлѣрѣ и сушарнѣ заваленїи були такимъ множествомъ полотень, суконъ, кожухѣвъ, выправленыхъ и сырыхъ, сушеною рыбою и всякимъ овощемъ та грибами. Заглянувъ бы хто небудь до него на обору, де наготовлено було на запасъ всякого дерева и посуды нѣколи неуживаной, — ему бы здавалось, чи вже онъ якъ небудь не заблукавъ до Москвы на деревляный складъ, куды щоденно

вандрують запопадливй тещѣ и свекрухи съ кухарками позаду, купувати свои хозяйскй знадобы и де горами бѣлѣся всяке дерево, тесане, точене, рѣзане и плетене: бочки, сусѣки, цебры, дѣжки, коновцѣ съ рильцами и безъ рилецъ, барылки, прикадки, поливанницѣ, въ котрыхъ бабы поливають шматѣе, и проче подрѣбье, коробки зъ тонкои гнутой осичины, кошелѣ зъ плетеной берестины и богато всего, що йде на потребу богатой и бѣдной Россіи. На що бы, бачилось, потрібна була Плюшкинови така пропасть подобного знадобья? За цѣле житѣе не прійшлося бы зужиткувати ихъ навѣтъ въ двоухъ такихъ маестностяхъ, яка була у него; но ему й того выдавалося мало. Не довольяючися тымъ онъ ходивъ ще кождый день по улицяхъ своего села, заглядавъ по пѣдъ мостики, по пѣдъ кладки, и все, що тѣлько попадалось ему — стара пѣдошва, бабска онучка, зелѣзный гвѣздъ, глиняный черепокъ — все таскавъ до себе и складавъ въ тую купу, котру Чичиковъ побачивъ въ кутѣ свѣтлицѣ. „Онъ вже рыбаць пошовъ на ловлю!“ говорили мужики, коли бачили его йдучого за добычею. И справдѣ, за нимъ не було вже чого замѣтати улицу: чи то лучилося проѣзжаючому офицерови загубити острогу — острога тая въ тѣй же хвили вандрувала на звѣсну купу; чи то баба, якъ небудь загутававшись коло керницѣ, забувала ведро, онъ и ведро волѣкъ туды жъ. Впрочемъ коли мужикъ захопився и заразы таки напосѣвся на него, онъ не перечився и ѣтдававъ ухоплену рѣчь; але скоро тѣлько она попалася въ купу, тогдѣ аминь духу святыи; онъ божився, що се рѣчь его, котру купивъ тогдѣ й тогдѣ, у того й того, або дѣоставъ въ спадку по дѣду. Въ своѣй свѣтлици онъ пѣднимавъ зъ помоста все, що тѣлько побачивъ: кусничокъ ляку, свистокъ паперу, перце, и все те клавъ на бюро або на ѣкно.

А прецѣнь же бувъ часъ, коли онъ тѣлько бувъ ошаднымъ хозиномъ, мавъ жѣнку й дѣти и сусѣды заѣздили до него пообѣдати, слухати и вчитися у него хозийнованя и мудрой скупости! Все плыло живо и поступало розмѣреннымъ ходомъ: крутились млыны, били ступы, працювали суконны фабрики, столярскй варстаты, прядѣльни;

всюды, у все вглядало быстре око хозяина, що мовь не-
всипущій павукъ бѣгавъ хлопотливо, але росторопно по
всѣхъ закуткахъ своєї господарской павутины. Надто
сильнй чутя не ѡтбивалися въ рисахъ его лица, але въ
очохъ свѣтився розумъ; досвѣдомъ и знаньемъ свѣта про-
никнута була его мова и гостеви любо було его слухати;
ввѣчлива и бесѣдлива хозяйка славилася гостинністю; на
зустрѣчъ выходили двѣ краснолицй дочки, обѣ жовтокосй
и свѣжй, якъ рожѣ; выбѣгавъ сынъ, пустый хлопчина,
и цѣлувався съ всѣми, мало звертаючи уваги на то, чи
радъ чи не радъ бувъ тому гѡсть. Въ домѣ ѡткрытіи були
всѣ ѡкна; официны були занятй кватирою учителя Фран-
цуза, котрый гарно голився и бувъ великій стрѣлецъ; за-
всѣгды приносивъ чи то тетерку чи дику качку, а иногдѣ
й самй горобячй яйця, зъ котрыхъ казавъ смажити собѣ
яєчницю, бо бѡльше нѣхто єи въ дому не ѣвъ. Въ офици-
нахъ жила такожъ его крайнка, учителька двохъ панно-
чокъ. Самъ хозяинъ приходивъ до обѣду въ сурдуть,
хоть троха приношенѡмъ, а все таки огряднѡмъ; лѡктѣ
були въ ладу; нѣгде нѣякои латки. Але добра хозяйка
вмерла; часть ключѣвъ, а съ ними й дробныхъ клопотѡвъ
перейшла на его руки. Плюшкинъ ставъ неспокойнѣйшй
и якъ всѣ вдѡвцѣ, недовѣрчивѣйшй и скупѣйшй. На старшу
доньку, Олександру Степанѡвну ѡнъ не мѡгъ у всѣму зда-
тися, та й мавъ слушнѡсть, бо Олександра Степанѡвна
швидко втекла съ штабовымъ ротмистромъ Богъ-зна якого
кѡнного полку и звѣнчалася съ нимъ десь на борзѣ, въ
деревлянѡй церквѣ, знаючи, що отецъ не любить офице-
рѡвъ за для дивного пересуду, немовъ бы то всѣ военнй
картырѣ та марнотратники. Отецъ пѡславъ ѣй на дорогу
проклятьє, але доганяти не квапився. Въ домѣ стало ще
пустѣйше. У пана почала чимъ разъ выразнѣйше про-
являтися скупѡсть; вѣрна єи приятелька, сивизна, що по-
чала промѣтуватися въ его шерсткѡмъ волосю, ще бѡльше
помогла ѣй розвитися. Учитель Французъ зѡставъ ѡтпра-
вленный, бо сынови прйшла пора на службу; мадамъ зѡ-
стала прогнана, бо показалася не безгрѣшною въ дѣлѣ
выкраденя Олександры Степанѡвны; сынъ, котрого отецъ
пѡславъ до губерніяльного мѣста въ тѡй цѣли, щобы про-

вѣдавъ въ палатѣ, якъ ѓнъ выражався, службу „существенну“, приставъ замѣсть того до полку и написавъ до ѓтця, вже по своѣмъ прикомендерованю, просячи грошей на мундуръ. Зовсѣмъ природна рѣчь, що на тоє одержавъ, якъ каже простый народъ, — фигу. Въ кѓнци послѣдна донька, що осталаея при нѣмъ въ дома, померла, и старый батько очутився самъ одинъ сторожемъ, хоронителемъ и властителемъ своихъ богатствъ. Одиноке житье дало сыту поживу его скупости, котра, якъ звѣсно мае вовчій голодъ, и чимъ бѣльше пожирае, тымъ бѣльше стае несыта; людскѣ чувства, котры и безъ того не були въ нѣмъ глубоки, що хвилѣ плытшали и каждой днины що небудь утрачувалося въ тѣй запустѣлой розвалинѣ. Аж ось лучилося по ту пору, немовъ нарочно на подтвержденье его неохоты до военныхъ, що сынъ его програвся въ карты; ѓнъ пѣславъ ему ѓтъ душѣ свое батькѣвске проклятье и нѣколи вже не бувъ цѣкавый знати, чи жие ѓнъ на свѣтѣ, чи нѣ. Съ кождымъ рокомъ зачиналися ѓкна въ его домѣ, въ кѓнци осталося тѣлько двое, тай то одно, якъ вже бачивъ читатель, було залѣплене паперомъ; съ кождымъ рокомъ чимъ разъ бѣльше ѓнъ тративъ зъ виду головнѣй части хозяйства, и его плыткѣй поглядъ обертався на папѣрчики та пера, котры збиравъ въ своѣй свѣтлицѣ; чимъ разъ незгѣдливѣйшѣй стававъ ѓнъ съ купцами, що приѣздили до него закупувати его господарскѣ выробы: купцѣ торгувалися, торгувалися и въ кѓнци й зовсѣмъ покинули его, кажучи, що се бѣсъ, а не чоловѣкъ; сѣбно и збѣже гнили, скирты и стоги перемѣнявалися въ гнѣй, що хочъ капусту сади на нихъ; мука въ засѣкахъ задубѣла якъ камѣнь, и треба було сокирою лупати еи; до суконъ, полотенъ и домашнихъ матерѣй страшно було дѣткнутися — они розсыпалися на порошокъ. ѓнъ вже позабувавъ самъ, кѣлько чого було у него, а тямивъ тѣлько, въ якѣмъ мѣсци стояла у него въ шафѣ фляшка съ останкомъ якои небудь настѣйки, на котрой ѓнъ самъ зробивъ признаку, чтобы нѣхто злодѣйскимъ способомъ еи не выпивъ, та де лежало яке пѣрце або кусникъ ляку. А мѣжь тымъ въ хозяйствѣ доходъ збирався по давному: тѣлько само оплаты мушѣвъ принести мужикъ, такимъ самымъ

приносомъ орѣхѡвъ обложена була кожда баба, тольکو само поставѡвъ полотна мусѣла наткати ткачиха. Все те звалювалося до шпихлѣрѡвъ и все ставало гнидь и дѣра-вина, и самъ ѡнъ перемѣнився въ кѡнци въ якусь дѣра-вину на людскости. Олександра Степанѡвна якось то при-ѣздила два разы съ маленькимъ сынкомъ, пробуючи, чи не можь бы що небудь дѡстати; видно, що житье въ похо-дахъ съ штабовымъ ротмистромъ не було такє прина-дне, якъ здавалося передъ слюбомъ. Плюшкинъ прецѣнь же їй простивъ и навѣтъ давъ маленькому внучкови для забавки якійсь гудзичокъ, що лежавъ на столѣ, але гро-шій не давъ. Другій разъ Олександра Степанѡвна при-ѣхала съ двома дѣточками и привезла ему колачь до чаю и новый шляфрокъ, бо у татуса бувъ такій шляфрокъ, на котрый глядѣти було не то совѣсно, але навѣтъ встыдно. Плюшкинъ приласкавъ обохъ внукѡвъ и поса-дивши ихъ собѣ одного на праве колѣно а другого на лѣве, погойдавъ ихъ зовсѣмъ въ такій спосѡбъ, немовъ бы они ѣхали на коняхъ; колачь и шляфрокъ принявъ, але доньцѣ нѣчого не давъ; съ тымъ и поѣхала Олександра Степанѡвна.

И такъ ось якого рода помѣщикъ стоявъ передъ Чи-чиковымъ! Треба сказати, що подѡбна проява рѣдко лу-чаєся въ Россіи, де все любить радше розвернутися, нѣжъ скулитися, и тымъ бѡльше застановляє она, що туй таки, въ сусѣдствѣ, пѡдвернеся помѣщикъ, гуляючій цѣлою ши-риною россійской буты и паньства, пропалюючій, якъ ка-жеся, житье на скрѡзъ. Небувалый проѣзжіи зупинится съ зачудованьемъ при видѣ его житла, не знаючи, якій ве-ликоможный князь опинився нагло середъ маленькихъ, те-мныхъ властивцѣвъ: палатами визирають его бѣлій, му-рованій дома съ нечислимымъ множествомъ дымникѡвъ, бельведерѡвъ, хоруговокъ, окруженій громадою официнъ и всякими помѣщенями для приѣздячихъ гостей. Чого лишень нема у него? театры, балѣ; цѣлу нѡчь палає прикраше-ный огнями и лѣхтарнями, залитый гримучою музыкою садъ. Пѡвъ губерніи въ пышныхъ строяхъ и весело гуляє пѡдъ деревьями, и нѣкому й на тямку не находитъ дикѡсть и гро-за того силуваного освѣтленя, коли театрално выскакує

зъ гущавины деревъ палаюча штучнымъ свѣтломъ гилька, позбавлена своєю яркою зелени, а зъ горы темнѣйше и по-нурѣйше и двайцять разъ грѣзнѣйше проглядає нѣчное небо, и далеко трепочучи листьемъ въ вышинѣ, ховаючися глубоко въ непробудимый сумеркъ, гнѣваются суворѣ вер-хѣя деревъ на сей позолоченый блескъ, зъ низу освѣчу-ючіи ихъ корѣнье.

Вже кѣлька минутъ стоявъ Плюшкинъ, не говорячи нѣ слова, а Чичиковъ все ще не мѣгъ зачати розмовы, занятый розгляданьемъ то хозяина, то всего того, що було въ его свѣтлицы. Довго ѡнъ не мѣгъ придумати, якими бъ то словами розповѣсти причину своєї гостины. Ѣнъ вже хотѣвъ було выразитися въ такѣмъ дусѣ, що наслу-хавшися о чеснотѣ и рѣдкихъ свойствахъ душѣ его, ува-жавъ своимъ обовязкомъ особисто зложити ему свое пова-жанье; але похопився и почувъ, що сего вже надто. Косо кинувши ще одинъ поглядъ на все, що було въ свѣтлицы ѡнъ почувъ, що слова: честнота и рѣдкій свой-ства душѣ можна дуже добре замѣнити словами еко-номіи и порядоку; и тому то, перемѣнивши такимъ способомъ свою бесѣду, ѡнъ сказавъ, що наслукавшися о его економіи и незвычайнѣмъ порядку въ зарядѣ маєтно-сти, ѡнъ уважавъ собѣ за обовязокъ познакомитися и осо-бисто зложити свое поважанье. Розумѣеся, можъ було на-вести иншу, лѣпшу причину, але нѣчого другого тогдѣ не прийшло ему до головы.

На те Плюшкинъ щось пробубонѣвъ крѣзь губы, бо зубѣвъ не було, — що именно, не знати, але имѣвно значѣнье сего було таке: „А чортъ бы тебе вхопивъ съ твоимъ поважаньемъ!“ Но позаякъ гостиннѣсть у насъ та-ку має вагу, що навѣтъ скныра не въ силахъ пересту-пити ей законѣвъ, то ѡнъ тутъ таки додавъ троха выра-зѣйше: „Покѣрно прошу сѣдати! Я давненько не видаю гостей, — сказавъ ѡнъ, — тай, сказати по правдѣ, мало зъ нихъ виджу хѣсна. Завели пренеприличный обычай ѣздити одинъ до другого, а въ хозяйствѣ зъ за того страта.... ще й ихъ коніи годуй сѣномъ! Я вже давно пообѣдавъ, а кухня у мене низька, препогана, и дымникъ, смотрѣтъ, зовсѣмъ розвалився, — почнешь топити, ще пожару наробишь!

— Ось оно якъ! — подумавъ собѣ Чичиковъ. Хорошо, что я у Собакевича перекинувъ сѣканецъ та платъ баранячої лопатки.

— И така причта погана, що сѣна хочъ бы клопотъ въ цѣломъ обійстю! — говоривъ дальше Плюшкинъ! — Та и въ самѣй рѣчи, якъ ту его приощадити? земляца мѣлонька, мужикъ лѣнивый, працювати не любить, мѣркуе тольکو, якъ бы въ шинокъ.... такъ и гляди, а на старости лѣтъ прійдется йти за прошенымъ хлѣбомъ!

— А менѣ все таки говорили, — скромно замѣтивъ Чичиковъ, — що у васъ звѣшь тысячѣ душъ!

— А хто вамъ се говоривъ? А вы бы, батечку, въ очи наплювали тому, хто вамъ се сказавъ! Онъ смѣховець: видно, хотѣвъ зажартувати собѣ зъ васъ. Отъ плетуть — тысяча душъ, а поди-но, порахуй, то й нѣчого не нарахуешь! Послѣднѣ три роки проклята горячка выкрышила у мене здоровенну купу мужикѣвъ.

— Прощу! и богато выкрышила? — скрикнувъ Чичиковъ съ участію.

— Еге, чимало вынесли.

— А позвольте дѣзнатися, кѣлько числомъ?

— Осьмдесять душъ.

— Не вже жъ таки?

— Не буду жъ я брехати, батечку.

— Позвольте ще запытатися: адже, я думаю, вы тѣ душѣ почислили ѣтъ дня подачѣ послѣдной ревизіи?

— То бы еще слава Богу, — сказавъ Плюшкинъ; — та ихъ ѣтъ ѣтъ того часу до сто двайцати наберется.

— Чи правда? цѣлыхъ сто двайцать? — скрикнувъ Чичиковъ и навѣтъ троха ротъ рознявъ зъ зачудуваня.

— Старый вже я, батечку, щобы казати неправду: семей десятокъ жию! — сказавъ Плюшкинъ. Онъ, бачилось, обидився такимъ, майже радѣснымъ выкрикомъ. Чичиковъ поклѣтивъ, що й справдѣ неприлично бути такимъ безжалѣснымъ до чужого горя, и для того зѣтхнувъ сейчасъ и сказавъ, що жалѣе его.

— Та щожъ жалю за пазуху не сховаешь, — сказавъ Плюшкинъ. — Ось поручъ мене жие капитанъ, чортъ его знае, ѣтки й взявся! говорить — своякъ.... „Дядечку,

дядечку!“ и въ руку цѣлуе, а якъ зачне жалѣти, ревѣтъ такий пѣдойме, що уха затыкай. Зъ лица весь червоный: певно шумѣвки смертельно придержуеся. Очевидна рѣчь, грошики процындривъ, служащи въ офицерахъ, або театральна акторка выманила, такъ ось онъ теперъ и жалѣе!

Чичиковъ постарався объяснить, що его жалъ зовсѣмъ не такого роду, якъ капитанѣвъ, и що онъ не пустыми словами, а й дѣломъ готовъ се доказати и не ѳткладаючи дѣла на дальше, безъ всякихъ выгадокъ туй таки высказавъ готовѣсть — приняти на себе обовязокъ платити податки за всѣхъ мужикѣвъ, що перемерли такими нещасливыми злучаями. Се предложенье, бачилось, зовсѣмъ зачудувало Плюшкина. Онъ вытрѣщивши очи, довго глядѣвъ на него и въ кѣнци спытавъ: „Та вы, батечку, чи не служили, буває въ военной службѣ?“

— Нѣ — ѳтповѣвъ Чичиковъ досыть хитро, — служивъ въ горожаньскѣй.

— Въ горожаньскѣй? — повторивъ Плюшкинъ и ставъ жовати губами, немѣвъ бы ѣвъ дещо. — Але жъ бо якъ же се? Адже жъ се вамъ самымъ страта?

— Для вашего вдоволенья готовъ и на втрату.

— Ахъ, батечку! ахъ, добродѣю мѣй! — скрикнувъ Плюшкинъ, не завважуючи на радощахъ, що у него полы шляфрока розвернувшись, показали шматъе не дуже прилично для огляданя. — Ось урадовали старого! Ахъ, Господи ты мѣй! ахъ, святѣй угодники божѣй!... Дальше Плюшкинъ и говорити не мѣгъ. Але не прошла минута, коли радѣсть тая, такъ хвилево промигнувши на его лица, такъ само хвилево й щезла, немѣвъ ей й зовсѣмъ не було, и на лице его зновъ налягъ заклопотанный выразъ. Онъ зѣмавши хустину въ клубокъ, почавъ обтирати нею свою верхну губу.

— Але якъ же, за вашимъ позволеньемъ, щобы не розсердити васъ, — вы за каждый рѣкъ беретеся платити за нихъ податокъ? и грошѣ будете выдавати менѣ, чи до касы?

— А ось якъ мы то зробимо: мы зробимо на нихъ контрактъ купный, якъ коли бъ они були живѣй и якъ коли бъ вы ихъ продали менѣ.

— Т-та, контрактъ купный.... — сказавъ Плюшкинъ,

задумався и почавъ опять жовати губами. — Адже ось контрактъ купный — все выдатки. Канцеляристы такі безсовѣснѣй. Впередъ, бывало пѣвъ рубликомъ мѣди єго побудешся та мѣшкомъ муки, а теперъ шли цѣлу фѣру крупъ та й червонный папѣрокъ въ додатку, — така захланнѣсть! Я не знаю, якъ се нѣхто другій не зверне на тое уваги. Ну, сказавъ бы єму якъ небудь душеспасительне слово! Адже жъ словомъ хочъ кого проймешъ. Най хто що хоче говорити, а противъ душеспасительного слова не встоишь.

— Ну, ты, думаю, встоишь, — подумавъ собі Чи-чиковъ и туй таки сказавъ, що зъ поважання для него готовъ и выдатки на контрактъ взяти на свѣй рахунокъ.

Почувши, що навѣтъ выдатки на контрактъ онъ принимаетъ на себе, Плюшкинъ помѣркувавъ, що гѣсть мусить бути цѣлковитый дурень и тѣлько такъ удае, немовъ то служивъ въ горожаньскѣй службѣ, а напевно бувъ въ офицерахъ и волочився за акторками. По при все тое онъ прещѣнь не мѣгъ скрыти своєї радости и пожелавъ всякои потѣхи не тѣлько єму, але навѣтъ и єго дѣвочкамъ, не спытавши, чи були они у него, чи нѣ. Пѣдѣйшовши до ѣкна, онъ затарабанивъ пальцами о шибку и закричавъ: „Гей, Прощка!“ За хвилю чути було, якъ хтось вѣггъ съ прожогомъ до сѣнѣй, довго тамъ нушторився и калатавъ чобѣтьми, въ кѣнци дверѣ отворилися и вѣйшовъ Прощка, хлопчина лѣтъ тринайцяти, въ такихъ величезныхъ чоботахъ, що ступаючи мало не вынявъ зъ нихъ ноги. Чому у Прощки були такі великі чоботы, сего можъ було заразы же догадатися: у Плюшкина для всеи двѣрнѣ, кѣлько тамъ було єи въ домѣ, были тѣлько одні чоботы, котрі повинні были все стояти въ сѣнехъ. Каждый, кого панъ кликавъ до покою, звычайно перетанцювавъ черезъ цѣле подвѣрье босакомъ, але входячи до сѣнѣй, надѣвавъ чобѣты и ажъ такъ приходивъ до свѣтлицѣ. Выходячи зъ свѣтлицѣ, онъ зновъ лишавъ чоботы въ сѣнехъ и ѣтходивъ дальше вже на власнѣй пѣдѣшвѣ. Коли бы хто поглянувъ зъ ѣкна въ осѣнну пору, а особливо, коли поранками зачинаются маленькі приморозки, то побачивъ бы, що вся двѣрня робила такі пѣдскоки, якѣ

ледво чи вдасться зробити на театрахъ хотъ бы й найзручнѣйшому балетникови.

— Ось поглядѣть лишень, батечку, що за морда! — сказавъ Плюшкинъ до Чичикова, показуючи пальцемъ на лице Прошки. — Адже жъ дурный, якъ дерево, — а попробуй що небудь положити — въ мигъ украде! Ну, чого ты прійшовъ, тумане, скажи, чого? — Тутъ онъ троха помовчавъ, на що Прошка ѳтповѣвъ такожъ мовчанкою. — Наставъ самоваръ, — чуешъ? та ось возьми ключъ та дай Маврѣ, щобы пошла до шпижарнѣ: тамъ на полици є сухаръ зъ колача, що привезла Олександра Степанѳвна, — щобы подали его до чаю!... Постѳй, куды жъ ты? тумане, ехъ, претумане! Чи бѣсь у тебе въ ногахъ свербитъ, чи що?... Ты выслухай впередъ. Сухаръ зъ верха певно попсувався, то нехай зоскоблить его, а дрѳбокъ най не кидає, а най ѳтнесе до курятника. А вважай менѣ, ты не ходи, братъ, до шпижарнѣ; а то я тебе — знаєшь? — прутикомъ березовенькимъ, щобы для смаку! отъ у тебе теперъ славный апетитъ, то щобы ще лѣпшій бувъ! Ось спробуй лишень пѳти до шпижарнѣ, а я за той часъ буду въ ѳкно дивитися. — Имъ нѣ въ чѣмъ не можъ дати вѣры, — говоривъ онъ дальше, обернувшись до Чичикова, посли того, якъ Прошка забрався вразъ съ своими чобѳтьми. Въ слѣдъ за тымъ онъ зачавъ и на Чичикова поглядати съ пѳдозрѣньемъ. Така незвычайна великодушнѳсть почала ему выдаватися неправдоподѳбною и онъ подумавъ собѣ: „Адже чортъ его знає, може онъ по просту хвалькѳ, такъ якъ всѣ тѣ марнотратники: набреше, набреше, щобы побалакати та чаю напитися, а потому поѣде!“ И тому то для безпечности и заразомъ бажаючи троха випробувати его, онъ сказавъ, що не зле бы було зробити контрактъ якъ найборше, бо, мовлявъ, чоловѣкъ чоловѣка не певень: нынѣ живый, а завтра Богъ знає.

Чичиковъ сказавъ, що онъ готовъ хочъ и въ тѳй хвили се зробити и зажадавъ тѳлько спису всѣхъ мужикѳвъ. Се успокоило Плюшкина. Очевидно було, що онъ задумувавъ щось зробити, и дѳйсно, взявши ключѣ, наблизился до шафы и отворивши дверцѣ, порався довго мѣжъ чарками и склянками и въ кѳнци сказавъ: „Одже жъ

таки годѣ надѣбати, а у мене бувъ славный ликерець, коли тѣлько не выпили: народъ — така злодѣйна! А ось хиба отсе онъ?“ Чичиковъ побачивъ у него въ рукахъ фляшочку, всю припалу порохомъ, мовъ прикриту футераломъ. — Ще покѣйниця робила, — говоривъ дальше Плюшкинъ; — шельма кляшниця зовсѣмъ було его закинула, и навѣть не заткала, злодюга! Стоноги и всяка погань було налѣзли до него, але я все паскудство повимѣтувавъ, и теперъ ось чистенька, — я вамъ наллю чарочку.“

Але Чичиковъ ѣтказався ѣтъ такого ликерця, кажучи, що онъ вже и пивъ и ївъ.

— Пили вже и їли! — сказавъ Плюшкинъ. — Ну, розумѣся, добре вихованого чоловѣка хочъ де пѣзнаєшь: онъ не їсть и сытый: а коли такій якій небудь шанталавець, то его хочъ и кѣлько годуй.... Адже жъ ось капитанъ приѣде: „Дядечку, — говорить, — дайте чого небудь перекусити!“ А я ему такій дядко, якъ онъ менѣ дѣдъ. У себе дома певно нема що їсти, такъ ось онъ волочится. Ага, та вамъ ото треба спису всѣхъ тыхъ дармоѣдѣвъ? А якъ же! я, мовъ знавъ, — всѣхъ ихъ списавъ на окремый листокъ, щобы при першѣй подачѣ ревизіи всѣхъ ихъ вымазати. — Плюшкинъ начепивъ окуляры и почавъ рытися въ паперахъ. Розвязуючи всякі звязки онъ угостивъ свого гостя такимъ порохомъ, що той ажъ чихнувъ. Въ кѣнци выдобувъ паперець, записанный ввесь докола. Мужикѣй назвы обѣли го тѣсно, якъ мухи. Були тамъ всякі: и Пирамоновъ и Пименовъ и Панталеймоновъ, и навѣть вызирнувъ якійсь Грицько Дожджайне-Дождешъ; всѣхъ було звышь сто двацять. Чичиковъ усмѣхнувся, побачивши ихъ таке множество. Сховавши паперець до кишенѣ, онъ замѣтивъ Плюшкинови, що для довершеня контракту ему треба буде приѣхати до мѣста.

— До мѣста? А се жъ якъ?... а дѣмъ отъ на кого лишити? Адже жъ у мене народъ або цыганъ або злодюга: въ день бѣлый такъ облуплять, що й кафтана не буде на чѣмъ повѣсити.

— То чи не маєте кого небудь знакомого?

— Та кого жъ тамъ знакомого? Адже жъ мои знакомі померли або роззнакомилися.... Ахъ, батечку! якъ же

не мати? маю! — скрикнувъ ѡнъ. — Адже знакомый самъ председатель, заѣздивъ навѣтъ въ давній лѣта до мене! Якъ не знати? разомъ ѣли, разомъ черезъ плоты лазили! Ще бы той не знакомый? ще й якъ знакомый! то чи не до него бы написати?

— Розумѣся, що до него.

— А якъ же! такій вже знакомый! въ школѣ приятелями були!

И на тѣмъ деревлянѣмъ лиці наразъ проблыснувъ якійсь теплый промѣнчикъ, выразилося — не чутье, а якійсь блѣдый ѡтблыскъ чутя: поява подѣбна нежданому зъявленю на поверхности воды потапающого, при чѣмъ выриваеся радѣсный крикъ въ народѣ, стовпленѣмъ на березѣ. Але дармо владувані браты и сестры кидають зъ берега шнуръ и чекають, чи не покажеся зновъ спина або натомлені бореньемъ руки: зъявленье було послѣдне. Все глухо, и ще страшнѣйшою и пустѣйшою стае пѣсля того поверхнѣсть бездушної воды. Такъ и лице Плюшкина, слѣдомъ за хвилево блыснувшимъ на нѣмъ чутьемъ, стало ще тупѣйше и огиднѣйше.

— Лежала на столѣ чвертка бѣлого паперу, — сказавъ ѡнъ, — та не знаю, куды запропастилася: люде у мене такі негѣдники! — Тутъ ѡнъ взявся зазирати и на столъ и пѣдъ столъ, шаривъ всюды и въ кѣнци закричавъ: „Мавро! гей, Мавро!“ На кликъ надѣйшла жѣнка съ тарѣлкою въ рукахъ, на котрѣй лежавъ сухарь, вже знакомый читателеви, и мѣжь ними завязалася ось яка бесѣда.

— Куды ты, розбѣйнице, заподѣла папѣръ?

— Ъй Богу, паночку, я не бачила, тѣлько невеличкій свистокъ, котрымъ вы звѣлили накрыти чарку.

— А ось я по очохъ виджу, що ты его потягла.

— Та на щожь бы я потягла? Адже жь менѣ хѣсна зъ того нѣякого нема: я писати не вмѣю.

— Брешешъ, ты занесла паламарчукови: ѡнъ маже папѣръ, такъ ты ему й занесла.

— Таже паламарчукъ, якъ захоче, то дѣстане собѣ паперу. На що ему вашого свистка!

— Ось почекай лишень: на страшнѣмъ судѣ чорты

припечуть тебе за то зелѣзными рогаками! отъ побачишь, якъ припечуть!

— Та за щожъ мають припѣкати, коли я и въ руки не брала чвертки вашои? Вже радше якою иншою бабскою хибою, а злодѣйствомъ нѣхто ще менѣ не докорявъ.

— А ось чорты вже тебе припечуть! скажуть: А ось се тобѣ, злодѣйко, за то, що пана ошуковала! — и горячими тебе припималать!

— А я скажу: нема за що! Ъй Богу, нема за що: не брала.... Та онъ она й лежить на столѣ. Все за дармо причепитися!

Плюшкинъ и справдѣ побачивъ чвертку и на хвилину замовкъ, пожовавъ губами и сказавъ: — Ну, чого жъ ты такъ розвередувалася? яка зъ неї не дотыкай-мене. Одно їй слово скажи, а она вже тобѣ десять! Пѣди лишень принеси огнику запечатати письмо. Та стѣй! ты вхопишь лѣву свѣчку; лѣй — розтописта рѣчь: згорить тай по нѣмъ, тѣлько страта; а ты принеси-но менѣ скипочку!

Мавра пѣшла, а Плюшкинъ сѣвъ на крѣслѣ, взявши въ руку перо, та довго ще обертавъ на всѣ боки чверточку, мѣркуючи, чи не можъ бы ще ѡтдерети ѡтъ неї осьмушку, и въ кѣнци переконався, що зовсѣмъ не можъ; вѣткнувъ перо въ каламаръ съ якимось заплѣснѣлымъ плыномъ и множествомъ мухъ на днѣ, и почавъ писати, выставляючи буквы, похожї на музыкальнї ноты, придержуючи що хвилѣ розмахъ руки, котра розскакувалася по цѣлѣмъ паперѣ, и лѣпивъ скупѣ стрѣчку на стрѣцѣ та не безъ жалю подумувавъ о тѣмъ, що все ще богато лишится чистого мѣся. И до такої никчемности, дрѣбязности и погани мѣгъ зѣйти чоловѣкъ! мѣгъ такъ змѣнитися! И чи подѣбне жъ се до правды? Все подѣбне до правды, все може статися съ чоловѣкомъ. Нынѣшний огнистый молодець съ перелякомъ ѡтскочивъ бы, якъ бы показати ему его власнїй патреть въ старости. Забирайте жъ съ собою въ дорогу, коли выходите зъ мягкихъ молодечихъ лѣтъ въ сурове, жорстоке мужество, забирайте съ собою всѣ людскї чувства и порывы, не лишайте ихъ по дорожѣ, — не найдете опѣсля! Грѣзна, страшна надходяча

старѡсть, и нѣчого не ѡтдае назадъ и съ поворотомъ! Могила милосернѣйша ѡтъ неѣ, на могилѣ написано буде: *Тутъ похороненый чоловѣкъ!* але нѣчого не прочитаешъ на холодныхъ чертахъ безчоловѣчої старости.

— А не знаете вы якого небудь своего прѣтеля, — сказавъ Плюшкинъ, складаючи письмо, — котрому запотребились бы втѣкачѣ?

— А у васъ е и втѣкачѣ? — живо спытавъ Чичиковъ, и рапавъ ухо.

— То то й лишенько мое, що е. Зять провѣдувавъ: говоритъ, що й слѣдъ застывъ; але що, ѡнъ чоловѣкъ военный: острогами побренькувати, до того ѡнъ майстеръ, а щобы полазити по судахъ...

— А кѡлько ихъ буде числомъ?

— Зо сѣмдесять набереса.

— Не вжежь?

— А ѣй Богу такъ! Аджежь у мене що року втѣкають. Народъ, бачите, страшенно пажирливый, зъ лѣнивства завѣвъ привычку напыхати живѡтъ, а у мене й самому нема що ѣсти... А вже я бы за нихъ, хочъ що-то дай, а взявъ бы. То порадьтежь своему прѣтелеви: аджежь нѣй ѡтшукае ѡнъ тѡлько десять, то вже у него грошенятъ нѣвроку. Аджежь ревизійна душа платится по пять сотъ рублѣвъ.

— Нѣ, сего мы прѣтелеви й понюхати не дамо, — сказавъ до себе Чичиковъ, и потѡмъ объяснивъ, що такій прѣтель нѣгде не найдеса, бо однѣ выдатки въ тѡмъ дѣлѣ стояти будутъ бѡльше, бо ѡтъ судѡвъ треба й полы власного кафтана врѣзувати, а втѣкати геть; але коли ѡнъ вже дѡйсно такій притисненный, то зъ участи и милосердя ѡнъ и самъ готовъ дати... тѡлько що се така дрѡбница, о котрѡй и балакати не варто.

— А кѡлько бы вы дали? — спытавъ Плюшкинъ и самъ ажъ наострився; руки его задрожали, якъ живе срѣбло.

— Я бы давъ по двадцать пять копѣекъ за душу.

— А якъ, вы купуете за чистѣй грошѣ?

— Такъ, заразъ грошѣ.

— Тѡлько, батечку, для вбожества мого, дали бы вже по сорокъ копѣекъ.

— Пречесный мой! — сказавъ Чичиковъ: — не толькo по сорокъ копѣекъ, а й по пять сотъ рублѣвъ заплативъ бы! радо-радесенькo заплативъ бы, бо вижу — чесный, добрый старушокъ терпитъ про власне добре сердце.

— А ѣй Богу такъ! ѣй Богу, правда! — сказавъ Плюшкинъ, звѣсивши голову до долу и сумовито похитавши нею. — Все черезъ добре сердце.

— Ну, видите! я отъ разу пѣзнавъ вашу вдачу. И такъ, чомужъ бы менѣ не дати по пять сотъ рублѣвъ за душу, але.... нема отки, по пять копѣекъ, зволѣте, я готовъ додати, щобы кожда душа такимъ способомъ вынесла по трийцать копѣекъ.

— Ну, батечку, воля ваша, хочъ по двѣ копѣйчинѣ приложѣть!

— По двѣ копѣйчинѣ приложу, нехай и такъ. Кѣль-кожъ ихъ у васъ? Вы бачится, казали: сѣмдесять?

— Нѣ, всѣхъ назбираеся сѣмдесять ѣсѣмъ.

— Сѣмдесять ѣсѣмъ, сѣмдесять ѣсѣмъ, по трийцать копѣекъ за душу, се буде... тутъ герой нашъ одну секунду, не довше, думавъ и сказавъ борзо: — се буде дваццать чотыри рублѣ девятьдесять шѣсть копѣекъ! — ѣнъ бувъ сильный въ аритметицѣ. Туй таки ѣнъ заставивъ Плюшкина написати квитъ и выдавъ ему грошѣ, котрѣ той взявъ въ ѣбѣ руки и понѣсь ихъ до бюро такъ обережно, немовъ нѣсь якѣй небудь плынъ и що хвилѣ боявся розхлюпати его. Пѣдойшовши до бюро, ѣнъ переглянувъ ихъ ще разъ и вложивъ такожъ дуже обережно въ одинъ перескринокъ, де запевно имъ судилося бути погребаными до той поры, коли отецъ Карпъ и отецъ Поликарпъ, два священники его села, погребуть его самого, на неописану радѣсть зятя и дочки, а може й капитана, що самъ приписався ему въ свояки. Сховавши грошѣ, Плюшкинъ сѣвъ на крѣсло и вже, бачилось, не мѣгъ бѣльше найти о чѣмъ говорити.

— А що, вы вже збираетесь ѣхати? — сказавъ ѣнъ, побачивши невеличке порушенъе, котре зробивъ Чичиковъ на те толькo, щобы дѣстати зъ кишенѣ хустину.

Се питанъе нагадало ему, що й справдѣ нѣ за чимъ

було засиджуватися. — Такъ, пора менѣ! — сказавъ ѡнъ и взявъ капелюхъ.

— А чайку?

— Нѣ, вже чайку нехай лѣпше коли nebude другимъ разомъ.

— Якъ же жь? а я казавъ самоваръ наставити? Я, признатися по правдѣ, не охотникъ до чаю, напитокъ дорогій, тай на цукоръ цѣна піднялася немилосерно. Прощка! не треба самовара! Сухарь ѡтнеси Маврѣ, чуєшь? нехай положить его на те саме мѣсце; або нѣ, подай его сюды, я вже самъ занесу его. Прощайте, батечку, най васъ Богъ благословить! А листочокъ ѡтдайте предсѣдателеви. А якже! най прочитає, ѡнъ мѡй старый знакомый. Якъ же! були однокорытниками, ѣли зъ одной миски!

За симъ тота дивна поява, той скуленный старчуганъ проводивъ его зъ подвѡря а ѡттакъ казавъ сей же часъ браму замкнути; потѡмъ обѡйшовъ шпихлѣрѣ, щобы оглядѣти, чи на своихъ мѣсцяхъ сторожѣ, котрѣ стояли на всѣхъ углахъ, калатаючи деревляными довбенъками о пустѣ бочѣвки мѣсто зелѣзныхъ плыть; пѡсля того заглянувъ до кухнѣ, де, нѣбыто пробуючи, чи добре зварено ѣсти для людей, самъ наѣвся по горло борщу и кашѣ и наганъбивши всѣхъ до послѣднего за крадѣжъ, обжирство и лихе захованье, вернувся до своемъ свѣтлицѣ. Оставшися самъ, ѡнъ навѣтъ подумавъ о тѡмъ, якъ бы то ему ѡддѣчитися гостеви за такую, справдѣ безпримѣрну великодушнѡсть. „Я ему подарую“ — подумавъ ѡнъ самъ собѣ, — „кишенковый годинникъ: годинникъ гарный, срѣбный, а не то, щобы якій nebude томбаковый або бронзовый, — трошка попсованный, — алежъ ѡнъ его собѣ направить; ѡнъ чоловікъ ще молодой, то ему потрѣбно кишенкового годинника, щобы сподобатися своѣй паннѣ. Або нѣ, — додавъ ѡнъ по короткѡмъ намыслѣ, — лѣпше я лишу го ему по своѣй смерти, въ тестаментѣ, щобы памятавъ о менѣ.“

Але герой нашъ и безъ годинника бувъ въ дуже веселѡмъ настрою духа. Такій несподѣванный здобутокъ бувъ настоящій дарунокъ. Бо й справдѣ, хочъ що хочешь кажи, не тѡлько одній мертвой душѣ, але ще й втѣкачѣ, и всего звышь двѣста душъ! Розумѣся, що наближаючися до

Плюшкинового села, онъ уже прочувавъ, що буде якась пожива, але такой богатої онъ зовсімъ не надѣявся. Всю дорогу онъ бувъ надзвичайно веселый, підсвистувавъ, пригрававъ губами, приложивши кулакъ до рота, якъ колибъ гравъ на трубѣ, а въ кінци затягнувъ якусь пѣсню, таку вже незвичайну, що й самъ Селифанъ слухавъ — слухавъ и оттакъ похитавъ зъ легка головою и сказавъ: „Видишь ты, якъ панъ спѣває!“ Стоявъ вже густый сумеркъ, коли они наблизилися до мѣста. Тѣнь съ свѣтломъ перемѣшалася цѣлковито и, бачилось, самі предмети такожъ перемѣшались. Сороката рогачка набрала якоись неозначеної масти; вусы у стоячого на вартѣ вояка здавалися на чолѣ и далеко выше очей, а носа немовъ бы й зовсімъ не було. Грымѣть и підскоки дали знакъ, що бричка вѣхала на брукъ. Лѣхтарнѣ ще не засвѣчувалися, декуды тѣлько зачинали освѣчуватися окна домѣвъ, а въ переулкахъ и закаулкахъ чутно було сцени и розговори. нерозлучнѣ съ тою порою по всѣхъ мѣстахъ, де богато воякѣвъ, фѣрманѣвъ, робѣтникѣвъ и особливого роду истотѣ, въ видѣ панночокъ въ червонихъ шаляхъ и черевикахъ безъ панчѣхъ, котрѣ, якъ лилики шныряють по перехресткахъ. Чичиковъ не добачивъ ихъ и навѣть не добачавъ многихъ тоненькихъ урядникѣвъ съ тростинками, котрѣ очевидно зробивши проходъ по за мѣстомъ, верталися до дому. Зъ рѣдка лишень доходили до его слуху якѣсь, бачилось, жѣночѣ выкрики: „Брешешь, пѣяку, я нѣколи не позволяла ему такого грубіяньства!“ — або: — „Ты не бойся, тумане, а ходи на полицію, тамъ я тобѣ докажу!..“ Словомъ, такѣ слова, котрѣ наразъ кипяткомъ обѣллють якого небудь задуманого, двацятилѣтнього молодця, коли онъ вертаючи зъ театру, несе въ головѣ испанську улицу, полуденну нѣчь, чудовый жѣночѣй образъ съ гитарою и кучерями. Чого тогдѣ нема, що не мрѣе въ его головѣ? Онъ въ небесахъ и до Шиллера въ гостѣ заѣхавъ — и разомъ роздаются надъ нимъ, якъ грѣмъ, нежданѣй слова, и бачить онъ, що зновъ опинився на землі, и навѣть на Сѣннѣмъ пляцу, и навѣть близь шинку, и зновъ починає попередъ нимъ волочися житъе по буденному.

Въ кінци бричка, здоровенно підскачивши, пото-

нула, немовъ въ яму, въ ворота гостинницѣ, и назу-
стрѣчь Чичикову выйшовъ Петрушка, котрый одною ру-
кою придержувавъ полу свого сурдута, бо не любивъ,
щобы полы у него розверталися, а другою почавъ пома-
гати ему высѣдати зъ брички. „Половый“ такожъ выбѣгъ,
съ свѣчкою въ руцѣ и съ серветою на плечи. Чи раду-
вался Петрушка приѣздомъ пана, не знати; все жъ таки
они переморгнулися съ Селифаномъ, и подоба его, зви-
чайно сурова, симъ разомъ немовъ трохи прояснилася.

— Довго зволили погуляти, — сказавъ „половый“,
освѣчуючи сходы.

— Еге, — сказавъ Чичиковъ, идучи горѣ сходами.

— Ну, а ты що?

— Слава Богу, — ѡтповѣвъ „половый“ кланяючись.

— Вчора приѣхавъ якійсь войсковый, поручникъ, занявъ
шѣснаццятый номеръ

— Поручникъ?

— Не знати, що за одинъ, зъ Рязани, гнѣдй конѣ.

— Добре, добре! заховуйся й на дальше хорошо! —
сказавъ Чичиковъ и вѣйшовъ въ свою свѣтлицю. Прохо-
дячи передпокѣй, ѡнъ покрутивъ носомъ и сказавъ до Пе-
трушки: „Ты бы бодай хоть ѡкна поѡтчинювавъ!“

— Та я ихъ ѡтчинювавъ, — сказавъ Петрушка, и
минувся съ правдою. Впрочемъ панъ и самъ знавъ, що
ѡнъ збрехавъ, але вже не хотѣвъ съ нимъ перечитися.
Пѡсля довгои проѣздки ѡнъ почувавъ сильно втомленье. За-
жадавши дуже легкой вечерѣ, що складалася тѡлько зъ
поросятины, ѡнъ сей же часъ роздягъ ся и обвившись
ковдрою, заснувъ твердо, мѡцно, заснувъ чудовымъ спо-
собомъ, якъ сплять одній тѡлько тѣ щасливцѣ, котры не
знають нѣ геморойдѡвъ, нѣ блохъ, нѣ за сильныхъ ду-
ховыхъ способностей.

Г Л А В А VII.

Щасливый путникъ, котрый пѣсла довгои, вкучной дороги съ еи холодами, слотами, болотами, заспаными почтарями, бренькотомъ дзвѣнкѣвъ, напрямками, суперечками, вѣзниками, ковалями и всѣлякими дорожными поганцами бачить въ концѣ знакому крышу съ блымающимъ на зустрѣчь свѣтломъ, и передъ нимъ стануть знакомы свѣтлицѣ, радѣсный окрикъ выбѣгающихъ на зустрѣчь людѣй, гамѣръ и бѣганина дѣтѣй и мирна тиха промова, перерывана палающими поцѣлуями, здужающими загладити все сумовите зъ памяти! Щасливый сѣмьянинъ, у кого е такій куточокъ, але горе нежонатому!

Щасливый писатель, котрый поминаючи характеры сучный, нелюбы, поражаючи своєю сумовитою дѣйсностью наближаеся до характерѣвъ, проявляющихъ высокоу гѣднѣсть чоловѣка, котрый изъ великого ѡмута вертячихся день у день образѣвъ выбравъ самѣй нечастѣй выимки, котрый нѣ разу не змѣнивъ высокоу настрою своєї лѣры, не спускався зъ своєї вершины до бѣдныхъ, нѣкчемныхъ собратѣвъ своихъ и нетыкаючися землѣ, весь потопавъ въ своихъ далеко одѣрванныхъ отъ неѣй и великосвѣтлыхъ образахъ! Двѣчи завидна его прекрасна доля: ѡнъ середѣ нихъ, якъ въ рѣднѣй хатѣ; а мѣжъ тымъ далеко и голосно розносѣтся его слава. інъ обкуривъ упоюющими роскошами людскѣй очѣ; ѡнъ чудово пѣдхлѣбивъ имъ, скрывши недолю ихъ житѣя и показавши имъ прекрасного чоловѣка. Все плещучи въ долонѣ несесъ за нимъ и летѣтъ слѣдомъ за его торжественною колѣсницею. Великимъ, всесвѣтнымъ поетомъ называютъ его, злѣтающимъ высоко понадѣ всѣми генѣями свѣта, якъ злѣтае орелъ надѣ другими крылачами. При ѣднѣмъ его имени вже трепетѣтъ пронимае молодѣй, горячѣй сердца; въ ѣдповѣдь ему блыскотѣять слѣзы на всѣхъ очохъ. Немае рѣвного ему силою!... Але не така доля и

инша судьба писателя, котрый посмѣвъ вызвати на верхъ все те, що каждой хвилѣ передъ очима и чого не бачуть рѣвнодушнїи очи, — всю страшну, потрясающую намулину дробницъ, опутующихъ наше житѣе, всю глубѣнь холодныхъ, роздробленныхъ, щоденныхъ характерѣвъ, котрыми кишить наша земна, часами гѣрка и вкучна дорога, — котрый поважився долотомъ невмолимого рѣзбѣря выставити ихъ наглядно и ярко передъ очи народа! Ему не зѣбрати народныхъ оплескѣвъ, ему не бачити слѣзъ вдячности и однодушного унесеня зворушенныхъ душъ; ему на зустрѣчѣ не полетитъ шѣснайцятилѣтна дѣвчина съ завернутою головою и геройскимъ запаломъ; ему не призабутися въ солодкѣмъ упоеню розворушенныхъ власною его рукою звукѣвъ; ему не уйти въ кѣнци сучасного суду, лицемѣрно-беззглядного сучасного суду, котрый назве нѣкчемными и низкими его выелѣянїи творы, назначить ему погорджений кутокъ въ рядѣ писателѣвъ, оскорбляющихъ чоловѣцтво, придасть ему прикметы нимъ самымъ описанныхъ героѣвъ, ѣтниме у него и сердце и душу и божескїй жаръ таланту. Бо не признае сучасный судъ, що однако чудне скло, оглядающе сонця и показующе рухи недоглядныхъ червачкѣвъ; бо не признае сучасный судъ, що богато треба глубины душевной, щобы облити свѣтломъ картину взятую зъ погордженого житя и перетворити єи въ бисеръ художества; бо не признае сучасный судъ, що высокїй, взнеслый смѣхъ годенъ стати поручъ высокого лиричного полету, и що цѣла пропасть мѣжь нимъ, а выкривлюваньемъ ярмаркового комедїанта. Не признае сего сучасный судъ и все поверне въ догану и насмѣховище непризаному писателеви: безъ спѣвъучасти, безъ ѣтклику, безъ любви, немѣвъ путникъ безъ родины, останеся ѣнъ самъ одинъ середъ дороги. Важка его дорога и гѣрко почуе ѣнъ самоту свою.

И довго ще назначено менѣ йти рука объ руку съ моими дивными героями, оглядати цѣле безконечно вирующее житѣе, оглядати его крѣзь видимый свѣтови смѣхъ и невидимый, невѣдомый ему слѣзы! И далеко ще той часъ, коли жерело вдохновения возьме иншїй напрямъ и свѣтъ

почуе въ змѣшаномъ трепетѣ величнѣйшій гласъ иной бесѣды...

Въ дорогу! въ дорогу! прочь набѣгаючи на чело зморщина и суровый поглядъ лица! Разомъ и нагло порываймо въ житѣе, съ цѣлою его нескладною трѣскотною та калатальцами, и погляньмо, що робить Чичиковъ.

Чичиковъ прокинувся; протягнувъ руки и ноги и почувъ, що выспався добре. Полежавши двѣ минуты горѣлицъ, онъ щовкнувъ рукою и нагадавъ собѣ съ проясненнымъ лицомъ, що у него теперь безъ мала чотыриста душъ. Сейчасъ же онъ выскочивъ изъ постелѣ, не поглянувъ навѣтъ на свое лице, котре любивъ щиро и въ котромъ, якъ бачилось, зъ всего найпринаднѣйшимъ уважавъ подбородокъ, бо дуже часто хвалился нимъ передъ котрымъ небудь изъ своихъ приятелѣвъ, особливо коли сей бувъ присутный самѣ, якъ онъ голився.

— Ось, поглянь, — говоритъ онъ звичайно, поглажуючи его рукою, — якій у мене подбородокъ: зовсѣмъ круглый!

Але теперь онъ не поглянувъ нѣ на подбородокъ, нѣ на лице, а прямо, такъ якъ бувъ, натягнувъ сафяновы чоботы съ вырѣзуваными выкладками всѣхъ барвъ, якими веде добрый торгъ мѣсто Торжокъ, дякувати привычѣ россійской натуры ходити весь вѣкъ въ шляфроцѣ, — и по шотландски, въ однѣй короткѣй сорочцѣ, забувши на свою повагу и приличнѣйшій середнѣйшій лѣта, онъ зробивъ по свѣтлицѣ два подскоки и ударивъ себе дуже зручно пятками въ лытки. Оттакъ въ тѣй самѣй хвилѣ принявся за дѣло: передъ шкатулкою потеръ собѣ руки съ такимъ самымъ удовольнемъ, якъ потирае ихъ приѣхавшій на слѣдство неподкупный земскій судъ, приступаючи до закуски, — и сейчасъ же вынявъ зъ нея паперы. Ему бажалось якъ найскорше скѣнчити все, не откладаячи на довгѣй перекладыны. Самъ онъ задумавъ уложити контракты, написати и переписать ихъ, щобы не платити нѣчого писарямъ. Формальный порядокъ бувъ ему цѣлковито звѣсный: гарно выписавъ онъ великими буквами: *Тысяча осьмсотъ такого й такого року*; оттакъ слѣдомъ за симъ дробными буквами: *помѣщикъ той и той*, и все, що належится. За

дві години все було готове. Коли потому онъ поглянувъ на ті карточки, на мужикѡвъ, котрі й справдѣ були колись мужиками, працювали, орали, напивали, фѣрманили, ошукували панѡвъ, а може й такъ собѣ були порядними мужиками, то якесь дивне, для него самого незрозумѣле чувство запановало надъ нимъ. Кожда карточка немовбы то мала якійсь свій окремый характеръ и черезъ те начебъ то й мужики самі принимали свій окремый характеръ. Мужики, що не належали до Коробочки, майже всѣ були съ придатками и прѡзвищами. Списъ Плюшкина ѡтзначувався короткістю въ складѣ: часто були выставлені тѡлько початкові буквы именъ и отчества, а потѡмъ двѣ точки. Реестръ Собакевича ѡдзначався незвичайною повнотою и докладністю: нѣ одна прикмета мужика не була пропущена: про одного було сказано: „Добрый столляръ“; до другого було приписано: „Дотепный и горѣлки не пьетъ.“ Означено було такъ само докладно, хто отецъ и хто мати, и якъ справувалися; тѡлько у одного якогось Федотова було написано: „Отецъ не знати хто, а родився ѡтъ дворовой дѣвки Капитолины, але обычаѣвъ добрыхъ и не злодѣй.“ Всѣ ті подробицѣ придавали якійсь особливый видъ свѣжости: здавалося, якъ коли бъ мужики ще вчора живі були. Довго глядячи на ихъ имена, онъ призадумався и зѡтхнувши договоривъ: „Батечки мои, кѡлько васъ тутъ натыкано! що вы, сердешный мои, порабляли на своѣмъ вѣцѣ? якъ перебивалися?“ И очи его мимоволѣ зупинилися на однѡмъ прѡзвищу. То бувъ звѣсный Петро Савельевъ Неуважай-Корыто, колишній крѣпакъ Коробочки. Онъ опять не втерпѣвъ, щобъ не сказати: „Ехъ, якійже довгий! на цѣлу стрѣчку розѣхався! Чи ты бувъ майстеръ, чи такъ таки мужикъ, и якою смертю тебе прикоротало? чи въ шинку, чи середъ дороги переѣхала тебе сплячого неповоротлива валка. — Степанъ Пробка, тесля, тверезости взорцевої. — Ага, ось онъ, Степанъ Пробка, ось той богатырь, що й до гвардіи бувъ бы пригѡдний! Певно всѣ губерніи переходивъ съ топоромъ за поясомъ и чобѡтьми за плечима, зѣдавъ за грѡшь хлѣба, та за два сушеной рыбы, а въ калитѣ певно за каждый разъ притаскувавъ до дому по сотцѣ цѣлковыхъ, а може

й асигнацію зашивавъ въ суконній штаны або затыкавъ въ холяву. Де тебе прикоротало? Чи вылізъ ты для бѣльшого прибутку на звѣнницю и поховзнувшись ѡттамъ зъ пере-кладины впавъ на землю, та тѣлько стоячій побѣчь тебе якій небудь дядько Михѣй, почухавшись рукою въ потылицю, промовивъ: „Ехъ, Стеня! отъ де тебе смерть чекала!“ а самъ, пѣдвизавшись линвою, полѣзъ на твоє мѣсце. — Максимъ Телятникѡвъ, швець. Хе, швець! Пя-ный якъ швець! говорить приповѣдка. Знаю, знаю тебе голубчику; коли хочешъ, всю исторію твою розкажу. Вчився ты у Нѣмця, котрый годувавъ васъ всѣхъ на купѣ, бивъ ремнемъ по спинѣ за непослухъ и не выпускавъ на улицю байдики бити, и бувъ ты чудо а не швець, и не мѡгъ тобою нахвалитися Нѣмецъ, говорячи съ жѣнкою або съ товаришомъ; а коли скѡнчилася твоя наука: „А ось теперь я заведу собѣ свѡй домикъ“ — сказавъ ты, — „тай не такъ, якъ Нѣмецъ, що надъ копійкою трясеся, а ѡтъ разу забогатѣю“. И ось давши панови порядну оплату, заложивъ ты склепикъ, набравъ купу обсталюнкѡвъ и принявся за роботу. Добувъ десьто за песій грѡшь гнилой шкѡры и справдѣ зыскавъ у двоє на кождѡмъ чоботѣ, але за два тыжнѣ попукали всѣ твои чоботы и выганьбили тебе якъ найпѡдлѣйшу скотину. И ось склепикъ твоѣй опу-стѣвъ и пѡшовъ ты попивати та валятися по улицяхъ, приговорюючи: „Нѣ, лихо жити на свѣтѣ! не ма якъ жи-ти нашому чоловѣкови: все Нѣмцѣ займили!“ — А се що за мужикъ: Елисавета Воробецъ? Фу, ты пропадь: баба! А она якъ сюды вкрутилася? Поганецъ Собакевичъ, и ту ошукавъ“. — Чичиковъ правду мовивъ; се справдѣ була баба. Якъ она сюды дѡсталася, Богъ еи знає; але такъ штучно була приписана, що зъ далека можъ було взяти еи за мужика и навѣтъ имя кѡнчилось на з, то є, не Ели-савета а Елисаветъ. А все таки ѡнъ и на се не звернувъ уваги и туй таки еи вымазавъ. — „Грицько Дожджай-недо-ждешъ!“ Ты що бувъ за чоловѣкъ? Чи фѣрманкою ты тру-дився и прогулявши трѡйню коній та мажу съ накрывѡю зъ рогожѣ, розлучився на вѣки ѡтъ дому, ѡтъ рѡднои бер-логи, и пѡшовъ волочитися съ купцями по ярмаркахъ? И чи на дорозѣ ты ѡтдавъ Богу душу, чи може уходили

тебе твои такі приятелѣ за яку небудь товсту и червонолицю салдатку, або може вподобалися лѣсовому харцизникови твои шкѣряннi рукавицѣ и трѣйня присадкуватихъ та жвавихъ коникѣвъ, або, бути може, й самъ ты лежачи на припѣчку, думавъ, думавъ, тай нѣ зъ сего, нѣ зъ того завернувъ въ шинокъ, а ѡттамъ просто въ тоню и поминай якъ звали? Ехъ, то народецъ! не любить умирати своєю смертю! — А вы що, мои голубчики! — говоривъ ѡнъ дальше, переводячи очи на паперецъ, де були списаннi Плюшкиновi втѣкачѣ, — вы хочъ и живи ще, та що зъ васъ за хосенъ! одно що й мертви! И де то носятъ васъ теперь вашi скорi ноги? Чи лихо вамъ було у Плюшкина, чи такъ таки по своѣй охотѣ гуляете по лѣсахъ и обдираете проѣздячихъ? Чи сидите по криминалахъ, чи поприставали до другихъ панѣвъ и ореете землю? Ярема Карякинъ, Микита Волокита, сынъ его Антѣнъ Волокита.... Ти вже й по призвищу видно, що втѣкачѣ поряднi. — Поповъ, дворовый чоловѣкъ.... Мусить, що письменный якiйсь: ножа чейже не взявъ до руки, а прокрався благороднымъ способомъ, але ось уже тебе безъ пашпорту зловивъ капитанъ-исправникъ. Ты смѣло стоишь на допросѣ. — Чий ты? говорить капитанъ-исправникъ, влѣпивши тобѣ, при тѣй безпечнѣй нагодѣ, деяке небудь почестне словце.

— Такого й такого дѣдича, — ѡтповѣдаешъ ты смѣло.

— За чимъ ты тутка? — говорить капитанъ-исправникъ.

— Ѳтлученый на заробѣтокъ, — ѡтповѣдаешъ ты безъ запинки.

— А де твоi пашпортъ?

— У хозяина, мѣщанина Пименова.

— Закликати Пименова! Ты Пименовъ?

— Я Пименовъ.

— Дававъ ѡнъ тобѣ своi пашпортъ?

— Нѣ, не дававъ ѡнъ менѣ нѣякого пашпорта.

— Щожь ты брешешъ? — говорить капитанъ-исправникъ, съ добавкою деякого небудь крѣпкого словця.

— Такъ и е, — ѡтповѣдаешъ ты смѣло, — я не

дававъ ему, бо прійшовъ до дому późно, а ѡтдавъ на схо-
вокъ Антипови Прохорову, звонареви.

— Закликати звонаря! — Дававъ онъ тобѣ пашпортъ?

— Нѣ, я ѡтъ него не бравъ пашпорта.

— Щожь ты зновъ брешешъ? — говорить капитанъ-
исправникъ, змѡцнивши свою бесѣду деякимъ небудь важ-
кимъ словечкомъ.

— Онъ у мене бувъ, — говоришь ты проворно, —
та може бути, видко, якъ небудь по дорозѣ тай загу-
бивъ его.

— А вояцкій плащъ, — говорить капитанъ-исправ-
никъ, почастувавши тебе зновъ на додатокъ деякимъ не-
будь соленымъ словечкомъ — по що ты потягнувъ, та-
кожь и въ попа скриню съ мѣдяками.

— А сохрани Господи, — говоришь ты, й не по-
хитнувшись, — злодѣйства за мною нѣхто ще доси не
запримѣчавъ.

— А чомужь плащъ нашли у тебе?

— Не можу знати! певно, хто небудь другій під-
вергъ его.

— Ахъ, ты бестія, бестія! — говорить капитанъ-
исправникъ, похитуючи головою и взявши ся по підъ боки.
— А набийте ему на ноги скрипицѣ та ѡтведѣтъ до
тюрмы!

— Нехай и такъ буде! я не маю нѣчо противъ того, —
ѡтповѣдаєшь ты. И ось вынявши зъ за пазухи табакерку,
ты приязненько частуєшь табакою якихось двоухъ инвалидовъ,
що набивають на тебе скрипицѣ, и розпытуєшь ихъ, чи давно
они въ отставцѣ и въ якѡй вѡйнѣ бували. И ось ты пожива-
єшь собѣ въ тюрмѣ, поки що въ судѣ провадять твою
справу. И пише судъ: перевести тебе изъ Царево-Кокшай-
ска въ тюрму такого й такого мѣста; а той судъ пише
зновъ: перепровадити тебе до якого небудь Весегоньска
и ты переѣздишь собѣ зъ тюрмы до тюрмы и говоришь,
оглядаючи свое нове житло: „Нѣ, ось весегоньска тюрма краща
буде: тамъ хочъ и въ прижмурки грати, то є мѣсце, та
й товариство бѡльше“. Абакумъ Фыровъ! ты голубчику,
що? куды, по якихъ безвѣстяхъ волочишься? Чи занесло
тебе на Волгу, и полюбивъ ты вольне житье и приставъ

до бурлаковъ?...“ Тутъ Чичиковъ зупинився и троха задумався. Надъ чимъ онъ задумався? Чи задумався надъ долею Авакума Фырова, чи може задумався такъ таки, самъ собою, якъ задумуєся кождый чоловікъ, будь онъ якихъ будь лѣтъ, урядовъ и маєткѣвъ, коли замислится про гулятику вольного жита. И въ самѣмъ дѣлѣ, де теперь Фыровъ? Гуляє шумно и весело въ збѣдженій пристани, нанявшись у купцѣвъ. Цвѣты и бинды на капелюсѣ, вся веселится бурлацка ватага, прощаючися съ коханками и жѣнками, высокими, стрѣмкими, въ намістахъ и скиндячкахъ; танцѣ, пѣснѣ, кипить увесь пляцъ; а мѣхоносы мѣжъ тымъ, при крикахъ, сварцѣ та гейканю, начѣпляючи гачкомъ по девять пудѣвъ собѣ на плечѣ, съ шумомъ сыплють горохъ и пшеницю въ глубокій кораблѣ, валять мѣшки съ ѡвсомъ и крупами, и далеко виднѣются по цѣлѣмъ пляцу купы наваленихъ въ пирамиды, мовъ гарматнѣ кулѣ, мѣхѣвъ, и велично виглядає вся хлѣбова збрѣвня, поки вся не переладуется въ глубокій судна-суряки и поплыве шиломъ, вразъ изъ весняными ледами безконечна фльота. Тамъ то вы напрацюєтеся, бурлаки! и дружно, якъ у передъ гуляли и збытки робили, приймете ся до працѣ и поту, тягнуци линву пѣдъ гомѣнъ одной безконечнои, якъ Россія, пѣснѣ.

— Ехъ, хе! дванайцята година! — сказавъ въ кѣнци Чичиковъ, поглянувши на годинникъ. — Чогожь се я такъ засидѣвся? Та ще нехай бы дѣло робивъ, а то нѣ зъ сего нѣ зъ того зъ разу загородивъ окоlesiцю, а ѡтакъ и задумався. Що зъ мене за дурень въ самѣй рѣчи! — Сказавши се, онъ перемѣнивъ свѣй шотляндскій убрѣ на европейскій, пѣдтягнувъ порядно на спряжку свѣй живѣтъ, покропивъ себе колонскою водою, взявъ въ руки теплу шапку и паперы пѣдъ паху и пустився до цивильной палаты затверджувати контракты. Онъ квапився не для того, щобы боявсь припѣзнитися — припѣзнитися онъ не боявсь, бо предсѣдатель бувъ чоловікъ знакомый и мѣгъ продовжити и вкоротити за его просьбою урядову годину, такъ якъ старинный Гомерѣвъ Зевсъ продовжувавъ дни и посылавъ нагли ночи, коли треба було перервати бѣйку его любыхъ героѣвъ, або дати имъ можнѣсть доборотися;

але онъ самъ въ собѣ почувавъ бажанье якъ можна найшвидше довести дѣло до кѣнця; до тои поры ему все здавалося неспокойно й ненаручно: все таки приходила думка, що душѣ не зовсѣмъ настоящій и що въ подобныхъ злучаяхъ такую приключку завсѣгды треба чимъ скорше зъ плечій долѣвъ. Не успѣвъ онъ выйти на улицу, роздумуючи о всѣмъ тѣмъ и двигаючи на плечахъ медведя, крытого вишневымъ сукномъ, коли ось на самѣмъ поворотѣ въ переулокъ спотыкнувся съ паномъ такожь въ медведяхъ, крытыхъ вишневымъ сукномъ, и въ теплѣй шапцѣ съ наушницами. Панокъ скрикнувъ: се бувъ Маниловъ. Они тутъ таки обняли одинъ другого и пять минутъ такъ стояли. Поцѣлувъ зъ обохъ бокѣвъ були такі сильні, що у обохъ весь день болѣли передні зубы. У Манилова ѣтъ радости остались тѣлько нѣсъ и губы на лиці: очи цѣлковито цезли. Съ чверть години онъ державъ обома руками руку Чичикова и нагрѣвъ єи страшенно. Въ дуже нѣжныхъ и приемныхъ оборотахъ онъ розповѣвъ, якъ летѣвъ обняти Павла Ивановича; бесѣду свою закѣнчивъ такою ввѣчливостю, котра пристала бы хіба для дѣвчины, съ котрею йдеся въ та-нець. Чичиковъ рознявъ ротъ, ще й самъ не знаючи, якъ дякувати: коли вразъ Маниловъ вынявъ зъ пѣдъ футра якійсь папѣръ, звиненый въ трубочку и звязаный рожевою биндочкою.

— А се що?

— Мужички!

— А! — Тутъ онъ розвинувъ папѣръ, пробѣгъ очима и любувався краснымъ и чистымъ письмомъ.

— Славно написано, — сказавъ онъ, — и переписувати не треба. Ще й обвѣдка доокола! Хто се такъ гарно зробивъ обвѣдку?

— Ну, вже не пытайте, — сказавъ Маниловъ.

— Вы?

— Жѣнка.

— Ахъ, Боже мой! менѣ, їй Богу совѣстно, що причинивъ вамъ тѣлько труду.

— Для Павла Ивановича нема нѣякого труда.

Чичиковъ поклонився съ подякою, почувши, що онъ

иде до палаты для затвердженя контракту, Маниловъ сказавъ, що и онъ готовъ ему товаришити. Приятелѣ взялися по подъ руки и пошли разомъ. При каждомъ невеликомъ сугорбику або подвысшеню або сходци, Маниловъ поддерживавъ Чичикова и майже приподнимавъ его рукою, приговорюючи съ приятнымъ усмѣхомъ, що онъ не допуститъ Павлови Ивановичу побивати своими ножками. Чичиковъ старався высвободити зъ подъ руки, бо не знавъ, якъ и дякувати, и чувствовавъ, що бувъ собѣ троха важненькій. Середъ взаимныхъ услугъ они дошли въ концѣ до пляцу, де находилася палата — великій мурованый будынокъ на три поверхи, весь бѣлый, якъ крейда, запевно для зображеня чистоты душъ помѣщаючихся тамъ урядниковъ. Прочіе будынки на пляцу по величинѣ зовѣмъ не до пары були мурованому будынку. Се були — вартова будка, край котрой стоявъ воякъ съ оружіемъ, двѣ-три фѣрманскіе господы и въ концѣ довгіе парканы, съ звѣсными паркановыми надписями и рисунками, намазаными углемъ и крейдою. Бѣльше не находилоя нѣчого на томъ самотномъ, або якъ у насъ выражаются, хорошомъ пляцу. Изъ оконъ другого и третого поверха выстромлювалися непѣдкупніе головы жрецовъ Темиды, и въ той самой хвили ховалися назадъ: правдоподобно въ ту пору входивъ до свѣтлицъ начальникъ. Приятелѣ не вышли, а выбѣгли горѣ сходами, бо Чичиковъ, стараючись втечи поддерживающихъ рукъ Манилова, прискоривъ кроку, а Маниловъ такожъ зъ своей стороны легѣвъ напередъ, стараючись не позволить Чичикову змучитися, и задля того оба засапалися немилосерно, коли вступили на темный коритаръ. Нѣ коритарѣ, нѣ свѣтлицѣ не блыснули имъ въ очи надмѣрною чистотою. Тогдѣ ще не дбали о ню, и то, що было брудне, такъ и оставалося брудне, не принимаючи принадной поверхности. Темида по просту, яка є, въ неглижѣ и въ шляфроцѣ, пріймала своихъ гостей. Належало бы описати канцелярийніе комнаты, черезъ котріе проходили нашій героѣ, але авторъ чуея дуже несмѣлымъ въ всякихъ канцеляріяхъ. Коли и лучалось ему проходить ихъ навѣтъ въ блыскучомъ и святочномъ строю съ лакированными подлогами и столами, онъ старався пробѣчи якъ можъ

найборше, смирно опутивши и похиливши очи въ землю, и для того зовѣмъ не знае, якъ тамъ все благоденствуетъ и процвѣтае. Героѣ нашѣ видѣли багато паперу и чорного и бѣлого, понахилуваніи головы, широкіи карки, фракы, сурдугуты губерніяльного крою и навѣтъ по просту якусь ясносѣру куртку, що вызначалася дуже рѣзко и перехиливши голову на бѣкъ и поклавши еи майже на самый папѣръ, выписувала смѣло и замашисто якій небудь протоколъ про переоранье межъ або лицитаціи маестности, загарбанои якимъ небудь сумирнымъ помѣщикомъ, спокѣино доживающимъ свого вѣку пѣдъ судомъ и пѣдъ его жъ охороною надбавшимъ собѣ дѣтій и внуковъ. Урывками проносили ся короткѣи выражения, высказуваніи хриплымъ голосомъ: „Позвольте-но, Федосѣю Федосѣвичу, актикъ до Нр. 368!“ — „Вы все куды небудь заподѣете затычку зъ скарбового каламаря!“ Иногда голосъ величнѣйшій, безъ сумнѣву якогось начальника, роздавався съ приказомъ: „На, перепиши! а не то — здоймутъ чоботы, и просидишь ты у мене шѣсть дѣбъ безъ ѣды“. Пера скрипѣли, и скрипѣли, немовъ бы кѣлька фѣръ съ хворостомъ проѣздило черезъ лѣсъ, заваленый на чверть лѣкта завгрубшъ пересохлымъ листьемъ.

Чичиковъ и Маниловъ пѣдѣшли до першого стола, де сидѣли два урядники ще молодыхъ лѣтъ и спытали: „Позвольте дѣзнатися, де ту затверджуютъ контракты?“

— А чога вамъ треба? — сказали оба урядники, обернувшись.

— А менѣ треба подати просьбу.

— А вы що таке купили?

— Я бы попереду хотѣвъ знати, де контрактный стѣлъ. чи ту чи въ другѣмъ мѣсци?

— Але кажѣтъ попереду, що вы купили и по якѣи цѣнѣ, такъ мы вамъ тогдѣ и скажемо, де; а такъ не можъ знати.

Чичиковъ сейчасъ помѣтивъ, що урядники були по просту цѣкаві, такъ якъ и всѣ молодіи урядники, и хотѣли придати бѣльше ваги и значеня собѣ и своимъ занятямъ.

— Послухайте, любій мой, — сказавъ онъ, — я дуже

добре знаю, що всѣ дѣла контрактowy, будь они за яку хочь цѣну, находятся въ однѣмъ мѣстѣ, и для того прошу васъ показать намъ стѣлъ: а коли вы не знаете, що у васъ робится, то мы спытаемо другихъ.

Урядники на те нѣчого не ѡтповѣли, тѣлько одинъ изъ нихъ тыкнувъ пальцемъ въ кутъ свѣтлицѣ, де сидѣвъ за столомъ якійсь старчикъ, що перемѣтувавъ якійсь паперы. Чичиковъ и Маниловъ пришли помѣжь столами прямо до него. Старчикъ занимався дуже уважно.

— Позвольте дѣзнатися, — сказавъ Чичиковъ съ поклономъ, — чи ту контрактowy дѣла?

Старчикъ подвѣвъ очи и сказавъ повѣльно: „Ту нема контрактowychъ дѣлъ“.

— А дежь?

— Въ контрактowy експедици.

— А дежь контрактowa експедиция?

— У Ивана Антоновича.

— А дежь Иванъ Антоновичъ?

Старчикъ тыкнувъ пальцемъ въ другій кутъ свѣтлицѣ. Чичиковъ и Маниловъ подалися до Ивана Антоновича. Иванъ Антоновичъ уже запустивъ одно око назадъ и озирнувъ ихъ зъ коса, але въ тѣй самѣй хвили ще стараннѣйше весь затопився въ писаню.

— Позвольте дѣзнатися, — сказавъ Чичиковъ съ поклономъ, — чи ту контрактowy стѣлъ?

Иванъ Антоновичъ неначе бѣ то й не чувъ и цѣлковито заглубився въ акты, не ѡтповѣдаючи нѣчого. Видно було ѡтъ разу, що се бувъ чоловѣкъ уже въ розумныхъ лѣтахъ — не то, що молодой говорунъ и вертопрахъ. Иванъ Антоновичъ мавъ уже, бачилось, геть-геть по за сорокъ лѣтъ; волосье у него було чорне, густе; вся середина лица выступала у него напередъ и выходила въ нѣсъ; словомъ, се було лице, котре въ щоденнѣмъ житю называютъ дзбанковымъ рыломъ.

— Позвольте дѣзнатися, чи ту контрактowa експедиция? — сказавъ Чичиковъ.

— Ту, — сказавъ Иванъ Антоновичъ, повернувши своимъ дзбанковымъ рыломъ и зновъ приложився до писаня.

— А у мене дѣло ось яке: купивъ я у рѣжныхъ властителейъ тутешного повѣту мужикѣвъ на вывѣзъ; контракты готовы, треба толькѣ затвердити.

— А продавецъ тутъ?

— Декотрі тутъ, а ѳтъ другихъ повномочье.

— А просьбу принесли?

— Принѣсь и просьбу. Я бы хотѣвъ, менѣ треба покваситися.... тожь чи не можъ бы, напримѣръ, зробити се дѣло нынѣ?

— Еге, нынѣ! нынѣ не можна, — сказавъ Иванъ Антоновичъ. — Треба ще вивѣдатися, чи нема якихъ заборонъ?

— Впрочѣмъ що до того, щобы прискорити дѣло, то Иванъ Григоровичъ, предсѣдатель, мѣй щирый другъ....

— Т-такъ, алежь Иванъ Григоровичъ ту не одинъ; бувають и другі, — сказавъ сурово Иванъ Антоновичъ.

Чичиковъ порозумѣвъ ключку, котру закрутивъ Иванъ Антоновичъ, и сказавъ: — Другі такожь не будутъ мати кривды, я самъ служивъ, дѣло знаю...

— Идѣтъ до Ивана Григоровича, — сказавъ Иванъ Антоновичъ троха вже ласкавѣйше, — нехай ѳнъ дасть приказъ, кому слѣдує, а за нами дѣло не постоить.

Чичиковъ, вынявши зъ кишенѣ банкнотъ, положивъ его передъ Иваномъ Антоновичемъ, котрый зовсѣмъ не запримѣтивъ его и сейчасъ накрывъ книжкою. Чичиковъ хотѣвъ було показати ему „бумажку“, але Иванъ Антоновичъ головою давъ знакъ, що показувати не треба.

— Ось ѳнъ васъ запровадитъ до канцеляріи, — сказавъ Иванъ Антоновичъ, та кивнувъ головою и одинъ изъ тутъ таки присутныхъ чиновникѣвъ, котрый такъ невтомимо приносивъ жертвы Темидѣ, що ажъ оба рукавы попукали ему на лѣктяхъ и давно ѳттамъ вылазила пѣдшевка, и за тоту службу въ свѣй часъ одержавъ рангу кольежского регистратора, прислужився нашимъ приятелямъ, якъ колись Вергилій прислужився Дантови, и перепровадивъ ихъ въ канцелярію предсѣдателя, де стояли самі толькѣ широкі крѣсла, и въ нихъ, передъ столомъ за зеркаломъ (образомъ царя) и двома грубыми книгами, сидѣвъ самъ якъ сонце предсѣдатель. Въ тѣмъ мѣсти новій Вергилій почувъ таку

трѣвогу, що нѣ за що не осмѣлился переступити порѣгъ и повернувся назадъ та показавъ свою спину, вытерту якъ рогожина, съ прилиплымъ десь курячимъ перомъ. Увійшовши въ канцелярійну свѣтлицю, они побачили, що предсѣдатель бувъ не самъ: побѣчь него сидѣвъ Собакевичъ, цѣлковито заслоненый зеркаломъ. Прихѣдъ гостей выкликая окрики, урядовй крѣсла ѡтсувано съ шумомъ. Собакевичъ такожъ пѣднявся зъ крѣсла и ставъ видный зъ усѣхъ бокѣвъ съ своими довгими рукавами. Предсѣдатель принявъ Чичикова въ обѣмы и канцелярійна саля залящала поцѣлуями; спытали одинъ другого про здоровье; показалось, що у обохъ поболѣе поясница, що сейже часъ приписано наслѣдкамъ сидячого житя. Собакевичъ, бачилось, сповѣстивъ уже предсѣдателя про покупку, за чимъ той почавъ ему желати щастя; се зъ разу троха змѣшало нашего героя, особливо коли ѡнъ побачивъ, що й Собакевичъ и Манилѣвъ, оба продавцѣ, съ котрыми дѣло було улажено секретно, теперь стояли разомъ лицомъ до лица. Однакожь ѡнъ подякувавъ предсѣдателя и обернувшись туй таки до Собакевича, спытавъ: — А якъ ваше здоровье ?

— Слава Богу, не пожалуюсь, — сказавъ Собакевичъ. И справдѣ, нѣнащо було жалуватися; швидше зелѣзо могло простудитися и кашляти, нѣжь той на диво збудованный чоловѣкъ.

— Такъ то такъ, вы завсѣгды славились здоровьемъ, — сказавъ предсѣдатель, — и покѣйникъ родичъ вашъ такожъ бувъ сильный чоловѣкъ.

— Еге, на медведя самъ одинъ выступавъ, — ѡтповѣвъ Собакевичъ.

— Однакожь менѣ здаѣся, — сказавъ предсѣдатель, — що вы такожъ повалили бы медведя, коли бъ захотѣли выступити противъ него.

— Нѣ, не повалю, — ѡтповѣвъ Собакевичъ, — покѣйникъ бувъ дужшій ѡтъ мене. — И зѣтхнувши, говоривъ дальше: — Нѣ, не такй теперь люде: осьъ хоть бы й мое житье... що за житье? Якось ѡтъ такъ собѣ...

— Чимъ же ваше житье не гарне? — сказавъ предсѣдатель.

— Не гарне, не гарне! — сказавъ Собакевичъ, похитавши головою. — Саміи осудѣтъ, Иване Григоровичу: пятьдесятый рѣкъ жию, и нѣ разу слабый не бувъ: хочъ бы горло заболѣло, прыщъ або чирякъ выкинуло... Нѣ, се не на добро! коли небудь прійдеся ѡтпокутувати за тое. — Тутъ Собакевичъ весь потонувъ въ задуму.

— Оттакъ то й на! — подумали въ одну й ту саму хвилию и Чичиковъ и предсѣдатель: — отто на що загадавъ жалуватися!

— Для васъ у мене письмо є, — сказавъ Чичиковъ, вынимаючи зъ кишенѣ письмо Плюшкина.

— Отъ кого? — сказавъ предсѣдатель и розпечатавши скрикнувъ: — А, отъ Плюшкина! Що, ѡнъ ще доси дыхає на свѣтѣ? Отъ доля: адже який бувъ розумный, богатый чоловѣкъ! а теперъ...

— Собака, — сказавъ Собакевичъ, — злодюга, всѣхъ людій переморивъ голодомъ.

— Позвольте, позвольте, — сказавъ предсѣдатель, прочитавши письмо, — я готовъ бути повномѣчнымъ. Коли вы хотите затвердити контрактъ, теперъ чи опѣсля?

— Теперъ, — сказавъ Чичиковъ, — я буду навѣтъ просити васъ, коли можна, то й нынѣ; бо завтра я хотѣвъ бы выѣхати зъ мѣста: я принѣсъ и контракты и просьбу.

— Все се добре, тѣлько вже, якъ воля ваша, мы васъ не выпустимо такъ вчасно. Контракты вамъ зробляться нынѣ, але вы все таки съ нами побудьте. Ось я сейчасъ дамъ приказъ, — сказавъ ѡнъ и отворивъ дверѣ до канцелярійной кѡмнаты, цѣлкомъ наповненои урядниками, що подѡбнѣ були до трудолюбивыхъ пчѡлъ, розсыпанныхъ по медовыхъ комѡркахъ, коли тѣлько канцелярійнѣ дѣла можъ прирѡвнати до медовыхъ комѡрокъ. — Иванъ Антоновичъ тутъ?

— Тутъ! — окликнувся голосъ въ серединѣ.

— Покличте его сюды!

Уже знакомый читателямъ Иванъ Антоновичъ, дѣбанкове рыло, показався въ сали предсѣдателя и поклонився съ пошаною.

— Ось возьмѣтъ, Иване Антоновичу, всѣ тѣ контракты ихъ...

— А не забудьте, Иване Григоровичу, — подхопивъ Собакевичъ, — треба буде свѣдкѣвъ, хочъ по два зъ каждой стороны. Пѣшлѣтъ таки заразъ до прокурора: ѡнъ човѣкъ незанятый и певно сидитъ дома: за него все робить секретарь Золотуха, першій хапуга въ свѣтѣ. Инспекторъ лѣкарской управы... ѡнъ такожь човѣкъ незанятый и певно дома, коли тѣлько не поѣхавъ де небудь грати въ карты; тай ту ихъ ще чимало є, таки близькихъ: Трухачевскій, Бѣгушкинъ, — всѣ они дармо заваджають на земли.

— Такъ, такъ! — сказавъ предсѣдатель и сей же часъ пѣславъ за ними канцелиста.

— Ще я прошу васъ, — сказавъ Чичиковъ: — пѣшлѣтъ за повномочнымъ одной помѣщицѣ, съ котрою я такожь зробивъ згоду, — за сыномъ протопопа отца Кирила; ѡнъ служитъ таки у васъ.

— А якъ же! пѣшлемъ и за нимъ! — сказавъ предсѣдатель, — все буде зроблено, а урядникамъ вы жадному не давайте нѣчого: я васъ прошу о тоє. Приятелѣ мои не повинни платити. — Сказавши се, ѡнъ туй таки давъ якійсь приказъ Иванови Антоновичу, котрый то приказъ, якъ видно було, єму не сподобався. Контракты показали, бачилось, добрый впливъ на предсѣдателя, особливо коли ѡнъ побачивъ, що всѣхъ покупокъ було майже сто тысячь рублѣвъ. Кѣлька минутъ ѡнъ глядѣвъ въ очи Чичикову съ выразомъ великого вдоволеня и въ кѣнци сказавъ: — Такъ ось оно якъ! Оттакимъ то способомъ, Павле Ивановичу! такъ ось вы приобрѣли!

— Приобрѣвъ, — ѡтказавъ Чичиковъ.

— Добре дѣло! ѣй Богу, добре дѣло!

— Та я й самъ виджу, що лѣпшого дѣла не мѣгъ бы й загадати. Сякъ оно чи такъ, а всежь цѣль човѣка ще не певна, поки ѡнъ въ кѣнци не стане твердою ногою на мѣцный грунтъ, а не на яку небудь вольнодумну химеру молодости. — Тутъ ѡнъ дуже въ пору выганьбивъ за либерализмъ — и по справедливости — всѣхъ молодыхъ людѣй. Але цѣкава рѣчь, що въ словахъ єго все

була якась нетвердôсть, немовъ, бы онъ туй таки сказавъ самъ до себе: — Ехъ, небоже, тожъ то плетешъ! — Онъ навѣтъ не глянувъ на Собакевича и Манилова, бо боявся побачити що небудь на ихъ лицахъ. Але безъ потреби онъ боявся: лице Собакевича й не ворохнулося, а Маниловъ, очарований фразою, зъ вдоволення тôлько потрясавъ на знакъ признаня головою, заглубившись въ таке положенъе, въ якôмъ находится любитель музыки, коли спѣвачка перевыщила й саму скрипку и пискнула таку високу ноту, якои не втне й соловѣеве горло.

— Та чомужь бо вы не скажете Иванови Григоровичу, — заговоривъ Собакевичъ, — що таке именно вы здобули? а вы, Иване Григоровичу, чому вы не спытаете, якій здобутокъ они зробили! Аджежь що за народъ! просто, золото! Аджежь я имъ продавъ и каритника Михѣева.

— Не вже жъ, чи й каритника Михѣева? — сказавъ предсѣдатель. — Я знаю каритника Михѣева: славный майстеръ; онъ менѣ дорожку переробивъ. Тôлько позвольте, якъ же?.. Адже вы менѣ говорили, що онъ умеръ....

— Кто, Михѣевъ умеръ? — сказавъ Собакевичъ, нѣ крыхты не змѣшавшись. — Се его братъ умеръ; а онъ преживѣсенкій и ставъ здоровѣйшій, нѣжь впередъ. Сими днями таку бричку зладивъ, що и въ Москвѣ не зладятъ. Ёму бы, коли бъ по правдѣ, тôлько бы на одного царя й робити.

— Еге, Михѣевъ славный майстеръ, — сказавъ предсѣдатель, — и я навѣтъ дивуюся, якъ вы могли съ нимъ розстатися.

— Та хибя жъ то Михѣевъ одинъ! А Пробка Степанъ, тесля, Милушкинъ, муляръ, Максимъ Телятникôвъ швецъ, — аджежь всѣ пôшли, всѣхъ продавъ! — А коли предсѣдатель спытавъ, по щожь они пôшли, коли они люде потрѣбнѣи при домѣ и майстры, Собакевичъ ôтповѣвъ, махнувши рукою: — Атъ, такъ по просту, дурь до головы приступивъ: давай, говорю, продамъ, — тай продавъ одурѣвши! — За симъ онъ повѣсивъ голову, немовъ

бы то й самъ каявся того учинку, и додавъ: — Отъ човѣкъ и сивѣе, а й доси ще розуму не набрався.

— Але позволѣте, Павле Ивановичу, — сказавъ предсѣдатель, — якъ же се вы купуете мужикѣвъ безъ землѣ? хибѣ на вивѣзъ?

— На вивѣзъ.

— А, на вивѣзъ, се що иншого; а куды саме?

— Куды?... до херсоньской губерніи.

— О, тамъ земля прегарна! — сказавъ предсѣдатель и высказався съ великою похвалою о тѣмъ, якій то тамъ рослі травы.

— А землѣ досыть богато?

— Досыть, якъ разъ на стѣлько, кѣлько треба для купленыхъ мужикѣвъ.

— Рѣка чи ставъ?

— Рѣка. Впрочемъ и ставъ е. — Сказавши се, Чичиковъ поглянувъ ненарокомъ на Собакевича, и хотъ Собакевичъ бувъ недвижный, якъ и впередъ, але ему здавалося, немовъ бы то на его лиці було написано: — Ой, брешешъ ты, голубчику! ледво чи е рѣка и ставъ, тай вся земля!

Поки велися розговоры, зачали мало-по-малу збиратися свѣдки: знакомый читателямъ прокуроръ-моргунъ, инспекторъ лѣкарской управы, Трухачевскій, Бѣгушкинъ и прочій, якъ казавъ Собакевичъ, дармо заваджаючи на землі. Многій зъ нихъ були зовсѣмъ незнакомі Чичикову; недостаючи и ще й лишнихъ назбирано туй таки зъ палатскихъ урядникѣвъ. Привели такожъ не тѣлько сына протопопа отца Кирила, але й самого протопопа. Каждый свѣдокъ помѣстивъ себе съ всѣми своими гѣдностями и титулами, хто оборотнымъ письмомъ, хто кривульками, хто по просту трохи не до горы ногами, ставлячи такі буквы, якихъ навѣтъ и не видано було въ руской азбуцѣ. Знакомый Иванъ Антоновичъ упорався дуже проворно, контракты записано, понумеровано, зареестровано въ книгу и куды слѣдуе, обчисливши й пѣвъ процентъ за оповѣстку въ губерніальныхъ вѣдомостяхъ, и Чичикову пришлось заплатити дуже не богато. Навѣтъ предсѣдатель давъ приказъ изъ приписаной таксы взяти ѣтъ него тѣлько поло-

вину, а друга половина, не знати якимъ способомъ, перенесена була на рахунокъ якогось другого просячого.

— И такъ, — сказавъ председатель, коли все було скѣнчене, — остаеь теперъ тѣлько окропити покупку.

— Я готовъ, — сказавъ Чичиковъ. — Ваша рѣчь тѣлько назначити часъ. Бувъ бы грѣхъ мѣй, коли бъ для такого милого товариства, та не спорожнити двѣ-три бутильѣчки шипучого.

— Нѣ, вы не такъ порозумѣли дѣло; шипучого мы самѣ поставимо, — сказавъ председатель, — се нашъ обовязокъ, наша повиннѣсть. Вы у насъ гѣсть: мы васъ повинни угощати. Знаете що, панове! Поки тамъ сее та тее, а мы ось що зробимо: ходѣмо всѣ, кѣлько насъ ту є, до полицмайстра; ѣнъ у насъ чудо не чоловікъ: єму досыть тѣлько моргнути, проходячи коло рыбной торговли або винного склену, то мы, знаете якъ перекусимо! а при тѣй нагодѣ и въ вистецъ!

Ѡтъ такого предложеня нѣхто не мѣгъ ѣтказатися. Свѣдки вже при самѣй згадцѣ о рыбной торговли почувли апетить; въ тѣй же хвили всѣ похапали за шанки и за капелюхи и урядова година скѣнчилася. Коли проходили они черезъ канцелярію, Иванъ Антоновичъ, дѣбанкове рыло, звичайненько вклонившись, сказавъ по тихоньку до Чичикова:

— Мужикѣвъ накупили на сто тысячъ, а за трудъ дали тѣлько одну бѣлюгу.

— Алежъ бо що за мужики? — ѣтповѣвъ єму на то такожъ шепотомъ Чичиковъ: — препустый и пренѣкчемный народъ, и половины не вартує. — Иванъ Антоновичъ порозумѣвъ, що покупецъ бувъ характеру твердого и бѣльше не дасть.

— А по чому купили душѣ у Плюшкина? — шепнувъ єму на друге ухо Собакевичъ.

— А Воробця по що вы приписали? — сказавъ єму мѣсто ѣтповѣди Чичиковъ.

— Якого Воробця? — сказавъ Собакевичъ.

— Та бабу, Елисавету Воробця, ще й букву з поставили на кѣнци.

— Нѣ, нѣякого Воробця я не приписувавъ, — сказавъ Собакевичъ и одойшовъ до другихъ гостей.

Гости дошли въ концѣ юрбою до дому полицмаистра. Полицмаистеръ справдѣ бувъ чудо не чоловікъ: якъ тільки почувъ онъ, въ чѣмъ дѣло, то въ той же хвили кликнувъ квартального, проворного хлопака въ лякированныхъ ботфортахъ, и бачится, всего два слова шепнувъ ему до уха, тай додавъ тільки: „Розумѣешь?“ а вже тамъ въ другій свѣтлицы, за той часъ, поки гости грали въ вистъ, появилась на столѣ бѣлуга, осетрина, семга, икра вуджена, икра свѣжо солена, селедцѣ, севрюжки, сыры, вуджений озоры и сушена рыба: все те прислала рыба торговлиця. Оттакъ появились додатки отъ самого хозяина, выробы куховарскі: пирогъ съ головагиною, до котораго вошли хрящъ и вилицѣ 9-ти пудоваго осетра, другій пирогъ съ грудзами, праженцѣ, масляницѣ, вареники. Полицмаистеръ бувъ подекуды батько и добродѣй въ мѣстѣ. Онъ бувъ середъ горожанъ зовсѣмъ, якъ батько середъ своей родины, а до склеповъ и гостинницъ навѣдувався, якъ до своего власнаго шпихлѣра. Въ загалѣ онъ, якъ говорится, сидѣвъ на своемъ мѣстѣ и обовязокъ свой понимавъ добре. Трудно було навѣтъ розмѣркувати, чи онъ бувъ сотворенный для мѣста, чи мѣсте для него. Дѣла провадивъ онъ такъ разумно, що побиравъ доходѣвъ въ двое больше проти всѣхъ своихъ попередникѣвъ, а про то заслуживъ собѣ любовь всего мѣста. Купцѣ першій его дуже любили за то, что не гордый; и справдѣ, онъ хрестивъ у нихъ дѣтей, кумався съ ними; хочъ часами ѣ обдиравъ ихъ туленько, але все якось дуже зручно: и по плечу поплече и засмѣся и чаемъ напоить, обѣщае ѣ самъ зайти пограти въ варцабы, роспытае о всѣмъ: якъ дѣло, що ѣ куды; коли почуе, що дитинка якъ небудь заслабла, и лѣкарство нарадитъ; словомъ — на все его подавай! Поѣде ѣякромъ, дастъ порядокъ, а мѣжъ тымъ и словце промовить сему та тому: „А що, Михѣвичу! треба бы намъ съ тобою дограти коли небудь въ купки!“ — „Такъ Олексѣю Ивановичу“, — отповѣвъ той, знимаючи шапку, — „треба бы.“ — „Ну, батьку Илашу Парамоновичу, приходи до мене оглянути бѣгуна: съ твоимъ на перегонѣ

пѣде, та й свого запряжи въ тарадайку; попробуємо.“ Купецъ, котрый бувъ знатокъ коній, усмѣхався на то съ особливою, якъ кажеся, охотою, и погладжуючи бороду, говоривъ: „Попробуємо, Олексѣю Ивановичу!“ Навѣтъ всѣ слуги склепові, звичайно въ ту пору познимавши шапки, съ вдоволеньемъ поглядали одинъ на другого и немовъ бы хотѣли сказати: „Олексѣй Ивановичъ добрый чоловікъ!“ Словомъ, онъ здужавъ зробитися цѣлкомъ популярнымъ, и думка купцѣвъ була така, що Олексѣй Ивановичъ „хотя оно й возьме, та за то вже нѣякъ тебе не выдасть“.

Помѣтивши, що закуска була готова, полицмайстеръ предложивъ гостямъ докончити вистъ по снѣданю, и всѣ пѣшли до той свѣтлицѣ, ѳтки доходячіи запахъ давно зачинавъ приємно дразнити носовой змысль гостей и куды вже Собакевичъ давно заглядавъ въ дверѣ, нацѣлившиися на осетра, що лежавъ зъ боку на великомъ тарели. Гостѣ, выпивши по чарцѣ горѣвки, темно-оливкового цвѣту, якій буває тѣлько на сибирскихъ камѣнцяхъ, зъ котрыхъ vyrѣзують въ Россіи печатки, приступили зъ всѣхъ боковъ съ вилками до стола и почали, якъ говорится, проявляти кождый свою вдачу, налягаючи хто на икру, хто на семгу, хто на сыръ. Собакевичъ не звертаючи нѣякои уваги на всѣ тѣ дробницѣ, принявся за осетра и поки що тамтѣ пили, балакали и ѣли, онъ за четверть години съ окладомъ, змотрошивъ его цѣлого, такъ, що коли полицмайстеръ пригадавъ собѣ осетра и сказавъ: „А якъ вамъ, панове, покажеся ось сей плѣдъ природы?“ — и наблизився до него съ вилкою въ руцѣ вразъ съ другими, то побачивъ, що зъ плоду природы остався тѣлько одинъ хвѣстъ; а Собакевичъ скрутився такъ, немовъ то й не онъ, и наблизившиися до тарѣлки, що була отдалѣкъ ѳтъ другихъ, мыкавъ вилками въ якусь дробоньку сушену рыбку. Упоравшиися съ осетромъ, Собакевичъ сѣвъ на крѣсло и вже бѣльше не ѣвъ, не пивъ, а тѣлько жмурился и клѣпавъ очима. Полицмайстеръ, бачитися, не любивъ жалувати вина: тоастамъ не було числа. Першій тоастъ выпили, якъ читателѣ може й самѣ догадаются, за здоровье нового херсоньского дѣдича, потому за добробутокъ его мужикѣвъ и

за щасливе ихъ переселенъе, дальше за здоровлье его будучои жѣнки-красавицѣ, що выкликало приємну усмѣшку на устахъ нашего героя. Приступили до него зъ всѣхъ боковъ и почали запрошувати пѣдъ милый Бѣгъ, щобы ще хочъ на двѣ недѣлѣ остався въ городѣ.

— Нѣ, Павле Ивановичу! якъ ваша воля, але се выходитъ на таке — хату холодити: на порѣгъ, тай назадъ. Нѣ, вы прожить съ нами! Осъ мы васъ оженимо. Правда Иване Григоровичу, оженимо его?

— Оженимо, оженимо! — пѣдхопивъ предсѣдатель. — Вже хочъ якъ вы опирайтеся руками й ногами, мы таки васъ оженимо! Нѣ, батечку, — попалися тутка, то й жаль на бѣкъ! Мы жартувати не любимо.

— Що жъ? по що й упиратися руками й ногами, — сказавъ усмѣхнувшись Чичиковъ, — женитьба ще не таке дѣло, щобы ажъ тее... кобы лишъ пара.

— Буде й пара! Якъ же не буде? все буде, все, що хочете!

— А коли буде...

— Браво, остаеся! — закричали всѣ: — вивать! гурра, Павло Ивановичъ! гурра! — И всѣ потислися до него ударитись чарками. Чичиковъ ударивъ съ всѣми. — „Нѣ, нѣ, ще разъ!“ кричали тѣ, що були завзятѣйшій, и на ново вдарилися; потому пѣшли й третій разъ тыкаться; перетыкалися й третій разъ. Не по довгѣмъ часѣ всѣмъ зробилося надзвычайно весело. Предсѣдатель, котрый бувъ премилый чоловѣкъ, коли розохотився, обнимавъ кѣлька разѣвъ Чичикова, приговорюючи въ сердечнѣмъ порывѣ: „Душенько ты моя! мамунью ты моя!“ и навѣтъ щовкнувши пальцами почавъ пританцовувати докола него, приспѣвуючи звѣсну пѣсенку: „Ахъ ты сакій и такій сынъ, комаринскій мужикъ!“ Пѣсля шампаньского розкоркували венгерске, котре придало ще бѣльше духу и розвесилило товариство. Про вистъ цѣлкомъ позабули: сперечалися, кричали, говорили о всѣмъ: о политицѣ, навѣтъ о войсковости, высказували свободнѣй мысли, за котрѣ иншимъ часомъ самѣ выбили бы своихъ дѣтей. Туй таки порозвязували множество що найзапутанѣшихъ пытанъ. Чичиковъ нѣколи не чувся ще въ та-

кѣмъ веселѣмъ настрою, вважавъ себе вже справдешнымъ херсоньскимъ помѣщикомъ, говоривъ овсѣлякихъ полѣпшеняхъ: о триполевѣмъ господарствѣ, о щастію и блаженствѣ двохъ душъ, и почавъ читати Собакевичови посланіе, въ стихахъ, Вертера до Шарлотты, на котре той тѣлько очима клѣпавъ, бо пѣсля осетра почувавъ великій потягъ до сну. Чичиковъ помѣтивъ и самъ, що зачавъ вже надто розвязуватися, попросивъ повозу и сѣвъ на прокуророву тарадайку. Прокураторскій вѣзникъ, якъ показалося по дорожѣ, бувъ хлопакъ знающій дѣло, бо поводивъ кѣньми тѣлько одною рукою, а другу засунувши назадъ, пѣддержувавъ нею пана. Такимъ способомъ вже на прокуроровѣй тарадайцѣ Чичиковъ доѣхавъ до своєї гостинницѣ, де у него на язикѣ вертѣлися всѣлякі дурниці: бѣлява панночка съ румянцемъ и ямочкою на правѣмъ лиці, херсоньскій селитьбы, богацтва. Давъ навѣтъ Селифанови деякі хозяйскій приказы — зѣбрати всѣхъ свѣжо переселеныхъ мужикѣвъ, щобы особисто всѣхъ поголовно перекликати. Селифанъ мовчки слухавъ дуже довго а потому вийшовъ зъ свѣтлицѣ и сказавъ до Петрушки: „Иди розбирати пана!“ Петрушка взявся знимати зъ него чоботы и трохи не стягнувъ разомъ съ ними й самого пана на помѣсть. Але въ кѣнци чоботы були знятї, панъ розѣбрався, якъ Богъ приказавъ и пообертавшись якїйсъ часъ на постели, котра скрипѣла немилосердно, заснувъ справдешнымъ херсоньскимъ помѣщикомъ. А Петрушка мѣжъ тымъ вынѣсь на коритаръ панталѣоны и фракъ малинового цвѣту съ ясною пасмою, розпявъ его на деревляну вѣшалку, почавъ бити прутѣмъ и щѣткою и напустивъ пороху на весь коритаръ. Коли вже хотѣвъ знимати его, позирнувъ изъ ганку на долину и побачивъ Селифана, що выходивъ зѣ стайнѣ. Они стрѣнулися очима и якось такъ порозумѣли одинъ другого: панъ бачъ завалився спати — можна й зазирнути де-куды-небудъ. Сей же часъ ѣнъ занѣсь до свѣтлицѣ фракъ и панталѣоны, Петрушка зѣйшовъ въ долину и оба пѣшли разомъ, не гвѣворячи одинъ другому нѣ слова о цѣли подорожи и балагурячи дорогою зовсѣмъ о побѣчныхъ рѣчахъ. Прогулку зробили они не далеку: именно перейшли тѣлько на другій бѣкъ улицѣ, до домика стоя-

чого насупротивъ гостинницѣ, и вѣйшли въ низенькѣй, склян-
нѣй, задымленѣй дверѣ, що вели майже до пивницѣ. Тамъ
вже за деревляными столами сидѣло багато всѣлякихъ : и
голившихъ и не голившихъ борода, и въ баранячихъ ко-
жухахъ, и по просту въ сорочкахъ, а дехто и въ сукон-
нѣмъ плащи. Що робили тамъ Петрушка съ Селифаномъ,
Богъ ихъ знае; але вѣйшли они ѳтамъ за годину, по-
бравши ся за руки, хоронячи цѣлковиту мовчанку, та по-
казуючи одинъ о другого велику дбалѣсть и перестерѣга-
ючися взаимно ѳтъ всякихъ углѣвъ. Рука объ руку, не
попускаючися одинъ другого, они цѣлои чверть години
лѣзли горѣ сходами, ажъ въ кѣнци побороли всѣ трудно-
сти и вѣлѣзли. Петрушка постоявъ съ минуту передъ
своимъ низенькимъ тапчаномъ, придумуючи, якъ бы то
лячи якъ найприличнѣйше и лягъ зовсѣмъ напѣвперекъ,
такъ, що ноги єго опирали ся о помѣсть. Селифанъ лягъ
и самъ на тѣмъ самѣмъ тапчанѣ, положивши голову Пе-
трушцѣ на черево и забуваючи о тѣмъ, що єму належа-
лось бы спати зовсѣмъ не ту, а може де въ челяднѣй,
коли не въ стайни при коняхъ. Оба заснули въ тѣй самѣй
хвили, пѣднявши храпъ нечуванои силы, на котрый панъ
изъ другои свѣтлицѣ ѳтповѣдавъ тонкимъ носовымъ сви-
стомъ. Швидко за ихъ примѣромъ все успокоилося и го-
стинница оповилася глибокимъ сномъ; тѣлько въ однѣмъ
оконечку ще блищало свѣтло; тамъ живъ якѣйс, приѣ-
хавшѣй изъ Рязани поручникъ, очевидно великѣй охотникъ
до чобѣтъ, бо замовивъ ихъ вже чѣтыри пары и разъ въ
разъ примѣрювавъ пѣту пару. Кѣлька разѣвъ вже ѳнъ на-
ближався до постелѣ въ тѣй цѣли, щобы ихъ скинути и
лягати, але нѣякъ не мѣгъ: чобѣты й справдѣ були гарно
вшитѣ и довго ще пѣднимавъ ѳнъ ногу та оглядавъ справ-
но и на диво заокругленѣй запятокъ.

Г Л А В А VIII.

Покупки Чичикова стали предметомъ розговорѣвъ. По мѣстѣ пошли споры, суды и пересуды о томъ, чи корысно куповати мужикѣвъ на вывѣзъ. Декотрі споры выказували у спорячихъ цѣлковите познакомленье съ предметомъ.

— Розумѣся, — говорили декотрі, — се такъ, противъ того не ма що и говорити: землѣ въ полуденныхъ губерніяхъ справдѣ гарній и плодovitі; але якъ то буде мужикамъ Чичикова безъ воды? адже жъ рѣки нема нѣякои.

— Се бы ще байки, що воды нема, — се бы ще байки, Степане Митровичу; але переселенье, ось въ чѣмъ сукъ. Звѣсне дѣло, що таке мужикъ на новій земли, та ще заняться хлѣборобствомъ, а у него нѣчого нема — нѣ кола нѣ двора — втече, якъ два разы два, такъ наостритъ пяты, що и слѣду не найдешь.

— Нѣ, Олексѣю Ивановичу, позвольте, позвольте, я не годжуся съ тымъ, що вы кажете, що мужикъ Чичикова втече. Нашъ чоловѣкъ до всего способный и до всякого неба привыкне. Пошли его хочъ до Камчатки, та дай толькo рукавицѣ, такъ онъ руки засуче, топѣръ въ руки, тай пошовъ ставити собѣ нову хату.

— Але жъ, Иване Григоровичу, ты не звернувъ уваги на одно дѣло: ты не спытавъ ще, якій мужикъ у Чичикова? Забувъ хiba, що прецѣнь доброго чоловѣка помѣщикъ не продасть; я готовъ голову свою объ закладъ поставити, що мужикъ Чичикова або злодѣй та паниця до послѣдnoi степенѣ, або гольтай та непокрѣливецъ.

— Такъ, такъ, на се я годжуся, се правда, нѣхто не продасть добрыхъ людій, и мужики Чичикова паницѣ; але треба взяти на увагу, що ось тутъ именно и лежитъ

моральность, тутъ именно й крыється моральность: они теперь харцизаки, а переселившись на нову землю, на разъ можуть зробитися прикладными поддаными. Уже было не мало такихъ прикладовъ — прямо въ свѣтѣ, а й въ исторіи такожь....

— Нѣколи, нѣколи — говоривъ управитель скарбовыхъ фабрыкъ, — повѣрте менѣ, сего нѣколи не може бути; бо у мужиковъ Чичикова будутъ теперь два сильныя вороги. Першій врагъ, се сусѣдство губерній украинскихъ, де якъ звѣсно, свободна продажъ горѣлки. Я васъ запевняю, за двѣ недѣли они розойдутся и тогдѣ пиши пропало. Другій врагъ, се уже сама привычка до вандровного житя, котрой конечно набере мужикъ подчасъ переселеня. Потрѣбно хибѣ, чтобы они вѣчно были передъ очима у Чичикова и щобъ онъ державъ ихъ въ ѣжовыхъ рукавицахъ, переслѣдувавъ бы ихъ за каждую дурницу, та й не то, чтобы здавался на другого, а чтобы самъ таки особисто, де слѣдуетъ, давъ бы кому треба, и по зубамъ и въ потылицу.

— А по щожъ Чичикову самому тягаться съ мужиками и давати въ потылицу? онъ може найти й управителя.

— Еге, найде управителя: всѣ ошуканцы!

— Се правда! — подхопили многіе.

— Ная панъ знае лишень хочъ кѣлько небудь толку въ хозяйствѣ та ная вмѣе розпознавати людей, у него завсѣгды буде добрый управитель.

Але управляющій сказавъ, що меньше, якъ за 5000 годѣ найти доброго управителя.

Але предсѣдатель сказавъ, що можъ и за 3000 найти.

Але управляющій сказавъ: — Дежь вы его найдете? хибѣ у себе въ носѣ?

Але предсѣдатель сказавъ: — Нѣ, не въ носѣ, а въ тутешномъ таки повѣтѣ; именно Петро Петровичъ Самойловъ, ось управитель, якого потрѣбно для мужиковъ Чичикова!

Многіе сильно перенимались положеніемъ Чичикова, и трудность переселеня такого величезнаго числа мужиковъ дуже ихъ лякала; сильно почали бояться, чтобы не

зробився навѣтъ бунтъ, межи такимъ несупокѣйнымъ народомъ, якъ мужики Чичикова. На те полицмаистеръ сказавъ, що бунту нѣщо боятися, що для охороны ѳтъ бунту истнуе власть капитана-исправника, що капитанъ-исправникъ хочъ нехай и не ѣде самъ а пѳшле мѣсто себе тѳлько свою шапку, то сама тота шапка погонить мужикѳвъ ажъ до самого мѣсця назначеного имъ на селитьбу. Многѳ подавали свои рады, якъ выкоренити бунтѳвного духа, непокаячого мужикѳвъ Чичикова. Рады були всѣлякѳ: були такѳ, котрѳ вже ажъ надто заносили войсковою строгостю и жорстокостю, трохи чи не лишнѣю; були за то й такѳ, котрѳ ѳтзывалися лагѳдностю. Почтмаистеръ запримѣтивъ, що Чичиковъ взявъ на себе святой обовязокъ, що ѳнъ може зробитися середъ своихъ мужикѳвъ подекуды батькомъ, якъ ѳнъ виражався; запровадити навѣтъ благотворну просвѣту, и при тѳй нагодѣ высказався съ великою похвалою о Лянкастеровѳй школѣ взаимного объучуваня.

Такъ то розмовляли и говорили въ мѣстѣ, и многѳ, зъ чистои приязни, навѣтъ особисто удѣлили Чичикову декотрѳ зъ тыхъ радъ, приобѣщували навѣтъ конвой для безпечного переведеня мужикѳвъ на новѳ селитьбы. За рады Чичиковъ дякувавъ, говорячи, що въ разѣ потреби незалишитъ корыстуватися ними, а ѳтъ конвою рѣшучо ѳтпросився, говорячи, що его зовсѣмъ не потрѣбно, що купленѳ нимъ мужики дуже сумирного характеру, почувають самѳ добровѳльную охоту до переселеня и що бунту въ нѣякомъ разѣ межи ними не може бути.

Всѣ тѳ толки и пересуды выкликали однакожъ якъ найкорыстнѣйшѳ наслѣдки, якихъ тѳлько мѳгъ надѣятися Чичиковъ, именно, рознесли слухъ, що ѳнъ нѣ бѳльше нѣ менше, якъ миліонеръ. Обывателѣ мѣста и безъ того, якъ мы вже бачили въ першѳй главѣ, зъ душѣ полюбили Чичикова, а теперь, пѳсля такихъ слухѳвъ, полюбили его ще сердечнѣйше. Впрочѣмъ коли сказати правду, они все були народъ добрый, жили мѣжъ собою въ ладу, обходилися по приятельски и бесѣды ихъ носили на собѣ печать якоисъ особливой простодушности и лагѳдности. „Коханый дружище, Илашу Илашевичу! — Послухай, братчику, Антипаторе Захаровичу! Се вже ты перебрехавъ,

мамочко моя, Иване Григоровичу!“ До почтмайстра, котрый назывався Иванъ Андрѣевичъ, завсѣгды говорили: „Шпрехенъ зѣ дейчъ, Иванъ Андрейчъ?“ Словомъ, все було дуже фамиліярно. Многѣ були не безъ образования: предсѣдатель палаты знавъ на память „Людмилу“ Жуковского, котра тогдѣ була ще непростыглою новиною и по майстерски читавъ многѣ мѣсця, особливо: „Боръ заснулъ, долина спить“, а слово: чу выголошувавъ такъ, що й справдѣ бачилося, буцѣмъ то долина спить; для большой вѣрности онъ навѣтъ въ тѣй хвили зажмурювавъ очи. Почтмайстеръ накинувся бѣльше на филозофію и читавъ дуже пильно, навѣтъ ночами, Юнговѣ „Ночи“ и Еккартегавзена „Ключъ до Тайникѣвъ Природы“, зъ котрыхъ робивъ дуже довгѣ выписки; але що тамъ таке онъ выписувавъ, сего нѣхто не знавъ; впрочѣмъ бувъ се чоловікъ до тепный, на словахъ цвѣтистый и любивъ, якъ самѣ выражався „уснастити“ бесѣду. А уснащувавъ онъ бесѣду множествомъ рѣжныхъ частиць, якъ ось: „панцю-добродѣйцю, оттакій якій небудь, знаєте, вважаєте, можете собѣ выобразити, прикладомъ такъ сказати, подекуды“ и прочими, котрѣ сыпавъ цѣлими мѣшками; уснащувавъ онъ бесѣду такожъ досыть удачно пѣдморгуваньемъ, прижмурюваньемъ одного ока, що все додавало дуже їдкогo выразу многимъ его сатиричнымъ натякамъ. Прочѣй такожъ були люде бѣльше менше освѣченѣй: хто читавъ Карамзина, хто Московскія вѣдомости, хто навѣтъ и зовсѣмъ нѣчого не читавъ. Хто бувъ те, що называють тюрюкъ, то є, чоловікъ, котрого треба було штовшкомъ пѣднимати на що небудь; хто бувъ по просту байбакъ, що якъ говорится, весь вѣкъ не выходивъ зъ Лежухова, котрого навѣтъ надаремно було пѣднимати: не встане въ жаднѣмъ разѣ. Що до зверхного виду, звѣсно вже, всѣ они були люде благонадѣйніи, — сухотника мѣжь ними не було нѣ одного. Всѣ были люде такѣй, котрымъ жѣвки въ нѣжныхъ розмовахъ на самотѣ давали назвы: мякунчика, товстунчика, пузанчика, чорнушечки, кікі, жужу и проч. Але въ загалѣ они были нарѣдъ добрый, повный гостинности, и чоловікъ, що споживавъ съ ними хлѣбъ-сѣль або одинъ вечѣръ просидѣвъ за вистомъ, стававъ вже неначе якимъ

своякомъ, — тымъ бѣльше Чичиковъ съ своими очарову-
ющими прикметами та обходами, знаючій справдѣ велику
штуку — подобатися людямъ. Они такъ полюбили его,
що ѡнъ не бачивъ способу, якъ вырватися зъ мѣста;
тѣлько й чувъ ѡнъ зъ всѣхъ бѣковъ: „Ну, тыжники, ще
одинъ тыжникъ побудьте съ нами, Павле Ивановичу! —
словомъ, его, якъ говорится, на рукахъ носили. Але безъ
порѣвнаня цѣкавѣйше було враженъе (диво дивне, тай го-
дѣ!), яке зробивъ Чичиковъ на дамы. Щобы се якъ не-
будь пояснити, належало бы богато дечого сказати о са-
мыхъ дамахъ, о ихъ товариствѣ, описати, якъ говорится,
живыми красками ихъ душевнѣй прикметы, але для автора
се дуже трудно. Зъ одного боку зъупиняе его необме-
жене поважанъе до жѣнокъ такихъ высокихъ достойникѣвъ,
а зъ другого боку... зъ другого боку такъ таки, що трудно.

Дамы мѣста N. N. були... нѣ, нѣякимъ способомъ не
можу: выразно, почувваю несмѣлѣсть. Въ дамахъ мѣста
N. N. наибѣльше зъ всего замѣтне було те... Ажъ чудно
— анѣ рушъ не пѣднимаеся перо, такъ таки, немовъ бы
яке небудь слово въ нѣмъ лежало. Нехай вже й такъ:
о характерахъ ихъ, видно, треба залишити говорити для
того, у котрого барвы живѣйшій тай троха бѣльше ихъ
на палитрѣ; а намъ прийдеться хибѣ двѣ словѣ о поверхно-
сти та о тѣмъ, що поверхнѣйше. Дамы мѣста N. N.
були те, що называють, презентабельнѣй, и въ тѣмъ взя-
дѣ ихъ можъ було поставити прикладомъ для всѣхъ дру-
гихъ. Що до того, якъ вести себе, заховати тонъ, пѣд-
держати етикету, множество що найтоншихъ приличій а
особливо заховати моду въ самыхъ найпослѣднѣйшихъ дрѣбни-
цяхъ, то въ тѣмъ они випередили навѣтъ дамъ петербур-
скихъ и московскихъ. Убিরалися они съ великимъ смакомъ,
ѣздили по мѣстѣ въ коляскахъ, якъ приписувала послѣдна
мода, зъ заду похитувався льокай, и либерія съ золотыми
нашивками. Визитова карточка, будь она писана хочъ бы
на трѣфовѣй двѣйцѣ або на карѣвѣмъ тузѣ — була одна-
кожъ предметомъ дуже святымъ. Задля неи двѣ дамы,
великѣй приятельки и навѣтъ своячки, посварилися смер-
тельно — именно за те, що одна зъ нихъ якосъ не ѡт-
дала визиты. И вже хочъ якъ старалися потому чоловічки

и свояки зновъ поєднати ихъ, та нѣ, показалося, що все на свѣтѣ можъ зробити, а тѣлько одного не можъ: поєднати двѣ дамы, що посварилися за не ѳтданье визиты. Такъ обѣ дамы й остались въ взаимной неприхильности, пѣсля выражения мѣйскаго „свѣта“. Задля сѣдана на першихъ мѣсяхъ бывало такожъ множество дуже сильныхъ сценъ, що наводили чоловікѣвъ иногдѣ на зовсѣмъ лицарскій, великодушній понятя о заступництвѣ. Поєдынкѣвъ, розумѣся, мѣжь ними не бывало, бо всѣ они були цивильні урядники, але за то одинъ другому старалися напакостити, де було можна, що, якъ звѣстно, часомъ буває горше ѳтъ якого хочете поєдынку. Въ обычаяхъ дамы мѣста N. N. були строгі, повні благородного обуреня противъ всего зѣпсуваня и всякого згоршеня, осуждували безъ найменшой пощады всякій слабости. Коли мѣжь ними й лучилося яке небудь те, що называють друге-трете, то оно робилося потаємно, такъ, що не подавалося й найменшого виду на те, що дѣялося; охоронювалася передъ всѣмъ зверхна повага и навѣтъ чоловікѣвъ бувъ такъ приготованій, що коли й видѣвъ що небудь друге-трете або чувъ о нѣмъ, то ѳтповѣдавъ лагѣдно и розсудливо приповѣдкою: Кому що до того дѣла, що кума съ кумомъ сидѣла? Ще треба сказати, що дамы мѣста N. N. ѳтзначалися, такъ якъ и многі дамы петербургскі, надзвычайною осторожностю та приманчивостю въ словахъ и выраженияхъ. Нѣколи не говорили: я высякалась, я зѣпрѣла, я плюнула, — але говорили: я облекшила собѣ нѣсъ, я обѣйшлась при помочи хусточки. Нѣ въ якѣмъ разѣ не можъ було сказати: сеся склянка або сеся тарѣлка смердитъ. И навѣтъ не можъ було сказати нѣчого такого, щобы хочъ натякало на те, а говорили мѣсто того: сеся склянка не заховує ся порядно, або щонебудь въ такѣмъ родѣ. Щобы ще бѣльше облагороднити нашу мову, майже половину слѣвъ повикидувано зѣвсѣмъ зъ розговору, и для того дуже часто треба було запозычуватися у французской мовы; за то вже тамъ, по французски, друге дѣло: тамъ позволялися такі слова, котрі були геть-геть рѣзні ѳтъ выше згаданныхъ. И такъ ось що можъ сказати о дамахъ мѣста N. N., го-

ворячи майже поверховно. Але коли заглянути глубше, то, розумѣся, тамъ ѳткрыли бѣ вы богато дечого зовсѣмъ не такѳвского; та тѳлькожѣ то дуже небезпечно заглядати троха глубше въ дамскій серця. Значится, досыть для насъ и поверховности, — ходѣмъ дальше!

До сеи поры всѣ дамы якось-то мало говорили о Чичиковѣ, ѳтдаючи впрочѣмъ ему повну справедливѳсть за его приѣмне, сальѳнове обходженье; але ѳтъ тои поры, коли пронеслися слухи, що ѳнѣ миліѳнерѣ, дамы найшли въ нѣмъ и другі прикметы. Впрочѣмъ дамы робили се зовсѣмъ не для интересу: виною всего було слово миліѳнерѣ, не особа миліѳнера, а именно тѳлько саме слово; бо въ самѳмъ тѳлько звуцѣ сего слова, крѳмъ всякого грошевого мѣшка, мѣстится щось таке, що показує впливъ и на людій „нѣ те нѣ се“, и на людій хорошихъ, — на всѣхъ показує впливъ. Миліѳнерѣ має тую корысть, що може бачити пѳдлѳсть зовсѣмъ безкорыстну, чисту пѳдлѳсть, не основану нѣ на якихъ ѳжиданяхъ; не одинѣ дуже добре знає, що нѣчого ѳтъ него не дѳстане и навѣть не має нѣякого права дѳстати, але непермѣнно хочѣ забѣжитъ ему на зустрѣчѣ, хочѣ засмѣся, хочѣ капелюхъ здѳйме, хочѣ силомѳць запросится на той ѳбѣдѣ, на котрый знають, що запрошено миліѳнера. Гѳдѣ сказати, щобѣ й дамы мѣста N. N. наразѣ почули такій сердечный порывѣ до пѳдлости; а все таки въ многихъ сальѳонахъ почали говорити, що хочѣ Чичиковѣ не першій красавецѣ, але за то такий, якѣ слѣдує бути мужчинѣ, що будь ѳнѣ тѳлько троха товстѣйшій, уже то було бы не гарно. При тѳмъ сказано було дещо вже майже ажѣ троха образливо о тоненькѳмъ мужчинѣ — що ѳнѣ не що бѳльше, якѣ таке щось нѣбы зубочистка, а не чоловѣкѣ. Въ дамскихъ строяхъ показалося много всѣлякихъ додатѳчѳвѣ. Передѣ гостинницею зробилася сутолока, трохи чи не глѳта; повставѣ навѣть „corso“ — такѣ богато наѣхало туды повозѳвѣ. Куцѣ зачудувалися побачивши, що кѳлька штукѣ матерій, котрі понавозили зѣ ярмарку, и не могли розпродати за для цѣны, що выдалася надто високою, наразѣ вѳйшли въ моду и були розкуплені на розхватѣ. Пѳдчасѣ службѣ Бѳжѳи у ѳднои дамы побачили на долѣ-

шиномъ краю сукнѣ такой хвѣстъ, що занявъ цѣле пѣвъ церкви, такъ що присутный тамечки комисарь полиціи давъ приказъ, щобы нарѣдъ проступився отдалѣкъ, то є, ближе до крилосѣвъ, щобы якъ небудь не помялася туалета єи высокоблагородія. Навѣтъ самъ Чичиковъ не мѣгъ по части не зауважати такой надзвычайной для себе вважливости. Одного разу, повернувши до себе домѣвъ, ѡнъ найшовъ у себе на столѣ письмо. Ѡгки и хто принѣсъ его, годѣ було знати; трахтирный слуга сказавъ, що принесли-бачъ и не велѣли сказати, ѡтъ кого. Листъ зачинався дуже рѣшучо, а именно такъ: „Нѣ, я мушу до тебе писати!“ Дальше говорилося о тѣмъ, що є таємничая звязь мѣжь душами; ся правда потверджена була кѣльканайцятьма точками, що заняли майже пѣвъ стрѣчки. Дальше слѣдувало кѣлька мыслей, дуже замѣтныхъ задля своєї правдивости, такъ що вважаємо майже конечнымъ ихъ переписати: „Що наше житѣ? Долина, де поселилося горе. Що свѣтъ? Громада людѣ безъ чувства“. За тѣмъ писателька згадала, що обливає слезами письмо нѣжной матери, котра, минуло двацять и пять лѣтъ, якъ вже не жие на свѣтѣ; намовляла Чичикова йти въ пустыню и покинути на вѣки мѣсто, де люде въ душныхъ мурахъ не дышуть свѣжимъ воздухомъ; конецъ листу ѡтзывався навѣтъ рѣшучою розпукою и кѣнчився ось якими словами:

Двѣ гѣрлицѣ покажутъ
Тобѣ мѣй земный прахъ.
Воркуючи тужно скажутъ,
Що она вмерла въ слезахъ.

Въ послѣднихъ двохъ стрѣчкахъ не було розмѣру, але се впрочѣмъ байки: листъ бувъ написанный въ duskъ тодѣшнѣго часу. Нѣякого пѣдпису такожь не було: нѣ имени нѣ прѣзвища, нѣ навѣтъ мѣсяця и дня. Въ postscriptum було тѣлько добавлено, що его власне сердце повинно ѡтгадати писательку и що на балю у губернатора, що має бути завтра, буде присутный самъ оригиналь.

Се дуже его зацѣкавило. Въ анонимѣ було такъ богато заманливого и пѣдбужающою цѣкавѣсть, що ѡнъ пе-

речитавъ листъ и два й три разы и въ кѣнци сказавъ : „А все таки цѣкаво бы знати, що то за одна се написала?“ Словомъ, дѣло, якъ видно, пѣшло на серію ; довше нѣжъ годину ѡнь разъ въ разъ думавъ о тѣмъ , а въ кѣнци, розложивши руки и нахиливши голову сказавъ : „А писаньечко дуже, дуже кучеряво написане!“ Потому, розумѣся, Чичиковъ листъ зложивъ и положивъ до шка-тулки, въ сусѣдствѣ съ якимось афишомъ и билетомъ за-прошающимъ на весѣлье, що вже сѣмъ лѣтъ лежавъ на тѣмъ самѣмъ мѣсци. Троха опѣсля принесли до него й справдѣ запрошенье на балъ до губернатора — дѣло дуже звичайне въ губерніяльныхъ мѣстахъ : де губерна-торъ, тамъ и балъ, бо иначе й не було бы у дворянъ-ства приналежной любви и поважання.

Все посторонне въ тѣйже хвили Чичиковъ залишивъ и ѡтсунувъ на бѣкъ, и все було наострене на приготова-нье до балю, бо й справдѣ було чимало спонукуючихъ и заохочуючихъ причинъ. Тому то може ѡтъ самого сотво-рення свѣта не було ще повернуто тѣлько часу на вбира-нье. Цѣла година зѡйшла на однихъ обзорилахъ лица въ зеркалѣ. Прѣбовано було надати ему богато всѣля-кихъ выразѣвъ ! то поважный и статочный, то почитаю-чій безъ усмѣху : ѡтдано було до зеркала кѣлька покло-нѣвъ, въ супроводѣ неясныхъ звукѣвъ, по троха подѣбныхъ до французскихъ, хочъ по французки Чичиковъ не вмѣвъ и слова. Ѣнь навѣтъ зробивъ собѣ самому богато прие-мныхъ неспѣванокъ, подморгнувъ бровами й губами и продѣлавъ навѣтъ дещо языкомъ ; словомъ, чи жъ мало чого виробляє чоловѣкъ, оставши ся самъ, коли чувствуе притѣмъ, що красный, и до того має певнѣсть, що нѣхто не залгядае крѣзь дѣрочку ? Въ кѣнци легенько поплескавъ себе по подбородку, кажучи : „Ахъ, ты мордасю якійсь !“ и почавъ вбиратися. Дуже вдоволений настроѣй не поки-давъ его подчасъ убирания ; защѣпаючи шельки або повязуючи краватку , ѡнь ѡтшаркувавъ ногами и кланявся съ надзвычайною вмѣлостю , и хочъ нѣколи не танцювавъ, а таки теперъ не втерпѣвъ и втявъ гопака. Сей гопакъ зро-бивъ невеличку, невинну субернацію ; задрожала комода и впала зѣ стола щѣтка.

Появление его на балу зробило нечуваный розрухъ. Все, що жило, кинулося ему на зустрічь: хто съ картами въ рукахъ, хто на самій цѣкавой точцѣ розмовы, сказавши: „А низшій земскій судъ ѡтповѣдає на те...“ Але що таке ѡтповѣдає земскій судъ, се вже оповѣдаючій ѡткинувъ на бѣкъ и спѣшивъ съ привѣтомъ до нашего героя: „Павло Ивановичъ! Ахъ, Боже мѡй, Павло Ивановичъ! Любезный Павле Ивановичу! Препочтенный Павле Ивановичу! Душечко моя, Павле Ивановичу! Ось де вы, Павле Ивановичу! Огъ ѡнъ, нашъ Павло Ивановичъ! Позвольте обняти себе Павле Ивановичу! Давайте-но его сюды, ось я его поцѣлую мѡцно-мѡцно, мого дорогого Павла Ивановича!“ Чичиковъ ѡтъ разу почувъ себе въ кѡлькохъ обѡймахъ. Не встигъ ще цѣлковито высвободитися зъ обѡймъ предсѣдателя, коли вже опинився въ обѡймахъ полицмайстра; полицмайстеръ передавъ его инспекторови лѣкарской управы; инспекторъ лѣкарской управы — пропинаторови, пропинаторъ — будовничому.... Губернаторъ, котрый въ ту пору стоявъ коло дамъ и державъ въ одной руцѣ кармельковой стишки и больоньску сучку, побачивши его, кинувъ на помѡстъ и стишки и больонку, — ажъ запищала сучка. Словомъ, розширивъ нашъ герой радѡсть и веселѡсть нечувану. Не було лица, на котромъ бы не выразилось вдоволеніе або бодай ѡтблыскъ загального вдоволенія. Такъ буває на лицахъ урядникѡвъ въ ту пору, коли приѣхавшій начальникъ ревидує повѣреній ихъ зарядови мѣся: ось уже першій переполохъ проминувъ, они побачили, що богато дечого ему сподобалось и ѡнъ самъ зволивъ въ кѡнци зажартувати, то є, высказати кѡлька слѡвъ съ приемною усмѣшкою. Смѣются въ за-двое въ ѡтповѣдь на те окружающій его съ близька урядники; смѣются сердечно тѣ, котрі впрочѣмъ трохи не докладно почули высказаній слова, ба навѣтъ стоячій далеко коло дверей, при самѡмъ выходѣ якій небудь полиціантъ, що зъ роду не смѣявся за цѣлый свѡй вѣкъ и ино-що передъ тымъ грозивъ народови кулакомъ, навѣтъ и той, по незмѣнному закону ѡтбиванія, выражає на своимъ лиці якусь усмѣшку, хочъ усмѣшка тота радше похожа на те, якъ коли бъ хто небудь збирався чихнути, нюхнувши мѡцной табаки. Герой нашъ ѡтповѣдавъ всѣмъ

и кождому и чувъ въ собѣ якусь надзвычайну легкость: откланюався на право и на лѣво, по своему звычаю троха бокомъ, але зовсѣмъ свободно, такъ що очарувавъ всѣхъ. Дамы въ одной хвили обступили его блискучою гирляндю и нанесли съ собою цѣлы хмары рожнородныхъ пахощвъ: одна пахнѣла рожамы, отъ другой вѣяло весною и фялками, трета цѣла наскрѣзъ була пропахнута резедою; Чичиковъ только й поднимавъ до горы носъ и нюхавъ. Въ ихъ строяхъ смаку була бездна: муслины, атласы, шовки були такихъ блѣдыхъ модныхъ цвѣтовъ, що й назвы годѣ було для нихъ придбати; кокарды зъ лентъ и букеты зъ цвѣтовъ фуркали тамъ и сямъ по сукняхъ, въ дуже малѣвничомъ неладѣ, хочъ надъ тымъ неладомъ богато трудилася порядна голова; легкій стрѣй головы держався только на однихъ ушкахъ, и бачилось, такъ и говоривъ: „Ей же, полечу! жаль только, що не подойму съ собою й красавицю!“ Таліи були обтягнені и мали дуже выдатнй и приемнй для очей формы. Треба сказати, що въ загаль всѣ дамы мѣста N. N. були трошка повненькй собою, але шнуровалися такъ скусно и обходилися такъ приемно, що повноты нѣякъ не можна було запримѣтити. Все у нихъ було придумано и передвиджено съ надзвычайною прозорливостю: шия, плечѣ были отслонені самѣ на столько, на сколько потребно, а нѣякъ не дальше; кожа открывала свои области до той мѣры, доки почувалася зъ власного переконаня, що они способнй погубити чоловіка; все проче було припрятане съ надзвычайнымъ смакомъ: або яка небудь легонька краватка зъ ленты, лекша отъ тѣсточка знаного подъ назвою поцѣлуя, воздушно обнимавъ шию, або выпущені були зъ за плечій, зъ подъ сукнѣ, маленькй зубчастй стѣнки зъ тонкого батисту, звѣснй подъ назвою скромности. Ты скромности скрывали зъ переду и зъ заду то, що вже не могло нанести погибели чоловікови, а мѣжъ тымъ наводили на подозрѣнье, що именно тамъ и була сама погибель. Довгй рукавички натягнені були не зовсѣмъ до рукавѣвъ, але обдумано лишали голыми найпринаднѣйшй части рукъ повыше лѣктя, котрй у многихъ дыхали завидною повнотою; у иншихъ навѣтъ насукали лякеровй

рукавички, присилувані засунутися ще дальше. Словомъ ба-
чится, якъ коли бъ на всѣмъ було написано: „Нѣ, се не
губернія, се столиця, се самъ Парижъ!“ Тільки декуды
наразъ высувався якій небудь свѣтомъ невиданный чепець,
або навѣть якесь трохи, чи не павляче перо, въ супе-
речности до всякої моды настромлене, зъ власного смаку.
Але вже то безъ того годѣ; така вже вдача губерніяль-
ного мѣста: де небудь таки неперемѣнно онъ увѣрвеса.
Чичиковъ, стоячи передъ ними, думавъ: „А котра прецѣнь
писала те письмо?“ и виткнувъ було нѣсь напередъ; але
по самѣмъ носѣ шарахнувъ его цѣлый рядъ лѣктѣвъ, об-
шивокъ, рукавѣвъ, кѣнчикѣвъ лентъ, запахущихъ шемизе-
токъ и суконъ. Гальонада летѣла безъ памяти: почтмай-
строва, капитанъ-исправникъ, дама съ голубымъ перомъ,
дама съ бѣлымъ перомъ, грузинскій князь Чирхайхилид-
зевъ, урядникъ зъ Петербурга, урядникъ зъ Москвы, Фран-
цузъ Куку, Перхуновскій, Перебендовскій — все пѣдня-
лось и полетѣло....

— От-га! пѣшла писати губернія! — проговоривъ
Чичиковъ, поступившись назадъ, и скоро тѣлько дамы по-
сѣдали зновъ на свои мѣсця, онъ зачавъ зновъ розглядатися,
котра писала до него листъ, але нѣ за що въ свѣтѣ не
можъ було пѣзнати нѣ по выразѣ лица, нѣ по выразѣ
очей, котра се писала до него листъ. Всюды видно було
щось таке ледви-ледви дослѣдиме, таке невловимо нѣ-
жне!“ — ухъ, яке нѣжне!... „Нѣ, сказавъ самъ до
себе Чичиковъ, — се то женщины, се такій предметъ...“
ту онъ и рукою махнувъ: попросту — й говорити не-
ма що! Пѣди лишень, стрѣбуй оповѣсти або означити все
те, що бѣгае на ихъ лицахъ, — всѣ тѣ проблѣски, на-
тяки... а отъ такъ таки нѣчого не оповѣси! Однѣ очи ихъ,
се така безконечна держава, въ котру заѣхавъ чоловікъ —
тогдѣ й поминай, якъ звали! Вже его ѣттамъ нѣ гакомъ
нѣ нѣчимъ не вытягнешь. Ну стрѣбуй, наприкладъ, розпо-
вѣсти оденъ блескъ ихъ: вогкій, шовковый, цукровый —
Богъ ихъ знае, якого тамъ ще нема! и твердый и мягкій
и навѣть зовсѣмъ млѣючій, або, якъ деякі говорятъ съ
нѣжностью и безъ нѣжности, але ще гѣрше, нѣжъ съ нѣжно-
стю — такъ, такъ и! зачепить за серц и по всѣй ду-

ши, мовь смычкомъ поведе. Нѣ, по просту й слова не приберешъ: гальятерна половина людского роду, тай бѣльше нѣчого!“

Простѣтъ! бачится, зъ устъ нашего героя выскочило словечко пѣдхоплене на улицы. Що жъ дѣяти? таке вже въ Россіи положенъе писателя! Впрочѣмъ коли слово зъ улицѣ забрило въ книжку, то не писатель тому виненъ, виннй читателѣ, а попередъ всего читателѣ зъ высшихъ верствъ: ѡтъ нихъ першихъ не почувешъ нѣ одного порядного россійского слова, а французскими, нѣмецкими и англійскими они, коли воля, обсыплють въ такѣмъ числѣ, що й не захочешъ, и обсыплють навѣтъ зъ захованъемъ всѣхъ возможныхъ выголосѣвъ: по французски крѣзь нѣсь и диркаво, по англійски выголосятъ зовсѣмъ такъ, якъ прилично для птаха, навѣтъ физиогномію настроятъ по пташиному, и навѣтъ насмѣются надъ тымъ, хто не зъумѣе физиогноміи настр�ити по пташиному. А отже жъ тѣлько россійскимъ не надѣлятъ нѣчимъ, хѣба зъ патріотизму выбудують для себе на хуторѣ хатину въ россійскѣмъ густѣ. Осъ якй то читателѣ зъ высшихъ верствъ, а за ними й всѣ, причислючы себе до высшихъ верствъ! А мѣжъ тымъ що за претенсіи! Хотятъ конечно, щобы все було писано мовою зовсѣмъ правильною, очищеною и благородною, — хотятъ, щобы россійскій языкъ самъ собою наразъ упавъ зъ неба, опрацѣванный, якъ слѣдуе, и сѣвъ бы имъ прямо на языкъ, такъ, щобы имъ бѣльше нѣчого не треба було, якъ тѣлько порознимати роты и выставити его. Розумѣся, дивна то штука — жѣноча половина людского роду, але гѣднй — поважнй читателѣ, мушу признатися, бувають ще дивнѣйшй.

А Чичиковъ мѣжъ тымъ цѣлковито не мѣгъ доглупатися, котра то дама написала до него листъ. ѐнъ спрѣбувавъ уважнѣйше впялити очи и побачивъ, що зъ боку дамъ выражалосѣ такожъ щось таке, подаюче разомъ и надѣю и солодкй муки на сердце бѣдного смертника, такъ що ѐнъ въ кѣнци сказавъ: „Нѣ, нѣ за що не можъ згадати!“ Тѣлько жъ се нѣякъ не вменшило веселого настрѣю духа, въ котрѣмъ ѐнъ находився. ѐнъ зручно и непримушено сказавъ декотрымъ дамамъ кѣлька приємныхъ

слѡвъ, наближався до сеи та другои дробонькими, швидкими кроками, або, якъ говорятъ, дриптавъ нѡжками, якъ звичайно роблять маленькї старчики-прикрасѡтники на высокихъ каблучкахъ, котрыхъ называютъ мышачими жеребчиками, и котрї дуже зручно забѣгають коло дамъ. Накрутившись доволѣ зручными поворотами на право и на лѣво, ѡнъ тутъ же пѡдшаркнувъ нѡжкою, въ формѣ коротенького хвостика або на подобу перепинки. Дамы бѣли дуже вдоволенї и не тѡлько вышукали въ нѣмъ купу приемныхъ и любезныхъ прикметъ, але навѣтъ почали находити величнїй выразъ на лицї, щось навѣтъ марсове и воєнне, що, якъ звѣсно, дуже подобаєся жєнщинамъ. Навѣтъ зъ за него вже починали троха сваритися: запримѣтивши, що ѡнъ звичайно стававъ коло дверїй, декотрї — одна на передъ другої — спѣшили заняти крѣсло поблише дверїй, и коли однѡй пощастилося зробити се борше, то трохи що не прийшло до дуже прикрої исторїи, и не однѡй, що и собѣ бажала зробити то само, видалася така безчельнѡсть вже ажъ надто гидкою.

Чичиковъ такъ занявся розговорами съ дамами, або радше сказати, дамы такъ заняли и забаламутили его своими розговорами, пѡдсыпаючи купу що найтонших и найштучнѣйшихъ аллегорїй, котрї всѣ треба було ѡтгадувати, такъ що ѡтъ того ажъ пѡтъ выступивъ у него на чолѣ — що ѡнъ позабувъ навѣтъ сповнити обовязокъ приличности и попередъ всего привитати хозяйку. Нагадавъ собѣ о тѡмъ вже тогдѣ, коли почувъ голосъ самої губернаторшѣ, що стояла передъ нимъ вже кѡлька минутъ. Губернаторша сказала троха хитрымъ и ласкавымъ голосомъ, любезно покивуючи головою: „А, Павле Ивановичу, такъ ось якъ вы!...“ Докладно не можу повторити слѡвъ губернаторшѣ, але досыть того, що сказала она щось дуже любезне, въ тѡмъ дусѣ, въ якѡмъ выражаются дамы и кавалеры въ повѣстяхъ нашихъ сальоновыхъ писателѣвъ, що то люблять описувати сальоны и похвалитися знаньемъ высшого тону, — въ родѣ того, що „хиба жъ такъ вже запанували надъ вашимъ серцемъ, що въ нѣмъ нема бѡльше мѣсця, навѣтъ найтѣснѣйшого кутика для тыхъ, котрыхъ вы такъ безжалѡсно позабули?“ Герой нашъ въ тѡй са-

моѣ хвили обернувся до губернаторшѣ и вже готовъ бувъ выпалити їѣ ѡтповѣдь, запевно нѣчимъ не гѡршу ѡтъ тыхъ, якѣ выпалюють въ модныхъ повѣстяхъ панове Звонскій, Линскій, Лидины, Гремины и всякѣ зручнѣй войсковѣ люде, — коли въ тѡмъ наразъ, пѡдѣвши очи, наразъ зъупинився, немовъ оглушенный ударомъ.

Передъ нимъ стояла не сама губернаторша. Она держала по пѡдъ руку молоденьку, шѣснайцятилѣтну дѣвчинку, свѣженьку бѣлявку, съ тоненькими и стрѡйными чертами лица, съ остренькимъ пѡдборѡдкомъ, съ чаровито заокругленимъ оваломъ лица, яке маляръ взявъ бы за взорець для мадонны и яке лишъ рѣдкимъ злучаємъ трафляється въ Россіи, де все любить показатися въ широкомъ размѣрѣ, все, що тѡлько є: и горы, и лѣсы, и степы, и лица, и губы, и ноги, — ту саму блондинку, котру ѡнъ стрѣтивъ було на дорожѣ, їдучи ѡтъ Поздрева, коли черезъ дурноту вѡзникѡвъ чи конѣй, ихъ повозы такъ дивовижно запалися, перепутавшися упряжю, и дядько Митѣй съ дядькомъ Миняемъ взялися розпутувати дѣло. Чичиковъ такъ змѣшався, що не мѡгъ сказати й одного путнѣго слова и пробурмотѣвъ чортъ зна що таке, чого бы вже певно не сказавъ нѣ Греминъ, нѣ Лидинъ, нѣ Звонскій.

— Вы ще не знаете мои дѡньки? — сказала губернаторша: — институтка инощо выпущена.

Ѣнъ ѡтповѣвъ, що вже мавъ щастье неспѡдѣванымъ способомъ познакомитися; спрѡбувавъ ще дещо додати, але „дещо“ зовсѣмъ не вышло. Губернаторша, сказавши два три слова, въ кѡнци ѡдойшла съ дочкою въ другѣй конецъ салѣ до другихъ гостей; а Чичиковъ все ще стоявъ недвижно на ѡдномъ и тѡмъ самѡмъ мѣсци, якъ чоловікъ, котрый весело выйшовъ на улицу въ тѡй думцѣ, щобы прогулятися, съ очима готовыми придивлятися до всего, — и наразъ недвижно зъупинився, нагадавши, що щось забувъ дома, и вже тогдѣ нема нѣчого дурнѣйшого ѡтъ такого чоловіка: ѡнъ силується пригадати собѣ, що таке ѡнъ забувъ: чи хустину? але хустина въ кишени; чи грошѣ? але грошѣ такожъ въ кишени; все, бачится, при нѣмъ, а мѣжъ тымъ якѣйсъ невѣдомый духъ шепче

єму до уха, що онъ таки щось забувъ; и ось вже глядитъ онъ розсѣяно и непевно на плывучій по передъ него народъ, на лѣтаючі повозы, на ручницѣ и багнеты проходячого вѣйска, на вивѣску, и нѣчого гарного не бачить. Такъ и Чичиковъ наразъ зробився чужимъ всему тому, що въ окрузі него дѣялося. Въ ту пору зъ дамскихъ запахующихъ устъ полетѣло до него множество натякѣвъ и запитанъ, наскрѣзь проникнутыхъ нѣжностью и любезностью: „Чи вѣльно намъ, бѣднымъ жильцямъ землѣ, бути такими смѣлыми, щоби спытати васъ, о чѣмъ вы задумалися? — Де находятся тѣ щасливі мѣсця, въ котрыхъ бувають ваші замысли? — Чи можна знати имя той, котра запровадила васъ въ ту солодку долину задумчивости?“ Але онъ ѣтпověдавъ на все рѣшучою неувагою и приємній фразы мовъ у воду канули. Онъ навѣтъ до той степени показався нечемнымъ, що швидко ѣдойшовъ ѣтъ нихъ на другій бѣкъ, бажаючи доглянути, куды се пошла губернаторша съ своєю донькою. Але дамы, бачится, не хотѣли лишити єго такъ швидко въ спокою: кожда въ дусѣ рѣшилася ужити всякихъ можливыхъ способѣвъ, такъ небезпечныхъ для нашихъ сердець, и пустити въ дѣло все, що було найлѣпшого. Треба запримѣтити, що у деякихъ дамъ — я говорю у деякихъ: се не то, що у всѣхъ, — є невеличка слабѣсть: коли они зауважають у себе що небудь особливо гарне — чи чоло, чи ротъ, чи руки — то вже думаютъ, що найкрасша часть ихъ лица такъ ѣтъ першу й кинеся въ очи и всѣ ѣтъ разу заговорять въ одинъ голосъ: „А дивѣтъ, а дивѣтъ, якій у неї пречудовый греческій нѣсъ!“ або: „яке правильно, чарующе чоло!“ А у котрой гарній плечѣ, тая напередъ переко-нана, що всѣ молоді люде зовсѣмъ въ нихъ заслѣплятся и ну же почнуть повторяти въ ту пору, коли она буде проходити поузь: „Ахъ, якій у неї пречудовій плечѣ!“ а на лице, волосье, нѣсъ, губы, чоло, навѣтъ не поглянуть, а коли й поглянуть, то такъ, якъ на щось не належаче до рѣчи. Оттакъ то думаютъ деякі дамы. Кожда дама заклалася въ души бути якъ можна найчарѣвнѣйшою въ танцяхъ и показати въ цѣломъ блеску красоту того, що у неї було саме найкрасше. Почтмайстриха,

вальсуючи, такъ тужливо опустила на бѣкъ голову, що й справдѣ чути було щось надземного. Одна вже любезна дама, котра приїхала зовсѣмъ не за тымъ, щобы танцювати, для того, що у неї, якъ сама виразилася, приключилося невеличке инкомодитѣ въ видѣ мѣхурка на правій нозѣ и для того мусѣла навѣть набути на ноги плисові чобѣтки, — не вытерпѣла прецѣнь и зробила кѣлька кругѣвъ въ плисовыхъ чобѣткахъ, именно для того, щобы почтмайстриха не забрала собѣ справдѣ надто богато до головы.

Але все те таки не показало сподѣваного впливу на Чичикова. Онъ навѣть не глядѣвъ на тѣ дамскі выкрутасы, а разъ въ разъ стававъ на пальцѣ и зазиравъ поверхъ головъ, де бы могла заподѣтися блондинка; такожъ и присѣдавъ до землѣ, заглядаючи помѣжъ плечима и спинами; въ кѣнци дошукався и побачивъ еї, сидячу поручъ матери, надъ котрою велично помахувалася якась турецка чалма съ перомъ. Бачилось, немовъ то онъ хотѣвъ взяти ихъ приступомъ. Чи весняный настрої подѣлавъ на него, чи зъ заду попыхавъ его хто, досыть того, що онъ протискався рѣшучо напередъ, и не бачивъ нѣчого: пропина-торъ одержавъ ѣтъ него такого стусана, що захитався и ледви-ледви вдержався на одній нозѣ, а то бы безперечно бувъ поваливъ за собою цѣлый рядъ; почтмайстеръ такожъ ѣтступивъ и поглянувъ на него съ зачудуваньемъ, змѣшанымъ съ доволѣ тонкою иронією, але онъ и не глипнувъ очима на нихъ: онъ видѣвъ тѣлько въ дали блондинку надѣваючу довгу рукавичку и безъ сумнѣву палаючи бажаньемъ — пуститися лѣтати по паркетѣ. А вже тамъ зъ боку чотыри пары выкидували мазура: каблукы ломали пѣдлогу, а линіовый капитанъ ѣтъ штабу працювавъ и душею и тѣломъ, пѣдвертуючи такі пѣ, якихъ и въ снѣ не трафлялося нѣкому пѣдвертувати. Чичиковъ прошмыгнувъ поузь мазура майже по самыхъ каблукахъ, и просто до того мѣсця, де сидѣла губернаторша съ дочкою. Але онъ приступивъ до нихъ дуже не смѣло, не сѣменивъ такъ зручно и вдачно ногами, навѣть троха помѣшався и у всѣхъ его рухахъ показалася якась не-певнѣсть.

Не можна сказати на певно, чи справдѣ пробудилося въ нашомъ герою чувство любви; навѣть сумнѣватися можна, чи панове такого роду, то є, не те щобы товстї, але й не те, щобы тонкї. чи они й способнї до любви; але при всѣмъ тѣмъ ту було щось таке дивовижне, щось въ такѣмъ родѣ, що ѡнъ и самъ не мѡгъ собѣ выяснити; ему здавалося, якъ ѡнъ самъ опѡсля признався, що весь балъ, съ всѣмъ своимъ говоромъ и шумомъ, ставъ на кѡлька минутъ немовъ бы то десь въ дали; скрипки и трубы гримѣли десь за горами и все поволоклося туманомъ, похожимъ на недбало замалѣване поле на образѣ, и зъ того мглистого, сякъ-такъ намазаного поля, визначувалися ясно и виокѣнчено тѡлько однї тонкї черты чаруючої бѣлявки: єи овально-круглясте личенько, єи тоненькїй, тоненькїй станъ, якїй буває у институтки въ першї мѣсяцѣ по выходѣ, єи бѣла, майже простенька суконька, легенько и вдачно обхапуюча зъ всѣхъ бокѡвъ молоденькїй, стрункїй сугавцѣ, котрї визначувалися въ якихось чистыхъ линїяхъ. Бачилось, що вся она подабала на якусь забавочку, випуклясто виточену зъ слоновой кости; тѡлько она одна бѣлѣлася и виринала прозѡрчатою и свѣтлою зъ мутной и непрозѡрчатої товпы.

Видко, такъ то вже буває на свѣтѣ: видко, що й Чичиковы, на кѡлька хвилинь въ житю, стаються поетами, але слова поетъ буде вже надто. Принайменше ѡнъ почувъ себе цѣлковито чимъ то въ родѣ молодого чоловѣка, мало що не гусаромъ. Побачивши побѡчь нихъ пусте крѣсло, ѡнъ сейчасъ усѣвъ на нѣмъ. Розмова зъ разу не клиѣлася, але чимъ дальше, тымъ лѣпше йшла и Чичиковъ почавъ навѣть входити въ запаль, тѡлько що.... Ту съ превеликимъ жалемъ треба запримѣтити, що люде статочнї и занимаючі важнї посады якось крѣхѡтку потяжкї въ розговорахъ съ дамами; на те майстры панове поручники и то зовсѣмъ не выше капітаньскої ранги. Якъ они то роблять, Богъ ихъ знає: бачится, и не дуже премудрї рѣчи говорять, а панночка знай собѣ ажъ розлягаєся на крѣслѣ зо смѣху; а статскїй совѣтникъ Богъ знає що набалакає: то поведе рѣчь о тѣмъ, що Россїя дуже обширна держава, або пѡдпустить комплиментъ, котрїй, безперечно,

выдуманный не безъ дотепу, а то́лько ѡтъ него страшно пахне книжкою; а коли й скаже що небудь смѣшне, то самъ далеко бѣльше смѣся, нѣжъ та, котра его слушае. Ту се запримѣчено для того, щобъ читателѣ бачили, для чого блондинка почала позѣвати пѣдчасъ оповѣданъ нашого героя. Але герой того зовсѣмъ не запримѣтивъ, розповѣдаючи множество приемныхъ рѣчей, котры вже лучалося ему росповѣдати въ подобныхъ нагодахъ въ рѣжныхъ мѣсяцяхъ, именно: въ Симбирской губерніи у Софрона Ивановича Безпечного, де були тогдѣ дочка его Аделяйда Софронѣвна съ трема зовицями: Марією Гаврилѣвною, Олександрю Гаврилѣвною и Аделяйдою Гаврилѣвною; у Федора Федоровича Перекроева, въ Рязанской губерніи; у Фрола Васильевича Побѣдоносного, въ Пензенской губерніи, и у брата его Петра Васильевича, де були: своячка его Катерина Михайлѣвна и еи тѣточны сестры, Рожа Федорѣвна и Емилиа Федорѣвна; въ Вятской губерніи у Петра Варсонофѣевича, де була сестра его невѣстки, Пелягія Юрієвна, съ племѣнницею, Софією Ростиславною и двома вучеными сестрами, Софією Александрѣвною и Маклягурю Александрѣвною.

Всѣмъ дамамъ цѣлковито не сподобалося таке захованье Чичикова. Одна зъ нихъ нарочно пройшла поузь него, чтобы дати ему се пѣзнати, и навѣтъ зачепила блондинку досыть неосторожно грубымъ рульо свои сукнѣ, а шарфою, що порхала довкола еи плечей, запорядила такъ, що она самымъ кѣнчикомъ махнула еи по самѣмъ лицу; въ ту саму пору позадь него зъ одныхъ дамскихъ устъ пронеслася вразъ съ запахомъ фіялокъ, досыть колюча та грызка замѣточка. Але коли ѡнъ не почувъ еи, або такъ чинився, що не чувъ, то се було дуже не добре, бо дамску прихильнѣсть треба высоко цѣнити: за те ѡнъ покався, але вже опѣсля, то е, за пѣзно.

Обуренье, пѣдъ кождымъ зглядомъ справедливое, показалося на многихъ лицахъ. Хоть и якъ велика була въ товариствѣ вага Чичикова, хоть ѡнъ и миліонеръ, хоть на его лица й выражалася повага и щось марсовате та военне, але е такі рѣчи, котрыхъ дамы нѣкому не простятъ, нехай ѡнъ собѣ буде, хто буде, — и тогдѣ пиши

— пропало! Бувають злучаѣ, коли женщина, хоть и якъ слаба та безсильна характеромъ въ порѣвнаню съ мужчиною, але стаєся наразъ твердшою не тѣлько ѡтъ мужнины, але й ѡтъ всего, що де є на свѣтѣ. Невважливѡсть Чичикова, майже ненарочна, ѡтновила навѣтъ мѣжь дамами згоду, що вже була на краю погибелѣ задля захопленого крѣсла. Въ высказаныхъ нимъ злучайно якихось сухихъ и звичайныхъ словахъ нашли колючі натяки. На домѣрѣ лиха котрыйсь зъ молодыхъ людей зложивъ туй таки сатиричній стихи на танцююче товариство, безъ чого, якъ звѣсно, майже нѣколи не обходится на губерніальныхъ баляхъ. Ті стихи ту таки признано дѣломъ Чичикова. Обуренье змагалося, и дамы почали говорити о нѣмъ въ рѣжныхъ кутикахъ дуже неприхильными словами, а бѣдну институтку знѣвечили до тла и засудъ єи бувъ вже й запечатаный.

А мѣжь тымъ героєви нашому готовилася дуже немила нежданка; въ ту пору, коли блондинка позѣвала, а ѡнъ розповѣдавъ їй деякі исторійки зъ давныхъ давень и навѣтъ почавъ було згадувати про грецкого философа Діогена, показався зъ послѣдnoi свѣтлицѣ Поздrevъ. Чи то ѡнъ зъ буфету вырвався, чи зъ невеличкого зеленого салону, де йшла гра мѡцнѣйша ѡтъ звичайного виста, чи то по своѣй воли, чи вытрутили єго, досыть того, що ѡнъ появився веселый, радѡсный, ухопивши по пѡдъ руку прокурора, котрого очевидно вже тягавъ довшій часъ, бо бѣдный прокуроръ на всѣ боки покручувавъ своими густыми бровами, немовъ бы придумуючи способъ, якъ бы выкрутитися зъ тои приятельскои пѡдручнои пѡдорожѣ. Тай справдѣ, се вже годѣ було й выдержати. Поздrevъ, захлыпнувши охоты въ двохъ склянкахъ чаю, розумѣєся, на-вѣ-пѡвъ съ румомъ, брехавъ немилосерно. Побачивши єго ще зъ далека, Чичиковъ рѣшився навѣтъ на уступку, то є, покинути свое завидне мѣсце, и якъ найшвидше дати драла: нѣчо доброго не вѣщувала єму тая стрѣча. Але якъ на бѣду въ ту пору пѡдвернувся губернаторъ, проявляючи надзвычайну втѣху, що отсе найшовъ Павла Ивановича, и зъупинивъ єго, просячи, щобы бувъ судією въ єго супереччѣ съ двома дамами о тѡмъ

предметъ: чи довговѣчна жѣноча любовь, чи нѣ: а мѣжь тымъ Ноздревъ вже побачивъ его и йшовъ прямо на зустрічъ.

— Ага, херсонскій помѣщикъ, херсонскій помѣщикъ! — кричавъ онъ, наближаючись и заливаючися смѣхомъ, отъ котрого тремтіли его свѣжі, румяні якъ весняна рожа щоки. — Що? богато наторгувавъ мертвыхъ? Та то вы й не знаєте, ваше превосходительство, — горланивъ онъ дальше, обернувшись до губернатора, — онъ торгує мертвыми душами! ѣй Богу! Послухай, Чичиковъ! адже жъ ты, — я тобѣ се зъ приязни говорю — ось мы всѣ ту твои приятелѣ, ось и его превосходительство тутечки, — я бы тебе повѣсивъ, ѣй Богу, повѣсивъ!

Чичиковъ по просту не знавъ, на котрѣмъ мѣсци сидѣвъ.

— Чи повѣрите, ваше превосходительство, — говоривъ дальше Ноздревъ, — якъ сказавъ онъ до мене: „продай мертві душѣ“ — я такъ таки пукъ зо смѣху. Приѣзджу сюды, менѣ говорятъ, що накупивъ за три миліоны мужикѣвъ на вывѣзъ! та онъ торгувавъ у мене мертвыхъ. Послухай, Чичиковъ: та ты скотина, ѣй Богу, скотина! отъ и его превосходительство тутечки.... чи правда, прокуроре?

Але прокуроръ и Чичиковъ и самъ губернаторъ такъ змѣшались, що зовсѣмъ не знали, що й отповѣдати: а мѣжь тымъ Ноздревъ, и крыхты не звертаючи уваги, торочивъ зъ пѣвъ-пьяна: — Вже жъ ты братику, ты, ты.... я не пѣду отъ тебе, поки не дѣзнаюся, по що ты куповавъ мертві душѣ. Послухай, Чичиковъ, вже жъ тобѣ, присяй Богу, соромъ; у тебе, самъ то знаєшь, нема лѣпшого приятеля, якъ я. Ось и его превосходительство тутечки.... чи правда, прокуроре? Вы не повѣрите, ваше превосходительство, якъ мы одинъ до другого привязані, — то є, такъ таки, якъ бы вы сказали, ось я ту стою, а вы бы сказали: „Ноздревъ! скажи по совѣсти, хто тобѣ дорожшій, рѣдный отецъ, чи Чичиковъ?“ — то я сказавъ бы: „ѣй Богу, Чичиковъ!...“ Позволь, душе моя, я тобѣ влѣплю одинъ безе (поцѣлуй). Вже вы позвольте, ваше превосходительство, поцѣловати менѣ его. Еге, Чичиковъ, вже ты не противися, одну безешку

позволь напечатати тобѣ на твоє снѣжно бѣле лице. Ту Чичиковъ такъ ѳттрутивъ Ноздрева съ его безешкою, що той трохи не полетѣвъ на землю. Ѳтъ него всѣ ѳтступилися и не слухали его бѣльше. Але все таки его слова о покупцѣ мертвыхъ душъ высказані були на цѣле горло въ супроводѣ такого голосного смѣху, що обернули увагу навѣтъ тыхъ, котрі находилися въ найдальшихъ кутахъ свѣтлицѣ. Тая новина показала ся такою дивовижною, що всѣ пристанули съ якимось деревлянымъ, глупо запытуючимъ выразомъ. Чичиковъ помѣтивъ, що многі дамы перемигнулися мѣжь собою съ якимось злобнымъ, ѣдкимъ усмѣхомъ, и въ выразѣ деякихъ лицъ показалося щось таке двозначне, що ще дужше збѣльшило его замѣшанье. Що Ноздревъ брехунъ несосвѣтенный, се всѣ знали, и нѣкому не була дивниця почути ѳтъ него цѣлковиту нѣсенѣтницю; але грѣшный чоловікъ — тяжко навѣтъ порозумѣти, якъ уладженный той грѣшный чоловікъ: нехай собѣ й якъ буде глупа новина, але щобъ тѣлько она була новина, онъ непремѣнно розкаже еи другому грѣшному чоловікови, хотъ бы лише на те тѣлько, чтобы сказати: „Погляньте лишень, яку брехню розторочили!“ а другій грѣшный чоловікъ радо прихилить ухо, хотъ опѣсля й самъ скаже: „Але жъ бо се цѣлкомъ глупа брехня, не заслуговує на нѣяку увагу!“ и сейчасъ же потѣмъ пѣде шукати третого грѣшного чоловіка, чтобы, розповѣвши й ему, опѣсля разомъ съ нимъ скрикнути съ благороднымъ обуреньемъ: „Що за глупа брехня!“ И се небезпечно облетить все мѣсто, и всѣ грѣшні люде, кѣлько ихъ є, непремѣнно наговорятся до сыта и ѳттакъ признають, що се не заслугоє на увагу и що о тѣмъ и говорити не варто.

Сеся, очевидячки, пуста подѣя замѣтно розстроила нашего героя. Хотъ и якъ пусті слова дурака, а иногдѣ бѣвають они достаточні, чтобы змѣшати розумного чоловіка. Чичикову вчинилось якось нѣяково, недобре, зовсѣмъ такъ, якъ колибъ прекрасно вычищенымъ чоботомъ наразъ вступивъ въ болотяну, вонючу калюжу, словомъ, негарно, зовсѣмъ негарно! Онъ силувався о тѣмъ не думати, старався розѣрватися, забавитися, присѣвъ до виста, але все

пошло, якъ криве колесо: два разы переходивъ онъ въ чужу масть, и забувши, розмахнувся зъ всего розмаху и лупнувъ зъ недогаду свою власну карту. Предсѣдатель нѣякъ не мѡгъ порозумѣти, якъ Павло Ивановичъ, такъ добре, и можъ сказати, такъ на скрѡзь розумѣючій гру, мѡгъ зробити подѡбну помылку и пѡдвѣвъ навѣтъ пѡдъ обухъ его пикового короля, на которого онъ, якъ самъ вы-ражався, надѣявся, якъ на камяну гору. Розумѣся, почт-майстеръ и предсѣдатель и навѣтъ самъ полицмайстеръ, якъ се звичайно буває, пѡднимали на выгадки нашего героя, що чи не залюбився онъ и що мы знаємо, напевне, що у Павла Ивановича серденко прихрамує, зна-ємо й то, кимъ оно пѡдстрѣлене; але все те й крыхты его не втѣшало, хочъ и якъ онъ силувався всмѣхати и жар-тувати. При вечери такъ само онъ не бувъ въ силѣ розру-шатися, не бачучи на тѡє, що товариство за столомъ було приемне и що Ноздрева давно вже вывели, бо вже и самѣ дамы въ кѡнци запримѣтили, що захованье его ставало надъ мѣру скандальне. Посередъ котильона онъ сѣвъ на помѡсть и почавъ хапати за полы танцюющихъ, що було вже, якъ казали дамы, нѣ до чого не подѡбне. Вечеря була дуже весела; всѣ лица, мелькаючій передъ потрѡй-ными лѣхтарями, цвѣтами, конфектами и бутылками, яснѣли ѡтъ сердечного вдоволенья. Офицеры, дамы, фраки — все було любезне, ажъ нудне. Мужчины зрывалися зъ крѣселъ и бѣгли ѡтбирати ѡтъ слугъ стравы, щобы съ надзвычайною зручностью предложити ихъ дамамъ. Одинъ полковникъ подавъ дамѣ тарѣлку съ сосомъ на кѡнци об-наженой шпады. Мужчины статочныхъ лѣтъ, мѣжъ ко-трыми сидѣвъ Чичиковъ, голосно перечилися, закусуючи важке слово рыбою або мясомъ, обмачанымъ безпощадно въ гѡрчицю, и перечилися о тыхъ предметахъ, котрѣ на-вѣтъ завсѣгды его живо обходили, але онъ бувъ похо-жій на якогось чоловѣка змученого або розбитого дале-кою дорогою, котрому нѣчо не лѣзе на голову и котрый не має силы нѣчимъ заняться. Навѣтъ не дожидавъ онъ кѡнца вечерѣ и поѣхавъ домѡвъ далеко вчаснѣйше, якъ звичайно ѡтѣзджавъ.

Тамъ въ тѡй свѣтлицѣ, такъ знакомѡй читателямъ,

съ дверми завалеными комодою и съ вызирающими подекуды зъ кутчикѡвъ швабами, настрѡй думокъ и духа его бувъ такъ само неспокѡйный, якъ неспокѡйный були тѣ крѣсла, на котрыхъ ѡнъ сидѣвъ. Неприємно, сумно було у него на серцю; якась важка пустыня стояла тамъ.

— Щобъ васъ чортъ побравъ всѣхъ, хто выдумавъ тѣ балѣ! — говоривъ ѡнъ зъ пересердя. — Ну, чимъ ту зъ дурного розуму втѣшатися? Въ губерніи неурожай, дорожня, — а они собѣ давай балъ справляти! Ото штука: въ бабскѣ лахи пристроилися! Невидальщина, що декотра навѣшала на себе тысячу рублѣвъ! А прецѣнь же се за мужицкѣ гроши, або, що ще гѡрше, цѣною сумлѣня нашего брата. Адже жъ звѣсна рѣчь, по що берешъ хабарѣ и серцемъ покрывшися? по того, чтобы дѡстати жѣнцѣ на шаль або на всѣлякѣ роброны, мара бы ихъ взяла, якъ ихъ тамъ называютъ! А за для чего? чтобы не сказала яка небудь Швайка Сидорѡвна, що на почтмайстрисѣ краща була сукня, — тай задля неи бухъ тысячу рублѣвъ! Репетують: „балъ, балъ, веселѡсть!“ А то по просту дрантѣе балъ, не въ россійскѡмъ дусѣ, не въ россійскѡй натурѣ, чортъ знае, що такого! Дорослый, повнолѣтний якъ разъ выскочить весь въ чорнѡмъ, общипаный, обемыканный, якъ чортикъ, тай давай ногами мѣсити. Иншій навѣтъ, стоячи въ парѣ, балакае съ другимъ о важнѡмъ дѣлѣ, а ногами въ ту саму пору, якъ цапокъ, мыслѣте на право и на лѣво.... Все зъ малпованя, все зъ малпованя! Що Французъ въ сорокъ лѣтъ така сама дитина, якою бувъ и въ пятнайцять, такъ ото жъ давай и мы собѣ жъ! Нѣ, бѡгме Боже.... пѡсля кожного балю, немѡвъ бы грѣхъ якій зробивъ: и згадувати навѣтъ о нѣмъ не хочеса. Въ головѣ, по просту, нѣчого, такъ якъ по розмовѣ съ сальоновымъ чоловѣкомъ: всего ѡнъ набалакае, всего зъ легка дѡткнеся, все скаже, що понавыврывавъ зъ книжокъ; сорокато, блыскѡтливо; а въ головѣ абы хочъ що небудь зъ того вынести; и бачишь потому, що навѣтъ розмова съ простымъ купцемъ, знающимъ одно тѡлько свое дѣло, але знающимъ его добре и зъ досвѣду, лѣпша ѡтъ всего того перебрязкоту. Тай що жъ зъ него выдусишь, зъ того балю? Ну, коли бѣ, приймѣмъ,

якій небудь писатель задумавъ описувати всю ту сцену, такъ якъ она є? Ну, и въ книжцѣ, и тамъ она була бы такъ само нѣ до чого не придала, якъ и въ натурѣ. Що она таке: моральна, чи не моральна? по просту, чортъ знає, що таке! Плюнешь, и книжку геть ѳткинешь!

Такъ то неприхильно говоривъ Чичиковъ о баляхъ въ загалѣ; але здаєсь, що сюды домѣшалася ще й друга причина неприхильности. Головна досада була не на балъ, а на то, що єму самому лучилося посковзнутися, що ѳнъ нѣ зъ сего нѣ зъ того показався передъ всѣми Богъ знає, въ якѳмъ видѣ, що ставъ на якѳмось дивнѳмъ, двозначнѳмъ становищи. Розумѣся, поглянувши окомъ розсудного чоловѣка, ѳнъ видѣвъ, що все те дурниця, що дурне слово нѣчого не значить, особливо теперь, коли головне дѣло вже було зроблене якъ слѣдує. Але дивный чоловѣкъ: єго дуже гнѣвала неприхильнѳсть тыхъ самыхъ, котрыхъ ѳнъ не поважавъ и о котрыхъ говоривъ такъ рѣзке, ганьблячи ихъ пустоту и пристрасть до строѣвъ. Се тымъ дужше гнѣвило єго, що розмѣркувавши все докладно, ѳнъ бачивъ, якъ всего причиною по части бувъ ѳнъ самъ. Звѣсна рѣчь, на себе ѳнъ не розсердився, и, розумѣся, добре зробивъ. Всѣ маємо невеличку слабѳсть, крыхѳточку пощадити себе самыхъ, а натомѣсть постаємося придыбати якого небудь ближнѣго, на котрѳмъ бы можъ ѳтбити свою досаду, на примѣръ на слузѣ, на пѳдчиненѳмъ намъ уряднику, котрый въ саму пору попавъ намъ пѳдъ руку, на жѣнцѣ, або въ кѳнци на крѣслѣ, котрымъ шпурнемо чортъ знає куды, до самыхъ дверей, такъ що ѳтлетить ѳтъ него ручка и заплѣчокъ — нехай мовлявъ, и оно знає, що значить гнѣвъ. Такъ и Чичиковъ швидко найшовъ ближнѣго, котрый понѣсь на своихъ плечохъ все, що тѳлько могла навернути єму на языкъ досада. Ближній той бувъ Ноздревъ. Нѣщо й казати, що вже Чичиковъ такъ єго обробивъ зъ всѣхъ сторѳнъ и бокѳвъ, якъ хиба якій небудь бѣдняка вѳйтъ або почтаръ буває оброблюваний якимъ проѣздячимъ, бувалымъ капитанѳмъ або й генералѳмъ, котрый окрѳмъ многихъ выражень, що вже сталися клясичными, виѣе влѣпити ще богато незначныхъ, вынайденыхъ таки нимъ самымъ. Цѣле

родословне дерево Ноздрева було перебране и многі члены его родины старшихъ поколѣнь сильно потерпѣли.

Але за той часъ, поки що онъ сидѣвъ на своѣмъ твердомъ крѣслѣ, трѣвоженный думками и бессонницею, трактуючи зъ цѣлого сердца Ноздрева и всю его родину, и передъ нимъ горѣла лоева свѣчка, котрой гнѣтъ давно вже накрывся нагорѣлою чорною шапкою, що хвилѣ грозячи погаснути, и заглядала до него крѣзь ôкна слѣпа, темна нѣчь, готова посинѣти ôтъ наближающогося розсвѣту, и перекукурѣкувались въ дали пробужжені когуты, а въ сплячѣмъ твердо мѣстѣ може лишъ денебудъ плентався комѣсный плащъ, бѣдолаха, не знати, якои класы и ранги, знаючій тѣлько одну, гай-гай! ажъ надто убиту російскимъ бѣдолашнымъ народомъ дорогу. — Въ ту саму пору на другомъ кôнці мѣста лучилась подѣя, котра готова була ще збôльшити неприемнôсть положеня нашего героя. По ôтлюдныхъ улицахъ и заулкахъ дзеленькотѣвъ дуже дивный поѣздъ, котрому годѣ було й назвы прибрати. Онъ не подававъ анѣ на тарантасъ, анѣ на коляску, анѣ на бричку, а наибôльше подававъ на товстопузый, выпуклястый гарбузъ, поставленный на колеса. Шоки того гарбуза, то є, дверцѣ съ остальными слѣдами жовтои краски, зачиналися дуже лихо, бо въ лихѣмъ станѣ находились ручки и замки, на силу позвязуваній мотузками. Гарбузъ бувъ напакований перкалевыми подушками въ рôжныхъ формахъ: въ формѣ яськôвъ, заголовкôвъ и простыхъ подушокъ, напханный мѣшками съ хлѣбами, колачами, пампухами, скородумками и варянками зъ пшеничного тѣста. Пирôгъ съ мясомъ и пирôгъ съ капустою вызирали навѣтъ на верхъ. Задъ занятый бувъ особою льокайского походженя, въ куртцѣ зъ домашной малѣванки, съ неголеною бородою, по троха вже сивавою, — особою, звѣсною пôдъ именемъ хло. Скрипъ и квикъ ôтъ желѣзныхъ скобокъ и заржавѣлыхъ гвинтôвъ розбудили на другомъ кôнці мѣста вартового, котрый пôднявши свою галябарду, зъ просонку закричавъ на цѣлу гортань: „Хто йде?“ але побачивши, що нѣхто не йшовъ, а тѣлько зъ далеку чути було дзиндилиньканье, зловивъ у себе на ковнѣри якогось звѣра и наближившись до лѣхтарнѣ, ту

же сповнивъ надъ нимъ на нѣгги кару смерти. Пѣсля того, поставивши на бѣкъ галябарду, заснувъ зновъ пѣсля приписѡвъ свого лицарства.

Конѣ разъ за разомъ падали на переднѣ ноги, бо не були пѣдкованѣ, а при тѣмъ, якъ видно, выгѣднѣй мѣйскѣй брукъ мало бувъ имъ знакомѣй. Колымага зробила кѣлька поворотѡвъ зъ улицѣ въ улицу, а въ кѣнци повернула въ темнѣй переулѡкъ поузъ невеличкои парадѣальной церкви, Николы на Недотычкахъ, и станула передъ воротами дому протопопа. Зъ брички вылѣзла дѣвка съ хусткою на головѣ, въ тѣлогрѣйцѣ и гримнула обома руками въ ворота такъ сильно, що хочъ бы й якому хлопѡви (хлопця въ куртцѣ зъ малѣванки ажъ опѣсля вже стягли за ноги, бо ѡнъ спавъ мертвецкимъ сномъ). Псы загавкали, и ворота ѡтчинившися проковтнули въ кѣнци, хочъ и съ великимъ трудомъ, сей зваловатѣй дороговѣй причандалъ. Поѣздъ вѣѣхавъ въ тѣсне подвѣрье, завалене дровами, курятниками и всѣлякими хлѣвцями; зъ поѣзду вылѣзла панѣ: тая панѣ, се була помѣщица, колежска секретарша Коробочка. Она то, швидко пѣсля ѡтѣзду нашого героя, зайшла въ таку журбу, щѡбы, буває, ѡнъ не ошукавъ еи, що не спавши три ночи зъ ряду, ѡтѡжила въ кѣнци ѣхати до мѣста, не бачучи на то, що конѣ не були пѣдкованѣ, и тамъ довѣдатися на докладъ, по чѡму ходять мертвѣ душѣ, и чи не дала она одуритися, Боже сохрани, продавши ихъ може въ-за-трѡе дешевше, нѣжъ бы слѣдувало. Якѣ наслѣдки выкликавъ той приѣздъ, читатель може довѣдатися зъ одной розмовы, котра велася мѣжъ якимись двома дамами. Розмова тая... але нехай лѣпше тая розмова буде въ слѣдуючѡй главѣ.

Г Л А В А IX.

Въ ранцѣ, ранѣйше навѣтъ отъ той години, котра въ мѣстѣ N. N. назначена для визитъ, изъ дверей помаранчоваго деревяннаго дому съ мезониномъ и голубыми колюмнами, вылинула дама въ клѣтчастомъ елегантскомъ кльоку, въ супроводѣ льокая въ плащи съ кѣлькома ковнѣрами и золотымъ галѣномъ на круглѣмъ глянцованѣмъ капелюсѣ. Дама влетѣла сейже часъ надзвычайно поквапно по откинутыхъ схѣдцяхъ въ стоячу коло ганку коляску. Льокай туй таки заклипнувъ даму дверцами, закинувъ схѣдцами и вхопившись за ремень позаду коляски, крикнувъ на вѣзника: „Пашоль!“ Дама везла только що почуту новину и почувала неперебориму охоту чимъ борше высповѣдаться зъ неи. Що хвилѣ она выглядала зъ ѡкна и видѣла, на превелике горе, що все ще остаеся пѣвъ дороги. Каждый дѣмъ здавался ѣй довшимъ, нѣжъ звычайно; бѣлый, камяный дѣмъ убогихъ съ вузенькими ѡкнами тягнувся нестерпимо довго, такъ що она въ кѣнци не вытерпѣла и сказала: „Проклятый будынокъ, и кѣнца нема!“ Вѣзникъ уже два разы одержавъ приказъ: „Швидше, швидше, Андрѣйку! ты нынѣ дѣже довго ѣдешъ!“ Въ кѣнци доѣхали до цѣли. Коляска задержалася передъ деревяннымъ одноповерхнимъ домомъ темносѣрой барвы, съ бѣлыми барельефчиками надъ ѡкнами и вузенькимъ огородцемъ, за штахетами котрого стоячій тоненькй деревця побѣлѣли отъ мѣстоваго пылу, що нѣколи зъ нихъ не злазивъ. Въ ѡкнахъ мелькали вазонки съ цвѣтами, папуга колысалася въ клѣтцѣ, повѣсившись клювомъ за кѣлочко, и два песики спали на сонци. Въ томъ домѣ жила щира приятелька приѣхавшой дамы.

Авторъ дѣже и дѣже надумуеся, якъ бы то назвати ему обѣ дамы такимъ способомъ, щобы зновъ не розсердились на него, якъ сердилися давными часами. Назвати

выдуманною назвою — небезпечно. Хочь и яку назву выдумай, а вже непременно найдешь въ якомъ небудь закамарку нашої державы — добре, що така велика, — хто небудь носячий еи, и непременно розсердится на смерть, почне говорити, що авторъ нарочно приѣжджавъ секретно за тымъ, щобы вывѣдати все, що онъ таке самъ, и въ якій куртцѣ ходитъ и до якои Аграфены Ивановны навѣдуешь, и що любитъ попоѣсти. А назови по ранѣ, еще небезпечнѣйше. Теперь у насъ всѣ ранги и станы такъ роздразненіи, що все, що тѣлько е въ друкованой книжцѣ, вже здаешь имъ особистою зачѣпкою: такий уже, видно, настрой въ воздухѣ. Выстарчитъ тѣлько сказать, що е въ одномъ мѣстѣ дурный чоловікъ, — се вже й особиста зачѣпка: якъ разъ выскочитъ панокъ, на око статочный и розмѣркуе: „Адже й я такожь чоловікъ, — значится, и я такожь дурный“; словомъ, ѣтъ разу помѣтитъ, що до чого йде. Отъ тому то, щобъ уйти всего того, будемо называти даму, до котрой приѣхала друга въ гостину, такъ якъ еи называли майже одноголосно въ мѣстѣ N. N., — дамою приємною пѣдъ кождымъ зглядомъ. Сю назву она здобула правымъ способомъ, бо й справдѣ, нѣчого не пожалувала, щобы зробитися любезною до найвысшой степени. Хотъ, разумѣся, крѣзь любезнѣсть прокрадувалася — ухъ, яка шпарка острота жѣночого характеру! и хотъ часами въ кождомъ еи приємномъ словѣ стремѣла — ухъ, яка шпилька! и вже не приведи Боже, що кипѣло въ серци противъ тои, котра бы пропхалася якъ небудь и чимъ небудь въ першій рядъ. Але все те обслонене було якъ найнѣжнѣйшою сальоновостю, яка тѣлько може бути въ губерніальномъ мѣстѣ. Каждый рухъ выконувала она съ густомъ, навѣтъ любила стихи, навѣтъ иногдѣ задумчиво вмѣла перехилувати голову, и всѣ згоджувалися на те, що она справдѣ дама приємна пѣдъ кождымъ зглядомъ. А друга дама, тота, що приѣхала, не мала такой многосторонности въ характерѣ, и для того мы будемо называти еи — съ проста приємна дама.

Приѣздъ гостя розбудивъ песикѣвъ, дрѣмаючихъ на сонци: мохнату Адель, що разъ у разъ пу-

талася въ своѣй власной шерсти, и песика Попури на тоненькихъ нѣжкахъ. Гавкаячи понесли песята кѣльцами свои хвосты до передпокою, де гѣсть выпутувався вже зъ своего кѣлока и опинився въ сукни модного крою и барвы и въ довгихъ хвостахъ на шнѣ; жасмины запахнѣли по цѣлой свѣтлицѣ. Ледво тѣлько дама приемна пѣдъ кождымъ зглядомъ почула о приѣздѣ дамы съ проста приемной, ажъ уже вбѣгла до свѣтлицѣ. Дамы вхопилися за руки, поцѣлувалися и скрикнули, якъ скрикують институтки стрѣтившиися швидко пѣсля выходу зъ института, коли ще мамунцѣ не встигли выяснити имъ, що батько у одной бѣднѣйшій и низшій рангою, нѣжъ у другой. Поцѣлуй ѣтбувся голосно, такъ що песята загавкали зновъ, за що ихъ ударено хусточкою, и обѣ дамы подалися до салѣону, розумѣся, голубого, съ софою, круглымъ столомъ и навѣтъ заслѣнками обвитыми блющомъ; слѣдкомъ за ними побѣгли гаркаячи мохната Аделъ и высѣкій Попури на тоненькихъ нѣжкахъ.

— Сюда, сюда, ось въ сей кутѣчекъ! — говорила хозяйка, усаджуючи гостя въ кутѣкъ софы. — Ось такъ! ось такъ! ось вамъ и подушка! — Сказавши то, она пхнула ѣй за плечѣ подушку, на котрой вышитый бувъ заполоchio лыцаръ такимъ способомъ, якъ ихъ завсѣгды вышивають на канвѣ: нѣсъ подабавъ на сходы а губы на чотырогранну заткальницю. — Якъ же я рада, що вы... Чую, хтось надѣхавъ, та думаю собѣ: хто бы то мѣгъ такъ завчасу? Парася говорить — вицегубернаторова, а я говорю: „Ну, ось зновъ приѣхала дурна баба наприкрятися“ — и вже хотѣла сказати, що мене нема дома...

Съ проста приемна дама вже хотѣла приступити до дѣла и оповѣсти свою новину; але выкрикъ, котрый въ тѣй хвилѣ пронѣсся зъ устъ дамы приемной пѣдъ кождымъ зглядомъ, ѣтъ разу надавъ иншій напрямъ цѣлой розмовѣ.

— Якій веселенькій перкаликъ! — скрикнула дама приемна пѣдъ кождымъ зглядомъ, оглядаючи сукню съ проста приемной дамы.

— Такъ, дуже веселенькій. А все таки Параскева

Федорѣвна думає, що лѣпше було бы, якъ бы клѣточки були дробнѣйшій, и щобы не вишневі були крапинки, а голубі. Сестрѣ я прислала матерійку: те таке очарованье, якого, по просту, й выразити словами не можь. Представте собѣ: пасочки вузесенькій, вузесенькій, які тѣлько може выобразити собѣ уява людска, тло голубе и черезъ пасочокъ усе очка и лапки, очка и лапки, очка и лапки... Словомъ, пречудесно! Рѣшучо можь сказати, що нічого подѣбного ще й не бувало.

— Люба моя, се сорокато.

— Ахъ нѣ, не сорокато!

— Ахъ, сорокато!

Треба запримѣтити, що дама приемле пѣдъ кождымъ зглядомъ була по части матеріалистка, наклѣнна до суперечки и сумнѣву, и ѣткидала дуже богато въ житю.

Тутъ дама съ проста приемле обьяснила, що се зовсѣмъ не сорокато, и скрикнула: — А, поздоровляю васъ: шнурками вже не вышивають.

— Якъ то не вышивають?

— Замѣсть нихъ френзлѣ.

— Ахъ, се не гарно — френзлѣ!

— Френзлѣ все френзлѣ: пелеринка съ френзлями, на рукавахъ френзлѣ, еполетики съ френзлями, доломъ френзлѣ, всюды френзлѣ.

— Не гарно, Софіе Иванѣвно, коли все френзлѣ.

— Любесенько, Анно Григорієвно, въ найвысшѣй степени: шиєся въ два рубчики; широкій переймы, и зъ горы. Але ось, ось коли вы зачудуетеся, ось уже коли скажете, що... Ну, чудуйтеся: представте собѣ: станики пѣшли ще довшій, зъ переду вытѣтѣ, и передна кѣсточка зовсѣмъ выходитъ изъ границъ; спѣдничка вся збираєся докола, якъ се бувало въ давнину, навѣтъ зъ заду трошка пѣдкладають ваты, щобы була цѣлковита *belle-femme*.

— Ну, алежь бо се такъ таки... признаюся! — сказала дама пѣдъ кождымъ зглядомъ приемле, зробивши рухъ головою съ почутьемъ своєї гѣдности.

— Дѣйсно, се вже справдѣ... признаюся! — ѣтповѣла съ проста приемле дама.

— Вжежъ якъ вы хочете, я нѣ за що не буду се наслѣдувати.

— Я сама такожъ... їй Богу, коли подумати, до чого то иногдѣ доходить мода... нѣ до чого неподѣбно! я выпросила у сестры выкрѣйку, именно для смѣху; Маланя моя взялася шити.

— То хибажъ у васъ є выкрѣйка? — скрикнула пѣдъ кождымъ зглядомъ приемле дама, и то навѣтъ не безъ замѣтнаго сердечнаго зворушеня.

— А якъ же! сестра привезла.

— Душенько моя, дайте єи менѣ, ради всего святаго!

— Ахъ я вже дала слово Парасковєи Федорѣвнѣ! Хіба пѣсля неї.

— А хтожъ бы то носивъ пѣсля Парасковєи Федорѣвны? Се вже чудно буде зъ вашої сторони, коли вы чужихъ выше будете ставити, нѣжъ своихъ.

— Алежъ бо она менѣ такожъ тѣтка.

— Она вамъ тѣтка, ще Богъ знає яка, — по мужови... Нѣ, Софіє Иванѣвно, я ї слухати не хочу; се выйшло бы на таке, що вы такъ мене хочете обидити... видно, я вже навкучила вамъ, видно — вы хочете перервати зѣ мною всякї зносины.

Бѣдна Софія Иванѣвна цѣлковито не знала, що їй дѣяти. Она чула сама, мѣжъ якими сильными огнями себе поставила. Отъ тобѣ ї похвалилася! Она готова бы була поколотити за то иголками своѣй дурный языкъ.

— Ну, що жъ нашъ прелестникъ? — сказала мѣжъ тымъ дама приемле пѣдъ кождымъ зглядомъ.

— Ахъ, Боже мѣй! щожъ я такъ сиджу передъ вами! отто гарно! Аджежъ вы не знаете, Анно Григорієвна, съ чимъ я приѣхала до васъ? — Тутъ у дамы съ проста приемной ажъ духъ сперся, слова, мовъ яструбы готовї були пуститися вѣ здогѣнь одно за другимъ, и тѣлько треба було до такої степени бути нелюдскою, якою була щира приятелька, щобы поважитися зъупинити єи.

— Хоть якъ вы собѣ выхваляйте и величайте єго, — говорила она съ живостю, бѣльше нѣжъ звычайною,

— а я скажу прямо, ему самому въ очи скажу, що онъ негодный чоловікъ, негодный, негодный!

— Алежъ послушайте тільки, що я вамъ відкрию...

— Розпустили слухи, що онъ гарный, а онъ зовсімъ не гарный, зовсімъ не гарный, — и нѣсь у него — зовсімъ неприємный нѣсь.

— Позвольтежъ бо, позвольте тільки розповѣсти вамъ... душенько, Анно Григорієвна, позвольте розповѣсти! Аджежъ се исторія, розумѣете: исторія — „вре истоаръ,“ — говорила съ проста приємна дама съ виразомъ майже роспуки и цѣлковито благающимъ голосомъ. Не завадитъ запримѣтити, що въ розмову обохъ дамъ вмѣшувалося дуже много чужоземныхъ слівъ, а иногдѣ й цѣлковиті французскі фразы. Але хочъ и якъ перенятый авторъ глубокимъ поважаньемъ для тихъ спасительныхъ корыстей, які приносить французска мова Россіи, хочъ и якъ перенятый глубокимъ поважаньемъ для того похвальнаго обычаю нашего высшого товариства, розмовляючого нею кожду годину дня, безперечно, зъ глубокого почутя любви до рідного краю; але при всѣмъ тѣмъ онъ таки не важитья внести фразу якои б тамъ не було чужої мовы въ сесю поему. Отжежъ поведемо дальше рѣчь по своему.

— Якажъ исторія?

— Ахъ, житєє моє, Анно Григорієвно! Коли бъ вы тільки могли представити собѣ тоє положенє, въ котрѣмъ я находилася! Представте собѣ, приходить до мене сегодня протопопиха, протопопиха, отца Кирила жѣнка, и що бы вы думали? смиренничокъ нашъ, подорожный нашъ, якій, га?

— Що! Хибажъ онъ и протопописъ куры підсыпавъ?

— Ахъ, Анно Григорієвно, нехай бы ще куры підсыпавъ, се бы ще нѣчого; слухайте тільки, що розповѣла протопопиха. Приѣхала, говорить, до неї помѣщица Коробочка, перелякана и блѣда якъ смерть, и розповѣдає, и якъ розповѣдає! послушайте тільки, цѣлковитый романъ! Разъ, въ глузу півночь, коли все вже спало въ домѣ, роздаєся въ ворота стукъ, престрашенный, якій

только можь собѣ выобразити! Кричатъ: „Отворѣтъ, отворѣтъ, — а нѣ, то — ворота выломимо!...“ Якъ же вамъ се покажеся? Якійже пѣсля того прелестникъ?

— Але щожь Коробочка? хiba молода и гарна собою?

— Де тамъ, стара баба!

— Ахъ, чудеса! То ѡнъ до старои бабы взявся? Ну, гарный же пѣсля того густъ нашихъ дамъ, найшли въ кѡмъ закохатися!

— Алежь бо нѣ, Анно Григоріевна, зовсѣмъ не то, що вы думаете. Выобразѣтъ собѣ только то, що являеся узброеный ѡтъ нѡгъ до головы, якъ якій Ринальдо-Ринальдини, и кричитъ: „Продайте, — говоритъ, — всѣ душѣ, котрѣ умерли.“ Коробочка ѡтповѣдає дуже розумно, говоритъ: „Я не можу продати, бо они мертвѣ.“ — „Нѣ, — говоритъ, — они не мертвѣ, се мое — говоритъ — дѣло знати, чи они мертвѣ, чи нѣ; они не мертвѣ, не мертвѣ! — кричитъ — не мертвѣ!“ Словомъ, скандалу наробивъ страшенного: все село збѣглося, дѣти плачуть, кожде кричитъ, нѣхто нѣчого не розумѣе, — ну, по просту — орреръ, орреръ, орреръ!... Але вы собѣ представити не можете, Анно Григоріевна, якъ я перетрѣвожилася, коли почула все те. — Панѣ, голубочко, — говоритъ до мене Машка, — погляньте въ зеркало, вы блѣдѣ.“ — „Не до зеркала, — говорю, — менѣ; я мушу ѣхати розповѣсти Аннѣ Григоріевнѣ.“ Въ тѡй хвилѣ приказую запрягти коляску; вѡзникъ Андрѣйко пытає мене, куды ѣхати, а я нѣчого й говорити не можу, гляджу єму просто въ очи, якъ туманъ; ѡнъ певно подумавъ, що я зъ глузду зсунулася. Ахъ, Анно Григоріевна! Коли бъ вы только могли собѣ представити, якъ я перетрѣвожилася!

— Але се все таки дивно, — сказала дама приемна пѡдъ кождымъ зглядомъ, — що бы таке могли значити тѣ мертвѣ душѣ? Я, признаюсь, тутъ нѣ крыхты нѣчого не розумѣю. Осъ уже другій разъ я все чую про тѣ мертвѣ душѣ; а мужъ мѡй ще говоритъ, що Ноздревъ бреше: але що небудь на певно въ тѡмъ є.

— Але представте жъ бо собѣ, Анно Григоріевна,

яке було моє положенъе, коли я се почула! „И теперъ — говорить Коробочка, — я не знаю — що менѣ робити! Присилувавъ мене — говорить — підписати якесь фалшиве письмо, кинувъ пятнайцять рублѣвъ асигнаціями; я — говорить — недосвѣджена, безпомочна вдова, я нѣчого не знаю...“ Такъ ось яка пригода! Але тільки коли бъ вы могли хочъ що троха представити собѣ, якъ я вся перетрѣвожилася!

— Але тільки, воля ваша, тутъ не мертві душѣ, ту скриваєся щось инше.

— Я, признаюся, такожъ, — сказала не безъ зачудуваня съ проста приемна дама, и тутъ же почула сильне бажанье дѣзнатися, що бы таке могло тутъ скриватися. Она навѣтъ сказала звѣльна-розважливо: — А щожь, якъ вы думаете, може въ тѣмъ скриватися?

— Ну, а якъ вы думаете?

— Якъ я думаю?... Я, признаюсь, и сама не знаю, що думати.

— Але прецѣнь, я все таки хотѣла бы знати, якій вашій о тѣмъ дѣлѣ мысли?

Але съ проста приемна дама нѣчого не найшла сказати. Она вмѣла тільки трѣвожитися, але щобы здобутися на яку небудь дотепну здогадку, на те зовсѣмъ ей не ставало, и для того бѣльше нѣжь кожда друга, она почувала потребу нѣжнои приязни и порады.

— Ну, слухайте жъ, що таке тѣ мертві душѣ, — сказала дама приемна пѣдъ кождымъ зглядомъ, а дама съ проста приемна при тыхъ словахъ вся перемѣнилася въ слухъ: ушка ей вигнулися самі собою, она припѣднлася, майже не сидячи и не держачися на софѣ, и, не бачучи на то, що була собѣ подекуды й важненька, зробилася наразъ тоншою, стала подѣбна до легкого пуху, котрый ось-ось такъ и полетить у воздуху ѣтъ одного подуву.

Такъ россійскій панъ-ловець, пѣдѣзджаячи до лѣса, зъ котрого ось-ось выскочить наполоханный нагѣнкою заяць, перемѣнюєся весь съ своимъ конемъ и пѣднатымъ гарапникомъ въ одинъ застывшій мигъ, въ порохъ, до котрого ось-ось впаде искра. Весь впився ѣтъ очима

въ мутный воздухъ, и вже здогонить звѣря, вже допече его, не ѳтвязливый, хочъ нехай и якъ пѳднимаеся противъ него весь бурливый снѣговый степъ, сѣючій срѣбными звѣздами ему въ уста, въ вусы, въ очи, въ бровы, и въ боброву его шапку.

— Мертвъ душѣ.... — сказала дама пѳдъ кождымъ зглядомъ приемле.

— Що? що? — пѳдхопила дама съ проста приемле, вся трепечучи.

— Мертвъ душѣ....

— Ахъ, говорѣть же бо, для Бога!

— Се, по просту, выдумано тѳлько для прикрывки, а дѣло ось въ чѣмъ: ѳнъ хоче вкрасти губернаторову дѳнку.

Тая догадка справдѣ була зовсѣмъ неожиданна и пѳдъ кождымъ зглядомъ нечувана. Съ проста приемле дама, почувши се, такъ и окаменѣла на мѣсци, поблѣдла, поблѣдла, якъ смерть и дѳйсно перетрѣвожилася не на жартъ. — Ахъ, Боже мѳй! — скрикнула она, сплеснувши руками, — вже жъ того бы я нѣ за що не могла придумати.

— А я, признаюся, якъ тѳлько вы розняли ротъ, я вже помѣркувала, до чого оно йде; — ѳтповѣла дама пѳдъ кождымъ зглядомъ приемле.

— Але яке жъ пѳсля того, Анно Григоріевна, институтске вихованье! адже жъ ось вамъ невиннѳсть!

— И де вже невиннѳсть! Я чула, якъ она говорила такі рѣчи, що, признаюся, у мене не стане духу сказати щось подѳбного.

— Знаете, Анно Григоріевна, адже жъ се по просту роздирае сердце, коли бачишь, до чого въ кѳнци доходить неморальнѳсть.

— А мужчины ѳтъ нел розумъ тратять. А що до мене, то я, признатися вамъ, нѣчого не нахожджу въ нѣй....

— Манерна до крайнои крайности.

— Ахъ, житеъ мое, Анно Григоріевна! она статуя, и хочъ бы якій небудь выразиъ на лица.

— Ахъ, яка манерна! ахъ яка манерна! Боже, яка манерна! Хто вивчивъ еи, не знаю, але я ще не видала женщины, въ котрѳй бы було тѳлько неспокою.

— Душенько, она статуя, и блѣда якъ смерть.

— Ахъ, не говорѣтъ, Софіе Иванѣвно: румянитея безбожно.

— Ахъ що се вы, Анно Григорієвно: она крейда, чистѣсенъка крейда.

— Мила моя, я сидѣла коло неи: румянецъ загрубшки на палець, и ѳтлупуеся кусниками, якъ вапно. Мати вивчила, сама кокетка, а донька ще матусю за поясъ заткне.

— Ну, позвольте, ну, положѣтъ самѣ клятву, яку хочете, я готова хочъ сей часъ стратити мужа, дѣтей, все майно, коли у неи є хотъ одна крапелька, хотъ часточка, хотъ тѣнь якого небудь румянця.

— Ахъ, що се вы говорите, Софіе Иванѣвно! — сказала дама приємна пѳдъ кождымъ зглядомъ и плеснула руками.

— Ахъ, якѣжъ бо вы, ѳй Богу, Анно Григорієвно! я съ зачудованьемъ гляджу на васъ — сказала съ проста приємна дама и такожъ сплеснула руками.

Нехай не покаже ся читателеви дивнымъ те, що обѣ дамы були незгѳднѣй мѣжъ собою въ тѳмъ, що видѣли майже въ однѳй и тѳй самѳй хвили. И дѳйсно є на свѣтѣ богато такихъ рѣчей, котрѣ вже таку мають вдачу; коли погляне на нихъ одна дама, они покажуться цѣлковито бѣлѣй, а погляне друга — ажъ они до разу червонѣй, червонѣй, якъ калина.

— Ну, ось вамъ ще одинъ доказъ, що она блѣда, — говорила дальше съ проста приємна дама: — я тямлю, якъ теперъ, що ѳтъ сиджу поручъ Манилова и говорю до него: „Погляньте, яка она блѣда.“ Ый Богу, треба бути до такой степени безглуздыми, якъ нашѣ мужчины, щобы уноситися надъ нею. А нашъ прелестникъ.... Ахъ, якимъ ѳнъ менѣ показався гидкимъ! Вы не можете представити собѣ, Анно Григорієвно, до якои степени ѳнъ менѣ показався гидкимъ!

— А прецѣнь же найшлися декотрѣ дамы, котрѣ были нерѳвнодушнѣй до него.

— Я, Анно Григорієвно? О уже нѣколи вы не можете сказати того, нѣколи, нѣколи!

— Алежъ я не говорю о васъ, немовъ то крѣмъ васъ и нѣкого нема!

— Нѣколи, нѣколи, Анно Григорієвно! Позвольте менѣ вамъ замѣтити, що я дуже добре знаю себе; а хиба якій небудь другій дамы, котрій грають ролю недоступныхъ.

— Вы звинѣть, Софіе Иванѣвно: Вже позвольте вамъ сказати, що за много подѣбныхъ скандалѣвъ нѣколи ще не водилося. За кимъ другимъ — може, а вже за мною нѣ, се вже позвольте менѣ запримѣтити вамъ.

— Чогожъ вы обидилися? Адже тамъ були й другі дамы, були навѣть такі, що першій захопили крѣсло коло дверей, щоби сѣсти ближе коло него.

Ну, вже пѣсля такихъ слѣвъ, высказаныхъ съ проста приемною дамою, мусѣла неперемѣнно выбухнути буря; але, на чудо-пречудо, обѣ дамы наразъ притихли, и цѣлковито нѣчого не выбухло. Пѣдъ кождымъ зглядомъ приемна дама здогадалася, що выкрѣйка для модной сукнѣ ще не находится въ еи рукахъ, а съ проста приемна дама помѣтила, що она ще не успѣла вывѣдати нѣякихъ подробности що до ѣткрытя зробленого еи щирою приятельскою, и для того згода наступила дуже швидко. Впрочѣмъ обѣ дамы, годѣ сказати, щоби мали въ своѣй натурѣ потребу наносити неприемности, и въ загалѣ въ характерахъ не було нѣчого злого, а тѣлько такъ, незначно, въ розмовѣ родилося само собою маленьке бажанье кольнути одна другу; по просту одна другѣй, зъ невеличкою розкоши, при нагодѣ втыкне одно-друге живе словечко: „Ось, мовлявъ, тобѣ! на, возьми, зѣдждь! зѣдждь! Рѣжнородніи бувають потребности въ сердцахъ якъ мужчинъ, такъ и женщинъ.

— А все таки я не можу порозумѣти, — сказала съ проста приемна дама, — якъ Чичиковъ, будучи чоловікѣмъ стороньскій, мѣгъ важитися на такіи смѣлый поступокъ. Не може бути, щоби ту не було помѣчникѣвъ.

— А вы думаете, что ихъ нема?

— А хто жъ бы, думаете, мѣгъ помагати ему?

— Ну, отъ хоть бы Ноздревъ.

— Хибажъ таки Ноздревъ?

— А щожь? Адже его стане на тое. Вы знаете, онъ батька рѣдного хотѣвъ продати, або, ще лѣпше, въ карты програти.

— Ахъ, Боже мѣй, якѣ цѣкаві новини я чую отъ васъ! Я бы нѣ за що не могла подумати, щобъ и Ноздревъ бувъ замѣшанный въ тую исторію.

— А я все такъ думала.

— Коли погадаєшь, їй же Господу Богу, що то въ тѣмъ свѣтѣ не дѣся! Ну, чи можъ було надѣятися, коли тямите? Чичиковъ тѣлько що приѣхавъ до насъ до мѣста, що онъ наробить ту такой сумѣшки? Ахъ, Анно Григорієвна, коли бы вы знали, якъ я перетрѣвожилася! колибъ не ваша прихильнѣсть и приязнь.... ось уже по правдѣ на краю погибели... куды жъ! Маруся моя видитъ, що я блѣда якъ смерть: „Голубочко, панѣ, — говоритъ до мене. — вы блѣдѣ, якъ смерть.“ — „Марусе, — кажу, — менѣ не до того теперъ.“ Такъ ось яка исторія! То й Ноздревъ при тѣмъ! прошу покѣрно!

Съ проста приємной дамѣ дуже хотѣлося вивѣдати дальшій подробицѣ що до викраденя, то є, о котрій годинѣ, и такъ дальше, але за много забагла. Пѣдъ кождымъ зглядомъ приємна дама по просту звинялася, що не знає. Она не вмѣла брехати: домѣркуватися чого небудь — се друга рѣчь, але й то въ такѣмъ разѣ домѣркованье основувалося на внутрѣшнѣмъ переконаню, але коли вже почувла внутрѣшне переконанье, тогдѣ она вмѣла постояти за себе и нехай бы якій адвокатъ, славлячийся штукою переконувати другихъ, нехай бы онъ попробувавъ тутъ поборотись, тогдѣ бы онъ побачивъ, що значитъ внутрѣшне переконанье.

Що обѣ дамы въ кѣнци рѣшучо переконалися о тѣмъ, о чѣмъ зъ разу тѣлько домѣрковувалися, въ тѣмъ нема нѣчого незвычайного. Наша братія, народъ розумный, якъ мы называемо себе; поступає майже такъ само, и докажемъ тому служатъ нашѣ наукові розправы. Зъ разу ученый пѣдходитъ въ нихъ безмѣрно крутыми стежками, зачинає несмѣло, помѣрковано, зачинає дуже смирнымъ запытаньемъ: „Чи не ѣтти то? чи не зъ того ось кутика одержавъ назву той и той край?“ або: „Чи не походить сей

документъ зъ другого, пѣзнѣйшого часу?“ або : „Чи не треба то пѣдъ тымъ народомъ розумѣти ось якій народъ?“ Цитує сейчасъ тыхъ и другихъ стародавнихъ писателѣвъ и скоро тѣлько послѣдитъ хотъ бы найменшій натякъ, або скоро тѣлько выдалося ему дещо натякомъ, вже ѡнъ набирає смѣлости и певности, розмовляє за панъ братъ съ стародавними писателями, задає имъ питаня и самъ навѣтъ ѡтповѣдає за нихъ, забуваючи до крыхты о тѣмъ, що зачавъ несмѣлою догадкою ; ему вже здаєся, що ѡнъ се видить, що се ясно — и розправа кѡнчится словами : „Такъ ось-якъ се було ! такъ ось-якій народъ треба розумѣти ! такъ ось зъ якого боку треба дивитися на дѣло!“ А тогдѣ въ слухъ цѣлому свѣту зъ катедры, и новоѡткрыта правда пѡшла гуляти по свѣтѣ, набираючи собѣ прихильникѡвъ и поклонникѡвъ.

Въ ту пору, коли обѣ дамы такъ вѣдно и дотепно розсудили таку запутану рѣчь, вѡйшовъ до сальону прокуроръ, съ вѣчно нерушливымъ своимъ лицемъ, густыми бровами и моргающимъ окомъ. Дамы одна напередъ другою кинулися розповѣдати ему всѣ подѣѣ, розповѣли о покупцѣ мертвыхъ душъ, о намѣрѣ выкрасти губернаторову доньку, и збили его до крыхты зъ пантелику, такъ що, хотъ и якъ довго ѡнъ стоявъ на однѡмъ и тѣмъ самѡмъ мѣсци, клѣпавъ лѣвымъ окомъ и бивъ себе хустиною по бородѣ, змѣтаючи ѡттамъ табаку, але нѣчого не мѡгъ порозумѣти. Такъ на тѣмъ и полишили его обѣ дамы и рушили кожда въ свѡй бѡкъ бунтовати мѣсто. Се дѣло вдалося имъ доконати съ невеличкимъ окладомъ за пѡвъ години. Мѣсто цѣлковито збунтовалося ; все заклекѡло, и хочъ бы хто небудъ мѡгъ що небудъ порозумѣти. Дамы збумѣли напустити такого тумана въ очи всѣмъ, що всѣ, а особливо урядники якійсь часъ стояли мовъ зачемериченъ. Ихъ положенъе въ першѡй хвили подѡбне було до положеня школяря, котрому товаришъ, повстававши вчаснѣйше, засунули въ снѣ въ нѡсъ гусара, то є, паперову трубку повну табаки. Потягнувши зъ просоня всю табаку до себе съ цѣлымъ розмахомъ сплячого, ѡнъ прокидаєся, зрываєся на рѡвнѣ ноги, глядитъ, якъ дурень, витрѣщивши баньки на всѣ боки, и не може отямитися,

де онъ, що съ нимъ сталося, и ѳттакъ уже розпѳзнае облиті косымъ сонѳшнымъ промѳньемъ стѳны, смѳхъ товаришѳвъ, похованыхъ по кутахъ и зазираючій въ ѳкно наступаючій поранокъ съ пробужденымъ лѳсомъ, звенячимъ тысячами пташачихъ голосѳвъ и съ ярко блискуючою рѳкою, тамъ и сямъ понируючою срѳбристыми закрутинами мѳжъ тонкою тростиною, и съ берегами вскрытыми товпою голыхъ дѳтей, що скликаются до купели,—и ѳттакъ ажъ въ кѳнци почуває, що въ носѳ у него стремить гусаръ. Зовсѳмъ таке було въ першѳй хвили положеннє мѳйскихъ урядникѳвъ. Каждый стоявъ якъ баранъ и вытрѳщивъ очи. Мертвѳ душѳ, губернаторова донька и Чичиковъ збилися и змѳшались въ головахъ ихъ предивовижнымъ способомъ: и ажъ потому, коли переминувъ першѳй одуръ, они немѳвъ бы то почали розрѳжнювати ихъ поокремо и ѳтдѳлювати одно ѳтъ другого, почали домагатися вытолкованя и сердитися, бачучи, що дѳло нѳякимъ кѳнцемъ не хоче выяснюватися. Що жъ за причта, въ самѳй рѳчи, що за причта тѳ мертвѳ душѳ? льогики нѳякои нема въ мертвыхъ душахъ! якъ же купувати мертвѳ душѳ? дежъ дурень такій надѳблєся? и за якѳ дурний грошѳ буде онъ купувати ихъ? и на якѳй кѳнець, до якого дѳла можъ причѳпити тѳ мертвѳ душѳ? и по що примѳшалася сюды губернаторова донька? А коли онъ хотѳвъ выкрасти єи, то по щожъ въ тѳй цѳли купувати мертвѳ душѳ? А коли купувати мертвѳ душѳ, то по що выкрадати губернаторову доньку? чи подарувати онъ хотѳвъ ѳй тѳ мертвѳ душѳ, чи що такого? Щожъ за дурницю въ самѳй рѳчи рознесли по мѳстѳ? Щожъ се за настрѳй такій, що не встигнешъ обернутися, а ту вже й выпускають исторію, и щѳбы хочъ бувъ въ нѳй якѳ змысль... А все таки рознесли, значить, булажъ яка небудь причина! А якажъ причина въ мертвыхъ душахъ? Навѳтъ и причины нѳякои нема; се выходитъ, по просту: Андрѳны ѳдутъ, невидальщина, тарабарщина, зеленѳ обварянецѳ, такъ таки чортъ побери, тай годѳ!... Словѳмъ, почалися суды-пересуды, и цѳле мѳсто заговорило про мертвѳ душѳ и губернаторову доньку, про Чичикова и мертвѳ душѳ, про губернаторову доньку и Чичикова, и все, що жило,

порушалось. Якъ вихоръ зѣрвалося дрѣмливе, якъ бачилось, до того часу мѣсто. Повылазили зъ норъ всѣ сплюхи и лежайки, що сидѣли въ шляфрокахъ по кѣлька лѣтъ за печею и складали вину то на шевця, що зробивъ за тѣснїй чоботы, то на кравця, то на пїяка вѣзника. Всѣ тї, що перестали вже ѡтъ давна знатися съ кимъ небудь, и зналися тѣлько, якъ то кажуть, съ помѣщиками Завалишинимъ и Полежаевимъ, (знаменитїй прѣзвища, вытворенїй зъ слѡвъ полежати и завалитися, котрї дуже загально уживанї у насъ въ Россїи, такъ само, якъ зворотъ: заѣхати до Соникова и Храповицкого, означаючїй всякї мертвецкї сны, на бокахъ, горѣлицъ и въ всякихъ другихъ положеняхъ, съ прихрапами, носовыми свистами и другими принадлежностями).

Всѣ тї, котрыхъ годѣ було вывабити зъ дому навѣтъ запрошенємъ на высербанье пятьсотъ-рублевого росолу зъ дво-лѣктевыми стерлядами и всякими въ ротѣ таючими кулебяками, — и тї повилазили; словомъ, показалося, що мѣсто и многолюдне и велике и заселене, якъ слѣдує. Показався якїсь Сысой Пафнутїевичъ и Макдональдъ Карловичъ, о котрыхъ и не чути було нѣколи; въ сальонахъ застирчавъ якїсь довгїй-довгїй бельбасъ съ прострѣленною рукою, такого високого росту, якого навѣтъ и не видавъ нѣхто. На улицяхъ показалися крытї дорожки, нечуванї ляндары, тарадайки, колесосвистки — и заварилася каша. Въ иншїй часъ и при иншихъ обставинахъ подѡбнї слухи може й не звернули бы на себе нѣчися уваги; але мѣсто Н. Н. вже ѡтъ давна не одержувало зовсѣмъ нѣякихъ новинъ. Навѣтъ не трафлялося въ протягу трехъ мѣсяцѣвъ нѣчого такого, що въ столицяхъ называютъ комеражами, щѡ, якъ звѣсно, для мѣста значитъ якъ разъ тѣлько, якъ достарченье на часъ запасѡвъ живности.

Въ мѣйскѡй балагурни показалися ѡтъ разу двѣ цѣлковито собѣ противнї думки, и вытворилися наразъ двѣ цѣлковито собѣ противнї партїи: мужеска и жѣноча. Мужеска партїя, звернула передовсѣмъ увагу на мертвї душѣ. Жѣноча же занялася выключно выкраденємъ губернаторовой доньки. Въ тѡй партїи — треба запримѣтити въ честь дамъ — було безъ порѡвнаня бѡльше порядку

и оглядности. Таке вже, видно, ихъ назначенье, бути добрыми хозяйками и зарядницами. Все у нихъ швидко набрало живои, означенои формы, стало въ яснѣмъ и выразнѣмъ свѣтлѣ, прояснилось, очистилось, однимъ словомъ, вийшла цѣлковита картинка. Показалось, що Чичиковъ давно вже бувъ закоханий, и видалися они въ саду, при свѣтлѣ мѣсяця; що губернаторъ навѣтъ ѡтдавъ бы за него доньку, бо Чичиковъ богатый, якъ жидъ, коли бы на завадѣ не стояла его жѣнка, котру ѡнъ покинувъ (ѡтки они дѡзналися, що у Чичикова була жѣнка, сего нѣхто не може знати), и що жѣнка, котра мучится безнадѣжною любовою, написала листъ до губернатора дуже трогающій, и що Чичиковъ видачи, що отецъ и мати нѣколи на те не пристануть, наважився на выкраденье. Въ другихъ домахъ оповѣдали се троха инакше: що у Чичикова зовсѣмъ нема нѣякои жѣнки, але що ѡнъ, якъ мужикъ хитрый и дѣйствующій на певняка, задумавъ, бажаючи одержати руку доньки, почати дѣло ѡтъ матери, и мавъ съ нею таємничу сердечну звязь: и що ѡттакъ зробивъ предложенье о руку доньки, але мати, налякавшись, щобы не поповнився проступокъ, противный религiи, и почуваячи въ души грызоту совѣсти, ѡтмовила на ѡтрѣзь, и що ось для чого Чичиковъ поважився выкрасти доньку. До всего того прилучувалися ще многі объясненя и поправки, въ мѣру того, якъ слухи доходили въ кѡнци въ самый найглухѣйшій закамарки. А въ Россiи товариства низшiй дуже люблять поговорити о сплетняхъ, якi бувають въ высшихъ товариствахъ, и для того зачали о всѣмъ тѣмъ говорити и въ такихъ домикахъ, де навѣтъ на очи не видали и не знали Чичикова, поплелися додатки и ще дальшiй поясненя. Предметъ стававъ що хвилѣ цѣкавѣйшiй, набиравъ съ каждымъ днемъ бѡльше завершеного виду, и въ кѡнци, такъ якъ е, въ цѣлѡмъ законченю, доведеный бувъ до власного слуху губернаторшѣ. Губернаторша, якъ мати родины и найперша въ мѣстѣ дама, що навѣтъ не пѡдозрѣвала нѣчого подѡбного, була цѣлковито оскорблена подѡбными исторiями и впала въ гнѣвъ пѡдъ каждымъ зглядомъ справедливый. Бѣдна блондинка вытерпѣла таке неприємне tête-à-tête, яке тѡлько лучалось коли небудь вытерпѣти

шѣснайцятилѣтнѣй дѣвчинѣ. Полялися цѣли потоки запытанъ, допытѣвъ, выговорѣвъ, пригрозъ, доганъ, наукъ, такъ що дѣвчина выбухла плачемъ, рыдала и не могла порозумѣти й одного слова; швейцарови дали якъ найострѣйшій приказъ не принимати въ жаденъ часть и нѣ-якимъ свѣтомъ Чичикова.

Зробивши свою роботу зглядомъ губернаторшѣ, дамы насѣли було на мужеску партію, пробуючи наклонити ихъ на свою сторону и твердячи, що мертві душѣ — выдумка и пѣдсунена тѣлько на те, чтобы ѣтвернути всяке пѣдозрѣнне и тымъ безпечнѣйше доконати выкраденя. Многі навѣтъ зъ мужчинъ дали намовитися и пристали до женської партіи, не зважаючи на то, що сталися предметомъ сильныхъ доганъ зо стороны своихъ таки товаришѣвъ, котрі прозывали ихъ бабами и спѣдницами, прѣзвищами, якъ звѣсно, дуже обидными для мужчинъ.

Але хочъ и якъ упиралися и противилися мужчины, а въ ихъ партіи зовсѣмъ не було такого порядку, якъ въ жѣночѣй. Все у нихъ було якесь сыре, необтесане, неладне, негоже, нестрѣйне, нехороше; въ головѣ путаниця, сутолока, похитливѣсть, неогряднѣсть въ мысляхъ — однимъ словомъ, такъ и визначалася у всѣму пуста природа, груба, ваговиста, неспособна нѣ до домарства, нѣ до середныхъ переконанъ, маловѣрна, лѣнива, повна ненастанныхъ сумнѣвѣвъ и вѣчнои боязни. Они говорили, що все те дурниця, що выкраденне губернаторовои доньки радше дѣло гусарске, нѣжъ горожаньске, що Чичиковъ того не зробить, що бабы брешуть, що баба — мѣшокъ: що въ него положишь, те й несе; що головный предметъ, на котрый треба обернути увагу, се мертві душѣ, котрі впрочѣмъ чортъ его й знае, що значитъ, але въ нихъ прѣцѣнъ же мѣстится щось дуже скверне и нехороше. Чому мужчинамъ здавалося, що въ нихъ мѣстилося щось скверне и нехороше, въ тѣй хвили дѣзнаемся. До губерніи назначеный бувъ новый генераль - губернаторъ — злучай, приводячій, якъ звѣсно, урядникѣвъ въ станъ трѣвоги: роспѣчнутыя перебѣрки, доганы, припѣканя, и всякій урядові пѣдмастки, котрыми утѣоще начальникъ своихъ пѣдчиненныхъ.

— Ну, що — думали урядники — коли онъ тѣлько по просту довѣдаєся, що въ ихъ мѣстѣ ось, мовлявъ, якій глупій поголоски, адже за то одно може онъ розбѣситись на смерть.

Инспекторъ лѣкарской управы въ одну хвилию поблѣдъ: єму представилося Богъ знає що: чи не розумѣются пѣдъ словомъ мертвій душѣ тѣ недужі, що померли въ значнѣмъ числѣ въ шпиталяхъ и въ другихъ мѣсцяхъ ѣтъ заразливой горячки, противъ котрой не предпринято було належитыхъ средствъ, и що Чичиковъ чи не є онъ пѣдосланный урядникъ зъ канцеляріи генералъ-губернатора для переведенія тайного слѣдства? Онъ розказавъ о тѣмъ предсѣдателеви. Предсѣдатель ѣтповѣвъ, що се пуста байка, и ѣттакъ заразъ и самъ поблѣдъ, задавши собѣ пытанье: а що, якъ душѣ, куплені Чичиковымъ, и справдѣ мертвій, а онъ допускає на нихъ заключити контрактъ, та ще й самъ гравъ ролю повномѣчного Плюшкина, и нехай се дѣйде до вѣдома генералъ-губернатора, то що тогдѣ? Онъ о тѣмъ бѣльше нѣчого, якъ тѣлько сказавъ тому и другому, и чомусь поблѣдли той и другій: страхъ заразливѣйшій ѣтъ чумы и переходить въ однѣй хвили. Всѣ наразъ ѣтшукали въ собѣ такі грѣхи, якихъ навѣтъ не було. Слово мертвій душѣ такъ звучало неозначено, що почали пѣдозрѣвати навѣтъ, чи нема въ тѣмъ якого натяку на скоропостыжно похоронені тѣла въ наслѣдокъ двохъ подѣй, що не такъ давно лучилися. Перша подѣя була съ якимись сольвычегодскими купцями, що приѣхали були до мѣста на ярмарокъ и задали пѣсля торгу гостину приятелямъ своимъ устьсысольскимъ купцямъ — гостину на россійску стопу, съ нѣмецкими выгадками: аршадами, пуншами, балъзамами и проч. Гостина, якъ звичайно, закѣнчилася бійкою. Сольвычегодскій молодцѣ потурбували на смерть устьсысольскихъ, хотъ и ѣтъ нихъ одержали порядну прочуханку въ боки, пѣдъ жолудокъ и въ пѣдреберники, свѣдчачі о надзвычайнѣй величинѣ кулакѣвъ, котрыми обдаровані були ѣтъ Бога покѣйники. У одного зъ побѣдителѣвъ бувъ навѣтъ гладко „счехолений“ нѣсъ, якъ выражались борцѣ, то є, весь розмолоченый, такъ що не оставалося єго на лиці и на пѣвъ пальця. До про-

вини своєї купці самі призналися, толкуючися, що трошка пожартували. Ходили слухи, немов би то при своїмъ признанню они приложили по чотыри государственні (банкноты на 1000 рублѣвъ) кождый; впрочѣмъ дѣло дуже темне; зъ переведеного слѣдства и допытѣвъ показалося, що устьсыольскій хлопята померли ѳтъ загару, и тому то такъ и похоронили ихъ, якъ загорѣлыхъ. — Другій злучай, недавно приключившійся, бувъ ось який. Казенній мужики сельця Вошива Бута, змовившися съ такимижъ мужиками сельця Боровки, званого такожъ Задирайловомъ, мали згладити зъ лица землѣ земску полицію въ особѣ якогось тамъ Дробяжкина за те, що немов би то земска полиція, то є, засѣдатель Дробяжкинъ, внадився вже ажъ надто часто до ихъ села, що въ деякихъ разяхъ буває незгѳрше ѳтъ заразливой горячки. Причина сему мабуть ось тота, що земска полиція, себѣ то Дробяжкинъ, дуже мягонькій на серце, прилещувався до жѣнокъ и сельскихъ дѣвокъ. На певно впрочѣмъ не знати, хоть въ зѳзнаняхъ своїхъ мужики высказалися прямо, що земска полиція бувъ, вибачте влюбливый, якъ коцуръ, и що вже неразъ они пѳдслѣджували его и одинъ разъ навѣтъ выгнали голѣсенького зъ якоисъ хаты, въ котру ѳнъ було залѣзъ. Безперечно, „земска полиція“ заслуживъ на кару за слабости свого серця, але й мужикѣвъ якъ Вошивой Буты, такъ и прозваного Задирайлова такожъ не можъ було оправдати за самоволю, — коли тѳлько они брали удѣлъ въ забійствѣ. Але дѣло було темне. Земску полицію найшли на дорозѣ, мундуръ чи тамъ сурдуть на земскѳй полиціи бувъ и на онучу не згѳжій, а вже лица й розпѳзнати не було можна. Дѣло ходило зъ суду до суду и въ кѳнци дѳйшло до палаты, де зъ разу его розбирано приватно въ такій спѳсѳбъ: понеже не звѣстно, хто зъ мужикѣвъ именно до того причинився, а всѣхъ ихъ богато; понеже дальше Дробяжкинъ чоловѣкъ мертвый, значитя, єму не богато зъ того хѳсна, коли бы навѣтъ ѳнъ и выгравъ справу, а мужики були ще живі, значитя, для нихъ дуже важна рѣчь, чи судъ выпаде на ихъ користь, — то въ наслѣдокъ того порѣшено такъ: що засѣдатель Дробяжкинъ бувъ самъ причиною, несправедливо пригнѣ-

таючи мужикѡвъ Вошивои Буты и прозваного Задирайлова, а умеръ ѡнъ вертаючи, въ саняхъ ѡтъ апоплектичнаго удару. Здавалось бы, що дѣло було обдѣлане на кругло, але урядники, не знати для чого, почали думати, що певно о тй мертвй душѣ теперь и йде справа. А ще, якъ нарокомъ, случилось таке, що саме въ ту пору, коли панове урядники и безъ того находилися въ труднѡмъ положеню, прійшли до губернатора разомъ два документы. Въ однѡмъ було написано, що пѡсля одержаныхъ свѣдоцтвъ и донесень находится въ ихъ губернїи чоловѣчокъ, роблячїй фалшивїй банкноты, котрый ховався пѡдъ рѡжными именами, и щобы безъ проволоки заряджене було якъ найострѣйше слѣдство. Другїй документъ мѣстивъ въ собѣ увѣдомленье губернатора сусѣдной губернїи о розбѡйнику, що утѣкъ ѡтъ законного переслѣдованя, и що коли бы въ ихъ губернїи показався якїй пѡдозрѣлый чоловѣкъ, не мающїй при собѣ нѣякихъ свѣдоцтвъ и пашпортѡвъ, то треба сей же часъ задержать его. Тї два документы такъ и оголомили всѣхъ. Попереднїй внески и догадки зовсѣмъ не придались нѣнащо. Розумѣся, нѣякимъ свѣтомъ не можъ було гадати, щобъ ту що-небудь тыкало Чичикова, а однако всѣ, якъ призадумались кождый про себе, коли пригадали собѣ, що они ще не знаютъ, хто въ самѡмъ дѣлѣ той Чичиковъ, бо самъ ѡнъ дуже неясно выражався о своѣй власнѡй особѣ, говоривъ, правда, що претерпѣвъ на службѣ за правду, але все жъ таки й се якесь неясне, — и коли пригадали собѣ при тѡмъ, що ѡнъ навѣтъ выражався, буцѣмъ то мавъ богато ворогѡвъ, котрї наставляли на его житье, — то ще глубше задумались; значитъ, житье его було въ небезпеченствѣ, значитъ, его переслѣдували, значитъ, все жъ таки ѡнъ зробивъ що-небудь такѡвске.... але щожъ въ самѡмъ дѣлѣ ѡнъ за одинь? Безъ сумнѣву годѣ й подумати, щобъ ѡнъ мѡгъ робити фалшивїй банкноты, а тымъ бѡльше — бути розбѡйникомъ, — поверховнѡсть благонадежна; але при всѣмъ тѡмъ хто се ѡнъ такїй, прецѣнь же, мѡгъ бы бути въ самѡй рѣчи? И ось панове урядники задали собѣ теперь тоє пытанье, котре повиннїи були задати собѣ на початку, то є, въ першѡй главѣ нашої поемы.

Туй таки урадили, розпытати де-по-троха тыхъ, у котрыхъ були куплені душѣ, щобы бодай дѣзнатися, щѣ се за покупка, и щѣ именно треба розумѣти пѣдъ тыми мертвыми душами, и чи не обьяснивъ ѡнъ кому, хоть бы навѣтъ якъ небудь мимоходомъ, своихъ властивыхъ замѣрѣвъ, и чи не сказавъ ѡнъ якъ небудь кому о тѣмъ, щѣ ѡнъ за одинъ. Попередъ всего удалися до Коробочки, але ту не богато шиломъ патоки захопили: купивъ — каже — за пятнайцять рублѣвъ, и гусяче пѣрье купуе такожь, и богато всякои всячины обѣцявся закупувати, для скарбу сало такожь ливеруе, и для того певно ошуканецъ, бо вже бувъ одинъ такій, щѣ куповавъ гусяче пѣрье и для скарбу сало доставлявъ, — тай ошукавъ всѣхъ, а протопопиху вчистивъ бѣльше, якъ на сто рублѣвъ. Все, щѣ говорила она дальше, було повторюванье майже одного и того самого, и урядники переконалися тѣлько о тѣмъ однѣмъ, щѣ Коробочка була по просту дурна баба. Манилѣвъ ѡтповѣвъ, щѣ за Павла Ивановича завсѣгды готовъ свою голову ставити, якъ за себе самого, щѣ радо ѡтдавъ бы цѣлый свѣй маєтокъ, щобы мати тѣлько сотну часть прикметъ Павла Ивановича, и въ загалѣ говоривъ о нѣмъ якъ можна найлучше, та добавивъ ще кѣлька мыслей о вѣчнѣй приязни, вже съ зажмуреными очима. Мысли тѣ, розумѣся, дуже красно показали нѣжній порывы его сердца, але не выяснили урядникамъ настоящего дѣла. Собакевич ѡтповѣвъ, щѣ Чичиковъ, по его думцѣ чоловікъ — нѣчого собѣ, а щѣ мужикѣвъ ѡнъ продавъ ему добѣрныхъ и народъ пѣдъ кождымъ зглядомъ живый; але щѣ ѡнъ не ручить за то, щѣ може дальше статися, щѣ коли они перемрутъ пѣдчасъ трудного переселеня по дорожѣ, то се не его вина и на тѣмъ Бѣжа власть, а горячокъ и всякихъ заразливыхъ недугѣвъ на свѣтѣ лучаеся чимало, и бувають примѣры, щѣ вымирають, мовлявъ, и цѣлы села. Панове урядники взялися ще на одинъ спѣсѣбъ, правда, не дуже благородный, але все таки частенько уживанный, то є, бѣками, при помочи всѣлякихъ льокайскихъ знакомствъ розпытати людей Чичикова, чи не знаютъ они якихъ небудь подробиць о попереднѣмъ житю и обставинахъ своего пана;

але також не багато почули. О́ть Петрушки почули запахъ зъ давна замешканой свѣтлицѣ, а о́ть Селифана почули, що „Чичиковъ сповнявъ царску службу, та служивъ впередъ при коморѣ“, тай бѣльше нѣчого. У того рода людѣй буває предивовижный звичай: коли ихъ спытати о що небудь прямо, они нѣколи не пригадуютъ собѣ, не надыблуютъ нѣчого въ тямцѣ, а навѣтъ на о́трѣзъ скажутъ, що не знаютъ нѣчого, — а коли спытати о яку посторонну рѣчь, то тогдѣ они и приплетутъ все, и розповѣдать съ такими подробицами, котрыхъ навѣтъ ты й знати не хотѣвъ.

Всѣ допыты, роблений урядниками, переконали ихъ тѣлько о тѣмъ однѣмъ, що они не знаютъ напевно, що за одинъ Чичиковъ, а що помимо того Чичиковъ чимось же конечно мусить бути. Они урадили въ кѣнци поговорити остаточно о тѣмъ предметѣ и бодай рѣшити, що и якъ имъ робити и якъ поступати и хто такій онъ именно: чи такій онъ чоловѣкъ, котрого треба зловити и задержати, якъ неблагонадежного, чи може онъ такій чоловѣкъ, котрый самъ може ихъ всѣхъ зловити и задержати, якъ неблагонадежныхъ. Для всего того задумали они зѣбратися нарочно у полицмаистра, звѣсного вже читателямъ о́тця и добродѣя города.

Г Л А В А Х.

Зобравшись у полицмайстра, звѣснаго читателямъ ѡтця и добродѣя города, урядники мали нагоду запримѣтити одинъ другому, що они ажъ похудѣли зъ усѣхъ тыхъ хлопотѡвъ и трѣвогъ. Тай справдѣ, назначенье нового генераль-губернатора и тѣ одержаніи два документи съ такимъ важкимъ змѣстомъ, и тѣ Богъ знае якѣ слухи, все те полишало выразніи слѣды на ихъ лицахъ, и фракы на многихъ зробилися геть-геть по-широкій. Все похнюпилось: и предсѣдатель похудѣвъ, и инспекторъ лѣкарской управы похудѣвъ, и прокуроръ похудѣвъ, и якійсь Семень Ивановичъ, котрого нѣколи нѣхто не называвъ по прѡзвищу, котрый на сказуючѡмъ пальци носивъ перстѣнь и завсѣгды дававъ его оглядати дамамъ, навѣтъ и той похудѣвъ. Розумѣся, найшлися, якъ се всюды буває, деякіи боязливій, котріи не тратили головы, але такихъ було дуже не багато. Одинъ тѡлько почтмайстеръ, ѡнъ одинъ не змѣнивъ свого вѣчно однакого характеру и все въ подѡбныхъ злучаяхъ мавъ звичай говорити: „Знаємо мы васъ, генераль-губернаторѡвъ! Васъ може три чотыри перемѣнится, а я ось уже трийцять лѣтъ, паночку ты мѡй, сиджу на однѡмъ мѣсци.“ На то звичайно ѡтповѣдали другіи урядники; „Добре то тобѣ, шпрехень зѣ дейчъ, Иванъ Андрейчъ: у тебе дѣло почтове — принять та ѡтправить посылку; тымъ хіба покрутишь, що запрешъ почту о годину вчаснѣйше, та возьмешъ лишню копѣйку ѡтъ запѡзненого купця за принятѣ письмо въ неурядову пору, або перешлешъ яку небудь посылку, котрой бы не годилося посылати — тутъ, розумѣся, кождый буде святый. А ось нехай тобѣ внадится чортъ кождый день подлазити подъ руку, такъ що ось и не хочешъ брати, а ѡнъ самъ тыкае. Въ тебе, розумѣся, и по-

треба невелика: у тебе одинъ сыночокъ; а у мене братику, Параску Федорівну обдарувавъ Богъ такою благодатю — що рѣкъ то помѣчникъ: або Праскушка, або Петрушка; тутъ, братчику, не тои заспѣваєшь.“ Такъ говорили урядники, а чи можна въ самѣй рѣчи устояти противъ чорта, о тѣмъ судити не мое дѣло.

Въ згромадженѣмъ на сей разъ синадріонѣ дуже очевидный бувъ недостатокъ тои конечной рѣчи, котру нашій люде называютъ здоровымъ розумомъ. Въ загаль мы якось то не надаємося до парламентарныхъ засѣданъ. У всѣхъ нашихъ зборахъ, починаючи ѳтъ мужицкой громадской рады до всякихъ можливыхъ ученыхъ и другихъ комитетѣвъ, скоро въ нихъ нема одной головы всѣмъ управляючи, показуєся безконечна путаниця. Трудно навѣтъ сказати, чому се такъ; видно, народъ уже такій. Тѣлько й удаются тѣ нарады, котрі збираються въ тѣй цѣли, щобы погуляти або пообѣдати, якъ: клубы и всякій музыкальній вечѣрки на нѣмецку моду. За то готовости въ кождѣй хвили у насъ до всего много. Мы наразъ, якъ вѣтеръ повѣе, закладаємо товариства спомагаючі, заохочуючі и катъ знайки. Цѣль буде прекрасна, а все таки нѣчого зъ того не вийде. Може се ѳтси походитъ, що мы швидко задовольняємося въ самѣмъ початку и вважаємо, що отсе все вже зроблено. На прикладъ заложивши яке небудь спомагающее товариство для бѣдныхъ и зложивши на него значну суму грошей, мы заразъ таки, для признаня такого похвальнаго подвига задаємо обѣдъ всѣмъ найвысшимъ достойникамъ мѣста, розумѣєся, за половину всѣхъ пожертвованныхъ грошей, за решту заразъ же вынаймаєся препышна хата съ опаломъ и сторожами; а на кѣнци лишаєся зъ цѣлой сумы для бѣдныхъ пѣвшести рубля, тай ту при роздѣлѣ тои сумы ще всѣ члены не можуть погодитися мѣжъ собою, и кождый суне яку небудь свою куму. Впрочѣмъ зѣбранный нынѣ синадріонъ бувъ зовсѣмъ не такого рода: ѳнъ зѣбрався зъ конечности. Не о якихъ небудь убогихъ и посторонныхъ ходило тутечки; дѣло тыкало кождого урядника особисто, дѣло тыкало бѣды всѣмъ однаково грозячи, значится, хотя не хотя тутъ треба було бути згѣдливѣйшими и щирѣйшими. А всежь при

всѣмъ тѣмъ вийшло чортъ знає що таке. Не говорячи вже о рѣжнородности думокъ, неминучѣй при кождѣй на-радѣ, въ думкахъ зѣбранихъ показала ся якась ажъ диво-вижна нерѣшучѣсть: одинъ говоривъ, що Чичиковъ фалшує державнѣй банкноты, а затѣмъ самъ додававъ: „а може бути, що й не фалшує;“ другій впевнявъ, що ђнъ урядникъ зъ генераль-губернаторской канцеляріи, и туй таки договорювавъ: „а въ тѣмъ, чортъ его знає; адже зъ чола не вычитаєшь.“ Противъ дотадки, чи ђнъ не перебранный розбѣйникъ, всѣ повстали; заключили, що окрѣмъ поверхности, котра сама собою вже була благонадежна, въ розговорахъ его не було нѣчого такого, що бы показувало чоловѣка съ душогубными поступками. Якъ разъ почтмайстеръ, що кѣлька минутъ стоявъ заглубленный въ якѣйсь задумѣ — не знати, чи въ наслѣдокъ наглого вдохновенья, котре найшло на него, чи въ наслѣдокъ чого иншого — несподѣвано скрикнувъ:

— А знаєте вы, панове, що се за одинъ? — Голось, котрымъ ђнъ се сказавъ, мавъ въ собѣ якусь потрясающую силу, такъ що всѣ въ одну хвилию скрикнули:

— А хто?

— Се знаєте, паночку ты мѣй, не хто другій, якъ капитанъ Копѣйкинъ.

А коли всѣ туй таки въ одинъ голось запытали: „Се що за одинъ, той капитанъ Копѣйкинъ?“ то почтмайстеръ сказавъ: „То вы не знаєте, що се за одинъ капитанъ Копѣйкинъ?“

Всѣ ѡтповѣли, що зовсѣмъ не знаютъ, що се за одинъ капитанъ Копѣйкинъ.

— Капитанъ Копѣйкинъ, — сказавъ почтмайстеръ и отворивъ свою табакерку, але тѣлько до половины, боячись, щобы котрый небудь сусѣдъ не встроимивъ у ню своихъ пальцѣвъ, въ котрыхъ чистоту ђнъ не дуже вѣривъ, — капитанъ Копѣйкинъ, — сказавъ почтмайстеръ, потягнувши вже поряднѣй нюхъ табаки, — та се впрочѣмъ, коли розповѣсти, то выйде прецѣкава для якого небудь писателя, ось така собѣ мовлявъ, цѣла поема.

Всѣ присутнѣй высказались въ тѣмъ дусѣ, що радѣ бы почути тую исторію, або, якъ высказався почтмайстеръ,

прецѣкаву для писателя ось такъ собѣ мовлявъ цѣлу по-ему, и онъ зачавъ, якъ слѣдує:

Повѣсть о капитанѣ Копѣйкинѣ.

— Пѣсля вѣйны дванайцятого року, паночку ты мѣй, (такъ зачавъ почтмайстеръ, не зважаючи на то, що въ свѣтлиці сидѣвъ не одинъ, а цѣлыхъ шѣсть паночкѣвъ), пѣсля вѣйны дванайцятого року разомъ съ ранеными при-слано й капитана Копѣйкина. Хитра голова, привередли-вый якъ чортъ, бувавъ и на одвахъ и по арештахъ, всего закоштувавъ. Чи то пѣдъ Краснымъ чи пѣдъ Лип-скомъ, а тѣлько, подумайте собѣ, ѡдорвало ему руку и ногу. Ну, тогдѣ ще не вспѣли выдати про тыхъ якихъ небудь раненыхъ нѣякого, знаєте такого тамъ розпорядженя: той тее то якъ его инвалиднѣй фондъ заведений бувъ вже, подумайте собѣ, якъ той мовлявъ пѣзнѣйше. Капитанъ Копѣйкинъ видить: треба бы працювати, та тѣлько рука у него, знаєте, лѣва. Навѣдався було до дому до батька — батько говорить: „Чимъ я ту тебе буду году-вати? я,“ подумайте собѣ, „самъ ледви на прожитокъ за-роблю.“ Ось мѣй капитанъ Копѣйкинъ задумавъ-загадавъ, паночку ты мѣй, до Петербурга податися, щобы тамъ по-мѣжъ начальствомъ попросити, чи не буде якои, мовлявъ, пѣдмоги.... Якосъ-не-якосъ тамъ, съ будкарями чи съ фур-гонами скарбовыми, словомъ, паночку ты мѣй, доволѣкся ѡнъ то сякъ то такъ до Петербурга. Ну, подумайте собѣ: такій якій небудь, то є капитанъ Копѣйкинъ, и опинився якъ разъ въ столиці, до котрой подѣбнои, мовлявъ, и въ свѣтѣ нема! Наразъ передъ нимъ подумайте собѣ блески, тее то якъ его арена житя, казочна шегерезада такѣвска, знаєте! Наразъ якій небудь такій, подумайте, Невскій проспектъ, або тамъ, знаєте, яка небудь Горохова, чортъ побери, або тамъ яка небудь Литейна; тамъ шпиль та-кечки якій небудь у воздухъ; мосты тамъ висятъ такою чортѣвщиною, подумайте собѣ, безъ нѣякого, такъ ска-зати, притвердження; однимъ словомъ, Семирамида, па-ночку ты мѣй, тай годѣ! Мотнувся було сюды-туды ква-

тиру наняти, та де тамъ тобѣ, и не приступай: оббоѣ, заслѣнки, чортѣщина така, знаєте, килимы — Перзія, паночку ты мѣй, цѣлковита.... Словомъ, тее то якъ его, ногами по капиталахъ топчешь. Идешъ улицею, а вже нѣсь чує, що пахне тысячами. А у мого капитана Копѣйкина весь асигнаційный банкъ зъ якихъ небудь десяти синиць*) тай срѣбла дробного дешиця. Ну, села за те не купишь, чи тамъ може й купишь, коли доложишь тысячь сорокъ, але тыхъ сорокъ тысячь треба позичити у французского короля. Ну, сякъ чи такъ притулился онъ, якъ той каже, въ Ревельскѣмъ трахтирѣ за рубель на добу; обѣдъ — борщъ и кусникъ битого мяса.... Бачить онъ, що гаятися нема за чимъ. Розпытує, до кого бы ту удалися. „Щожъ, до кого удалится?“ говорить: „высшого начальства нема теперъ въ столиці; все те“ знаєте, „въ Парижі; войска ще не повернули; а є“ говорятъ, „тымчасова комисія. Спрѣбуйте, може тамъ що небудь и порадять.“

— „Пойду до комисіи,“ говоритъ Копѣйкинт, „скажу: такъ и такъ, проливавъ, тее то якъ его, кровь наражувавъ, якъ той каже, житье свое.“

„Ото жъ то, паночку ты мѣй, вставши пораненько, поскробавъ онъ собѣ лѣвою рукою бороду, бо платити цилюрикови, се, мовлявъ, заважить въ рахункахъ, натягнувъ на себе мундурище и на деревляницъ своѣй, подумайте собѣ, пошкандибавъ у комисію. Допытався, де жиє начальникъ. „Онъ тамъ,“ говорятъ, „той дѣмъ надъ берегомъ!“ Хатина, знаєте, хлопска: шибки въ ѡкнахъ, подумайте собѣ, зеркала на пѣвтора сяжня, мрамурѣ, лякеры, паночку ты мѣй.... Словомъ, морока тай годѣ! Металева ручка, тее то якъ его, при дверехъ — елеганція першого стелени, такъ що попереду, знаєте, треба збѣгати до склепу та купити за грѣшь мыла, та зо двѣ години, мовлявъ, терети нимъ руку, а вже ажъ опѣсля хіба можъ до неи доторкнутися. Дверникъ на ганку такій, съ булавою — фizioгномія, мовъ у того якого небудь графа, батистовѣй ковнѣрики, — такъ таки мовъ годованый, товстѣй

*) Россійскіе банкноты по 10 рублѣвъ. якъ звѣсно сині. Прим.

мопсѣ, якъ той каже. Копѣйкинъ мѳй то такъ то сякъ доволѣксѣ съ своєю деревлянкою до авдіенційной салѣ, захався тамъ въ куточокъ собѣ, щобы не трутити лѳктемъ, подумайте собѣ, яку небудь Америку або Индію — вызолочену, тее то якъ его, порцелянову вазу таку яку небудь. Ну, розумѣсѣ, що ѳнъ настоявся тамъ доволѣ, бо прійшовъ ще въ таку пору, коли начальникъ, якъ той мовлявъ, ледво ще вставъ зъ постелѣ и камердинеръ при- нѣсъ ему таку яку небудь срѣбну мыдницю для рѳжныхъ, знаєте, такихъ умыванъ. Чекае мѳй Копѣйкинъ чотыри години, ажъ ось входить дежурный офицеръ, говорить: „Заразъ начальникъ выйде“. А въ свѣтлицѣ вже и еполетѳвъ и ексельбантѳвъ, народу, що того бобу на тарѣлцѣ. Въ кѳнци, паночку ты мѳй, виходить начальникъ. Ну.... подумайте собѣ — начальникъ! на лицѣ мовлявъ... ну, ѳтповѣдно до гѳдности, знаєте, такій и выразъ на лицѣ. У всѣмъ столичный выхованецъ; приступае до одного, до другого: „За чимъ вы? чого вамъ потрѣбно? яке ва- ше дѣло?“ Въ кѳнци, паночку ты мѳй, до Копѣйкина. Копѣйкинъ: „Такъ и такъ“, говорить, „проливавъ кровь, стративъ, якъ той каже, руку и ногу, працювати не мо- же, осмѣлююсь просити, чи не буде якои пѳдмоги, якого небудь такого розпорядженѣя що до, тее то якъ его, вы- надгорода, пенсіи чи якъ тамъ“, знаєте? Начальникъ ви- дить: чоловѣкъ на деревлянцѣ и правый рукавъ пустый, до мундура пристигненый: „Добре“, говорить, „навѣдай- ся сими днями!“. Копѣйкинъ мѳй розрадувався. „Ну“, ду- мае, „справа готова“. На радощахъ такихъ, подумайте собѣ, пѳдскакуе по тротоарѣ, зайшовъ до Палкинового трахтира выпити чарку горѣвки, пообѣдавъ, паночку ты мѳй, въ Лондонѣ, казавъ собѣ подати котлетикъ съ ка- персами, печену курку съ всѣлякими фиксифаксами, вы- смоктавъ бутильку вина, вечеромъ подувъ до театру, ѳ- днымъ словомъ — загулявъ на всѣ заставки, якъ той мо- влявъ. На тротоарѣ видитъ — иде якась пышна Англи- чанка, подумайте, якъ яка небудь пава. Мѳй Копѣйкинъ — кровь, знаєте, розѳграласѣ — побѣгъ було за нею на своѣй деревлянцѣ, трухъ-трухъ слѣдомъ, та годѣ, подумавъ: „За рано, чортъ бери, ще волочитися! нехай ѳпѳсѣя, якъ

одержу пенсію; а теперъ вже я чогось надто розбуявся!“ А проциндривъ онъ мѣжъ тымъ, знаєте, за одинъ день трохи не половину всѣхъ грошей. По чотырохъ дняхъ приходить онъ, панѡчку ты мѡй, до комисіи, до начальника. „Приходжу“, говорить, „довѣдатися: такъ и такъ, за перебуті недуги и одержаній раны... проливавъ, якъ той каже, кровь...“ и тому подѡбне, розумѣете, урядовымъ стилѣмъ. „А що“, говорить начальникъ, „попередъ всего я мушу вамъ сказати, що въ вашѡй справѣ безъ дозволу высшого начальства нѣчого зробити не можемо. Саміи видите, які теперъ часы. Военні дѣйства, мовлявъ, ще не скѡнчилися цѣлтовито. Зачекайте на приѣздъ пана министра, задержѣтсѣ ще крихѡточку. Тогдѣ, будьте певні, вамъ кривды не буде. А коли вамъ не стає на прожитокъ, такъ ось вамъ“, говорить, „що моя можнѡсть...“ Ну, и розумѣете, давъ ему певно що не богато, але и при умѣркованю выстало бы, щобы перекалатати до дальшихъ тамъ розпоряджень. Але мому Копѣйкинови не того хотѣлося. Онъ, тее то якъ его, думавъ вже, що ему ось завтра таки тай высунуть яку небудь тысячну суму такечки: „На, мовлявъ, голубчику, пий и веселися!“ а ту мѣсто того — чекай! А у него вже въ головѣ, знаєте, и Англичанка, и суплеты и котлети, всячина... Ось онъ такіи то вже насовленный выйшовъ зъ будынку, якъ пудель, котрого кухарь облявъ горячимъ окропомъ — и хвѡстъ мѣжъ ноги затисъ и уха повѣсивъ. Житѣе петербургске вже розрушало его, дечого вже онъ и закоштувавъ. А ту жий, чортъ знає якъ, розкошѡвъ, мовлявъ, нѣякихъ. Ну, а чоловѣкъ, бачите, свѣжій, живый, апетитъ такъ таки якъ у вовка. Проходитъ по при таку тамъ яку небудь реставрацію: кухарь тамъ, подумайте, чужоземець, Французъ такіи съ отвертою физиогномією, шматѣе на нѣмъ голяндске, фартухъ, мовлявъ, бѣлѣйшій ѡтъ снѣгу, робить отгакъ „фензевръ“ якіи небудь, котлети съ труфлями — деликатесы-пределикатесы такіи, що по просту, самъ себе християнинъ, подумайте, зѣвѣвъ бы зъ апетиту. А перейде по при Милютинѡвій склепы: тамъ изъ ѡкна вызирає, якъ той каже, семга такѡвска, вышенъки по пять рублѣвъ штука, гарбузъ громадище-дилижансъ такіи высунувся зъ ѡкна и, мовлявъ,

чекає на дурня, котрый бы заплативъ сто рублѣвъ; словомъ — на кождомъ кроцѣ покуса, якъ той мовлявъ, слина въ ротѣ збѣгаєся, а онъ — чекай. Отожь представте собѣ его положенье: ту зъ одного боку, якъ той каже, семга и гарбузь, а зъ другого боку ему подають гѣрку юшку пѣдъ назвою завтра. „Ну, вже“, думаетъ, „якъ они тамъ собѣ хочуть, а я пѣду“, говорить, „заворюшу всю комисію, всѣхъ начальникѣвъ, скажу; якъ ваша воля!“ И справдѣ пѣщовъ: чоловікъ, знаєте, упертый, влѣзливець такѣвскій, розсудку, знаєте, въ головѣ дастъ Бѣгъ, а завзятыя богато. Приходить онъ до комисіи. „Ну, що?“ говорятъ, „чого ще? адже вамъ вже сказано!“ — „Та що зъ того?“ говорить, „я не можу“, говорить, „сякъ такъ калатати. Менѣ треба“, говорить, „зѣѣсти й котлетикъ, бутильку французского вина, треба й забавитися, до театру, розумѣете“. — „Ну, коли такъ“, говорить начальникъ, то даруйте. На все тото є, мовлявъ тее то якъ его, повздержнѣсть. Поки що вы дѣстали тѣлько, щобы могли пропитатися, ажъ поки приїде резолюція, и безъ сумнѣву, вы одержите вынадгороду, яка вамъ належитися: бо не було ще прикладу, щобы у насъ въ Россіи чоловікъ, що оказувавъ, якъ той мовлявъ, услуги ѣтчинѣ, и лишений бувъ безъ запомоги. Але коли вы хочете ѣтъ теперъ таки розкошувати собѣ на котлетикахъ та по театрахъ, розумѣете, то вже тутъ выбачайте. Въ такѣмъ разѣ шукайте самі собѣ способѣвъ, старайтеся самі для себе о пѣдмогу“. Але Копѣйкинъ мѣй, подумайте собѣ, и ухомъ не веде въ той бѣкъ. Слова тѣ для него, якъ горохъ до стѣны. Шумъ пѣднявъ такій, всѣхъ заворушивъ: всѣхъ тамъ якихъ небудь секретарѣвъ, всѣхъ зачавъ лаяти та матѣркувати. „Та вы“, говорить, „такі!“ говорить, „та вы“, говорить, „сякі“, говорить, „та вы“, говорить, „обовязкѣвъ своихъ не сповняете! та вы“, говорить, „законы продаєте“, говорить! Всѣмъ дѣхавъ. Такій якийсь тамъ урядникъ, знаєте, пѣдвернувся зъ якоисъ небудь навѣтъ зовсѣмъ посторонной канцеляріи, — онъ, паночку ты мѣй, и его! Бунтъ пѣднявъ такій! Щожь тутъ его робити съ такимъ чортомъ? Начальникъ видитъ, треба взятися, якъ той мовлявъ, до строгости. „Добре“, говорить, „коли

вы не хотите вдоволитися тымъ, що вамъ дають и чекати супокійно, тее то якъ его, ту въ столиці рѣшєня вашои справы, то я васъ переведу на мѣсце вашои приналежности! Закликати“, говорить, „фельдъегера, перепровадити его на мѣсце его приналежности“. А фельдъегерь вже тамъ, розумѣєте, за дверми й стоить: якій небудь мужичище шѣсть стѣпъ шѣсть цалѣвъ, ручище у него, подумайте, самою природою зладжена для выбиваня зубѣвъ почтилюнамъ, — словомъ, дантисть тай годѣ.... Отъ его, раба Божого, на тарадайку, и съ фельдъегеромъ. „Ну“, думає Копѣйкинъ: „принайменше не треба буде фѣрманки платити, спасибѣ за тое. Такъ то онъ, паночку ты мѣй, їде на „фельдъегерѣ“, а їдучи на фельдъ-егерѣ, мовлявъ тее то якъ его, самъ собѣ думку думає: „Добре“, говорить, „ось ты, мовлявъ, кажешь, щоби я самъ собѣ пошукавъ способѣвъ и пѣдмоги; добре“, говорить, „я“, говорить, „найду пѣдмогу“. Ну вже якъ тамъ его завезли на мѣсце, и куды его завезли, нѣчого того не знати. Такъ, знаєте, и слухи о капитанѣ Копѣйкинѣ канули въ рѣку забутя, въ яку-небудь таку Лету, якъ называють поеты. Але позвольте, паночку ты мѣй, ось тутъ то й зачинаєся пасмо завязки роману. И такъ, куды пѣдѣвся Копѣйкинъ, не знати; але не минули, подумайте собѣ, и два мѣсяцѣ, якъ появилася въ рязаньскихъ лѣсахъ шайка розбѣйникѣвъ, а атаманъ тои шайки бувъ, паночку ты мѣй, не хто другій, якъ нашъ капитанъ Копѣйкинъ. На-збиравъ зъ всѣлякихъ утѣкачѣвъ-воякѣвъ, якъ той каже, цѣлу ватагу. Дѣялося тое, подумайте собѣ, заразы пѣсля вѣйны. Все привыкло, знаєте, до розпутного житя, кождому житю — копѣйка, очайдушнѣсть всюды така, що хоть трава не рости. Словомъ, паночку ты мѣй, у него по просту армія. По дорогахъ проїзду нѣякого нема, а все те властиво, мовлявъ, чатує на саме тѣлько скарбове. Коли їде чоловѣкъ въ якій небудь своѣй потребѣ, то тѣлько спытають, за чимъ, тай иди собѣ въ Божу путь. А скоро тѣлько якій небудь фуражъ скарбовый, живнѣсть або грошѣ — словомъ, все, що носитъ, мовлявъ, имя скарбу, нѣякои пощады! Ну можете собѣ подумати, скарбова кишєня випорожнюєся страшенно. Почує отсе онъ, що въ селѣ приходить терминъ, платити скарбові подат-

ки — онъ вже й тамъ. Сейже часъ кличе до себе вѣйта: „Давай, говорить, скарбовѣй дачки и податки!“ — Ну, мужикъ видить, такий безногий чортяка, на ковнѣри у него, розумѣете, жарь-птиця, червоне сукно, пахне, чортъ по-бери, позаушникомъ.... „На батечку! ось тобѣ, тѣлько ѣтчепися!“ Думає: „Певно вже такий який небудь капитанъ-исправникъ, а може що й ще гѣршого.“ А тѣлько, паночку ты мѣй, грошѣ, знаєте, приймає онъ, якъ Богъ приказавъ, и туй таки мужикамъ пише квитиъ, щобы, якъ той каже, оправдати ихъ, що грошѣ справдѣ, мовлявъ, взятї и податки въ повнѣ всѣ заплаченї, и ѣдобравъ отъ такий и такий капитанъ Копѣйкинъ; ще навѣтъ и печать свою прикрутитъ. Словомъ, паночку ты мѣй, рабує тай по всему. Посылали було кѣлька разѣвъ коменды, щобы зловити єго, такъ куды тобѣ! Копѣйкинъ мѣй и усомъ не веде. Голодранцѣ, розумѣете, нагромадились кругомъ него такий.... Але въ кѣнци, може бути, що й самъ налякався, видячи, що кашу, такъ сказати, заваривъ не на жартъ и що переслѣдованя що хвилѣ ставали дужшїй, а мѣжъ тымъ грошенятъ у него назбирався капиталець порядный; отъ онъ, паночку ты мѣй, за границу, паночку ты мѣй, знаєте, до Америки! И пише ѣттамъ, паночку ты мѣй, письмо до царя, премудренне таке, яке собѣ тѣлько подумати можете. Стародавнїй Плятоны, Демостены якї небудь, все те, мовлявъ, дрянь, дячокъ супротивъ него. „Не подумай, милостивый царю,“ говорить, „щобы я тее и тее.... (круглоту перїѣѣвъ запустивъ таку....) Конечнѣсть,“ говорить, „була причиною мого поступка. Проливавъ я кровь, не щадивъ, якъ той каже, житя, а теперь, подумайте, и хлѣба на прокормленье у мене нема. Не карай“ говорить, „моихъ товаришѣвъ, бо они невиннїй: бо я самъ, мовлявъ, втягнувъ ихъ до того; а радше покажи свою Мѣнаршу ласку, щобы на будуще, то є, коли тамъ приключатся раненїй, то щобы, примѣромъ для нихъ оттакечки, можете собѣ подумати, доглядъ який небудь....“ Словомъ, незвычайно переконуючо. Ну, царь, розумѣете, бувъ тронутый. Дѣйсно, єго Мѣнаршому серцю жаль зробився.... Хочъ онъ справдѣ бувъ переступникъ и заслуживъ, якъ

той каже, на кару смерти, але видячи, мовлявъ, якъ то иногда невинно може статися подѣбный злучай.... Тай впрочѣмъ неможлива рѣчь, щобы въ тогдѣшний бурливый часъ все можъ було наразъ полагодити. Одинъ тѣлько Богъ хиба, якъ той каже, безъ провины. Словомъ, паночку ты мѣй, царь благоволивъ симъ разомъ показати безпримѣрну великодушнѣсть, приказавъ залишити переслѣдованье виноватыхъ, а въ той самый часъ выдавъ острый приказъ — зѣбрати комитетъ, выключно въ тѣй цѣли, щобы занятися полѣпшеньемъ долѣ всѣхъ, мовлявъ, раненыхъ. И отъ, паночку ты мѣй, се була, тее то якъ его, причина, для котрой положена була основа инвалидного капитала, котрый теперь, якъ той каже, цѣлковито обезпечивъ раненыхъ, такъ що подѣбного обезпеченя дѣйстно нѣ въ Англіи, нѣ въ жадныхъ другихъ освѣченыхъ краяхъ не стрѣчаемо. Такъ ось хто, паночку ты мѣй, той капитанъ Копѣйкинъ. Теперь я мѣркую ось що. Въ Америцѣ онъ грошки, безъ сумнѣву, процындривъ, тай ось и вернувся до насъ, щобы ще якъ небудь попрѣбувати — чи не удасться, мовлявъ, тее то якъ его, нове предпринятье....“

— А тѣлько позволь, Иване Андрѣвичу — сказавъ наразъ, перерываючи его, полицмайстеръ: — адже жъ самъ ты сказавъ, що капитанъ Копѣйкинъ безъ руки и безъ ноги, а у Чичикова....

Тутъ почтмайстеръ скрикнувъ и ляснувъ себе зъ цѣлого розмаху рукою по чолѣ, назвавши себе прилюдно при всѣхъ телятиною. Онъ не мѣгъ порозумѣти, якъ подѣбна обставина не прійшла ему до головы ще въ самѣмъ початку оповѣданя, и признався, що цѣлкомъ правду каже приповѣдка: „Русскій человекъ заднымъ умомъ крепокъ.“ А прецѣнь за пару хвиль онъ туй таки зачавъ хитрити и прѣбубавъ выкрутитися, говорячи, що впрочѣмъ въ Англіи дуже вдосконалена механика, що видно зъ газетъ, якъ одинъ вынайшовъ деревляныи ноги, та й то такі, що однимъ дотыкомъ до невидимой пружины, заносили чоловѣка Богъ знае въ якій безвѣсти, такъ що опѣсля й слѣду его не можъ було дошукатися.

А все таки всѣ дуже сумнѣвалися, щобы Чичиковъ

бувъ капитанъ Копѣйкинъ, и порѣшили, що почтмайстеръ за надто вже дуже перехопився. Впрочемъ и они такожъ не на голову впали, та наведеній дотепною догадкою почтмайстра, залѣзли трохи чи не ще дальше. Зъ числа многихъ, въ своѣмъ родѣ быстроумныхъ догадокъ була въ концѣ одна — чудно навѣтъ сказати — що чи не є Чичиковъ перебранный Наполеонъ, що Англичанинъ зъ давна завидує, що мовлявъ Россія така велика и обширна, що навѣтъ кѣлька разѣвъ выходили й карикатуры, де вымалѣвано, якъ Россіянинъ розмовляє съ Англичаниномъ, стоитъ и зъ заду держить на мотузку пса, а пѣдъ тымъ псомъ розумѣся Наполеонъ. Уважай, мовлявъ, говоритъ, „скоро що не такъ, то я заразъ на тебе выпущу сего цуцика!“ И ось теперь они може й справдѣ выпустили его зъ острова Елены, и ось онъ теперь и продирается до Россіи, нѣбы то Чичиковъ, а въ самомъ дѣлѣ зовсѣмъ не Чичиковъ.

Розумѣся, повѣрити сему урядники не повѣрили, а впрочемъ и задумалися, и розважаючи се дѣло каждый самъ про себе, переконалися, що лице Чичикова, коли онъ обернется и стане бокомъ, дуже похоже на лице Наполеона. Полицмайстеръ, котрый служивъ пѣдчасъ вѣйны 12. року и особисто видѣвъ Наполеона, не мѣгъ такожъ не признатися, що ростомъ онъ певно не буде высшій ѡтъ Чичикова и що складомъ своєї фигуры Наполеонъ такожъ, годѣ сказати, щобы надто товстый, але зновъ и не те, щобы тонкій. Може бути, що деякі читателѣ назовутъ все неправдоподобнымъ, авторъ самъ, щобы имъ догодити, готовъ бы назвати все те неимовѣрнымъ; але якъ на бѣду все те именно сталося такъ, якъ ось ту розказано. Впрочемъ треба тямити, що все те дѣялося швидко пѣсля великославного прогнаня Французѣвъ. Въ ту пору всѣ нашѣ помѣщики, урядники, купцѣ, перекупки и всякій письменный и навѣтъ неписьменный народъ, поробилися принайменше на цѣлыхъ ѡсѣмъ лѣтъ заклатыми политиками. „Московский Вѣдомости“ и „Сына Отечества“ розчитували немилосердно, такъ що до послѣдного читателя доходили сѣ письма въ кусничкахъ непридатныхъ до нѣякого ужитку. Мѣсто пытанъ: „А по чому, батечку, продали кѣрчикъ

ѡвса?, а якъ покорыстувалися вчорашною поною? “ говорили: „А що пишуть въ газетахъ? Чи не выпустили зновъ Наполеона зъ острова?“ Купцѣ дуже того боялися, бо цѣлковито вѣрили пророцтву одного ворожбита, що ось вже три роки сидѣвъ въ тюрмѣ. Ворожбитъ прійшовъ бувъ не знати ѡтки, въ ходакахъ и баранячѡмъ кожусѣ, страшно вонючѡмъ стухлою рыбою, и пророчивъ, що Наполеонъ, се Антихристъ и держать его на камѣннѡмъ ланци за шѣстьма стѣнами и семи морями, але опѡсля ѡнъ розѡрве ланць и запануе надъ всѣмъ свѣтомъ. Пророкъ сей попавъ було за своє пророцтво, якъ и слѣдуе въ тюрму, але про то все таки своє дѣло ѡнъ зробивъ и цѣлковито зворушивъ купцѣвъ. Довго ще, навѣть при найзысковнѣйшихъ торгахъ, купцѣ, рушаючи до трактира запивати ихъ чаємъ, поговорювали о Антихристѣ. Богато деякѣ урядники и благороднѣйшѣ дворяне такожъ мимоволѣ задумувалися надъ тымъ, и зараженѣ мистицизмомъ, котрый, якъ звѣсно, бувъ тогдѣ дуже въ модѣ, видѣли въ кождѡй буквѣ, зъ котрыхъ складалося слово Наполеонъ, якесь особливе значѣннє; многѣ навѣть ѡткрыли въ нѣмъ апокалиптичнѣйшѣ цифры. И такъ нѣчого нема дивного, що урядники мимоволѣ задумалися надъ тою точкою; тѡлько жъ швидко похопилися, запримѣтивши, що уява ихъ надто вже розгониста и що все те не те. Думали-думали, толкували-толкували, а въ кѡнци рѣшили, що не зле бы ще разъ розпытати гарненько Ноздрева. Позаякъ ѡнъ першѣй розголосивъ исторію о мертвыхъ душахъ и бувъ, якъ говорится, въ якихось тѣсныхъ взаєминахъ съ Чичиковымъ, значить, безъ сумнѣву, знае деякѣ обставины его житя; такъ ото спрѡбувати бы ще, що скаже Ноздревъ.

Дивнѣйше люде, тѣ панове урядники, а за ними и всѣ другѣ власти: адже жъ они дуже добре знали, що Ноздревъ брехунъ, що ему не можъ вѣрити нѣ на одно слово, нѣ на саму пусту пустицю, а мѣжъ тымъ именно до него й удалися! Пѡйди ты, дѡйди съ чоловѣкомъ до ладу! не вѣритъ въ Бога, а вѣритъ, що коли у него засвербитъ кѡнчикъ носа, то ѡнъ непременно умре; не зверне уваги на твѡрѣ поета яснѣйшѣ якъ день, а кине ся именно на то, де якѣй небудь мазайло напутае, наплете, повиламае

и повыкривлюе природу, и се ему подобаеся, и почне онъ кричати: „Ось оно, правдиве знанье тайникѡвъ сердца!“ Въ цѣлѡмъ житю ѿ на грѡшь не цѣнить докторѡвъ, а стане на тѡмъ, що удасться въ кѡнци до знахурки, котра лѣчитъ пришептунаньями и приплюваньями, або ще лѣпше, выдумае самъ якій небудь вываръ зъ катъ зна якого дрантя, котре ему, Богъ знае для чого, выдасться именно лѣкомъ на всѣ можливі слабости. Розумѣеся, можъ по части оправдати панѡвъ урядникѡвъ тымъ, що положенье ихъ справдѣ було трудне. Хто потапае, той, якъ кажуть, и за стебелинку хапаеся, и нема у него на ту пору розсудку подумати, що на стебелинцѣ може хиба верхомъ провезтися муха, а у него ваги трохи чи не чотыри пуды, коли навѣтъ не цѣлыхъ пять; але не приходится ему въ ту пору розвага до головы, и онъ хапаеся за стебелинку. Такъ и панове урядники нашѣ пѡдъ конецъ ухопилися за Ноздрева. Полицмаистеръ заразы же въ тѡй хвили написавъ до него билетикъ, щобы бувъ ласкавъ загостити на вечѣръ, и квартальный въ высокихъ чоботахъ, съ принаднымъ румянцемъ на щокахъ, побѣгъ въ тѡй хвили, придержуючи шаблю на бѣгу, на квартиру Ноздрева. Ноздревъ бувъ занятый важною роботою; цѣлы чотыри дни онъ вже не выходивъ зъ свѣтлицѣ, не впускавъ нѣкого и получавъ обѣды крѡзь ѡкно, словомъ — ажъ похудоѣвъ и позеленѣвъ. Дѣло вымагало великои уваги: оно полягало въ добираню зъ кѡлькадесяти купокъ картъ одной таліи, але вже такой добѡрной, на котру бы можъ було надѣятися, якъ на найвѣрнѣйшого приятеля. Роботы оставалося ще принайменше на двѣ недѣлѣ; въ продовженье всего того часу Порфиръ мусѣвъ чистити песикови-мордашови пунець окремою щѣточкою и мыти его три разы на день мыломъ. — Ноздревъ дуже розсердився на то, що хтось смѣе перерывати его роботу; попередъ всего пѡславъ квартального до чорта; але коли прочитавъ въ полицмаистровѡмъ билетѣ, що може лучитися пожива, бо на вечѣръ ожидаютъ якогось новичка, помякъ заразы въ тѡй самѡй хвили, заперъ свѣтлицю, вбрався якъ будь и пѡшовъ до нихъ. Зѡзнанья, свѣдоцтва и догадки Ноздрева стояли въ такѡмъ рѣзкѡмъ противенствѣ до всѣхъ догадокъ

пановъ урядникѣвъ, що ѣ послѣдній ихъ мысли цѣлковито збилися зъ толку. Ноздревъ по всѣй справедливости бувъ чоловѣкъ, для которого зовсѣмъ не истнували сумнѣвы; и о кѣлько у урядникѣвъ видно було хитливости и не смѣлости въ догадкахъ, о тѣлько у него твердости и певности. Онъ ѣтповѣдавъ на всѣ точки, навѣтъ не заикуючися ѣбъявивъ, що Чичиковъ накупивъ мертвыхъ душъ за кѣлканайцятъ тысячъ, и що ѣнъ самъ продавъ ему, бо не видитъ причины, для чого бы не продати. На пытанье: чи не шпїонъ ѣнъ и чи не старався що небудь розвѣдати? Ноздревъ ѣтповѣвъ, що шпїонъ; що ще въ школѣ, де ѣнъ съ нимъ разомъ учився, его называли фасомъ, и що за те товаришѣ, а въ тѣмъ числѣ и ѣнъ, трошка его потурбовали, такъ що треба було потому приставити до самыхъ пульсѣвъ 240 пядокъ — то ѣ, ѣнъ хотѣвъ було сказати 40, а 200 сказалося якось такъ само собою. На пытанье: чи не робить ѣнъ фалшивыхъ банкнотѣвъ? ѣнъ ѣтповѣвъ, що робить, и при тѣй нагодѣ росповѣвъ анекдоту о надзвычайнѣй зручности Чичикова: разъ дѣзналися, що въ его дѣмѣ находилося на два милїоны фалшивыхъ банкнотѣвъ, опечатали его дѣмъ и приставили варту, до кождыхъ дверей по два жовнѣры; але Чичиковъ черезъ нѣчь всѣхъ ихъ злюзувавъ, такъ що на другій день, коли зняли печати, побачили, що банкноты всѣ були правдивы. На пытанье: чи справдѣ Чичиковъ мавъ гадку выкрасти губернаторову дѣньку и чи правда то, що ѣнъ самъ взявся помагати ему въ тѣмъ дѣлѣ? Ноздревъ ѣтповѣвъ, що помагавъ, и що якъ бы не ѣнъ, то зъ цѣлои штуки нѣчого бы не вышло. Тутъ ѣнъ було и похопився, видячи, що збрехавъ зовсѣмъ за дармо и мѣгъ такимъ способомъ накликати па себе бѣду; але языка своего нѣякъ вже не мѣгъ зъупинити. Впрочемъ и трудно було, бо самі собою представлялися такі займающі подробности, ѣтъ котрыхъ нѣ за що не мѣгъ ѣтrecися: назвавъ навѣтъ по имени село, де находилася парохїяльна церковь, въ котрѣй мавъ ѣтбутися слюбъ, именно село Трухмачѣвка, пѣпъ отецъ Сидѣръ, за вѣнчанье 75 рублѣвъ, тай то не приставъ бы, якъ бы ѣнъ не бувъ пригрозивъ ему, ѣбѣцуючи донести на него, що повѣнчавъ

Фѣрмана Михайла съ кумою; що ѓнѣ ѓтступивѣ навѣтъ свою бричку и приготовавѣ на всѣхъ стаціяхъ конѣ для перепряженя. Подобицѣ доходили до того, що вже зачинавѣ называти по имени вѓзникѓвъ. Спрѓбували було заикнутися о Наполеонѣ, але й самі тому не раді були, що спрѓбували, бо Поздревѣ почавѣ таку нѣсенѣтницю городити, котра не тѓлько нѣ въ чѣмѣ не була подѓбна до правды, але навѣтъ по просту й до нѣ-до-чого не була подѓбна, такѣ що урядники, зѓтхнувши, всѣ ѓдойшли ѓтъ него геть: одинѣ тѓлько полицмайстерѣ довго ще слухавѣ, думаючи, чи не буде принайменше дальше що небудѣ; але й ѓнѣ въ кѓнци махнувѣ рукою и сказавѣ: „Чортѣ знає, що́ таке!“ И всѣ згодилися на то, що хоть що роби, а не буде ѓтъ быка молока. И остались урядники ще въ гѓршѓмѣ положеню, нѣжѣ були попередѣ, и дѣло стало на тѓмѣ, що они нѣякѣ не могли дѓзнатися, що за одинѣ бувѣ Чичиковѣ. И показалося ясно, що за истота чоловѣкѣ: мудрый, розсудный и догадливый буває ѓнѣ у всѣмѣ, що тыкає другихѣ, а не его. Якими ясными, разумными радами надѣлѣтъ ѓнѣ другого въ прикрыхъ злучаяхъ житя! „Що за мудра голова!“ кричить народѣ, „що за незрушимый характерѣ!“ А нехай на ту мудру голову нагряне яка небудѣ бѣда, и нехай ему самому доведеса найтисѣ въ прикрыхъ злучаяхъ житя — куды подѣвся характерѣ! стративѣ голову незрушимый мужѣ, и выйшовѣ зѣ него нужденный боягузѣ, слаба дитина, або, по просту, фетюкѣ, якѣ называє Поздревѣ.

Всѣ тѣ догадки, казки и слухи, не знати зѣ якои причини, наибѓльше подѣйствовали на бѣдного прокурора. Они потрясли нимѣ такѣ, що прійшовши до дому, почавѣ ѓнѣ думати, думати, и наразѣ, якѣ говорится, нѣ зѣ сего нѣ зѣ того, взявѣ тай умерѣ. Чи то парализѣ, чи що друге доконало его, а тѓлько ѓнѣ, якѣ сидѣвъ, такѣ и гепнувѣ собою горѣлицѣ зѣ крѣсла. Скрикнули, якѣ то звычайно дѣсѣя, сплеснувши руками „Ахѣ, Боже мѓй!“ послали за докторомѣ, щобы пустити кровь, але увидѣли, що прокурорѣ давно вже бувѣ — бездушне тѣло. Ажѣ тогдѣ съ великимѣ жалемѣ дѓзналися, що у покѓйника була справдѣ душа, хоть ѓнѣ по своѣй скромности,

нѣколи єи не показувавъ. А мѣжь тымъ поява смерти була такъ само страшна въ маломъ чоловіцѣ, якъ страшна буває въ великомъ: той, що ще не дуже-то давно ходивъ, рушався, гравъ въ виста, підписувавъ всѣлякі папери и такъ часто плентався помѣжь урядниками съ своими густыми бровами и підморгуючимъ окомъ, теперь лежавъ на столѣ, лѣве око вже зовсѣмъ не моргало, але одна брова все ще була трошки піднята до горы съ якимось запитующимъ виразомъ. О що таке покойникъ запитувавъ: чи о то, по що ѓнъ умеръ, чи о то, по що живъ — се хиба Богъ одинъ знає.

— А щожь до бѣса! Се чиста безглуздиця, се нѣ съ чимъ не згѡдне; се не можливе, щобы урядники такъ могли самі перелякати себе, скомпоновати таку дурницю и такъ далеко ѡтбѣчи ѡтъ правды, коли уже тутъ и дитина домѣркуєся, въ чѣмъ дѣло. — Такъ скажуть многі читателѣ и закинутъ авторови недорѣцтво, або назовутъ бѣдныхъ урядникѡвъ дурнями, бо чоловікъ щедрый на слово дурень и готовъ потракувати нимъ дваццять разъ на день свого ближнѣго. Досыть чоловікови изъ десяти сторѡнъ мати одну злу, а всѣ признають єго дурнемъ мимо девяти добрыхъ сторѡнъ. Читателеви легко судити, коли ѓнъ глядитъ изъ свого супокѡйного кутика, видить и вершки, ѡтки ѡткрываєся весь широкій кругозѡръ, и видить заразомъ и то, що дѣєся въ долині, де чоловікъ тѡлько найближшій предметы добачає. А и въ всесвѣтнѡй лѣтописи людскости богато є цѣлыхъ столѣтій, котрѣ, здаєсь, такъ и вычеркнути бѣ и знищити бы якъ непотрѣбні. Богато блудѡвъ поробилося на свѣтѣ, котрыхъ бы, бачится, теперь и дитина не зробила. Якій покривленій, глухій, вузкій, непроходимій, далеко въ боки заводячій дороги выбирала людскѡсть, намагаючись дѡйти до вѣчної правды, тогдѣ, коли передъ нею вся була ѡткрыта проста дорога, подѡбна до улицѣ ведучой до высокопышной палаты, назначеной цареви на помешканье! Ѣтъ всѣхъ другихъ дорѡгъ ширша и роскошнѣйша именно тота, облита сонѣшнымъ блескомъ и освѣчена всю нѡчь огнями; але мимо ней, глухою темнотою перлися люде — и кѡлько разѡвъ, уже наведеній сходячимъ зъ небесъ розумомъ, они

й тутъ зъумѣли ѳторгнулися и ѳтбитися въ бѳкъ, зъумѣли середѣ бѳлого дня зновѣ попасти въ непроходимй дебры, зъумѣли зновѣ напустити слѣпого туману однй однимъ въ очи, и волочучись слѣдомъ за болотяными огниками, зъумѣли таки дѳйти до пропасти, щобы ажъ тогдѣ съ перелякомъ запытати одинъ одного: „Де выхѳдъ, де дорога?“ Видить теперѣ все те ясно плывуче поколѣнье, дивуеся надѣ тыми помылками, смѣся надѣ нерозумомъ своихъ предкѳвъ, не бачучи, що небеснымъ огнемъ пописана тая лѣтопись, що кричитьъ въ нѣй кожда буква, що зъ кождого реченя показуе проникаючій палець на него таки, на него, на плывуче поколѣнье; але смѣся плывуче поколѣнье и самоувѣрено, гордо зачинае рядъ новыхъ помылокъ, надѣ котрыми такъ само колись посмѣются потомки.

Чичиковъ о всѣмъ тѣмъ нѣчого не знавъ анѣ крыхѳточки. Якъ наумысно въ ту пору ѳнъ набрався бувъ легкой простуды, флюксii и невеличкого запаленя въ горлѣ, котрыми дуже щедро надѣляе климать многихъ нашихъ губерніяльныхъ мѣстъ. Щобы якъ небудь, сохрани Господи, не пропало житье его безпотомно, ѳнъ рѣшився радше посидѣти денькѳвъ зо три въ хатѣ. За той часъ ѳнъ разъ у разъ полокавъ горло молокомъ съ фигою, котру опѳсля зѣдавъ, и носивъ привязану до щоки подушечку зъ румянку и камфоры. Бажаючи чимъ небудь заняти часъ, ѳнъ зробивъ кѳлька новыхъ и подрѳбныхъ списѳвъ всѣхъ накупленныхъ мужикѳвъ, прочитавъ навѣтъ якійсь томъ герцогинѣ Лявальеръ, що надѣбався въ куфрѣ, переглянувъ въ шкатулцѣ рѳжнй поскладанй тамъ предметы и листики, децо перечитавъ и другій разъ, и все те сильно надоѣло ему. Нѣякъ не мѳгъ ѳнъ поняти, що бы то такого було, що нѣ одинъ изъ мѣстовыхъ урядникѳвъ не приѣхавъ до него хотъ разъ навѣдатися про здоровье, а мѣжъ тымъ ще недавно навыпередки торохѣли попередъ гостинницею дорожки — то почтмайстровй, то прокуроровй, то предсѣдателевй. ѳнъ тѳлько здвигавъ плечима ходячи по свѣтлицы. Въ кѳнци почувъ, що ему геть стало лѣпше и втѣшився Богъ знае якъ, коли побачивъ можнѳсть, выйти на свѣжій воздухъ. Не ѳткладаючи на дальше, ѳнъ заразъ взявся до туалеты, ѳдомкнувъ

свою шкатулку, налявъ до склянки горячої воды, вынявъ щѣтку и мыло и ставъ бритвитися, чому впрочѣмъ давно були пора и часъ; бо погладивши бороду рукою и зирнувши въ зеркало, онъ уже сказавъ: „Ади, якѣ лѣсы поросли!“ И справдѣ, лѣсы не лѣсы, а по всѣмъ лицю и пѣдбородку высыпавъ до волѣ густый посѣвъ. Выбравшися онъ почавъ одѣватися такъ живо и швидко, що трохи не выскочивъ изъ чобѣтъ. Въ концѣ онъ убрався, покropився колыонскою водою и повгортавшися тепленько, выбрався на улицу, завязавши для осторожности лице. Выхѣдъ его, якъ и кожного выздоровѣвшаго чоловѣка, бувъ немовъ празничный. Все, що тѣлько зустрѣчалося ему, принимало всемѣхнутый видъ, и дома, и проходячі мужики, впрочѣмъ доволѣ понурого виду, зъ котрыхъ одинъ уже вспѣвъ заѣхати своему брату по за уха. Першу визиту онъ задумавъ ѡтдати губернаторови. По дорожѣ богато всякихъ мыслей приходило ему до головы: вертѣлася въ головѣ блондинка, уява зачала навѣтъ зъ легка пустовати и онъ уже самъ почавъ трошка жартувати и посмѣватися надъ собою. Въ такѣмъ рожевомъ настрою опинився вѣнь передъ губернаторовымъ ганкомъ. Уже почавъ було въ сѣнехъ покvapно знимати зъ себе футро, коли дверникъ поразивъ его цѣлкомъ несподѣванными словами:

— Не велѣли принимати!

— Якъ? що ты? ты видно не пѣзнавъ мене! ты придивися добре на лице! — говоривъ Чичиковъ.

— Якъ же не пѣзнавъ! адже я не першій разъ васъ виджу, — сказавъ дверникъ. — Та тожь то именно васъ однихъ не велено впускати, другихъ всѣхъ можна.

— Ось тобѣ на! Для чого? чому?

— Наказъ такій, такъ уже, видно, належится, — сказавъ дверникъ, и додавъ ще „Еге!“ А пѣсля того ставъ передъ нимъ зовсѣмъ безъ церемоніи, безъ того ласкавого виду, съ якимъ упередъ квapився знимати зъ него футро. Бачилось, онъ думавъ, глядячи на него: „Еге, вже коли тебе паны прогонюють ѡтъ ганку, такъ ты, видно, такъ собѣ, хлистикъ якій небудь!“

— Не розумѣю, що се take! — подумавъ собѣ

Чичиковъ и заразъ же подався до предсѣдателя палаты; але предсѣдатель палаты такъ змѣшався побачивши его, що не мѡгъ сказати двоухъ слѡвъ и наговоривъ такихъ дурниць, що ажъ имъ обомъ нѣяково зробилося. Выходячи ѡтъ него Чичиковъ хотъ и якъ силувався выяснити собѣ по дорозѣ и домѣрковатися, щѡ таке розумѣвъ предсѣдатель и до чого могли ѡтноситися его слова, але нѣчого не мѡгъ вырозумѣти. Ѡттакъ зайшовъ до другихъ: до полиц-майстра, до вице-губернатора, до почтмайстра, але всѣ або не приняли его, або приняли такъ дивно, такую силувану и незрозумѣлу вели розмову, такъ потратили головы и така зъ всего вийшла безглузица, що ѡнъ почавъ сумнѣватися, чи здоровый у нихъ мозокъ. Спробувавъ було ще зайти до де кого, щобы принайменше дѡзнатися о причинѣ, але о нѣякій причинѣ не дѡзнався. Немовъ пѡвсонный бродивъ ѡнъ безъ цѣли по мѣстѣ и не мѡгъ второпати, чи ѡнъ самъ зѣ глузду зсунувся, чи урядники головы потратили, чи въ снѣ все те робится, чи може на явѣ заварилася дурѣйка несогѡрша сну. Пѡзно вже, майже о змроцѣ, вернувся ѡнъ до себе до гостинницѣ, зъ котрой було вийшовъ въ такѡмъ гарнѡмъ настрою духа, и зъ нуды казавъ собѣ подати чаю. Въ задумчивости и въ якѡмось безмыслѡмъ мѣркованю о дивовижности своего положеня почавъ ѡнъ наливати чай, коли въ тѡмъ поспѣшно отворилися дверѣ его свѣтлицѣ, и показався Поздревъ зовсѣмъ несподѣваннымъ способомъ.

— Отъ правду каже приповѣдка: Для приятеля сѣмъ миль — недалеко дорога! — говоривъ ѡнъ, знимаючи шапку; — проходжу улицу, виджу, въ ѡкнѣ свѣтится. „Давай“, гадаю собѣ, „зайду! певно не спить.“ А ось гарно, що у тебе на столѣ чай, выпю радо чашку: сегодня за ѡбѣдомъ ѡбѣвся всякого дрантя, чую, що же въ жолудку не въ ладу. А кажи лишень напхати менѣ люльку! де твоя люлька?

— Алежъ бо я не курю люльки, сказавъ Чичиковъ.

— Пуста байка, немовъ бы то я не знаю, що ты куришь. Ей! а якъ то звуть твого чоловіка? Ей, Вахромѣю, послухай!

— Та не Вахромѣй, а Петрушка!

— Якъ же? Адже жъ у тебе впередъ бувъ Вахромѣй?

— Нѣякого не було у мене Вахромѣя.

— Еге, правда, се у ДЕРЕБИНА Вахромѣй. Представъ собѣ, що за щастье тому ДЕРЕБИНОВИ: тѣтка его посва-рилася съ сыномъ за то, що оженився съ крѣпачкою, и теперь записала ему весь мастокъ. Я думаю собѣ: отъ якъ бы й собѣ такъ тѣтку на пѣзнѣйше! Та що ты, братчику, такъ ѳтдалився ѳтъ всѣхъ, нѣгде не буваєшь? Розумѣся, я знаю, що ты иногдѣ занимаєшься учеными предметами, любишь читати (ѳтки вже Ноздревъ дѳзнався, що герой нашъ занимаєся учеными предметами и любитъ читати, сего, признатися, мы нѣякъ не можемо сказати, а Чичиковъ ще менше насъ). Ахъ, Чичиковъ! коли бъ тѳлько побачивъ.... ѳтъ вже справдѣ була бы пожива тво-ему сатиричному дотепови (для чого у Чичикова бувъ са-тиричный дотепъ, сего такожь годѣ знати). Представъ собѣ, братчику, у купця Лихачеза грали въ купку, — ось де вже смѣху було! Перепендевъ, котрый бувъ зѳ мною: „ѳтъ“, говорить, „коли бъ теперь тутка Чичиковъ, ось вже се справдѣ для него бы!...“ (мѣжь тымъ Чичиковъ ѳтъ роду не знавъ нѣякого Перепендева). А все жъ ты, братчику, признайся, адже ты, далебѳгъ, дуже пѳдло тогдѣ поступивъ зѳ мною, тямишь, коли мы грали въ варцабы? Адже я выгравъ. Еге, братъ, ты такъ таки пѳдѣхавъ мене. Колижь бо то я, чортъ мене знає, нѣякъ не можу сердитися. Оногда съ предсѣдателемъ.... Ахъ, такъ! адже я тобѣ мушу сказати, що въ городѣ всѣ противъ тебе. Они думаютъ, що ты рѳбишь фальши-вѣ банкноты; причепилися до мене, але я за тебе горою, наговоривъ имъ, що съ тобою учився и батька знавъ; ну, и вжежь нѣщо й казати, наплѣвъ имъ сухого дуба такъ, що й але!

— Я роблю фалшивѣ банкноты? — скрикнувъ Чичиковъ, зѳрвавшись зъ крѣсла.

— Але все таки, по що жъ ты такъ наликавъ ихъ? говоривъ дальше Ноздревъ. — Они, чортъ знає, зъ глу-зду збилися зѳ страху: зробили зъ тебе розбѳйника и шпѳна.... А прокуроръ зъ переполоху умеръ; завтра

будуть похороны. Ты не будешь? Они, правду сказати, боятся нового генераль-губернатора.... А все жь таки ты, Чичиковъ, дуже ризиковну штуку задумавъ.

— Що за ризиковну штуку? — спытавъ несупокѣйно Чичиковъ.

— Та выкрасти губернаторову доньку. Я, признаюсь, того й надѣявся, їй Богу, надѣявся! Першій разъ, якъ тѣлько побачивъ васъ на балю: „Ну, вже“, думаю собѣ, „Чичиковъ певно не даромъ....“ Впрочѣмъ шкода тебе, що ты такій выбѣръ зробивъ: я нѣчого въ нѣй не нахожду гарного. А є одна, своячка Бикусова, донька єго сестры, такъ отъ се дѣвчинка! можна сказати — чудо не шовкъ!

— Та що жь бо ты, що ты путаєшь? Якъ, викрасти губернаторову доньку, що ты? — говоривъ Чичиковъ, витрѣщивши очи.

— Ну, годѣ, братчику — якій бо ты потайный чоловікъ! Я, признаюсь, съ тымъ и зайшовъ до тебе: нехай и такъ, я готовъ тобѣ помагати! Такъ и буде: поддержи тобѣ вѣнецъ до слюбу, коляска и перемѣнный конѣ будуть мои, а тѣлько съ вымѣнкою, — ты мусишь менѣ выпозычити три тысячѣ рублѣвъ. Потрѣбно, братчику, хоть зарѣжь!

За часъ всего того балаканя Поздрева, Чичиковъ кѣлька разѣвъ протиравъ собѣ очи, бажаючи переконатися, чи не въ снѣ онъ все те чує. Робленье фалшивыхъ банкнотѣвъ, викраденье губернаторовой доньки, смерть прокурора, котрой причиною немѣло бы то онъ, приѣздъ генераль-губернатора, — все те навело на него порядный переполохъ. „Ну, вже, коли на те пѣшло“ — подумавъ онъ собѣ, — „то нѣчого ту довше забавляти, треба забиратися ѣтси якъ найшвидше.“

Онъ постарався якъ найшвидше позбутися Поздрева, прикликавъ до себе сей же часъ Селифана и казавъ му досвѣта бути готовымъ, такъ щобы заразы завтра о 6. годинѣ выѣхати зъ мѣста неперемѣнно, щобы все було переглянене, бричка пѣдмазана и проче и проче. Селифанъ сказавъ: „Слухаю, Павле Ивановичу“ и все таки зъупинився на якійсь часъ при две-

рехъ не рушаючися зъ мѣсця. Панъ сей же часъ велѣвъ Петрущѣ вытягнути зъ пѣдъ лѣжка куферъ, що вже порядно припавъ порохомъ, и почавъ разомъ съ нимъ укладати безъ великого розбору: панчохи, сорочки, бѣлье пране и не пране й ззувайла, календарь.... Все те укладували, якъ попало; Чичиковъ хотѣвъ конечно бути готовымъ зъ вечера, щобы на завтра не могло лучитися нѣякои задержки. Селифанъ, постоявши двѣ минуты при дверехъ, въ концѣ дуже поволеньки выйшовъ зѣ свѣтлицѣ. Поволи, якъ тѣлько можна собѣ представити поволи, злазивъ ѓнъ долѣ сходами, ѓтпечатуючи своими мокрыми чобѣтьми слѣды на сходячихъ въ низъ протоптанныхъ ступняхъ, и довго-довго гласкавъ рукою потылицю. Щѣ значило те гласканье? и щѣ въ загалѣ оно значить? Чи се досада на то, що ось не удався задуманный на завтра схѣдъ съ якимъ небудь побратимомъ въ непочеснѣмъ сѣрацѣ, пѣдперезанѣмъ ремнемъ, де небудь въ царскѣмъ шиночку? Чи вже завязалася въ новѣмъ мѣсци яка сердечна принадонька, и приходится покидати вечѣрне стоянье при брамѣ и политичне держанье за бѣлы ручки въ ту пору, коли полягають на городѣ сумерки, парубчакъ въ червонѣй сорочцѣ бреньчить на балалайцѣ передъ дворовою челядю и плете тихѣ бесѣды рѣжнородный, по праці спочивающѣй народъ? Чи, по просту, жаль покидати нагрѣте вже мѣсцечко въ челяднѣй кухни пѣдъ пѣдѣгачкою, близь печи, та борщикъ съ мѣстовымъ пухкимъ пирогомъ, а замѣсто того зновъ плентатися Богъ вѣсть куды въ дожджъ и рѣзкаль и всяку подорожну недогоду?... Богъ знае — не вгадаешъ. Много всякого дѣчого значить у нашего народа чуханье по потылицѣ.

Г Л А В А ХІ.

Адже жъ бо, нѣчо не сталося такъ, якъ задумовавъ собѣ Чичиковъ. По перше — прокинувся онъ пѣзнѣйше, нѣжъ думавъ — се була перша неприємнѣсть. Вставши онъ пѣславъ сей же часъ довѣдатися, чи запряжена бричка и чи все готове; але донесли, що бричка ще не була запряжена и нѣчого не було готового — се була друга неприємнѣсть. Онъ розсердився, приготувався навѣть наградити кѣлькама позаушниками нашего пріятеля Селифана и тѣлько нетерпеливо дожидавъ, яку той зъ своєї сторони приведе причину на своє оправданье. Швидко Селифанъ показався въ дверехъ и Чичиковъ мавъ ту радѣсть почути тѣ самѣ вымѣвки, якѣ звичайно приходится чути ѣтъ прислуги въ такѣмъ разѣ, коли треба спѣшно ѣхати.

— Адже жъ бо Павле Ивановичу, треба буде конѣ пѣдкувати.

— Ахъ ты тумане! ѣпуде! А попереду чому про се не сказавъ? Чи хибѣ часу не було?

— Та часъ ѣтъ бувъ.... А ѣсь и колесо такожъ, Павле Ивановичу, ѣбручь треба буде зѣвсѣмъ новыи потягнути, бо теперъ дорога выбоистѣ, розтрясокъ всюды такѣи, що не приведи Господи.... Тай ще, коли позволите сказати: передъ у брички зѣвсѣмъ розтрясса, такъ що она може ѣ двохъ стѣцѣи не продержитъ.

— Ахъ ты поганине! — скрикнувъ Чичиковъ, плеснувши въ долонѣ, и наблизився до него такъ близько, що Селифанъ, боячися, щобъ не одержавъ ѣтъ пана якого подарунка, ѣступився троха въ задъ и ѣтхилився на бѣкъ.

— Чи ты зѣбрався мене забити? га? зарѣзати мене хочешъ? На розстѣйнѣи дорозѣ мене наладився зарѣзати, розбѣйнику, маро ты проклята, страхѣпудище ты морскѣи? га? Три недѣлѣ сидѣли на мѣсци, га? Хотъ бы заикнувся, ѣглашенный, а ѣсь теперъ въ послѣднѣи хвили

й подогнавъ! коли вже майже на високоцѣ: лишъ бы сѣсти та їхати, га? а ты ось тутъ то й напакостивъ, га? га? Адже жъ ты знавъ се попереду? га? Отповѣдай! Знавъ? га?

— Знавъ, — отповѣвъ Селифанъ, звѣсивши голову.

— Ну, то чому жъ не сказавъ заразъ, га?

На тоє пытанье Селифанъ нѣчого не отповѣвъ, а тѣлько звѣсивши голову, бачилось, говоривъ самъ до себе: „Ади, якъ се дивовижно склалося: адже жъ и знавъ, а таки не сказавъ!“

— А отъ теперъ иди, приведи коваля, та щобы за двѣ години все було зроблено. Чуєшь? конечно за двѣ години, а якъ не буде, то я тебе, я тебе!... въ рѣгъ зѣгну и узломъ завяжу!

Герой нашъ бувъ дуже розлюченый.

Селифанъ повернувся було до дверей за тымъ, щобы йти выповнити приказъ, але ще разъ зъупинився и сказавъ:

— А ще, прошу пана, лысого коня, далебѣгъ, хочъ бы продати, бо онъ, Павле Ивановичу, зовсѣмъ поганецъ, онъ такий кѣнь, такъ таки, не приведи Господи, тѣлько завада.

— Еге, ось заразъ пѣду на торговицю продавати!

— Бй Богу, Павле Ивановичу, онъ тѣлько що зъ виду гарный кѣнь, а на дѣлѣ онъ такий лукавый кѣнь, що такого коня нѣгде....

— Дурню одинъ, коли захочу, то продамъ. Ще дишкурувати взявся! Ось я погляджу: коли ты не приведешь менѣ заразъ ковалѣвъ, и коли за двѣ години все не буде готове, то я тобѣ таку прочуханку задамъ.... самъ на собѣ лица не пѣзнаєшь! Маршь! рушай! — Селифанъ вийшовъ.

Чичиковъ ставъ зовсѣмъ не свѣй и шпурнувъ о землю шаблею, котра ѣздила съ нимъ въ дорогу, щобы додавати належного страху, кому слѣдує. Бѣльше нѣжъ четверть години онъ промучився съ ковалями, поки сторгувався, бо ковалѣ, якъ звичайно, були завзяті поганцѣ и помѣркувавши, що работа спѣшна, заломали цѣну якъ разъ въ за-шестеро. Хоть и якъ онъ горячився, называвъ ихъ харцызяками, розбѣйниками, грабителями подорожныхъ,

натякнувъ навѣтъ на страшный судъ, але ковалѣвъ нѣчимъ не зрушивъ: они уперто обстали при своѣмъ, не тѣлько не спустили зъ цѣны, але въ додатку ще протягалися за роботою мѣсто двохъ годинъ цѣлыхъ пѣвшеста. Въ протягу того часу мавъ онъ ту радѣсть досвѣдити приемныхъ хвиль, звѣсныхъ каждому подорожному, коли въ куфрѣ все спаковане и по свѣтлицы валяются тѣлько мотузочки, папѣрчики та всѣляке смѣтье, коли чоловікъ нѣ то їде нѣ то на мѣсци сидить, бачить зъ ѡкна проходячихъ, швендаючихся людѣй, толкуючихъ о своихъ гривенникахъ и съ якоюсь глупою цѣкавостю пѣднимаючихъ очи, щобы позирнути на него и ѡттакъ плестися собѣ дальше въ свою путь, що ще бѣльше дразнить и гнѣвить бѣдного неїдучого подорожного. Все, що тѣлько є, все, що тѣлько бачить онъ — и склепичокъ противъ его ѡконъ, и голова бабусѣ сидячої въ супротивнѣмъ домѣ, котра зазирає крѣзь ѡкно съ коротенькими фѣраночками — все те осточортѣло єму, а все таки онъ не ѡтходить ѡтъ ѡкна. Стоить, то забуваючи о всѣмъ, то звертаючи зновъ якусь приглушену увагу на все, що передъ нимъ рушаєся и не рушаєся, и душить зъ злости яку небудь муху, котра въ ту пору бжинить и бѣе собою о шибу пѣдъ его пальцемъ.

Але всему буває конець, и пожадана хвилина настала: все було готове, передъ у брички бувъ полагоджений якъ слѣдує, колесо було обтягнене новымъ обручемъ, конѣ приведеніи зъ водопою, и харцызяки ковалѣ пѣшли собѣ, перерахувавши одержаніи рублѣ и пожелавши щасливои дороги. Въ кѣнци и бричка була запряжена, и два горячіи колачѣ, ино що купленіи, помѣстилися въ нѣй, а Селифанъ вже засунувъ що-де-що для себе въ торбину пришитую побѣчь вѣзничкого козла, а самъ герой на послѣдку, въ супроводѣ вымахуючого шапкою „полового“ стоячого въ тѣмъ самѣмъ демикотоновѣмъ сурдуть, при трахтирныхъ и чужихъ льокаяхъ, що зѣйшлися поглядѣти, якъ выѣздить чужій панъ, и при всякихъ другихъ обставинахъ, якѣ звычайно лучаются при выѣздѣ — сѣвъ до повозу, — и бричка, въ якѣй їздять нежонатіи, котра такъ довто застоялася въ мѣстѣ и такъ дуже, бачится, надоѣла читателеви, наконецъ выѣхала зъ ворѣтъ гостинницѣ.

— Слава тобі Господи! — подумавъ Чичиковъ и перекрестився. Селифанъ луснувъ пугою, до него присѣвъ Петрушка, що попереду якійсь часъ висѣвъ на підножці, и герой нашъ, розсѣвшись вигідненько на грузинськомъ коверци, заложивъ за спину шкôряну подушку, притиснувъ два горячі колачѣ, и повôзъ почавъ зновъ підскакувати и похитуватися, дякувати брукови, котрый, якъ звѣсно, мавъ підкидуючу силу. Съ якимось неозначенимъ чутємъ глядѣвъ онъ на дома, стѣны, плоты и улицѣ, котрі такожъ и собѣ жъ немовъ підскакуючи, звôльна переходили назадъ, и котрі Богъ знає, чи судила ему доля побачити ще коли небудь въ цѣлôмъ своѣмъ житю.

При поворотѣ въ одну улицу бричка мусѣла зъупинитися, бо по цѣлôй ей довготѣ проходила безконечна похоронна процесія. Чичиковъ высунувся и велѣвъ Петрушцѣ спытати, кого хоронять, и довѣдався, що хоронять прокурора. На сю неприємну вѣсть онъ сей же часъ затиснувся въ кутъ, закрывъ себе фартухомъ и заслонивъ завѣсками. Въ ту пору, коли повôзъ по тôй нагодѣ зъупинився, Селифанъ и Петрушка, побожно познимали шапки, роззирали, хто, якъ, въ чѣмъ и на чѣмъ ѣхавъ, и рахували на пальцяхъ, кôлько було всѣхъ, и пѣшихъ и ѣхавшихъ, а панъ, приказавши имъ не признаватися и не кланятися нѣкому зъ знайомихъ льокафвъ, такожъ почавъ не смѣло розглядати крôзь шибки, вставлені въ шкôряныхъ завѣскахъ. За труною йшли, познимавши шапки, всѣ урядники. Онъ зачавъ було побоюватися, щобы не пôзнали его повозу; але имъ було не до того. Они навѣть не занялися рôжними щоденними розговорами, які звичайно провадять мѣжъ собою люде йдучі за покôйникомъ. Всѣ мысли ихъ въ ту пору заняті були ихъ власною долею: они думали, якій то буде новий генераль - губернаторъ, якъ приймется за дѣло и якъ стрѣтитъ ихъ. За урядниками йдучими пѣшки, ѣхали кариты, зъ котрыхъ вызирали дамы въ жалôбныхъ строяхъ. По рухахъ ихъ устъ и рукъ видно було, що они були заняті живимъ розговоромъ: може бути, що они такожъ говорили о приѣздѣ нового генераль - губернатора и мѣркували о баяхъ, які онъ буде давати, та хлопотали о вѣчныхъ своихъ френзляхъ

та нашивочкахъ. Въ кѣнцѣ за каритами тяглось кѣлька порожныхъ повозѣвъ гусакомъ, а дальше ѣ нѣчого вже не осталось, и герой нашъ мѣгъ ѣхати. Отсунувши шкѣряні заслѣнки, ѣнъ зѣтхнувъ и зѣ душѣ проговоривъ: „Отъ прокуроръ! живѣ-живѣ, а потому и умерѣ! и ось надрукуютъ въ газетахъ, що и скѣнчався, на смутѣкъ пѣдвладныхъ и всеи людскости, поважный горожанинъ, хлопотливый отецъ, прикладный мужъ, и богато напишутъ всякой всячины; може ще ѣ додадутъ, що проведенный бувъ плачомъ вдѣвъ и сирѣтъ; а прецѣньже, коли докладно розѣбрати всю рѣчь, то на докладъ выйде, що у него тѣлько всего ѣ було, що густѣ бровы“. Тутъ ѣнъ приказавъ Селифанови ѣхати швидше, а мѣжъ тымъ подумавъ самъ собѣ: „А се прецѣнь добре, що спѣткавъ я похороны; говорятъ, що се значитъ щастье, коли спѣткати похороны“.

Бричка мѣжъ тымъ повернула въ пустѣйшѣй улицѣ; швидко потяглися самѣ дозжезныя плѣты та деревляныя парканы, що вѣщували кѣнець мѣста. Ось уже и брукъ скѣнчився, и рогачка, и мѣсто по задѣ, и нѣчого нема, и зновъ въ дорожѣ. И зновъ по обохъ бокахъ мурованого гѣстинця почали мигати версты, стационны надзирателѣ, колодязѣ, валки чумаковъ, сѣры селища съ самоварами, бабами и проворнымъ бородатымъ хозяиномъ, выбѣгающимъ изъ заѣздной коршмы съ ѣвсомъ въ руцѣ; пѣшходѣ въ прѣоптаныхъ постѣлахъ, шкандыбающѣй вже зѣ 800 верстовъ; мѣстѣчка побудованнѣ недавно, съ деревляными склѣпиками, бочками съ мукою, постѣлами, колачами и прочѣю дробиною, сорокатыя рогачки, мосты ще не направленны, поля необозримы по однѣму и по другѣму боцѣ, помѣщицкѣ колясы, воякъ верхѣмъ на кони, везучѣй зеленѣ пачку съ оловянымъ бѣбомъ и пѣдписомъ: для тои а тои артиллерийной батѣри, зеленѣ, жѣвты и свѣжо розѣбораннѣ черныя загоны, мелькающѣ по степахъ, затыгнена въ дали пѣсня, сосновѣ вершечки въ туманѣ, пропадающѣй въ далѣцѣ голѣсъ звѣна, вороны якъ мухи и круговидъ безъ кѣнця.... Русь! Русь! виджу тебе зѣ своѣй чудѣвой, прекрасной далѣчины, виджу тебе! Бѣдна твѣя природа, не розвеселятъ, не перелякаютъ ѣи смѣлы дѣва, увѣнчаннѣ смѣлыми дѣвами штуки, — мѣста съ многоѣконными, высокими палатами, вѣрстающимъ въ

скалы, малѣвничі дерева и повоѣ, вросаючі въ дома, въ шумѣ и вѣчнѣмъ бризкѣ водоспадѣвъ; не повернися назадъ голова поглянути на набовдурені надъ нею безъ кѣнця въ высоту камѣннй брылы; не блыснуть крѣзь накинени одна на другу темнй аркады, опутанй виноградными гильками, блющами и незлѣчимыми миліонами дикихъ рожь, не блыснуть крѣзь нихъ въ дали вѣчнй линіи сіяючихъ гѣръ, выстрѣлившихъ высоко въ срѣбнй, яснй небеса. Отверто пустыinne и рѣвне все въ тобѣ, якъ точки, якъ значки, непринадно стырчатъ середъ рѣвнинъ невысокій мѣста твои; нѣщо не привабить и не очаруе ока. Але щожъ се за непостижима, таємна сила тягне до тебе? Чому несесь и роздаєся ненастанно въ ухахъ твоя тужлива, по всѣй довготѣ и широтѣ своѣй, ѣтъ моря и до моря розлита пѣсня? Що въ нѣй, въ тѣй пѣсни? Що кличе и рыдає и хапає за серце? Якй звуки болющо цѣлуютъ и тиснутся въ душу и вются коло мого серця? Русь! чогожъ ты хочешъ ѣтъ мене? якій недослѣдимый звязокъ крыєся мѣжъ нами? Що глядишь ты такъ, и чому все, що тѣлько є въ тобѣ, обернуло на мене повнй ожидаия очи?... И ще, повный зачудованя, недвижно стою я, а вже голову окруживъ грѣзный облакъ, важкій наступаючими дожджами, и онѣмѣла думка передъ твоимъ просторомъ. Що пророчить той необѣдимый простѣръ? Чижъ тутъ, въ тобѣ, не родити ся безграничнѣй мысли, коли сама ты безъ кѣнця? Чижъ тутъ не бути богатырови, коли є мѣсце де розвернутися и пройтися ему? И грѣзно обѣймає мене великанскій простѣръ, страшною силою ѣтражаєся въ глубинѣ моѣй; надприродною властью заяснѣли мои очи....у! яка блыскача, чудова, незнакома свѣту краина! Русь!....

— Держи, держи, дурачино! — кричить Чичиковъ до Селифана.

— Ось я тебе палашомъ! — кричавъ ѣдучій на зустрѣчь фельдъ-егеръ, съ вусами въ пѣвъ лѣкта. — Не видишь, чортъ бы дравъ твою душу, казенный повѣзь! — И мовъ привидъ сонный щезла съ гуркотомъ и курявою трѣйка.

Якъ дивовижне и принадне и чудове те слово дорога, и якъ чудова она сама, тота дорога!

Ясный день, осынные листья, холодный воздух.... Тѣснѣйше въ подорожну шубу, шапку на уха, глубше и выгѣднѣйше затиснѣмся въ куточокъ! Послѣдній разъ пробѣгаючи дрожь прохопила тѣло, и вже замѣсто неи пронила нась приемле теплота. Конѣ женуть.... якъ роскошно подсуваѣся дрѣмота и злипаются очи, и вже крѣзь сонъ причуваѣся и „забѣлѣли снѣги“ и сапанье коней и грюкъ колѣсь, и вже хрощешъ ты, притиснувши до кута своего сусѣда. Прокинувся — пять стацій улетѣло позадь тебе; мѣсячно; незнакоме мѣсто; церкви съ старосвѣтскими деревянными банями и чорнѣющими острыми шпильми; темнѣй тесовѣ и бѣлѣй мурованѣй дома; блыскъ мѣсяца тамъ и сямъ, немовъ бѣлѣй полотнянѣй платки розвѣшались по стѣнахъ, по бруку, по улицяхъ; на пѣвперекъ перерѣзують ихъ чорнѣй якъ уголь тѣни; немовъ полированный металлъ блыскотять скоса освѣченѣй деревянѣй дахи; и нѣгде нѣ душѣ; все спить. Хиба де небудь самъ-самотиночка блымаѣ въ ѡконци огникъ: чи мѣйскѣй ремѣсничина шие свою пару чобѣтъ, чи пекаръ пораѣся коло печи — щѣ намъ до нихъ? А нѣчь! силы небеснѣй! щѣ за нѣчь звершаѣся тамъ на высотѣ! А воздухъ, а небо далеке, высоке, тамъ, въ недоступнѣй своѣй глубѣни, такъ необѣйменно, звучно и ясно розпростерте!... А свѣжо дыше въ самѣй очи холоднѣй, нѣчнѣй ѡтдыхъ и уколываѣ тебе, и ѡтъ вже ты дрѣмаѣшъ и забуваѣшъ и хрощешъ, и повертаѣся сердито, почувши на собѣ тягаръ, бѣднѣй, притисненѣй до кута сусѣдѣ. Прокинешся — вже зновъ передъ тобою поля и степы; нѣгде нѣчого: всюды пустыня, все отверте. Верства съ цифрою летить тобѣ попередъ очи; на свѣтъ займаѣся; на бѣлѣющѣмъ холоднѣмъ небосклонѣ золота блѣдава пасмуга; свѣжѣйшѣй и рѣзшѣй стаѣ вѣтеръ. Ще тѣснѣйше въ теплый плащ!... якѣй славнѣй холодъ! якѣй чудовѣй на ново обнимающѣй тебе сонъ! Товчокъ — зновъ ты прокинувся. На вершинѣ неба сонце. „Помалу, помалу!“ роздаѣся голосъ; повѣзь спускаѣся зъ кручѣ; въ низу широка грѣбля, широка ясный ставъ, яснѣющѣй, мовъ мѣдяне дно передъ сонцемъ; село, хаты розсыпалися по косогорѣ: якъ звѣзда свѣтитъ зъ прибока хрещъ сельской церкви; гутѣрка мужикѣвъ и невдержимѣй апетитъ въ жолудку....

Боже! яка ты гарна часомъ, далека, далека дорѣженько! Кѣлько разѣвъ, якъ погибаючій и потапаючій я хапався за тебе, и ты кождый разъ мене великодушно выносила и спасала! А кѣлько родилося въ тобѣ чудовыхъ замыслѣвъ, поетичныхъ мрѣй, кѣлько перечулося давнихъ вражень!...

Але й приятель нашъ Чичиковъ почувавъ въ ту пору не самі прозаичні чувства. А погляньмо, що ѡнъ почувавъ. Зъ разу ѡнъ не почувавъ нѣчого и тѣлько оглядався назадъ, бажаючи переконатися, чи справдѣ вже виѣхавъ зъ мѣста; але коли увидѣвъ, що мѣсто вже давно щезло, нѣ кузнѣвъ, нѣ млынѣвъ, нѣ всего того, що находится докола мѣста, не було видно, и навѣтъ бѣлі вершечки камѣнныхъ церквѣвъ давно вѣшли въ землю, ѡнъ занявся тѣлько самою дорогою, поглядавъ на право и на лѣво, и мѣсто немѣ бы й не бувало въ его памяти, немѣ бы проѣхавъ ѡнъ всего разъ черезъ него, тай то давно, въ дитинствѣ. Въ кѣнци й дорога перестала занимати его, и ѡнъ почавъ зъ легка жмурити очи и клонити голову до подушки. Авторъ, признатися, тому навѣтъ дуже радъ, бо черезъ те ему лучаеся нагода поговорити о своѣмъ герою, бо доси, якъ читатель бачивъ, ему разъ въ разъ перешкаджували то Поздревъ, то дамы, то балѣ, то мѣскій сплетнѣ, то въ кѣнци тысячѣ тыхъ дрѣбницъ, котрі тогдѣ тѣлько выдаються дрѣбницами, коли записані въ книзѣ, але поки дѣются въ житю, то вважаються дуже важными дѣлами. Але теперъ ѡткинѣмо цѣлковито все на бѣкъ и прямо займѣмся дѣломъ.

Дуже сумнѣваемся, щоби выбраний нами герой вподобався читателямъ. Дамамъ ѡнъ не вподобаеся, се можна сказати на певно, бо дамы вымагають, щоби герой бувъ цѣлковота досконалѣсть, и коли тѣлько яка небудь душевна або тѣлесна плямочка — тогдѣ бѣда! Хоть и якъ глубоко загляне авторъ ему въ душу, хоть ѡтдасть ѡнъ чистѣйше зеркала его образъ, — ему не дадутъ нѣякои цѣны. Сама статнѣсть и середній лѣта Чичикова богато пошкодять ему: статности нѣ за що не простять героеви, и дуже многі дамы, ѡтвернувшись скажуть: „Фи, якій поганий!“ Гай, гай! все те звѣсне авторови, и при

всѣмъ тѣмъ онъ не може взяти за героя чесного чоловѣка. Але... може въ тѣй самѣй повѣсти почуються инші, ще доси не торкані струны, покажеся неперебране богатство руского духа, пройде мужъ, обдарованый божественными чеснотами, або чудова руска дѣвица, акои не найти нѣгде въ свѣтѣ, съ цѣлою дивною красою жѣночої души, вся изъ великодушныхъ порывѣвъ и самоотверженя, и мертвыми покажуться передъ ними всѣ чесні люде другихъ племенъ, якъ мертва книга передъ живимъ словомъ! піднімуться рускій подвиги... и побачуть, якъ глубоко запало въ славянську душу то, що тѣлько сковзнуло по природѣ другихъ народѣвъ... Але чому и по що говорити о тѣмъ, що буде? Неприлично авторови, будучи давно вже мужемъ, вихованому строгимъ внутрѣшнимъ житьемъ и освѣжающею тверезостю самоты, забуватися, немовъ молодець. На все своя черга и мѣсце и часъ. А чесного чоловѣка все таки не взято за героя. И можна навѣть сказати, чому не взято. Аджежъ бо часъ въ кѣнци дати ѡтпочити бѣдному чесному чоловѣкови; аджежъ бо за дармо повертаеся на устахъ слово чесный чоловѣкъ; аджежъ бо зробили въ кѣнци конемъ чесного чоловѣка, и нема писателя, котрый бы не їздивъ на нѣмъ, поганяючи батогомъ и всѣмъ, що підъ руки попаде; аджежъ бо заморили чесного чоловѣка до тои степени, що теперъ нема на нѣмъ и тѣни чесноты, а остались тѣлько шкѣра и кости мѣсто тѣла; аджежъ бо лицемѣрно призывають чесного чоловѣка; аджежъ бо не поважають чесного чоловѣка. Нѣ, пора наконецъ припрячи й пройдисвѣта. И такъ, припряжѣмъ его, того шельму пройдисвѣта!

Темне и скромне походженъе нашего героя. Родичѣ були дворяне, але чи гербові, чи особисті, Богъ ихъ знае. Лицемъ онъ не бувъ подѣбный до нихъ; принайменше своячка, що була при его родинѣхъ, низенька, коротенька женщина, котрыхъ звичайно называють гарбузками, взявши въ руки дитину, скрикнула: „Зовсѣмъ не такій вийшовъ, якъ я думала! Ёму бы выпадало удатися въ бабку по матери, и було бы лѣпше, а онъ удався, такъ таки, якъ говорить приповѣдка: нѣ въ маму нѣ въ отця, а въ прожджого молодця“.

Житѣ зъ разу поглянуло на него якось квасно-не-прихильно, крѣзь якесь мутне, снѣгомъ занесене ѡконечко: нѣ друга, нѣ товариша въ дитинствѣ! Маленька клѣточка съ маленькими ѡкнами, що не ѡтчинялися нѣ зимою нѣ лѣтомъ; батько — хоровитый чоловѣкъ, въ довгѡй капотѣ и въ плетеныхъ берлячахъ, набутыхъ на босу ногу, що нестанно зѡтхавъ ходячи по свѣтлицы и плювавъ до стоячей въ кутѣ сплювачки; вѣчне сидженье на лавцѣ, съ перомъ въ рукахъ, атраментомъ на пальцяхъ и навѣтъ на губахъ; вѣчный наказъ передъ очима: „Не бреши, будь послушный старшимъ и носи чесноту въ серци;“ вѣчне шарканье и чалапанье берлячѣвъ по свѣтлицы, знакомый, а завсѣгды строгій голосъ: „Чи зновъ дурницѣ робишь!“ (голосъ той все ѡтзывався въ ту хвилю, коли хлопчина, навкучивши собѣ одностайну роботу, приписувавъ до буквы яку небудь карлючку або хвостикъ); и вѣчно знакове, а завсѣгды неприемне чутье, коли въ слѣдъ за тыми словами кѡнчикъ его уха скручувався дуже болючо нѡгтями довгихъ, зъ заду пѡдѡбравшихся пальцѣвъ: осьъ бѣдна картина его початкового дитинства, о котрѡмъ ледво заховалася у него блѣда споминка. Але въ житю все змѣнюеся быстро и живо: и въ одинъ день съ першимъ веснянымъ сонцемъ и розѡгравшимися потоками батько взявъ сына и выѣхавъ съ нимъ на тарадайцѣ, котру тягла бочаста лысоморда шкапина, звѣсна у кѡньскихъ барышникѡвъ пѡдъ назвою сороки; поганявъ нею вѡзникъ, малснѣй горбатый чоловѣчокъ, праотець одинокои крѣпосной родины, належачои до ѡтця Чичикова; горбачъ той сповнявъ майже всѣ ѡбязки въ домѣ. На сороцѣ волоклись они бѡльше якъ пѡвтора дня; ночували въ дорозѣ, перевозилися черезъ рѣку, закусували холоднымъ пирогомъ и печеною бараниною, и ажъ на третій день рано доѣхали до мѣста.

Передъ хлопчиною блыснули неожиданно пышнотоу мѣйскій улицѣ, передъ котрыми ѡнъ кѡлька минутъ рознявъ ротъ. За тымъ сорока шубовснула разомъ съ тарадайкою въ яму, котроу зачинався вузкій переулѡкъ, весь похиленный до долу и заваленый болотомъ; довго працювала она тамъ зъ всеи силы и мѣсила ногами, пѡдгонювана

и горбачемъ и самымъ паномъ, и въ концѣ затыгла ихъ на невеличке подворье, стояче на косогорѣ, съ двома розцвившими яблунями передъ старенькимъ домикомъ и садикомъ позадъ него, низенькимъ, маленькимъ, зложенымъ толькo зъ рябины, бузины и скрытой въ ея глубинѣ деревянной будочки, крытой драницами, съ вузенькимъ матовымъ оконечкомъ. Тутъ жила ихъ своячка, похнюплена бабуся, що все ще кожного ранку ходила на рынокъ и оттакъ сушила панчохи коло самовара; она поплескала хлопчика по лицѣ и полюбовалася, що онъ такой собѣ товстенькій. Тутъ онъ мусѣвъ остатися и ходити щоденно до класы въ мѣйской школѣ. Отець, переночувавши, заразы на другой день выбрався въ дорогу. При розстаню не пролилася нѣ одна слезина зъ отцѣвскихъ очей; онъ давъ ему пѣвъ рубля мѣди на розхѣдъ и на ласощѣ, и що далеко важнѣйше, давъ розумну науку. „Гляди жь, Павлусю: учися, не роби дурницъ, не пустуй, а бѣльшь надъ все — догоджуй учителямъ и наставникамъ. Коли будешъ догоджувати начальникови, то хоть и въ науцѣ не вспѣшь и таланту Богъ не давъ, таки пѣдешъ въ гору и всѣхъ выпередить. Съ товаришами не водися: они тебе добру не научать, а коли вже безъ того не можна, то водися съ такими, котры богатѣйшій, щобы въ разѣ потребы они могли тобѣ стати въ пригодѣ. Не угощай и не частуй нѣкого, а радше веди себе такъ, щобы тебе угощали, а наибѣльшь надъ все бережи и складай копѣйку: тая рѣчь найпевнѣйша надъ все на свѣтѣ. Товаришь або приятель тебе ошукае и въ бѣдѣ першій тебе выдасть, а копѣйка не выдасть, хоть бы въ якѣй бѣдѣ ты находився. Все зробишь и всѣхъ на свѣтѣ переймешь копѣйкою.“ Давши такую науку, батько розстався съ сыномъ и поплентався зновъ до дому на своѣй сороцѣ, и отъ того часу сынъ нѣколи вже не выдавъ его; але слова и науки запали ему глубоко въ душу.

Павлусъ сейчасъ отъ другого дня почавъ ходити до класы. Особливыхъ способностей до якои небудь науки у него не показалася; отзначався онъ бѣльше пильностью и огрядностью; але за то у него показався чи малый розумъ практичный. Онъ сейчасъ помѣркувавъ и порозумѣвъ

дѣло и повѣвъ себе супроти товаришѣвъ именно такимъ способомъ, що они его угощували, а онъ ихъ не только що нѣколи не погостивъ, але навѣтъ иногда, припрятавши отримане угощенье, оттакъ продававъ назадъ имъ самымъ. Ще дитиною, онъ умѣвъ вже отказать собѣ у всѣмъ. Зъ дарованой батькомъ пѣврублѣвки онъ не выдавъ нѣ копѣйки, противно, ще того самого року зробивъ до ней прирѣстъ, показавши поворотливѣсть майже незвычайну. Вылѣпивъ зъ воску пташка, помалювавъ его и продавъ дуже корысно. Потому, въ протягу якогось часу пустився на другі спекуляціи, именно на ось якій: закупить було на рынку ласощѣвъ и сяде въ класѣ бѣлы тыхъ, що богатѣйшій: якъ только запримѣтитъ, що товариша зачинає млоити — знакъ пѣдступающого голоду — онъ высуває ему на показъ зъ пѣдъ лавки, нѣбы то не хотячи, кѣнчикъ медяника або булки, и роззохотивши его, бравъ грошѣ розмѣрно до апетиту. Два мѣсяцѣ онъ промучився у себе на квартирѣ безъ супочинку съ мышєю, котру засадивъ въ маленьку деревяну клѣточку, и допровадивъ въ кѣнци до того, що мышъ ставала на задній лапки, лягала и вставала за приказомъ, и продавъ еи опѣсля та кожъ дуже корысно. Коли набралося грошій до пяти рублѣвъ, онъ мѣшочокъ зашивъ, и почавъ збирати въ другій. Супроти начальства онъ провадивъ себе ще разумнѣйше. Нѣхто не вмѣвъ такъ смирно сидѣти на лавцѣ. Треба запримѣтити, що учитель дуже любивъ тишинау и смирене захованье, а не мѣгъ терпѣти разумныхъ и острыхъ хлопчикѣвъ: ему здавалося, що они конечно мусять зъ него смѣяться. Досыть було тому, котрый попалъ у него пѣдъ ноту свавольности и остроты, досыть було ему только рушиться або якъ небудь не нарокомъ моргнути бровою, щобы вже попасти въ гнѣвъ. Онъ его переслѣдувавъ и каравъ немилосерно. „Я, братчику, зъ тебе выжену зухвальство и непокору!“ говоривъ онъ, — „я тебе знаю на скрѣзь, якъ и самъ ты себе не знаешь. Ось ты у мене поклячишь собѣ! ты у мене собѣ попостишь!“ И бѣдный хлопчина, самъ не знаючи за що, набивавъ собѣ колѣна и мучився голодомъ цѣлыми днями. „Способности и таланты! все те дурница!“ мо-

влявъ онъ: „я гляджу то́лько на захованье. Я поставлю найлѣпшій ноты у всѣхъ наукахъ тому, хто нѣ въ зубъ нѣчого не вмѣе, а похвально заховуеся; а въ кѣмъ я бачу непокрѣпный духъ и насмѣшливость, я тому нулю, хотъ онъ и Сольона заткни за поясъ!“ Такъ говоривъ учитель, котрый на смерть не любивъ Крылова за то, що той сказавъ: „По мнѣ жъ лучше пей, да дѣло разумѣй“, и завсѣгды розповѣдавъ, съ роскошнымъ выразомъ въ лици и въ очохъ, якъ то въ тѣй школѣ, де онъ учивъ попередъ, така була тиша, що чути було, якъ муха летить, що нѣ одинъ ученикъ въ протягу цѣлого року не кашельнувъ и не высѣкався въ клясѣ, и що до самого звѣнка не можъ було пѣзнати, чи бувъ тамъ хто, чи нѣ. Чичиковъ ѡтъ разу порозумѣвъ начальника и якого онъ wymagaе захованя. Не ворухнувъ онъ нѣ окомъ нѣ бровою пѣдчасъ школьной години, хотъ бы тамъ и якъ щипали его зъ задъ; скоро то́лько роздавався звѣнокъ, онъ прожогомъ кидався и подававъ учителеви попередъ всѣхъ шапку триушку (учитель ходивъ въ триушцѣ); подавши триушку, онъ выходивъ першій зъ клясы и старався съ нимъ разѣвъ зо три пострѣчатися на дорозѣ, разъ въ разъ знимаючи шапку. Дѣло удалось цѣлковито. За цѣлый часъ пробуваня въ школѣ сидѣвъ онъ мѣжъ першими и при выходѣ одержавъ найкрасшу клясификацію, свѣдоцтво и книжку съ золотыми буквами за прикладну пильнѣсть и благонадежне захованье. Выйшовши зъ школы, онъ бувъ вже молодцемъ досыть принаднои поверховности, съ пѣдборкомъ потребуемымъ бритвы. Въ ту пору вмеръ его батько. Въ наслѣдствѣ лишились ему чотыри выходжені домашній шапочки, два старі сурдуты пѣдбиті бараномъ и незначна сума грошій. Батько, якъ видно, умѣвъ то́лько давати раду, якъ складати копѣйку, а самъ наскладавъ ей не богато. Чичиковъ туй таки продавъ старенькій двѣрикъ съ нѣкчемною землецею за тысячу рублѣвъ, а родину крепакѣвъ перевѣзъ до мѣста, надѣючися поселитися въ нѣмъ и заняться службою. Въ ту саму пору выгнали зѣ школы, за дурноту чи за яку другу провину, бѣдного учителя, котрый такъ дуже любивъ тишину и похвальне захованье. Учитель зъ горя почавъ пити; въ кѣнци й пити вже не

стало за що; хорый, безъ кусника хлѣба и помочи, пропадавъ онъ десь въ нетопленомъ, темномъ закамарку. Бувшій ученики его, „розумники и дотепники“, въ котрыхъ ненастанно ему привиджувалася непокора и насмѣшливость, довѣдавшися о его нужденномъ положеню, зобрали заразъ же для него дещо грошій, попродавши навѣтъ богато потрѣбного; одинъ только Павлусъ Чичиковъ ѳтмовився тымъ, що не має нѣчого, и давъ якійсь пятачокъ срѣбла, котрый заразъ товаришѣ таки звернули ему назадъ, сказавши: „Ехъ, ты жила!“ Закрывъ лице руками бѣдный учитель, коли почувъ о такомъ поступку своихъ бывшихъ учениковъ; слезы градомъ закапали зъ погасающихъ очій, мовъ пятнайцятилѣтнѣй дитинѣ: „При смерти на одрѣ довѣвъ Богъ заплакати!“ сказавъ онъ слабымъ голосомъ, и важко зѳтхнувъ, якъ почувъ про Чичикова, и туй таки додавъ: „Ехъ, Павлусъ: отъ якъ перемѣняеся чоловікъ! адже жъ якій бувъ скромнесенькій! нѣчого буйного — шовкъ! Ошукавъ, сильно ошукавъ....“

А все таки годѣ сказати, щобы природа нашего героя була така сыра и тверда, и щобы сердце въ нѣмъ було такъ заумерше, щобъ онъ не знавъ нѣ жалости нѣ спѳвчутя. Онъ почувавъ и жалѳсть и милосердье, онъ навѣтъ хотѣвъ було помочи, та тѳлько, щобы на то не выдати значной сумы, щобы не рушати вже тыхъ грошій, котрыхъ назначено було не рушати; словомъ ѳтцѣвска наука: „Бережи и складай копѣйку“ не пѳшла въ лѣсь. Але въ нѣмъ не було привязаня до грошій для грошій, въ нѣмъ не було скнырства и скупости. Нѣ, не ними поводився онъ: ему маячилося въ будущинѣ житье съ всѣми роскошами, съ всякими достатками: повозы, дѳмъ прекрасно заосмотреный, смачный обѣды — ось що ненастанно носилося въ его головѣ. Щобы въ кѳнци, потому, съ часомъ доступити непременно всего того, ось въ якѳй цѣли береглася копѣйка, скупѳ уймалася до поры и собѣ и другому. Коли проѣздивъ коло него богачъ на гарнѳй легенькѳй бричцѣ, съ богато запряженными кѳньми, онъ якъ вкопанный зъупинявся на мѣсци, и ѳттакъ пробуркавшися, мовъ по довгѳмъ снѣ, говоривъ: „А прецѣнь же бувъ конторщикомъ (субъектомъ), волосье носивъ въ

кружокъ!“ И все, що тѣлько ѳтзывалосѣ богатствомъ и достаткомъ, робило на него враженіе незглубиме для него самого. Выйшовши зо шкѣлъ, ѳнѣ не хотѣвъ навѣтъ ѳтпочити: такъ сильне въ нѣмъ було бажаніе чимъ скорше принятися за дѣло и службу. А все таки, помимо похвального свѣдоцтва, съ великимъ трудомъ примѣстився ѳнѣ въ казенной палатѣ. И въ далекихъ закамаркахъ потрѣбна протекція. Мѣсце дѣсталось ѣму мизерне: пенсіи трийцѣть чи сорокъ рублѣвъ на рѣкъ. Але ѳнѣ рѣшився горячо заняться службою, все побѣдити и перемочи. И справдѣ, терпеливѣсть, самоотверженіе и ограниченіе потребъ показавъ ѳнѣ нечуване. ѳтъ ранного ранку до пѣзного вечера, не упадаючи нѣ духомъ нѣ тѣломъ, писавъ ѳнѣ, весь зарытый въ канцелярскій паперы, не ходивъ до дому, спавъ въ канцелярскихъ комнатахъ на столахъ, ѳбѣдавъ инколи съ сторожами, и при всѣмъ тѣмъ умѣвъ захвати опрятнѣсть, порядно убраться, надати лицю принадный выразъ а навѣтъ якесь благородство своимъ рухамъ. Треба бо сказати, що урядники въ палатѣ особливо ѳтзначувалися непринадністю и нерозумомъ. У иншихъ лица були — немовъ печеный хлѣбъ: щѣку роздуло въ одинъ бѣкъ, пѣдборѣдокъ перекривило въ другій, горѣшну губу пѣдняло мѣхуремъ, а до того въ додатку она й перепуклася; словомъ зовсѣмъ не хорошо. Говорили они всѣ якось то строго, такимъ голосомъ, немовъ бы збиралися когось забити; приносили часті жертвы Бакхови, доказуючи такимъ способомъ, що въ славянскѣй природѣ лишилося щечимало останкѣвъ поганьства; приходили навѣтъ часами до канцеляріи, якъ то кажуть, закроплені, черезъ що въ канцеляріи було не гарно и воздухъ пѣдвѣино бувъ не благовонный. Мѣжь тыми урядниками годѣ було не запримѣтити и не ѳтзначити Чичикова, представляючого у всѣмъ цѣлковите противенство и принадністю лица и привѣтнымъ голосомъ и цѣлковитымъ неуживаньемъ нѣякихъ горячихъ напиткѣвъ. Але при всѣмъ тѣмъ трудна була его дорога. Попався ѳнѣ пѣдъ начальство якомусь вже перестарѣлому канцелистѣ, котрый бувъ образомъ якоисъ камѣнной нечулости и незрушимости: вѣчно однакій, неприступный, нѣколи

въ житію не показавшій на своѣмъ лиці усмѣшки, не привѣтавшій нѣ разу нѣкого, хочъ бы тольکو запытаньемъ про здоровье. Нѣхто не видавъ, щобы онъ хотъ разъ бувъ не тымъ, чимъ завсѣгды, хотъ на улици, хотъ у себе дома; хотъ бы разъ онъ чѣмъ небудь занялся хотъ бы напився до пана и по пьяному бъ засмѣялся; хотъ бы навѣтъ унѣсся дикою радостю, якъ уносится розбѣйникъ въ пьяну минуту; але навѣтъ тѣни не було въ нѣмъ нѣчого такого. Нѣчого не було въ нѣмъ цѣлковитого: нѣ злого нѣ доброго; страшнымъ тольکو являвся въ нѣмъ бракъ всего того. Черство-мрамурове лице его, безъ всякой рѣзкой неправильности, не було зовсѣмъ подѣбне до якого небудь другого; въ строгій рѣвномѣрности мѣжъ собою були всѣ черты его. Однѣ тольکو густѣ рябины та дзюбатыны, котрыми було понатыкане, причисляли его до числа тыхъ лицъ, на котрыхъ пѣсля народного выраженя, чортъ приходивъ що noci молотити горохъ. Бачилось, що нема такой силы, котра бы здужала подласкатися до такого чоловѣка и разыскати его прихильность: але Чичиковъ все таки попрѣбувавъ. Зъ разу онъ почавъ догоджувати ему въ всякихъ незамѣтныхъ подробностиахъ: придивився уважно, якъ были затинанѣ пера, котрыми онъ писавъ, и приладивши кѣлька такъ само, клавъ ему за кождымъ разомъ ихъ подъ руку; здувавъ и змѣтавъ зъ его стола пѣсокъ и табакъ; роздобувъ нову затычку для его каламаря; вышукавъ десь его шапку, препогану шапку, яка тольکو коли небудь истнувала въ свѣтѣ, и за кождымъ разомъ клавъ еи побѣчъ него на хвилю передъ закінченьемъ канцелярійной години; чистивъ ему плечѣ, коли той замазавъ ихъ вапномъ о стѣну. Но все те осталось рѣшучо безъ найменшого знаку, такъ якъ коли бъ нѣчого того й не було зроблено. Въ кѣнци онъ пронюхавъ его домашне, родинне житье; дѣзнався, що у него була доросла донька, съ лицомъ такожъ похожимъ на то, якъ коли бы на нѣмъ по ночахъ молочено горохъ. Зъ того боку онъ задумавъ подвести приступъ. Дѣзнавшись, до якои церкви приходила она що недѣлѣ, онъ кождымъ разомъ стававъ насупротивъ неи, чисто одѣтый, съ сильно накрохмаленымъ повкошулькомъ, — и дѣло пошло на удачу: подався строгій начальникъ и запросивъ его на чай.

И въ канцеляріи не встигли оглянутися, аж ось дѣло уладилось такъ, що Чичиковъ переѣхавъ до него до дому, зробився потрібнымъ и конечнымъ чоловѣкомъ, купувавъ муку и цукоръ, съ донькою поводився якъ съ нареченою, называвъ канцелиста таткомъ и цѣлувавъ его въ руку. Всѣ въ палатѣ догадувались, що въ концѣ лютого, передъ великимъ постомъ, буде весѣлье. Строгій канцелистъ почавъ навѣтъ хлопотати за него у начальства, и по якѣмсь часѣ Чичиковъ самъ засѣвъ канцелистомъ на одно свѣжо открыте опорожнене мѣсце. Въ томъ бачится и лежала вся цѣль его зносинъ съ старымъ канцелистомъ, бо заразъ же свѣй куферъ онъ одославъ потаємно до дому, а на другій день онъ вже опинився на другѣй кватирѣ, старѣго канцелиста переставъ называти таткомъ и не цѣлувавъ его бѣльше въ руку, а о весѣлю такъ дѣло и замялося, немовъ и зовсѣмъ нѣчого непочиналося. А прецѣнь же, зустрічаючися съ нимъ, Чичиковъ за кождымъ разомъ щиро стискавъ его руку и запрошувавъ на чай, такъ що старій канцелистъ не бачучи на вѣчну рѣвнодушнѣсть и тверду незрушимѣсть, за кождымъ разомъ потрясавъ головою и воркотавъ собѣ пѣдъ носомъ: „Ошукавъ, ошукавъ чортѣвъ сынъ!“

Се бувъ самый найтруднѣйшій порѣгъ, черезъ который онъ переступивъ. Огъ той поры пѣшло вже легче и гладше. Онъ ставъ чоловѣкомъ замѣтнымъ. Все показалося въ нѣмъ, чого треба для такого становища: и приемнѣсть въ оборотахъ та покупкахъ, и зручнѣсть въ дѣловыхъ зносилахъ. Съ такими средствами въ швидкѣмъ часѣ роздобувъ онъ тоє, що называеся хлѣбне мѣсце, и покористувався нимъ якъ найлѣпше. Треба знати, що въ той самъ часъ зачалися були дуже строгі переслѣдуваня всякихъ хабарѣвъ „взяткѣвъ“. Переслѣдувань онъ не налякався, але сей часъ повернувъ ихъ на свою користь и показавъ таку незвычайну проворнѣсть, яка показуеся у насъ тѣлько въ часы притиску. Дѣло онъ уладивъ ось якъ. Скоро тѣлько приходивъ проситель и сѣгавъ рукою до кишенѣ, щобы вытягнути ѣттамъ звѣснѣй рекомєндующѣ письма съ пѣдписомъ князя Хованского, якъ у насъ въ Россіи звѣкли называти банкноты, Чичиковъ тутъ же съ усмѣшкою: „Нѣ, нѣ“, говоритъ, „вы думаете,

що я.... нї, нї! Се наша повинність, нашъ обов'язокъ; безъ всякої ѳплати ми повинні зроби́ти. Въ тѣмъ дѣлѣ вже ви не турбуйтеся; заразъ завтра все буде зроблене. Позвольте лишень знати, де ваша квартира; вамъ и заходитися не треба самимъ: все вамъ принесуть до дому.“ Очарований проситель вертався до дому трохи не підскакуючи зъ радости, и все думавъ: „Ось въ кѣнци чоловікѣ, якихъ здадобыся бѣльше: се по просту дорогоцѣнний брильянтъ!“ Але чекає проситель день, другій — не приносять паперѣвъ до дому; на третій то само. О́нъ въ канцелярію — справа ще й не зачиналася; онъ до дорогоцѣнного брильянта. — „Ахъ, даруйте!“ говорить Чичиковъ дуже чемненько, вхопивши его за обѣ руки, — „у насъ такъ багато було роботи! але заразъ завтра все буде зроблене, завтра всенепремѣнно! Ёй Богу, менѣ ажъ совѣсно!“ И все те въ супроводѣ самыхъ очаровуючихъ рухівъ. Коли при тѣмъ розверталася яка небудь пола шляфрока, то рука въ тѣй же хвилиночѣ старалася поправити дѣло и придержати полу. Але анѣ завтра, анѣ позавтра, анѣ на третій день не несуть паперѣвъ до дому. Проситель иде до головы по розумъ: та годѣ, чи нема въ тѣмъ чого? Вывѣдує — говорять: „Треба дати писарямъ.“ — „Чому жъ бы не дати? я готовъ дати по четвертаку писарямъ!“ скрикає проситель. — „Та чого жъ бо ви горячитесь?“ ѳповѣдають ему: „оно такъ и выйде: писарямъ и дѣстанеся по четвертаку, а решта пѣде начальству.“ Бѣ себе по чолѣ недогадливый проситель и клене, на чѣмъ свѣтъ стоить, новій обычаѣ и чемне, благородне поведѣньє урядникѣвъ. „Попереду, було, знаєшь бодай, що робити: принѣсь управителеви канцеляріи червоненьку, и справа готова; а теперъ по бѣленькѣй, тай ще тыждень часу протратишь, поки догадаєшься.... чортъ бы побравъ безкорысність и урядни́кке благородство!“ Проситель, розумѣєся, правду каже; але за то теперъ нема хабарникѣвъ: всѣ управителѣ канцелярій пречесні и преблагородні люде: тѣлько секретарѣ и писарѣ поганцѣ.

Швидко представилося Чичикову поле далеко обширнѣйше: утворилася комісія для выбудуваня якогось ка-

зенного, дуже великого будинку. До тої комісії примостився і він і показався однимъ зъ найдѣяльнѣйшихъ членівъ. Комісія сей же часъ приступила до дѣла. Шість лѣтъ побивалася съ тымъ будинкомъ: але чи климать перепинявъ, чи матеріаль бувъ вже такий, досить того, що казенний будинокъ якось не рѣсъ вище фундаменту. А мѣжъ тымъ въ другихъ кінцяхъ мѣста у кожного члена комісії показалося по одному гарному домови горожанської архітектури: видно, ґрунтъ землѣ бувъ тамечка кращій. Члени вже зачинали благоденствувати і почали заводити собѣ родини. Тутъ ажень і теперъ ажень почавъ Чичиковъ по трошка выпутуватися зъ підъ строгихъ законівъ стремезливости і невмолімого свого самоотреченя. Тутъ ажень вінъ въ кінці зм'ячивъ свій довголѣтній пѣсть, і показалося, що вінъ завсѣгды не чужій бувъ всякихъ розкошій, ѳтъ котрихъ умѣвъ удержатися въ лѣта горячої молодости, коли нѣ одинъ чоловікъ въ повнѣ не панує надъ собою. Показалися деякі люксусы: вінъ нанявъ досить гарного кухаря, накупивъ тоненькій голяндскій сорочки. Вже сукна купивъ вінъ собѣ такого, якого не носила вся губернія, і ѳтъ тої пори почавъ держатися бѳльше вишневихъ і бронзовихъ цвѣтѳвъ съ ясними пасмугами; вже закупивъ вінъ прекрасну пару коней, і самъ державъ повозы; вже завѣвъ вінъ обычай вытиратися губкою, намоченою въ водѣ змѣшаною съ кольтонською водою; вже купивъ вінъ дуже не дешево якесь мыло, що надавало гладкѳсть і полыскъ шкѳрѣ, вже.... Але наразъ, на мѣсце попереднього забудька присланий бувъ новий начальникъ, чоловікъ военный, острый, ворогъ хабарникѳвъ і всего, що зовеся неправдою. Заразъ на другій день вінъ переполошивъ всѣхъ до одного, зажадавъ рахункѳвъ, побачивъ недобѳры, на кождѳмъ кроцѣ недостаючій сумы, завважавъ въ тѳй таки хвили домы гарної горожанської архітектури — і пѳшла перебѳрка. Урядникѳвъ пѳдѳставлявано зъ урядѳвъ; домы горожанської архітектури забрано для скарбу і повернено на всякій богоугоднѣй заклады і школы для кантонистѳвъ; все було розбите на пухъ, а Чичиковъ бѳльше ѳтъ всѣхъ другихъ. Лице его наразъ, помимо своєї при-

емности, не вподобалось начальникови, — чому именно, Богъ знає: иногдѣ навѣть по просту на те не буває нѣякои причини, — досыть того, що начальникъ зненавидѣвъ его на смерть. Але позаякъ все жъ таки начальникъ бувъ чоловѣкъ военный, значить, не розумѣвъ всѣхъ тонкостей цивильныхъ выкрутѣвъ и пѣдходѣвъ, то по якѣмось часѣ, при помочи отвертои поверховности и удачного приноровленя до всего, пѣдмостилися до него въ его ласку другі урядники, и новый справедливый начальникъ швидко опинився въ рукахъ ще бѣльшихъ крутарѣвъ, котрыхъ онъ и зовсѣмъ не пѣдозрѣвавъ о крутарствѣ; онъ навѣть бувъ вдоволеный, що прецѣнь дѣбравъ собѣ людій, якъ належится, и не на жартъ похвалявся своєю быстрою умѣлостю — розпѣзнавати способныхъ людій. Урядники скоренько збагли его вдачу и характеръ. Всѣ, що тѣлько були пѣдъ его начальствомъ, зробилися страшными гонителями неправды: всюды, въ всѣхъ дѣлахъ они переслѣдували еи, якъ рыбаць остями переслѣдує яку небудь мясисту бѣлугу, а переслѣдували еи съ такимъ щастьемъ, що въ короткѣмъ часѣ у кожного набралося по кѣлька тысячъ капиталу.

Въ ту пору навернулися на путь истины многі попередні урядники, и зѣстали зновъ приняті на службу. Але Чичиковъ вже нѣякимъ способомъ не мѣгъ вкрутитися; хочъ и якъ старався та побивався за нимъ, спонуканный письмами князя Хованского, першій секретарь, цѣлковито розумѣючій управляти генераловымъ носомъ; але ту вже онъ рѣшучо не мѣгъ нѣчого зробити. Начальникъ бувъ такѣвскій чоловѣкъ, що хоть его й водили за нѣсъ (впрочѣмъ безъ его вѣдома), але за то вже, коли въ голову ему запала яка небудь думка, то она тамъ була зовсѣмъ такъ, якъ зелѣзный гвѣздъ; нѣчимъ не можна було еи ѣттамъ вытеребити. Все, що мѣгъ зробити хитрый секретарь, було знищенье заплямленого ѣтставного свѣдоцтва, тай до того вже спонукавъ онъ начальника не инакше, якъ милосердьемъ, вымалювавши ему въ живыхъ краскахъ зрушуючу медолу нещасливои родини Чичикова, котрой, на щастье, у него не було.

— Ну, що жъ! — сказавъ Чичиковъ, — зачѣпивъ,

потягнувъ, урвалося — и поминай якъ звали. Плачемъ лихови не поможешъ, треба дѣло робити.“ И ось рѣшився онъ на ново зачати карієру, на ново узброитися терпеливостю, на ново ограничитися у всѣмъ, хоть и якъ свободно та гарно впередъ бувъ розвернувся. Треба було переѣхати до другого мѣста, щобы тамъ ще дораблятися долѣ. Та все те якось не лѣпилося. Два-три занятя онъ мусѣвъ перемѣнити въ дуже короткомъ часѣ: занятя були якісь надто вже погані, низкі. Треба бо знати, що Чичиковъ бувъ такімъ приличнымъ чоловікомъ, який тільки коли небудь ходивъ по землі. Хоть и мусѣвъ онъ зъ початку вештатися въ брудномъ товариствѣ, але въ души своїй онъ все хоронивъ чистоту, любивъ, щобы въ канцеляріяхъ були столы зъ лякерованого дерева и щобы все було благородне. Нѣколи не позволявъ онъ собѣ въ бесѣдѣ неприличного слова и завсѣгды обижувався, коли въ словахъ другихъ людей видѣвъ недостачу належного поважання для уряду або стану. Читателеви, думаю, приємно буде почути, що онъ що два дни перемѣнювавъ на собѣ бѣлизну, а лѣтомъ, въ пору спекоты, навѣть що день: всякій хочъ троха неприємный запахъ роздразнювавъ его. Зъ тои то причины онъ кожного разу, коли Петрушка приходивъ розбирати або роззувати его, затыкавъ собѣ въ нѣсь гвоздикъ; и въ многихъ злучаяхъ нервы у него були дразливі, якъ у дѣвчины; и для того то важко ему було опинятися зновъ въ тыхъ верствахъ, де все ѳтзывалося шумѳвкою и неприличными поступками. Хоть и якъ крѣпився онъ духомъ, а все таки похудѣвъ и навѣть позеленѣвъ въ пору притиску. Вже було онъ зачинавъ повнѣти и приходити до тыхъ круглыхъ, приличныхъ формъ, въ якихъ читатель заставъ его при заключеню съ нимъ знакомства, и вже не разъ, поглядаючи въ зеркало, подумувавъ онъ о многихъ приємностяхъ — о жѣночцѣ, о дѣточкахъ, — и усмѣхъ прояснявъ лице его за такими мыслями; але теперъ, коли якось злучайно заглянувъ въ зеркало, не мѳгъ онъ удержатися, щобы не скрикнути: „Матѣнко моя пресвятая! який же се я ставъ поганый!“ И довго опѳсля онъ не хотѣвъ заглядати до зеркала. Але все переносивъ нашъ герой, переносивъ крепко, терпеливо

переносивъ, и — перейшовъ на службу при пограничній коморѣ. Треба сказати, що тая служба давно становила таємний предметъ его бажань. Онъ видѣвъ, якій елегантскій предметики перепадали до рукъ коморовимъ урядникамъ, якій порцеляны и батисты пересылали они кумочкамъ, тѣтусямъ и сестрицямъ. Не разъ давно вже онъ говоривъ зѣтхаючи: „Отъ куды бы перебраться: и граница подъ носомъ, и просвѣчене товариство, а якихъ тоненькихъ голландскихъ сорочокъ можна придбати!“ Треба додати, що при тѣмъ онъ помислявъ еще о окремомъ родѣ французского мыла, котре надавало надзвычайну бѣлѣсть и свѣжѣсть лицу. Якъ оно называлось, Богъ его знае, але послѣ его переконанія мусѣло находится на границѣ. И такъ онъ давно бы хотѣвъ бувъ на комору, та тѣлько спинали его всѣлякій бѣжучій корысти зъ будѣвничой комисіи, и онъ мѣркувавъ собѣ справедливо, що комора, якъ бы оно тамъ не було, все ще не бѣльше, якъ журавель на небѣ, а комисія вже була синица въ рукахъ. Але теперь онъ рѣшився, будь що будь, дѣбратися до коморы, и дѣбрався. До службы своей взявся онъ съ надзвычайнымъ запаломъ. Бачилось, сама доля назначила ему бути урядникомъ при коморѣ. Подобной росторопности, догадливости и прозорливости не тѣлько не видано, але и не чувано нѣколи. Черезъ три-четыри тыжнѣ онъ вже такъ вжився въ коморовый надзоръ, що знавъ, однимъ словомъ, все: навѣтъ не важивъ, не мѣрявъ, а по фактурѣ пѣзнававъ, кѣлько въ якѣй штуцѣ аршинѣвъ сукна або другой матеріи; взявши въ руку звитокъ, онъ мѣгъ сказати ѣтъ разу, кѣлько въ нѣмъ фунтѣвъ. Щожь тыкается ревизій, то тутъ, якъ выражались самі навѣтъ его товаришѣ, у него по просту бувъ пѣсий нюхъ: не можъ було не чудуватися, видячи, ѣтки у него бралось тѣлько терпеливости, щобы обмацати кождый гудзичокъ, и все те робилось съ забійчою повѣльностью и неимѣвною чемностью. И въ ту пору, коли обшукуваніи бѣсилися, лютилися и почували злобну охоту перебити штовшками его солоденьку физиогномію, онъ, не змѣняючи нѣ выразу лица нѣ чемного обходження, примовлявъ лишень: „А будьте ласкаві крѣхѣточку побезпокоитися и встати!“ або: „А позвольте, прошу, ласкава

панѣ, потрудитися до другої свѣтлички: тамъ жена одного нашего урядника має вамъ щось сказати!“ або: „Позвольте, ось я ножичкомъ крыхѣточку надпорю підшивку вашого плаща“ — и говорячи тоє, онъ вытягавъ ѳттамъ шалѣ, хусточки, рѣвнодушно, якъ зза власної пазухи. Навѣть начальники говорили, що се бувъ чортъ а не чоловікъ: онъ винаходивъ въ колесахъ, дышляхъ, кѣньськихъ ухахъ и Богъ знає въ якихъ мѣсцяхъ, де бы нѣякому авторови не прийшло на думку залѣзти и де позволяєся залазити однимъ тѣлько урядникамъ надграничної коморы; такъ, що бѣдный подорожний, переѣхавши черезъ границу, все ще черезъ кѣлька минутъ не мѣгъ отямитися и обтираючи потъ, що дробною росю повывиступавъ на тѣлѣ, тѣлько хрестився и приговорювавъ: „Ну, ну!“ Положеніє єго дуже було подѣбне до положенія школяря, що выбѣгає зъ секретной свѣтлицѣ, де начальникъ було закликавъ єго, буцѣмъ то хотячи дати єму якусь науку, але замѣсто того выпаривъ зовсѣмъ несподѣванымъ способомъ. Черезъ не довгій часъ про него не можъ було дихати контрабандистамъ. Се була погроза и роспука всего польского жидѣвства. Чеснѣсть и непѣдкупнѣсть єго була непереможена, майже надприродна. Онъ навѣть не наскладавъ собѣ невеличкого капиталика зъ всѣлякихъ поконфискованыхъ товарѣвъ и поѣбтиранихъ деякихъ предметикѣвъ, не ѳтдаваемыхъ до скарбу для уникнення злишней переписки. Така щиро-безкорысна служба не могла не зробитися предметомъ загального подиву и не дѣйти въ кѣнци до вѣдомѣсти начальства. Онъ одержавъ высшу рангу, и слѣдомъ за тымъ представивъ проектъ — вылапати всѣхъ контрабандистѣвъ, та просивъ тѣлько о средства, щобы мѣгъ самъ єго выповнити. Єму сей же часъ ѳтдано коменду и надано необмежене право робити всякій ревизіи. Того тѣлько єму й бажалося. Въ ту саму пору утворилося сильне товариство контрабандистѣвъ обдуманымъ правильнымъ способомъ; на миліоны обѣщувало корыстѣй смѣле предпріємство. Онъ давно вже знавъ о нѣмъ, и навѣть ѳтповѣвъ подосланнымъ для єго подкупленія, сказавши сухо: „Ще не пора.“ Ажъ одержавши все подъ свѣй зарядъ, онъ въ тѣй самѣй хвилѣ давъ знати товариству, словами:

„Теперь пора!“ Обрахунокъ бувъ ажъ надто правдивый. Тутъ за одинъ рѣкъ ѡнъ мѡгъ нахапати тѡлько, кѡлько бы не выгравъ и за дваццать лѣтъ. Попередъ ѡнъ не хотѣвъ вступати въ нѣякі зносины съ ними, бо бувъ не бѡльше, якъ простый пѣшакъ, значится, богато й не одержавъ бы; але теперь.... теперь зовсѣмъ не те дѣло; ѡнъ мѡгъ подиктувати условины, якѣ ему сподѡбалися. Щобы дѣло йшло ще гладше, ѡнъ наклонивъ и другого урядника, своего товариша, котрый не устоявъ противъ покусы, хочъ бувъ вже волосомъ сивый. Условины заключено, и товариство взялося до дѣла. Дѣла зачалися блыскучими удачами. Читатель запевно чувавъ такъ часто повторювану давну исторію о хитро-мудрой вандрѡвцѣ испаньскихъ баранѡвъ, котры, перейшовши черезъ границу въ подвѡйныхъ кожущкахъ, пронесли пѡдъ ними на миліонъ брабантскихъ коронокъ. Ся исторія лучилася саме тогдѣ, коли Чичиковъ служивъ при коморѣ. Коли бъ ѡнъ самъ не бувъ вмочивъ руки въ тоє предпріємство, то певно нѣякимъ жидамъ въ свѣтѣ не було бы удалося зробити подѡбну штуку. Пѡсля трѣхъ або чотырохъ баранячихъ походѡвъ черезъ границу у обохъ урядникѡвъ опинилося по чотыриста тысячъ капитала. У Чичикова, бачится, вже перевалило було й за пять сотъ, бо бувъ звиннѣйшій. Богъ знає, до якои бы величезной цифры були выросли благодатнѣ суммы, коли бъ якійсь поганый звѣрь не бувъ перебѣгъ имъ дорогу. Чортъ збивъ зъ глузду обохъ урядникѡвъ: урядники, по просту кажучи, побѣсилися и посварилися нѣ за що. Якосъ то въ горячѡмъ спорѣ, а може й троха пѡдъ напнткомъ, Чичиковъ назвавъ своего товариша поповичемъ. Той, хотъ и направду бувъ поповичъ, не знати для чого — образився страшенно и ѡтповѣвъ ему заразъ же крепко и дуже рѣзко, а именно ось якъ: „Нѣ, брешешь: я статскій совѣтникъ, а не поповичъ; а ось ты — то й справдѣ поповичъ!“ И потому ще додавъ ему на докѡръ для бѡльшой досады: „Тай ще ось, мовлявъ, що!“ Хотъ ѡнъ такимъ способомъ обругавъ его, якъ бачимо зѡ всѣхъ бокѡвъ, повернувши на него тоє саме прѡзвище, и хотъ выраженье „Ось, мовлявъ, що!“ могло стати за всю обиду; а все таки, недовольный

тымъ, онъ по́славъ ще на Чичикова потае́мный доно́съ. Впрочемъ, говорятъ, що и безъ того була у нихъ сварка за якусь тамъ жѣночку, свѣжу и гладку, якъ лущена рѣпа, по́сля выра́жєня коморовыхъ урядникѡвъ: оттакъ, що були навѣтъ подкуплені люде, щобы подъ вечерокъ, въ темнѡмъ закаулку, выбити нашего героя; а то́лько жъ оба урядники такъ таки й остались въ дурняхъ, а жѣночкою покорыстувався якійсь тамъ штабовый капитанъ Шамшаревъ. Якъ оно тамъ було въ самѡмъ дѣлѣ, Богъ ихъ знае; нехай радше охочій читатель самъ собѣ решту докомпонуе. Головна рѣчь въ томъ, що тае́мні зно́сины съ контрабандистами вы́шли на явъ. Статскій совѣтникъ, хотъ и самъ про́щавъ, а все таки потопивъ и своего товари́ша. Урядникѡвъ взяли подъ судъ, сконфискували и засе́квестрували все, що то́лько у нихъ було, и все те на́грязнуло въ одинъ мигъ, якъ грѡмъ, на ихъ головы. Якъ по́сля чаду, отямились они и побачили съ перелякомъ, чого наробили. Статскій совѣтникъ не устоявъ противъ то́лькои недо́лѣ, и погибъ де́сь въ якѡмось за́камарку, але колежскій устоявъ. Онъ уми́въ затаити часть гроше́нятъ, хотъ и якъ острый бувъ нюхъ на́ѣхавшого на слѣ́дство нача́лства. Пусти́въ въ хѡ́дъ всѣ деликатні пружины своего розу́му, вже надто досвѣ́дженого, надто добре зна́ючого лю́дій: де подѣ́йствува́въ прие́мнымъ обхо́дженнямъ, де зрушуючою бесѣ́дою, де покури́въ подхлѣ́бствомъ, котре въ жа́днѡмъ разѣ́ дѣла не попе́уе, де подсы́павъ гроше́нятъ, словомъ — обробивъ дѣ́ло прина́йменше такъ, що отпра́вленный бувъ не съ такою нече́стью, якъ товари́шъ, и выкру́тився ѡ́тъ кримина́льного процесу. Але вже а́нѣ капита́лу, а́нѣ ро́жныхъ загра́ничныхъ предме́тикѡвъ, нѣ́чого не лиши́лось є́му: на все те найшлися дру́гі охотники. Удержало́ся у него де́сять тыся́ченятъ, захова́ныхъ про чорный день, та два тузины голя́ндскихъ сорочо́къ, та невеличка бри́чка, въ якѡй ѣ́здять безже́нни ша́нове, та два крѣ́посні чо́ловѣки: вѡ́зникъ Селифа́нь и льока́й Петру́шка; а урядники ѡ́тъ ко́мори, спонука́ні сердечною добро́тою, лиши́ли є́му пять-ше́сть кусни́кѡвъ мыла для захова́ня свѣ́жости лица, — ось и все. И такъ ось въ якѡмъ по́ложєннє зно́въ опинився на́шъ ге́рой, ось

яка пропасть бѣды нагрянула на его голову! Се называвъ онъ: „потерпѣти въ службѣ за правду.“ Теперь можно бы было думать, що по такихъ буряхъ, досвѣдахъ, невгодахъ судьбы и житейскихъ нещастяхъ, онъ захвася съ оставшими у него кровавыми десятма тысяченятами въ якій небудь сумирный закамарокъ повѣтового мѣсточка, и тамъ залякне на вѣки въ перкалевѣмъ шляфроцѣ, край ѡкна низенького домика, розглядаючи въ недѣльный дни бѡйку мужикѡвъ передъ своими ѡкнами, або для освѣженя проходжуючись до курятника, щобы власноручно оглянути курку, назначену на завтра на росѡлъ, и проведе такимъ робомъ нешумный, але въ своѣмъ родѣ такожь не безпозиточный вѣкъ. Але не такъ сталося. Треба ѡтдати справедливѡсть непереможенѡй силѣ его характеру. Пѡсля всего того, що було бы достаточне, коли не убити, то бодай охолодити и умирить чоловѣка на вѣки, въ нѣмъ не потухла незглубима страсть. Онъ бувъ въ горю, въ люто-сти, нарѣкавъ на весь свѣтъ, сердився на несправедливѡсть судьбы, бѣдкався на несправедливѡсть людѣй, а все-таки не мѡгъ ѡтречися ѡтъ новыхъ пробъ. Словомъ, онъ показавъ терпеливѡсть, передъ котрою нѣчимъ деревляна терпеливѡсть Нѣмця, що лежитъ вже въ повѡльнѡмъ, лѣнивѡмъ ходѣ его крови. Противно, кровь Чичикова грала живо, и треба було богато розумной волѣ, щобы накинути узду на все те, що такъ и рвалося выскочити и погуляти на волѣ. Онъ мѣркувавъ, и въ мѣркованю его видна була не мала часть правды: „Чому жъ именно я? За щожъ на мене нагрянула бѣда? Хто жъ дрѣмае теперь на своѣмъ становищи? всѣ гарбають. Нещасливымъ я не зробивъ нѣкого: я не ограбивъ вдову, я не пустилъ нѣкого съ торбами; я корыстувався тѡлько зъ преизбыткѡвъ; бравъ тамъ, де кождый бравъ бы; не покорыстувався бы я, другѣй покорыстувались бы. За щожъ другѣй роскошуютъ, и чому я мушу пропадати, якъ той червакъ? И щѡ я теперь? до чого пригѡдный? якими очима буду я теперь глядѣти въ очи кождому чесному ѡтцю родини? якъ не почувати менѣ грызоты совѣсти, знаючи, що дармо топчу землю? и щѡ скажутъ потѡму мои дѣти? „Отъ“, скажутъ, „батько-скотина: не лишивъ намъ нѣякого маѣтку!“

Звѣсно вже, що Чичиковъ сильно турбувався о своїхъ потомкѣвъ. Такий нѣжний предметъ! Иншій, може бути, и не такъ глубоко запустивъ бы руку, коли бъ не питання, котре, не знати чому, само собою насувається: а що скажуть дѣти? И осьъ будущій голова родини, якъ осторожный кѣтъ, зиркаючи тѣлько однимъ окомъ боками, чи не дивится ѳтки хозяинъ, хапає поквалпно все, що близше пѣдъ руками: чи то мыло стоить, чи свѣчки, чи сало, чи канарокъ пѣдвернувся пѣдъ лапу, словомъ, не пропускає нѣчого. Такъ жалувався и плакавъ нашъ герой, а мѣжъ тымъ дѣяльнѣсть все таки не замирала въ его головѣ: тамъ все щось немовъ хотѣло будуватися, и дожидало тѣлько пляну. Зновъ ѳнъ скулився, зновъ принявся вести трудове житѣ, зновъ ограничивъ себе у всѣмъ, зновъ зъ чистоты и приличного положеня опутився въ брудъ и низке житѣ. И въ ожиданю чого лѣпшого, мусѣвъ навѣтъ занятися ремесломъ приватного адвоката, ремесломъ, котре не здобуло собѣ ще у насъ горожаньского права, котрымъ поштуркують зѣ всѣхъ бѣкѣвъ, котре лихо поважає дробна канцелярийна прислуга и навѣтъ саміи интересенты, котрому суджено швендатися по передпокояхъ, слухати грубѣянства и т. д.; але нужда присилувала его рѣшитися на все. Зъ поручень дѣсталося ѳму мѣжъ прочими одно осьъ яке: постаратися — заставити въ пупилярнѣмъ совѣтѣ кѣлька сотѣ мужикѣвъ. Маєтнѣсть була зруйнована до послѣдной степени. Зруйнована була заразою на худобу, злодѣями — оконами, неврожаями, заразливими недугами, ѳтъ котрыхъ перемерли що найлѣпшій робѣтники, и въ кѣнци безглуздемъ самого дѣдича, котрый пристроювавъ собѣ въ Москвѣ дѣмъ пѣсля послѣдной моды и потопивъ на тѣи приборы весь свѣй маєтокъ, до послѣдной копѣйки, такъ що вже ѣсти не було що. Задля той то причины треба було въ кѣнци заставити послѣдну незаставлену ще маєтнѣсть. Заставъ въ пупилярнѣмъ совѣтѣ бувъ тогдѣ ще дѣло нове, на котре отважувалися не безъ страху. Чичиковъ, въ роли приватного адвоката, попередку зѣєднавши собѣ ласку всѣхъ (безъ попередного зѣднаня ласки, якъ звѣсно, у насъ не можна зробити й найменшой розвѣдки — все жъ хотъ по бутельцѣ мадейры прѣдєся

влили въ кожде горло), и такъ, зъєднавши собѣ ласку всѣхъ, кого слѣдуе, объяснивъ имъ, що осьъ якій, мѣжъ прочими, клопѣтъ: половина мужикѣвъ вымерла, такъ щобы не було опѣсля якихъ небудь напастей.... „Але жъ они чей въ ревизійныхъ спискахъ повтягані?“ сказавъ секретарь: „одинъ умеръ, другій родится, а все въ дѣло пригодится.“ Секретарь, якъ видно, умѣвъ говорити й до складу. А мѣжъ тымъ героя нашего натхнула предивовижна думка, яка тѣлько коли небудь приходила въ голову чоловѣкови. „Ехъ, я Якимъ-простота!“ сказавъ онъ до себе: „рукавиць шукаю, а они у мене за поясомъ! Адже жъ нехай я накуплю всѣхъ тыхъ, котрѣ вымерли, поки ще не подано новои конскрипціи, нехай я накуплю ихъ, возьмѣмъ такъ, тысячу штукъ, и нехай пушпярный совѣтъ дастъ менѣ, возьмѣмъ такъ, по двѣста рублѣвъ за душу; осьъ вже й є двѣста тысячъ капиталу! А ще теперь пора ѣтповѣдна! недавно була зараза, народу перемерло, слава Богу, не мало; помѣщики попрогравалися въ карты, загуляли и протрапилися, якъ Богъ приказавъ; все полѣзло въ Петербургъ служити; маестности покинені, управляютъ ними окомоны на помацки, податки выплачувати съ кождымъ рокомъ тяжше; отъ такъ то менѣ съ радощами ѣтступитъ ихъ кождый, вже для того тѣлько, щобы не платити за нихъ подушнаго податку; такъ то може инколи лучитися, що ѣтъ декого ще й я за те выдру копѣйчину. Правда й то, що трудно, клопоту богато, страшно, щобы якъ небудь ще разъ не попасти у бѣду, щобы не наробити зъ сего саламахи. Ну, але жъ бо надѣливъ же на щось Богъ чоловѣка розумомъ! А попередъ всего гарно те, що самъ предметъ всѣмъ выдасться неправдоподобнымъ, нѣхто не схоче дати вѣры. Правда, безъ землѣ не можна нѣ купити нѣ заставити. Але жъ бо я купую на вывѣзъ, на вывѣзъ: теперь въ Таврицкѣй и Херсонскѣй губерніи землѣ роздаютъ за дармо, тѣлько бери та заселюй! Туды я ихъ всѣхъ и переселю! въ Херсонщину ихъ! нехай собѣ тамъ дыхаютъ! А переселенье можъ зрѣбити по всѣмъ правнымъ приписамъ, якъ слѣдуе, ѣтъ суду до суду. А коли захотятъ оглянути мужикѣвъ — и те можна, я й на то пристану; чому жъ бы нѣ?

я предложу и свѣдоцтво съ власноручнымъ пѣдписомъ капитана-исправника. Село можна назвати Чичикова слобѣдка, або пѣсля хресного имени: „сельце Павлѣвка.“ И ось якимъ то способомъ уложився въ головѣ нашего героя той дивовижный плянъ, за котрый, не знаю, чи будуть вдячный ему читателѣ, а вже якій вдячный авторъ, такъ и высказати трудно; бо все жъ таки, най каже що хто хоче, а коли бъ въ голову Чичикова не засѣла тая думка, то й не появилась бы на свѣтъ сеся поема.

Перехрестившись по рускому звичаю, взявся онъ до выповнення своєї думки. Пѣдъ видомъ выбору мѣсця для оселеня и пѣдъ другими позорами задумавъ онъ зазирнути въ тѣ и другі кутики нашої державы, а особливо въ тѣ, въ котрыхъ наибѣльше лучалося нещасныхъ приключокъ: неврожаѣвъ, поморѣвъ и прочого и прочого, словомъ — де бы можна було выгѣднѣйше и дешевше закупити потрібного народа. Онъ не удавався на слѣпо до кожного помѣщика, але выбиравъ людій найрадше до своєї вподобы, або такихъ, съ котрыми можна бы було съ меньшими заходами робити подѣбный интересы; старався такожъ попереду познакомитися, поэыскати прихильности, щобы, коли можна, бѣльше по приязни, а не за грошѣ роздобути мужикѣвъ. И такъ читателѣ не повинный спорѣкати на автора, коли особы доси представлені, не припали ему до вподобы: се вина Чичикова; тутъ онъ повный хозяинъ, и куды ему захочеса, туды и мы мусимо плентатися. Зъ нашої стороны, коли справдѣ впаде вина за блѣдность и незначность особъ и характерѣвъ, скажемо тѣлько то, що нѣколи зъ початку не видно цѣлого широкого обѣму и ходу дѣла. Въѣздъ въ яке бъ тамъ не було мѣсто, хоть бы навѣтъ и въ столичне, все якійсь блѣдый; зъ разу все сѣре и одностайне: тягнутся безконечный майстернѣ и фабрики, закопченй дымомъ, а ѣттакъ вже выглянуть нарѣжники шестиповерхихъ домѣвъ, магазины, вывѣски, величезный перспективы улицъ, всѣ въ звѣдницяхъ, колюмнахъ, статуяхъ, баштахъ, съ мѣстовымъ блескомъ, шумомъ и гримотомъ и всѣмъ, що на диво вытворила мысль и рука чоловѣка. Якъ зроблені були першій покупки, читатель вже бачивъ; якъ пѣде дѣло дальше, які будуть

вдачѣ и невдачѣ героєви, якъ прійдеся розпутати и перебороти єму труднѣйшій перепоны, якъ представлятся колюсальнїи образы, якъ порушатся таємнїи пѣдоймы широкои повѣсти, розвернеся далеко-далеко єи кругозѣръ и вся она поплыне величнымъ лиричнымъ токомъ, се увидить опѣсля. Много ще дороги прійдеся зробити цѣлому подорожному поѣздови, зложеному зъ пана середныхъ лѣтъ, брички, въ якѣй ѣздять безженнїи, льокая Петрушки, вѣзника Селифана и трѣйки конїи, звѣсныхъ вже поименно, ѡтъ Засѣдателя до поганця Лысого. И такъ ось весь, якъ стоить, передъ вами герой нашъ! Але зажадають ще може оконченого означеня одною чертою: хто жъ ѡнъ такий пѣдъ зглядомъ моральности? Що ѡнъ не герой, не цѣлковита досконалѣсть и чеснота, се видно. Хто жъ ѡнъ? значится, пѣдлець? Чому жъ бы пѣдлець? по щожъ бути такимъ строгимъ для другихъ? Теперъ у насъ пѣдлецьвѣ не буває: є люде благонадежнїи, приємнїи, а такихъ, котрїи бы на загальну ганьбу выставляли свое лице пѣдъ прилюдне поруганье, такихъ вынайдеся хїба якихъ-небудь два-три чоловѣки, тай тї вже говорятъ теперъ о чеснотѣ. Найсправедливѣйше буде назвати его хозяйинѣ, приобрѣтатель. Наклоннѣсть до роздобуткѣвъ — всему вина: задля неї ѡнъ зробивъ дѣла, котрїи свѣтъ назве не дуже чистыми дѣлами. Правда, въ такомъ характерѣ є вже щось ѡттручуючого, и той самъ читатель, котрый въ дорожѣ свого житя буде дружити съ такимъ чоловѣкомъ, буде водити съ нимъ хлѣбъ-сѣль и приємно проводити часъ, — стане заразъ глядѣти на него косымъ поглядомъ, скоро ѡнъ покажеться героємъ драмы або поемы. Але мудрый той, хто не помѣтуєся нѣякимъ характеромъ, але опинивши на нѣмъ глубоко слѣдяче око, провѣдує его ажъ до найглубшихъ причинъ. Швидко все перемѣняєся въ чоловѣцѣ: не встигнешь оглянутися, ажъ вже vyrѣсь въ нутрѣ его страшный червакъ и самовладно повернувъ для себе всѣ живїи соки. И не разъ вже не тѣлько широка пристрасть, але бодай мизерненька наклоннѣсть до чого небудь дрѣбного розрасталася въ чоловѣцѣ, вродженѣмъ для лѣпшихъ подвиговъ, заставляла его позабувати великїи и святїи обовязки и въ нѣкчемныхъ брязкальцяхъ бачити

велике и святе. Несчислимй, якъ пѣски морскй, суть страсти и наклоны людскй, и всѣ они, чи низкй чи высокй, въ початку покѣрнй чоловѣкови, и ажъ опѣсля стаются страшными его панами. Щасливый, хто выбравъ собѣ зъ всѣхъ найвысшу намієтнѣсть; вырастає и десятирится съ каждою хвилею и минутою его безмѣрне щастье и входить ѡнъ чимъ разъ глубше и глубше въ безконечный рай своєи душѣ. Але є намієтности, котрыхъ выбѣръ не ѡтъ чоловѣка залежить. Вже родились они съ нимъ въ хвили его появлєня на свѣтъ, и не дано єму силъ выломатися зъ пѣдъ ихъ власти. Высшими назначєнями они поводятся, и є въ нихъ щось вѣчне, покликающе, невтихающе черєзъ цѣле житье. Велику роботу суджено имъ зрѣбити на земли; все одно, чи въ сумрачнѣмъ образѣ, чи въ свѣтлѣй меркотячѣй появѣ радуючѣй увєсь свѣтъ, — все одно, они выкликаны для невѣдомого людямъ добра. И може бути, що въ самѣмъ таки Чичиковѣ намієтнѣсть поводяча нимъ, мѣститъ таке, що опѣсля кине въ прахъ и на колѣна чоловѣка передъ мудростю небєсь. И ось ще тайна, задля чого сей образъ представленый въ являющѣйся нынѣ на свѣтъ поємѣ.

Але не то важко, що будуть невдоволенй героємъ; важко то, що въ души жие непоборима певнѣсть, що тымъ самымъ героємъ, тымъ самымъ Чичиковымъ були бы вдоволенй читателѣ. Не заглянь авторъ глубоко въ его душу, не порушь на днѣ єи того, що ховаєся и крыєся передъ свѣтомъ, не выведи на яву найскритшихъ мыслѣй, котрыхъ нѣкому другому не повѣряє чоловѣкъ, а покажи его такимъ, якимъ ѡнъ показався цѣлому мѣсту, Манилову и другимъ людямъ, — и всѣ были бы радєсєнькй и прийняли бы его за забавного чоловѣка. А щѣ тамъ кому до того, що нѣ лице нѣ весь образъ его не носились бы якъ живй передъ очима; за то по докѣнченю читаня душа не перетрѣвожена нѣчимъ, и можна на ново повернути до картового стола, котрымъ забавляєся вся Россія. Такъ, мои добрй читателѣ, вамъ бы не хотѣлося видѣти показану на показъ людску бѣдноту. По щѣ, говорите вы, по щѣ намъ того? Хиба жъ мы не знаємо самй, що лучаєся богато поганого и глупого въ житю? И безъ того часто

намъ приходится видѣти таке, ѳтъ чого чоловѣкови зовсѣмъ не весело. Радше жъ вы представляйте намъ хорошій, принаднй образы; радше нехай мы забудемо своє щоденне горе. „По що ты, брате, говоришь менѣ, що дѣла въ господарствѣ йдутъ погано?“ говоривъ помѣщикъ до окомона: „я, братчику, и самъ то знаю безъ тебе; але жъ у тебе хйба нема о чѣмъ другѳмъ бесѣды, або що? Ты дай менѣ забути объ тѳмъ, не знати того, — я тогдѣ щасливѣйшій.“ И ось тй грошѣ, котрй бы могли були хоть що-то поправити дѣло, идуть на всѣлякй средства для приведеня себе въ забутье. Спитъ розумъ, котрый бы може мѳгъ бувъ вынайти несподѣване жерело великихъ средствъ; а тамъ маєтнѳсть бухъ на лицитацію — и пѳшовъ помѣщикъ тынятися по свѣтѣ, съ душею, готовою въ крайнѳй нуждѣ на пѳдлости, котрыхъ бы попередъ самъ перелякався.

И ще почнуть обвиняти автора такъ названй патріоты, котрй спокѳйно сидять собѣ по кутикахъ и занимаются цѣлкомъ побѳчными дѣлами, призибуруютъ собѣ капиталики и забезпечуютъ свою долю чужими грошиками; але скоро тѳлько лучится що небудь, по ихъ думцѣ, образливе для ѳтчины, появится яка небудь книжка, въ котрѳй сказана иногдѣ гѳрка правда, — они повывѣгають зъ всѣхъ кутѳвъ, якъ павуки, побачивши, що въ павутину запуталася муха, и всѣ вразъ пѳдоймутъ крикъ: „А чи гарно жъ то выводити все те на свѣтло, розголошувати все те передъ людьми? адже жъ все те, що тѳлько тутъ описано, все те наше — чи жъ то подоба? а що скажуть чужоземцѣ? Хйба жъ то любо чути о собѣ лихй осудъ? Думаютъ: хйба жъ се не болить? думаютъ: хйба жъ мы не патріоты?“ На такй мудрй закиды, особливо що до осуду чужоземцѣвъ, признаюся, нѣчого не можна придыбати въ ѳтповѣдь. А хйба ось що.

Жили были въ однѳмъ далекомъ кутику Россіи два обывателѣ. Одинъ бувъ батько роины, по имени Кифа Мокієвичъ, чоловѣкъ сумирного норову, проводачйй цѣлый свѳй вѣкъ въ шляфроцѣ. Родиною своєю ѳнъ не занимався; всѣ его силы оберненй были бѳльше на спекуляційне мѣзкованье и занятье слѣдующимъ, якъ ѳнъ называвъ, фильо-

софичнымъ пытаньемъ: „Отъ, примѣромъ, звѣрина“, говоривъ онъ, ходячи по свѣтлицы, — „звѣрина родится гола. Чому именно гола? чому не такъ, якъ пташина? чому не выкльовується зъ яйця? Якъ то, їй же Богу моему, тее то.... зовсімъ не розумѣешь природы, скоро тѣлько порядно заглибишся въ ню!“ Такъ мысливъ обыватель Кифа Мокієвичъ. Але не въ тѣмъ ще головне дѣло. Другій обыватель бувъ Мокій Кифовичъ, рѣдний сынъ его. Бувъ онъ те, що называється въ Россіи богатырь, и въ ту пору, коли батько займався вродженнямъ звѣрины, двайцятилѣтна плечиста натура его такъ порывалася, щобы резвернутися. Нѣ до чого не вмѣвъ онъ взятися зъ легка: все або рука у кого небудь затрѣщить, або гуля набѣгне на чиймъ небудь носѣ. Дома и въ сусѣдствѣ все — ѣтъ двѣрской дѣвки до двѣрской собаки — втѣкало геть, побачивши его; навѣтъ власне своє лѣшко въ спальни онъ поломавъ на кусники. Такій бувъ Мокій Кифовичъ, а впрочѣмъ бувъ онъ доброго сердца. Але не въ тѣмъ ще головне дѣло. А головне дѣло ось въ чѣмъ.

— Будь ласкавъ, батечку, паночку, Кифо Мокієвичу, — говорили батькови свои и чужі люде: — що у тебе за такій Мокій Кифовичъ? Нѣкому ѣтъ него супокою нема, такій перевертень!

— А, а, любить пожартувати, любить пожартувати, — говоривъ звичайно на те батько; — але жъ бо що дѣяти? битися съ нимъ за пѣзно, тай всѣ на мене таки закричать, що не маю сердца ѣтцѣвского; а чоловѣкъ онъ гордовитый: поганьби я его при другѣмъ-третѣмъ — онъ перестане, але жъ бо розголось, ѣтъ бѣда! цѣле мѣсто знатиме, назве его цѣлымъ собакою. Що жъ бо, Господи-батьку! думаютъ, що хибѣ жъ мене се не болить? що хибѣ жъ я не ѣтець? Що филозофією занимаюся, та иногдѣ часу нема, то вже я й не ѣтець? Такъ ѣтъ бо таки нѣ, ѣтець! ѣтець, чортъ бы ихъ побравъ, ѣтець! У мене Мокій Кифовичъ ось тутъ сидить, въ самѣмъ сердци! — Тутъ Кифа Мокієвичъ бивъ себе дуже крепко въ груди кулакомъ и доходивъ до цѣлковитого запалу. — Вже коли онъ и останеся собакою, то нехай же не ѣтъ мене о тѣмъ дѣзнаются, нехай не я выдавъ его на наругу!

И показавши таке батьківське чуття, він залишав Мокія Кифовича займатися даліше своїми богатырськими подвигами, а сам обертався знов до свого любимого предмета и задавав собі знов яке небудь подібне питання: „Ну, а коли бы слон родився в яйці, то певно шкаралупа, знать, дуже була бы груба, — гарматою не прострѣлишь; треба бы выдумати яке небудь нове огнестрѣльне оружје...“

Такъ проводили вѣкъ свій два обывателѣ сумирного кутика, котрїх несподѣвано, мов крѣзь ѡконце, визирнули при кѡнци нашої поеми, визирнули в тѡй цѣли, щобы ѡтповѣсти скромно на закидъ деякихъ горячихъ патріотѡвъ, котрї до часу, до поры супокѣнно займаються якою небудь фїлософією або придбаньемъ собі достаточкѡвъ в ущербѡкъ сумѣ нѣжно любимой ѡтчини, и думаютъ не ѡ тѡмъ, щобы не робити зла, але ѡ тѡмъ, щобы тѡлько не говорили, що они роблять зло. Та нѣ, не патріотизмъ и не перше чуття суть причины тыхъ закидѡвъ; що иншого криється пѡдъ ними. По що таити слово? Тай хто жъ, якъ не авторъ, повиненъ сказати святу правду? Вы боитесь глубоко сягаючого погляду, вы лякаетесь самї сягнути в що небудь глубокимъ поглядомъ, вы любите пролетѣти поверхъ всего недумаючими очима. Вы сердечно навѣтъ посмѣтете надъ Чичиковымъ; вы може навѣтъ похвалите автора — скажете: „А все таки дечому він добре придивився! мусить бути веселого норову чоловѣкъ!“ И пѡсля такихъ слѡвъ, съ подвоеною гордостю обернетесь самї до себе, самовдоволена усмѣшка пробѣжить по лицю вашѡмъ, и вы додасте: „А все жъ таки треба признати, предивовижнїй и пресмѣшнїй бувають люде в декотрыхъ сторонахъ, тай злодуги при тѡмъ не маленькї!“ А хто зъ васъ, повенъ христїянської покоры, не прилюдно, а в тишинѣ, самъ, в хвиляхъ самотной розмовы съ самимъ собою, сягне до глубины своєї власной душѣ отсимвъ важкимъ запитаньемъ: „А чи нема и в менѣ хоть якої небудь часточки Чичикова?“ Еге, якъ бы та не такъ! А ось ний пройде в ту пору побѣчь него якїй небудь его таки знакомый, рангою не надто высокїй и не надто низкїй — він в тѡй же хвили штуркне пѡдъ руку свого

сусѣда и скаже ему, трохи не прыснүвши зо смѣху: „Ади, ади, онъ Чичиковъ, Чичиковъ пошовъ!“ и оттакъ, якъ дитина, забуваючи про всяку приличнѣсть, приналежну гѣдности и лѣтамъ, побѣжитъ за нимъ на здогѣнь, по-дразнюючи зъ заду и приговорюючи: „Чичиковъ! Чичиковъ! Чичиковъ!“

Але мы почали говорити доволѣ голосно, забуваючи, що герой нашъ, котрый спавъ черезъ цѣлый часъ, поки мы оповѣдали его повѣсть, вже прокинувся и легко може почути такъ часто повторюване свое прѣзвище. Онъ же и такъ чоловікъ образливый и недоволенный, коли о нѣмъ говорятъ безъ поважання. Читателеви, розумѣся, и горя мало, чи розсердится на него Чичиковъ, чи нѣ; але авто-рови не те, — онъ въ жаднѣмъ разѣ не повиненъ сваритися съ своимъ героемъ: не мало ще дороги прійдется имъ пройти въ двѣ руки объ руку; двѣ великѣ части передъ нами — се жъ не жарть.

— Ехъ — хе! щожъ ты? — сказавъ Чичиковъ до Селифана, — ты!

— Що? — сказавъ Селифанъ лѣнивымъ голосомъ.

— Якъ то що? жабо якась! якъ ты їдешъ? Ну жъ бо, поганяй!

И справдѣ, Селифанъ давно вже їхавъ, зажмуривши очи, тѣлько зъ рѣдка зъ прѣсоня потрясаючи вѣжками по бокахъ дрѣмающихъ конѣй; а зъ Петрушки вже давно, не знати въ котрѣмъ мѣсци злетѣла шапка, и самъ онъ, перевернувшись назадъ, оперъ свою голову въ колѣно Чичикову, такъ що той мусѣвъ пробудити его штовханцемъ. Селифанъ прочумався, и ляснувши кѣлька разѣвъ по плечехъ лысого, пѣсля чого той пустився тропомъ, та помахаючи по верху батогомъ на всѣхъ, промовивъ тонкимъ, спѣвучимъ голоскомъ: „Не бѣйся!“ Конѣ разрушались и понесли якъ пухъ легеньку бричку. Селифанъ тѣлько помахувавъ та приговорювавъ: „Ехъ! ехъ! ехъ!“ рѣвно-мѣрно пѣдскакуючи на козлѣ, въ мѣру того, якъ трѣйка то вылѣтала на пригѣорокъ, то духомъ неслася зъ пригѣорка, котрыми филиувавъ цѣлый битый гостинець, ледво замѣтно похилияючийся въ сей бѣкъ. Чичиковъ тѣлько усмѣхався, злегка пѣдлѣтаючи на своѣй шкѣрянѣй подушцѣ,

бо любивъ быстру їзду. И котрый же Россіянинъ не любитъ быстрой їзды? Чи его жь души, бажаючой закружиться, загулятися, — чи їй же не сказати иногдѣ: „Чортъ побери все!“ чи їй же не любити быстрой їзды? И якъ же не любити еи, коли въ нѣй чути щось порываючо-чудового? Бачится, невѣдома сила підняла тебе на свои крыла, и самъ ты летишь и все летить: летятъ дорожнїй стовпы, летятъ назустрѣчь купцѣ на облучкахъ своихъ кибитокъ, летить по обохъ бокахъ лѣсъ съ темными рядами ялицъ и сосенъ, съ стукомъ топорѣвъ та криками воронъ; летить вся дорога не знати куды въ пропадаючу даль; и щось страшне почуваєшь въ тѣмъ быстрѣмъ мельканю, де не встигає вызначитися пропадаючий предметъ, тѣлько небо надъ головою та легкїй хмары та проглядаючий крѣзь нихъ мѣсяць — тѣлько они однї выдаются недвижными. Ехъ, трѣйко, пташко-трѣйко! хто тебе выдумавъ! знать, у крепкого тѣлько народа ты могла родитися, въ тѣй земли, що не любитъ жарту, а гладкою рѣвниною розпростерлася на пѣвъ свѣта, ну, и пѣди ты рахувати милѣ, поки въ очохъ тобѣ не затьмится. И не хитрый, бачится, приладъ подорожнїй, не зелѣзными гвинтами обхваченый, а на швидко, живцемъ, однимъ топоромъ та долотомъ змайструвавъ и склемезивъ тебе ярославскїй росторопный мужикъ. Не въ нѣмецкихъ высокихъ чоботахъ вѣзникъ: борода и рукавицѣ, и сидить чортъ знає на чѣмъ; а вставъ и замахнувся, та затыгнувъ пѣсню — конѣ вихромъ, спицѣ въ колесахъ змѣшались въ одно гладке колесо, тѣлько задуднѣла дорога и скрикнувъ зъ переполоху зъупинившїйся пѣхотинець — и онъ она понеслась, понеслась, понеслась! И онъ вже въ дали видно, якъ щось тамъ поре и вертитъ воздухъ.

Чи не такъ же й ты, Россїе, мчишся, мовъ прудка, неперегонима трѣйка? Дымомъ дымится пѣдъ тобою дорога, гримать мосты, все лишаєся и оступає позадь тебе. Зъупинився пораженный Божиимъ чудомъ зрѣтель. Чи не блискавка се, скинена зъ неба? що значить тая трѣвогою проймаюча быстрота? и що за таємна сила лежить въ тыхъ таємныхъ коняхъ? Ехъ, конѣ, конѣ — що за конѣ! Чи то вихры сидятъ въ вашихъ гривахъ? Чи чуйне ухо

говорить въ кождой вашой жилочкѣ? Зачули зъ высоты знакому пѣсню — дружно и разомъ принатужили мѣдяныя груди, и майже не доторкнувши копытами землѣ, перемѣнились въ одной вытягненій линіи, летячій на воздухѣ, и мчится, вся натхнена Богомъ!.... Россіе, куди жъ ты мчишься? дай ѳтповѣдь! Не дае ѳтповѣди. Чудовымъ звень-котомъ заливаеся звоникъ; гримить и вѣтромъ клубится розѳрванный на кусники воздухъ; летить мимо все, що тѳлько е на земли, и косо поглядаючи ѳступаются на боки и даютъ ѳй дорогу другіе народы и державы.

К о н е ц ь.

*

*

*

Не судилось Гоголеви доповнити, якъ се було его замѣромъ, своихъ „Мертвыхъ Душъ“ другимъ томомъ. Скоро по напечатанію першого тому (въ р. 1842) возмоглася давна нервова слабѳсть автора до той степени, що заледве трийцять и кѳлькалѣтній писатель ставъ недовзѣ неспособный до якои небудь литературной працѣ. Именно почавши ѳтъ р. 1845 попавъ Гоголь въ ипохондрію и въ религіину манію, писавъ и вѣчно паливъ написане, що продовжалось ажъ до самой смерти, спостигшой поэта въ р. 1852 на 42. роцѣ житя. Послѣдній его литературный твѳръ зъ р. 1846 „Переписка съ пріятелями“ свѣдчатъ вже о тяжкѳмъ душевнѳмъ розстрою колись то геніяльного писателя. Такъ ѳтже першій томъ „Мертвыхъ Душъ“ остався лебединою пѣснею Гоголя.

Все жъ таки находимо въ повныхъ выданахъ „Сочиненій“ Гоголя и другій томъ „Мертвыхъ Душъ“, якъ ѳнъ зъ позѳстальныхъ паперѳвъ автора зѳставъ упершь черезъ Н. П. Трушковскаго, а ѳттакъ въ р. 1857 черезъ П. А. Кулиша печатно оголошений. Хочъ попадаются въ сѣмъ другѳмъ томѣ деякія справдѣ прекрасні мѣсця, но въ цѣлости есть се тѳлько бруліѳнъ, недо-спѣвшій до печати, и поперерыванный частыми пропусками. Для нашихъ читателѣвъ буде однакожъ на кождый способъ цѣкавымъ дѳзнатися, въ якій способъ задумувавъ авторъ закончити свое оповѣданье?

Отповѣдь на се pytanie дуже поединча, якъ и поединча цѣла заснова „Мертвыхъ Душъ“. Чичиковъ по своѣй неудачи въ „губерніальномъ городѣ N. N. переѣжджае до иншої губерніи, такожъ N. N. и стрѣчаемо его, якъ онъ по давному знакомится съ цѣлымъ свѣтомъ, та розказуе кождому про переслѣдованя, які онъ досвѣдчавъ на своѣй жизни, якъ потерпѣвъ онъ за правду и якъ вороги наставляли навѣть на его житѣ, розповѣдае та... глядае способности скупувати мертві душѣ. При тѣмъ робить онъ и инші орудки, сватае розойшовшихся женихѣвъ, позичае грошѣ, щобы купити сѣльце и наконецъ за сфалшованье якогось тестаменту попадаеся до вязницѣ. Но зблячко такого роду, якъ Павелъ Ивановичъ не загине такъ легко. Въ вязницѣ добрый приятель приносятъ ему сконфисковану его славу шкатулку, въ котрой хоронятся захованіи на чорну годину 10.000 рублѣвъ — та и самъ генераль-губернаторъ велить его на конецъ выпустити, бо инакше треба бы було розбити въ пухъ всѣхъ чиновникѣвъ. Такъ штучно умѣли Чичиковъ и его приятель адвокатъ поплентати справу и вмѣшати въ ню цѣлу губернію. Повѣсть кѣнчится тымъ, що Чичиковъ виѣжджае зновъ зъ мѣста и їде въ широкій свѣтъ, щобы запевно появилися наново ще въ Богъ знае скѣлькохъ губерніяхъ великой державы. Иншого кѣнца и годѣ було сподѣватися, если мы добре порозумѣли сатиричну цѣль автора.

СЛОВО О́ТЪ ВЫДАВНИЦТВА.

Переводы зъ чужихъ языко́въ грали и грають въ кождой, а навѣтъ въ найбогатшѣй литературѣ важнѣйшу роль, якъ се на першій поглядъ може кому видѣлось бы. Можна навѣтъ сказати, що чимъ бѣльше образованный наро́дъ, чимъ численнѣйша читаюча публика и чимъ универсальнѣйша литература: то тымъ бѣльше оказуеся потреба довозу духового матеріалу зъ заграницѣ, тымъ менше выстарчае сама то́лько домашня, хочьбы ажъ и найбогатша литературна продукція. Такъ бачимо, якъ на западѣ, а именно въ Нѣмеччинѣ саміи найпершіи писателѣ не цурались и не цураются до нынѣ тяжкою и невдячною працѣ перекладчика, щобы то́лько взбогатити рѣдныи словесныи зѣльникъ новыми цвѣтами, выросшими на чужомъ поли. Такъ бачимо, якъ у людей деякіи взоротворы всесвѣтної славы десятки разѣвъ переводятся на одинъ и той самъ языкъ, а якъ декотріи великіи литературы новѣйшими часами майже вже ажъ и въ клопотѣ, щѣ бы имъ ще дальше переводити.

О скѣлько жъ важнѣйше значенье мають переводы тамъ, де доперва кладутся пѣдвалины пѣдъ нову литературу, де ще иде доперва о вытворенье читаючої публики, о розбудженье духа и смаку межи литератами?! О томъ нѣчого и розводитись.

Славити Бога, вже и наша молоденька письменнѣсть починае таки на добре простирати свои рамена и тулити до своего горячого сердца усе те, що злюбилось другимъ народамъ яко добре, красне, велике, святе. И нашій нечисленній, но трудолюбивій письменній пчѣлки розбѣгаются вже по бѣлому свѣтѣ и стають зносити зъ чужого поля солодкій медокъ до рѣдного улія. [Вже маемо Гомера, маемо Фавста, Шекспиръ печатаеся, а Вильгельмъ Тель и Уріель Акоста збираются, якъ зачуваемо, недовзѣ явитися мѣжъ нами у нашѣй рѣднѣй свитцѣ, явитися яко горячо дожиданій гостѣ.

Де чужихъ гостіи такъ любо витають, чому жъ не приняли бы тамъ радо и нашего Миколая Гоголя, сына и славу дорогои намъ Украины? Чому не приняли бы ѡтъ давна знакомого и милого намъ автора „Тараса Бульбы“ и „Вечерѣвъ на хуторѣ?!“

Необознакомленный съ нашими галицкими литературными спра-
вами чужинець здивувавъ бы ся немало, прочитавши такъ несмѣле
и мовь бы ажъ извиняючися введенье „Мертвыхъ душъ“ передъ
галицку публику. Такожъ впала бы ему въ око ся обставина, що
мы згадуемо тутъ передовсѣмъ найранѣйшій творы Гоголя, отже
буцѣмъ то ставимо ихъ на першомъ мѣсци. Но не наша въ томъ
вина, се вина нашої исторіи. Хоть оно горко и стыдно, а все
таки годѣ промовчати на симъ мѣсци сеи сумной правды, що
кромѣ згаданныхъ куснѣвъ Гоголь въ Галичинѣ мовь бы зо-
всѣмъ не звѣстный. О его властивой литературной стойности,
о его головномъ значеню и его великости яко гумористъ,
о томъ, що Гоголь есть соперникомъ Сервантеса, Рабелеса, Воль-
тера, Свифта, Стерна, Жанъ-Поля, Дикенса и иныхъ первосте-
пенныхъ гумористичныхъ и сатиричныхъ писателѣвъ: о томъ
у насъ въ Галичинѣ майже нѣкому и не снилось! Бо прецѣнь
годѣ уважати за познакомленье съ Гоголемъ, если тысячный зъ
письменныхъ Галичанъ зайшовъ коли до польского театру на
„Ревизора з Petersburga (!)“, щобы побачити тамъ до безмыслу
перекрученный *paszkwil* на *Moskwę*. На нашой сценѣ появився
„Ревизоръ“ доперва найновѣйшими часами и то всего ледве
кѣлька разѣвъ. Зъ печати мы его не знаемо. Такожъ и „Сварка
Ивана Ивановича съ Иваномъ Никифоровичемъ“ зѣстала не ранше
якъ съ початкомъ бѣжучого року переведена и напечатана въ
„Зорѣ“. Петербурскій же гумористичнй повѣстки, а именно наша
комична повѣсть, прозвана авторомъ „поемою“, знаніи нашой пу-
бличности, та навѣтъ и нашимъ литератамъ (!) хибѣ лишень зъ
имени. Ледве сотный читавъ еи въ недавномъ польскѣмъ пере-
водѣ; оригинального же повного виданя Гоголя найшло бы ся въ
цѣлой Галичинѣ може якихъ десять примѣрникѣвъ, значить, не-
зрѣвно менше, якъ примѣромъ завезеного колись Хомякова и —
Рыльева! Однимъ словомъ: въ сорокъ рокѣвъ по напечатаню
„Мертвыхъ душъ“, переведенныхъ давно вже на всѣ европейскій
языки, въ трийцять лѣтъ по смерти одного зъ найпершихъ рос-
сійскихъ поетѣвъ, родженого украинця, знаютъ его найближшій
земляки, Галичане, самѣсенько тѣлько, якъ про яку небудь „Нана“.

Чи сей дивный и майже неимѣвѣрный фактъ не есть ро-
домъ якоись историчной Немезы, спостигшой Гоголя за те, що
не писавъ онъ, якъ его рѣдный батько Василь, рѣдною мовою —
не хочемо тутъ рѣшати. Но якъ бы тамъ не було, для насъ певна

передовсімъ лише одна рѣчь, то є та, що годѣ було зволѣкати съ перекладомъ „Мертвыхъ душъ“ хочьбы одинъ день довше. Годѣ було ѳттягатись ѳтѣ сеи нелегкой працѣ, не лише про ганьбу и стыдѣ, спадаючи задля того зволѣканя на нашу нисьменность, але зѳ взгляду на великій моральній корысти, якихъ сподѣємось для нашої суспѳльности зѣ познакомленя єи съ „Мертвыми душами“. Проѣздка Чичикова и его дивной братіи по прикарпатской землицѣ повинна бути и для насъ, чимъ була для цѣлої Россіи: тымъ благодатнымъ веснянымъ дожджикомъ, що сполокує плѣснь моральной зимы, сею першою тучою, що громами — смѣхомъ прочищує воздухъ и родить новый свѣтоглядъ. Здоровый смѣхъ надъ собою самымъ, надъ слабостями людскими и нашою немочью бувъ и буде завоѣгды однимъ зѣ головныхъ оружий доброго Генія людскости, а великій гумористы и сатирики суть его апостолами. Де власть законѳвъ и ихъ строгихъ та лагѳднѣйшихъ параграфѳвъ кѳнчится, де проти номылокъ, дурноты, та слабостокъ людскихъ навѣтъ церковь оказуєсь безсильною, тамъ сягає могуча рука поезіи, володѣюча надъ всеми глубинами людского сердца, а передовсімъ рука той поезіи, що воює проти зла смѣхомъ. Укрутивши собѣ зѣ противорѣчностей, побуждающихъ насъ до смѣху, на позѳръ невинный бычъ, обрабляє она розумъ и сердце смѣющогося поти, поки не прожєне зѣ ѳттамъ хочьбы не знати якъ уккрыту дурноту и пѳдлѳсть. [Все те чинить она не тѳлько безъ болю, але противно посередѣ наибѳльшой роскоші пацієнта. Такимъ мягонькимъ бичомъ, такою благодатною моральною рѳзочкою,] не тѳлько для одного краю и одного часу, але для всехъ часѳвъ и народѳвъ суть „Мертвы Душѣ“. Тождъ познакомленє ся съ ними, хочъ бы ажъ и припѳзнєне, не може бути за пѳзне. Творы сего рода не старѣются нѣколи, а коли и старѣются, то хибѳ такъ, якъ те вино, що лучшає зѣ дня на день.

И справдѣ Гоголь великій поетъ, и мабутъ чи не бѳльшій, якъ его слава! Въ сѣй мѣрѣ ѳнъ вправдѣ щасливѣйшій, якъ иншій великій гумористы, котрыхъ слава часто загомѣла ажъ геть-геть пѳзно послѣ ихъ смерти. Гоголя узнано и звеличано вже за житя. Все жъ такі послѣдній роки его недовгого житя, роки слабости и морального упадку притѣмили троха, хочъ несправедливо, его заслужєну славу. А що бѳльше, критика его землякѳвъ на его творы а именно новѣйша, хочъ въ цѣлости дуже похвальна, не єсть того рода, щобы поставити его талантъ и зна-

чене въ справдешнѣмъ свѣтлѣ. [Въ Россіи любуются, говорячи о Гоголѣ, величати то его націонализмъ, то его реализмъ, то зновъ, — и то переважно — его тенденційнѣсть, якъ сего вымагає становище критика. Ся похвалы бувають звичайно такъ односторонній або и пересаднѣй, що підъ „національнимъ“, „реалистичнимъ“ и „общественнымъ“ поетою, поетъ яко такіи гине.] А власне після нашої гадки Гоголь бувъ надто великимъ поетою, щоби его значеннє далося схарактеризувати не лише однимъ зъ сихъ епитетѣвъ, але навѣть вѣсьми разомъ. Пригляньмося лишень трохи блисше значеню тыхъ похвалъ, о скѣлько они справедливи въ пристосованю до Гоголя.

Нѣчого и казати, що предмети Гоголя чисто національнѣ, бѣльше національнѣ, якъ у его попередникѣвъ, а навѣть у Пушкина. Зъ его „Мертвыхъ душъ“, якъ и зъ другихъ его поезій вѣе духъ Россіи; почавши ѣтъ природы, ажъ до людѣй, все тутъ чисто російське. Самъ авторъ такожъ невыродный сынъ своєї землѣ, якъ и свого часу; горячій патріѣтъ бажає ѣтъ передовсѣмъ блага своѣй ѣтчинѣ. Навѣть его гуморъ носитъ на собѣ національну цѣху: єсть се гуморъ рѣднои Украйны; якъ въ гуморѣ украйньского народу, такъ и у Гоголя переважає передовсѣмъ иронія. Но хто жъ посмѣвъ бы заперечити, що понадъ націонализмомъ Гоголя стоить его гуманизмъ, ѣтдаючій справедливѣсть кождѣй націи по заслужѣ?! Гоголь не заслѣпленный національ; для него Россія и все, що російське, не єсть ще послѣднимъ словомъ людскѣсти, якъ се буває у шовинистѣвъ. ѣтъ хочъ закоханный въ свою ѣтчину, знає помимо того ажъ надто добре єи пороки, и старає ся тѣи справити, щоби по зможѣ зближати Россію до свого идеалу, до чистои людскѣсти.

Такожъ и те по части правда, що Гоголь реалистъ. Свѣй предметъ бере ѣтъ зъ житя и малює его незвычайно вѣрно. Яко гумористъ вникає ѣтъ въ наибѣольшій подрѣбности такъ внѣшний якъ и внутренній житя и уловлює майже невидимѣ смѣшности. Его особы намалѣваны съ такою докладностю и живостю, що мы бачимо не ино ихъ зверхну постать, але вникаємо рѣвночасно въ ихъ серце и мысли. Не менше вѣрно и пышно малює Гоголь природу а съ особливимъ замилованьемъ звѣрята, якъ н. пр. конѣ Чичикова, собаки и курки Коробочки и т. д. Но все таки не копіює ѣтъ природу съ єи прозою и скукою. ѣтъ за надто добрый поетъ, щоби не знавъ, що прѣсте наслѣдованнє природы не лише

неможливе, але и не було бы поезією. Їго особи хочъ якъ живі и правдоподібні, але таки неистнующі, ідеальні. Они и суть нѣбы то и ихъ нема; бо се типи, то єсть постати годячія для всѣхъ часівъ и всѣхъ народівъ. Ихъ індивідуалізмъ и націоналізмъ суть мовъ бы тільки случайною прикрасою вѣчного, загально людского. Они такъ бѣгають теперъ якъ и бѣгали завсѣгды по цѣлѣмъ свѣтѣ. Отъ хочьбы самъ Чичиковъ. Въ котрѣмъ часѣ и краю не було або нема тыхъ проворныхъ и гладонькихъ „приобрѣтателѣвъ“, котрі за розумні и за чесні, щобъ ихъ можно було назвати по просту злодюгами, а котрі прецѣнь на кождѣмъ кроцѣ користаються зѣ слабыхъ сторѣнь соспѣльности и думаютъ лишень о тѣмъ, якъ бы то приличнымъ способомъ набити свою кишеню? Тысячи родоначальникѣвъ великихъ финансовыхъ та и аристократичныхъ родинъ не були чимъ иншимъ, якъ такими Чичиковыми, съ тою тільки рѣжницею, що не мали его пѣдборodka, брички, въ якѣй їздять безженні панове, Селифана, Петрушки, шаблѣ и шкатулки. Про інтернаціоналізмъ Манилова и Коробочки нѣчого й говорити, бо о нихъ потручаємо щѣ дня. Якъ скупецъ Молієра, такъ и его рѣдний братъ Плюшкинъ не умре нѣколи, якъ и майже всѣ особи „Мертвыхъ душъ“ не умирають, зарѣвно якъ не умирають вовки, ѡвцѣ и лиси баєкъ. — Зѣ сказаного виходить, що звичайный локоть „реалізму“ для мѣряня такого поетичного таланту, якъ Гоголь, за короткій.

Приходимо на конецъ до значеня Гоголя яко „общественного дѣятеля“, до Гоголя яко заложителя школы писателѣвъ, звертаючися до суспѣльности, до сучасныхъ политичныхъ и соціальныхъ пытань, однимъ словомъ до Гоголя яко утилитарного, або инакше политичного, тенденційного, чи тамъ по нашому: дидактичного писателя. На сю точку кладуть въ Россіи именно велику вагу, и часто черезъ помѣшанье понятій называютъ се навѣтъ реалізмомъ. — Мы зъ нашої сторѣны не єсьмо зъ засады противниками тенденційности въ поезіи. Однакожь сама тенденційность чи тамъ дидактизмъ поеты не може бути для насъ мѣриломъ его таланту и заслугъ. Для насъ поезія не єсть казальницею анѣ школою. Она передовсѣмъ має насъ забавляти и намъ подобатись, а коли насъ поучує, то не бѣльше, якъ посередно, такъ якъ насъ поучує само житя, якъ то сказавъ Гете. [Не предметъ поезіи и не тенденція поеты суть знаменемъ его таланту и великости, а даръ бачити въ случайнѣмъ вѣчне, въ ѡмутѣ житя неминающе и красне;]

но не только бачити, але и представити его другимъ. Тожъ и Гоголь въ своихъ „Мертвыхъ душахъ“ не есть больше тенденційнымъ, якъ ему позволяе его предметъ и чувство красоты. Вправдѣ яко гумористъ и сатирикъ онъ больше, нѣжъ кто иншій мавъ способность звернути увагу суспѣльности на себе саму, могъ сказати ѣй правду, — и по части вчинивъ онъ тое. Кажемо по части, бо по надѣ училищемъ и „дѣятелемъ“ е онъ передовѣемъ гумористичнымъ поетомъ, отже и философомъ. Яко поетъ забавляе онъ насъ, змушаючи насъ до смѣху надъ людскими пороками; яко философъ онъ же за объективный и за надто добре знае мизерію сего житя, щобы не мати милосердя и для переслѣдованого черезъ себе зла, щобы отже бути тенденційнымъ въ звычайномъ значеню того слова. Для него нема навѣтъ поодинокихъ дурнѣвъ и подлещѣвъ, для него цѣлый свѣтъ чимъ то дуже немудрымъ. Своихъ блазновъ и подлещѣвъ бере онъ навѣтъ въ опѣку, бо ему доскудуютъ не они, а загально людска уломность. Только слабій гумористы нападаютъ на особы, станы и т. д. и выставляють ихъ на поруганье. Великій гумористъ не буде нѣ денунціантомъ нѣ катомъ, бо онъ вырозумѣлый и милосерный для одиниць и партій; онъ хочъ караетъ и ударяетъ, то нѣбы то знѣхотя, онъ бо смѣется крѣзь слѣзы, якъ каже красно Жанъ Поль. Тому то навѣтъ такимъ особамъ якъ Чичиковъ, Ноздревъ и Плюшкинъ не мали бы мы права замкнути дверій, скоро бы они заѣхали подъ нашу стрѣху — если мы порозумѣли Гоголя.]

Зѣ сказаного выходитъ, що надъ звеличанимъ націонализмомъ, реализмомъ и дидактизмомъ Гоголя стоитъ его величавый поетичный талантъ, освѣтлюющій всѣ частки его поемы, и задумчива нѣжность и сердечность глубокого мыслителя, нѣбы то смѣющогося а властиво проливаючого слѣзы надъ недостатками своей отчины, а радше всей людскости.

Тожъ нехай Чичиковъ и его куріозне товариство, обѣхавши цѣлый свѣтъ, погуляютъ ще и по Галицкѣй землѣ на радѣсть и науку нашимъ любимъ землякамъ. Сподѣмося, що прочитавши книжку подъ дивоглядною надписею: „Мертві душѣ“, задумаются они и повторять за нами слова англійского поэта: „Не даромъ то пишутъ великій люде сяжнисті розправы про.... довгі носы.“ (Sterne).

И-34.088

Ф | ^{II} Г-585_м | 1885